

**İSTANBUL HÜKÛMETLERİNİN KARAR VE
UYGULAMALARININ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET
MECLİSİNDEKİ YANSIMASI
(23 NİSAN 1920 – 4 KASIM 1922)**

Onur SEMİZ

**Yüksek Lisans Tezi
Türk Tarihi Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Betül ASLAN
2018
Her Hakkı Saklıdır.**

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI

Onur SEMİZ

İSTANBUL HÜKÜMETLERİNİN KARAR VE UYGULAMALARININ TÜRKİYE
BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDEKİ YANSIMASI
(23 NİSAN 1920 – 4 KASIM 1922)

TEZ YÖNETİCİSİ
PROF. DR. Betül ASLAN

ERZURUM – 2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "**İstanbul Hükümetlerinin Karar ve Uygulamalarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Yansıması (23 Nisan 1920- 4 Kasım 1922)**" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin basılı ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
 Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
 Tezimim ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

04/07/2018

Onur SEMİZ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Betül ASLAN danışmanlığında, Onur SEMİZ tarafından hazırlanan bu çalışma 04/07/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Betül ASLAN
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ufuk ERDEM

İmza :
İmza :
İmza :

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 04/07/2018

Enstitü Müdürü

Doç.Dr. Rifat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

TAE-F85 /01.01.2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**4 MART 1919- 5 NİSAN 1920 DÖNEMİ'NDEKİ İSTANBUL
HÜKÛMETLERİNİN KARAR VE UYGULAMALARININ TÜRKİYE BÜYÜK
MİLLET MECLİSİNDEKİ YANSIMASI**

1.1 DAMAT FERİT PAŞA HÜKÛMETLERİ DÖNEMİ (4 MART 1919 – 2 EKİM 1919)	15
1.1.1. İttihatçılarla İlgili Alınan Kararlar ve Yapılan Uygulamalar.....	15
1.1.2. Mustafa Kemal Paşa Hakkında Alınan Kararlar.....	24
1.1.2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişi Olarak Anadolu'ya Gönderilmesi	24
1.1.2.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Görevden Alınması.....	27
1.1.3. İzmir'in İşgali Üzerine Alınan Kararlar ve Yapılan Uygulamalar	32
1.1.4. Damat Ferit Paşa'nın Paris Barış Konferansına Katılması.....	39
1.1.5. Erzurum Kongresi'ni Engellemeye Yönelik Faaliyetler	44
1.1.6. Sivas Kongresi'ni Engellemeye Yönelik Faaliyetler.....	49
1.2. ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİ DÖNEMİ (2 Ekim 1919- 8 Mart 1920)	56
1.2.1. Ali Rıza Paşa Hükûmeti- Heyet-i Temsiliye İlişkileri.....	57
1.3. SALİH PAŞA HÜKÛMETİ DÖNEMİ (8 Mart 1920- 4 Nisan 1920)	69
1.3.1. İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgal Edilmesi Süreci.....	70

İKİNCİ BÖLÜM

5 NİSAN 1920- 4 KASIM 1922 DÖNEMİ'NDEKİ İSTANBUL
HÜKÛMETLERİNİN KARAR VE UYGULAMALARININ TÜRKİYE BÜYÜK
MİLLET MECLİSİNDEKİ YANSIMASI

2.1. DAMAT FERİT PAŞA HÜKÛMETLERİ DÖNEMİ (5 NİSAN 1920- 16 EKİM 1920).....	78
2.1.1. Damat Ferit Paşa Hükûmetinin Tekrardan Sadarete Gelişi ve Tepkiler.....	79
2.1.2. Damat Ferit Paşa Hükûmetinin Millî Mücadele Karşıtı Karar ve Uygulamaları	82
2.1.2.1. Millî Mücadele Hareketine Karşı Yapılan Propagandalar	82
2.1.2.1.1. İttihatçılık Propagandası	82
2.1.2.1.2. Bolşeviklik Propagandası	89
2.1.2.2. Millî Mücadele Aleyhinde Yayınlanan Fetva ve Beyannameler	97
2.1.2.2.1. Millî Mücadele Aleyhinde Yayınlanan Fetvalar	97
2.1.2.2.2 Millî Mücadele Aleyhinde Yayınlanan Beyannameler	105
2.1.2.3. Millî Mücadele Liderleri Hakkında Verilen İdam Kararları.....	107
2.1.2.4. Millî Mücadele Aleyhinde Çıkarılan İsyanların Desteklenmesi.....	112
2.1.2.5. Sevr Antlaşması'nın Kabul Edilmesi	121
2.1.3. TBMM'nin Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin Millî Mücadele Aleyhindeki Faaliyetleri Karşısında Aldığı Tedbirler	134
2.1.3.1. İstanbul Hükûmetinin Fetvalarına Karşı Yayınlanan Fetvalar.....	134
2.1.3.2. TBMM'nin Damat Ferit Paşa Hükûmetleri Döneminde Çıkardığı Kanunlar ve Kararlar	136
2.1.3.2.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu	136
2.1.3.2.2. 16 Mart 1920 Tarihinden İtibaren İstanbul Hükûmetince İmzalanan Tüm Sözleşme, Anlaşma Ve Sairenin Yok Hükmünde Kabul Edilmesi Hakkında Kanun	141
2.1.3.2.3. Damat Ferit Paşa ve Kabinesindekilerin Vatandaşlıktan Çıkarılmaları ve Gıyaben Yargılanmaları Kararı	143
2.1.3.2.4. İstanbul Hükûmetince Yapılan Terfiler Vesairenin Yok Hükmünde Sayılması	145
2.1.3.2.5. İstanbul Hükûmetiyle Resmi Haberleşmenin Yasaklanması Hakkında Kararname	146

2.1.3.3. TBMM'nin Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin Millî Mücadele Aleyhindeki Propagandan Faaliyetleri Karşısında Aldığı Tedbirler.....	146
2.1.3.3.1. Anadolu Ajansının Kurulması.....	146
2.1.3.3.2. İrşat Encümeninin Kurulması.....	149
2.1.3.3.3. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin Kurulması.....	151
2.1.3.4. TBMM'nin Yayınlamış Olduğu Beyanname ve Çekilen Telgraflar.....	153
2.1.3.4.1. TBMM'nin "Memlekete Beyanname"si	153
2.1.3.4.2. TBMM Tarafından Padişah'a Çekilen Telgraf.....	155
2.2. AHMET TEVFİK PAŞA HÜKÛMETİ DÖNEMİ (21 EKİM 1920- 4 KASIM 1922).....	157
2.2.1. Ahmet Tevfik Paşa'nın Sadarete Gelmesi	157
2.2.1. Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti İlişkileri	159
2.2.2.1. Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti Arasında Yapılan Bilecik Görüşmesi.....	161
2.2.2.2. Ahmet Tevfik Paşa Hükûmetinin Londra Konferansı'na Katılması İçin TBMM'den Delege İstemesi.....	169
2.2.2.3. İtilaf Devletlerinin Ankara ve İstanbul Hükûmetlerini Lozan Barış Konferansı'na Davet Etmesinden Sonraki İlişkiler.....	178
2.2.2.4. Saltanatın Kaldırılması ve İstanbul Hükûmetinin İstifası	185
SONUÇ.....	192
KAYNAKÇA	196
EKLER.....	211
ÖZGEÇMİŞ.....	223

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSTANBUL HÜKÛMETLERİNİN KARAR VE UYGULAMALARININ
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDEKİ YANSIMALARI**

(23 NİSAN 1920- 4 KASIM 1922)

ONUR SEMİZ

DANIŞMAN: PROF. DR. BETÜL ASLAN

2018 – Sayfa: 233

Jüri: Prof. Dr. Betül ASLAN

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ufuk ERDEM

I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi ile Türk Tarihi adına buhranlı bir dönem başlamıştır.

Mondros Mütarekesi'nden sonra yapılan işgaller, özellikle de İstanbul'un işgali ile birlikte Osmanlı Devleti, İtilaf Devletlerinin etkisi altında kalarak, işgal devletlerinin isteklerine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte İtilaf Devletleri tarafından yapılan haksız işgallere ve isteklere boyun eğmeyen, yapılan bu muameleye karşı mücadele kararı alanlar tarafından Millî bir hareket meydana getirilmiştir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan İstanbul Hükûmetlerinin genel politikası; İtilaf Devletlerinin istekleri doğrultusunda hakaret ederek şartları daha az ağır olan bir barış antlaşması imzalamak ve buna engel olarak görülen Anadolu'daki Millî hareketi ortadan kaldırmak olmuştur.

Bu çalışmada, Damat Ferit Paşa'nın ilk Hükûmetini kurduğu 4 Mart 1919 tarihinden itibaren İstanbul Hükûmetlerinin, İtilaf Devletleri ve Millî Mücadele Hareketi adına yürüttüğü politikaların, 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Türkiye Büyük Millet Meclisine nasıl yansıdığı, Mecliste ne gibi tartışmalar yapıldığı ve bu konu hakkında ne tür tedbirler alındığı incelenmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin, İstanbul Hükûmetinin bu politikalarına karşı tepkisini açık olarak gösterdiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mondros Mütarekesi, İstanbul Hükûmetleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****THE REFLECTIONS OF THE DECISIONS AND IMPLEMENTS THAT
ISTANBUL'S GOVERNMENT'S IN GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF
TURKEY (23 APRIL 1920 – 4 NOVEMBER 1922)****ONUR SEMİZ****Advisor: Prof. Dr. Betül ASLAN****2018 – Page:233****Jury: Prof. Dr. Betül ASLAN****Assist. Prof. Dr. Yavuz ÖZDEMİR****Assist Prof. Dr. Ufuk ERDEM**

The Mondros Armistice, which was signed after World War I, started a period of crisis on behalf of Turkish History.

Occupations, especially the occupation of Istanbul following the Mondros Armistice, forced the Ottoman State to remain under the influence of the Entente States and submit to the demands of the occupation states. However, a national movement was brought to the fore by the unfair invasions by the Entente States, and by the decision-making struggle that did not bow to the will.

The general policy of the governments of Istanbul, established after the Mondros Armistice; Acting in line with the wishes of Entente States, signing a peace treaty with fewer conditions and abolishing the national movement in Anatolia which is regarded as an obstacle to it.

In this study, Ferid Pasha's first government established that March 4th since 1919 Istanbul Government of the Allies and the National Struggle Movement on behalf of carrying out the policy, opened on April 23, 1920, Turkey how it is reflected in the Grand National Assembly, and where discussion as to what the council this what kinds of precautions are taken about the issue are examined. Grand National Assembly of Turkey, the Istanbul Government response to this policy are understood to be open.

Keywords: Mondros Armistice, Istanbul Government's, Grand National Assembly of Turkey

KISALTMALAR

AAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
ATTB	: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri
AÜTAD	: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
Bel	: Belge
Bkz	: Bakınız
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Çev	: Çeviren
Ed	: Editör
Haz	: Hazırlayan
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MMZC	: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
No	: Numara
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
SİSTAV	: Sivas İli, Sanat, Kültür ve Araştırma Vakfı Yayınları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM GCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TİBK	: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Ves	: Vesika

ÖN SÖZ

Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin siyasi yaşamı açısından yeni bir dönem başlamıştır. 1918-1922 yılları arasında oldukça istikrarsız geçen bu dört yıllık süreç içerisinde; Ahmet İzzet Paşa (14 Ekim 1918- 11 Kasım 1918), I. Ahmet Tevfik Paşa (11 Kasım 1918- 12 Ocak 1919), II. Ahmet Tevfik Paşa (13 Ocak 1919- 3 Mart 1919), I. Damat Ferit Paşa (4 Mart 1919- 16 Mayıs 1919), II. Damat Ferit Paşa (19 Mayıs 1919- 20 Temmuz 1919), III. Damat Ferit Paşa (21 Temmuz 1919- 1 Ekim 1920), Ali Rıza Paşa (2 Ekim 1919- 8 Mart 1920), Salih Paşa (8 Mart 1920- 4 Nisan 1920), IV. Damat Ferit Paşa (5 Nisan 1920- 31 Temmuz 1920), V. Damat Ferit Paşa (31 Temmuz 1920- 17 Ekim 1920), III. Ahmet Tevfik Paşa (21 Ekim 1920- 4 Kasım 1922) Kabineleri olmak üzere toplam on bir tane hükümet kurulmuştur. Diğer taraftan 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde, 3 Mayıs'ta, İcra Vekilleri Heyeti adıyla ilk hükümet kurulmuş böylece, İstanbul'da Padişah ve hükümet inisiyatifinde bir yönetim ile Ankara'da millet vekillerinden oluşan bir Meclis ve Meclise karşı sorumlu olan bir Hükümetin mevcut olduğu yeni bir süreç başlamıştır.

Millî Mücadele hareketini ortadan kaldırmaya çalışan Damat Ferit Paşa bu dönem içerisinde Padişah Vahidettin tarafından beş kez sadrazamlığa getirilmiştir. Damat Ferit Paşa yapmış olduğu uygulamaları ve almış olduğu kararları saltanat makamına da kabul ettirmiştir. Nitekim Millî Mücadele karşısı alınan kararların birçoğu doğrudan doğruya Padişah'ın imzası ile ilan edilmiştir. Genel olarak İngilizlerin istekleri doğrultusunda hareket eden Damat Ferit Hükümetleri, Anadolu halkının Millî Mücadele'ye verdiği desteği zayıflatmak, Millî Mücadele'nin önde gelen isimlerini halkın gözünden düşürerek Millî harekete verilen desteği azaltmak amacıyla fetvalar ve beyannameler yayınlamak suretiyle halkın dini duygularını da istismar etmiştir. Bu şekilde Anadolu halkı düşmanla mücadele edeceği bir dönemde birbirine düşürülerek kardeş kavgasına yol açılmıştır.

Bu çalışmanın amacı; pek çok yönüyle incelenerek ortaya konulması gereken bu dönemde; Padişah'ın ve İstanbul Hükümetlerinin, Anadolu'da meydana gelen Millî harekete karşı tutumlarını, İstanbul Hükümetlerinin bu yönde almış olduğu karar ve yapmış olduğu uygulamaları, bu karar ve uygulamalardaki İtilaf Devletlerinin etkisini belirtmektir. Bunun yanı sıra bu karar ve uygulamalar hakkında Türkiye Büyük Millet

Meclisinde meydana gelen görüşmeler, alınan tedbirler, çıkarılan kanun ve kararlar verilmek suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisindeki yansımalarını ortaya koymaktır.

Bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından Damat Ferit Paşa'nın 4 Mart 1919 tarihinde ilk sadarete gelişine kadar geçen süreç içerisinde meydana gelen olaylar ve bu olaylardan daha sonra açılan Türkiye Büyük Millet Meclisine yansıyan konular hakkında genel olarak bilgi verilmiştir. Bu konuların giriş kısmında incelenmesinin nedeni ise, tez içerisinde bir konu bütünlüğünün sağlanması, bu dönemdeki yaşanan olayların sonraki süreci etkilemesi ve bu konuların Meclise yansımaları varsa onu belirtmektir. İstanbul Hükûmetlerinin bu dönem içerisinde aldığı karar ve gerçekleştirdiği uygulamalardan Meclisin gündemine gelen konular üzerinde durulmaya çalışılmışsa da bu dönem olaylarının Meclis gündemine çok fazla yansımaması sebebiyle girişte verilmesi daha uygun görülmüştür.

Çalışmanın birinci bölümü, *4 Mart 1919- 5 Nisan 1920 Dönemi'ndeki İstanbul Hükûmetlerinin Karar ve Uygulamalarının Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Yansıması* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Damat Ferit Paşa'nın ilk sadarete gelişinden Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasına kadar geçen süreç içerisinde meydana gelen ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin çeşitli oturumlarında gündeme taşınan konular incelenmiştir. Bu bölümün oluşturulmasındaki amaç ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılıncaya kadar geçen süreçte İstanbul Hükûmetlerinin karar ve uygulamalarından hangilerinin ne ölçüde Meclis gündemine geldiği, bu dönemdeki karar ve uygulamaların Türkiye Büyük Millet Meclisine nasıl yansıdığı, bu karar ve uygulamalara karşı Meclis tarafından alınan tedbirler hakkında bilgi vermektir.

Çalışmanın ikinci bölümü ise, *5 Nisan 1920- 4 Kasım 1922 Dönemi'ndeki İstanbul Hükûmetlerinin Karar ve Uygulamalarının Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Yansıması* adını taşımaktadır. Bu bölümde, Damat Ferit Paşa'nın dördüncü ve beşinci sadaret dönemi ile Ahmet Tevfik Paşa döneminde meydana gelen olaylar, bu hükümetler tarafından alınan kararlar ve yapılan uygulamalar incelenmiştir. Ayrıca bu dönemde İstanbul Hükûmetlerinin karar ve uygulamalarının Türkiye Büyük Millet Meclisinde nasıl karşılandığı, bu karar ile uygulamaların Türkiye Büyük Millet Meclisindeki tartışmaları nasıl etkilediğini incelemektir. Bu karar ve uygulamalar karşısında Türkiye Büyük Millet

Meclisi tarafından ne tür tedbirler ve kararlar alındığı belirtilerek Türkiye Büyük Millet Meclisinin tepkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma eserinin asıl kaynağını TBMM Zabıt Cerideleri ve TBMM Gizli Celse Zabıtları oluşturmaktadır. Bu kaynaklardan başka Kavanin Mecmuası, Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, dönemin bazı gazeteleri ve hatıraları, çalışmanın içeriği ile alakalı yayımlanmış belgeler, yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri, araştırma eserleri ve makalelerde taranmıştır.

Tez konusunun seçilmesinde ve araştırmanın her aşamasında katkıda bulunup, sabırla, bilgisiyle ve hoşgörüsüyle desteğini esirgemeyen danışmanım Sayın Prof. Dr. Betül Aslan Hanımefendi'ye teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın bu aşamaya gelmesinde değerli vakitlerini ayıran, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan başta Esra Taşdelen, Selma Sarıbaş ve Büşra Kahveci Gül olmak üzere tüm arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Araştırma sürecinde maddi ve manevi desteklerini hep yanımda hissettiğim değerli annem ve babam olmak üzere tüm aile üyelerime şükranlarımı sunarım.

ERZURUM – 2018

ONUR SEMİZ

GİRİŞ

Çalışmanın giriş kısmında, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nden 4 Mart 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa'nın ilk kabinesini kurmasına kadar geçen süreç içerisindeki; Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, İstanbul'un işgal edilmesi, İttihatçılar hakkında alınan karar ve yapılan uygulamalar, sansür uygulaması, Meclis-i Mebusanın kapatılması ve siyasi af gibi önemli konular ile İtilaf Devletlerinin, Osmanlı yönetimi üzerindeki baskılarını arttırma girişimleri incelenmiştir. Bu konuların giriş kısmında incelenmesinin nedeni ise, tez içerisinde bir konu bütünlüğünün sağlanması, bu dönemdeki yaşanan olayların sonraki süreci etkilemesi ve bu konuların Meclise yansması varsa onu belirtmektir. Ancak bu dönem konularının TBMM'ye yansması çok fazla olmamıştır.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış ve 30 Ekim 1918 tarihinde Türk ulusunun geleceğini önemli ölçüde etkileyen ve yaklaşık altı buçuk asırlık bir devletin sonu ile yeni bir devletin başlangıcının dönüm noktası sayılabilecek olan Mondros Mütarekesi imzalanmıştır.¹ Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İstanbul'a dönen Rauf Bey, İngilizlerin Türklüğü bitirmek gibi bir amacının olmadığını, ülkenin işgal edilmeyeceğini, devletin istiklalinin ve saltanatın kurtarıldığını belirtmiştir.² Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'da mütareke imzalandığı için Rauf Orbay ve arkadaşlarını tebrik etmiş ve 2 Kasım 1918 tarihinde ordulara ve vilayetlere ateşkes hükümlerini bildirdiği bir genelge göndermiştir. Bu genelgede, Osmanlı Devleti'nin diğer kaybeden devletlerle yapılan bırakışmalara nazaran daha hafifini imzaladığını belirttikten sonra, azınlıklara iyi davranılmasını, asayiş ve güvenliğe dikkat edilmesini ve genel affın hazırlandığı bir dönemde asker kaçaklarının kovuşturulmamasını bildirmiştir.³

Mondros Mütarekesi'ni devlet adamları olumlu karşılamlarına rağmen, bu mütarekenin Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakacağını düşünenler de olmuştur. 2 Kasım 1918 tarihli Hadisat gazetesinde Cenab Şahabettin, "*Tam dört senedir devam eden menhus kabustan, işte derilerimiz kemiklerimize yapışık, kurumuş ve küçülmüş, fakir ve hakarete uğramış, mecalisiz ve pürmatem çıkıyoruz.*" demek suretiyle tepkisini dile

¹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, I, (9-10.Baskı), Kastaş Yayınları, 2004, 45.

² Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, 26.

³ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele: Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, I, (2. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, 61-62.

getirmiştir.⁴ Kimilerine göre bu mütareke “mütareke olarak hiçbir anlam ifade etmiyordu, sadece savaş alanlarındaki çatışmaları bitiren askeri bir antlaşmaydı.”⁵ Bazılarına göre ise Türkiye, İngiliz kruvazörü Agememnon’un güvertesinde utanç verici bir anlaşma imzalamıştı.⁶

Mustafa Kemal Paşa’da mütareke maddelerinin bu şekilde uygulanması sonucunda vatanın işgal ve istila edilebileceğini yetkililere anlatmaya çalışmış ve 3 Kasım 1918 tarihinde gönderdiği telgrafla, Mondros Mütarekesi gereğince Toros Tünellerinin hangilerinin müttefikler tarafından işgal edilebileceğini bildirilmesini, Kilikya deyimiyle hangi toprakları ihtiva ettiğinin açıklanmasını ve Suriye sınırının kesin olarak belirtilmesini istemiştir.⁷

Osmanlı Padişah’ı Vahidettin, Mondros Mütarekesi’ni imzalayan heyeti 10 Kasım’da “arz-ı ta’zimat” yani saygılar sunmak için saraya geldikleri vakit delegeleri kabul etmeyerek mütareke hükümlerinden memnun olmadığını göstermiştir.⁸ Ancak daha sonra kararını değiştirerek, “Bu şartları, çok ağır olmasına rağmen, kabul edelim. Öyle tahmin ederim ki, İngilizlerin doğuda asırlarca devam eden dostluğu ve lütufkar siyaseti değişmeyecektir. Biz onların müsamahasını sonra elde ederiz.”⁹ demek suretiyle Mondros Mütarekesi’ni imzalamaya sıcak bakmıştır.

Mondros Mütarekesi’ni olumlu karşılayanlar ve temkinli yaklaşanlar olmasına rağmen, tüm yurttaki bir ferahlık yaratmış olduğu söylenebilir.¹⁰ Çünkü yaklaşık olarak kesintisiz 8 yıl süren savaş ortamını sonlandırmış, yapılan açıklamalar halkta ümit yaratmış ve artık savaşların olmayacağına ve hatta işgaller dahi yaşanmayacağına inanmasına sebep olmuştur. Ancak Mondros Mütarekesi’nden kısa bir süre sonra yapılan işgaller neticesinde, ümitler sönmüş, beklenen refah ortamı dağılmıştır.

⁴ Zeki Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü: (Açıklamalı Kronoloji) - Mondros’tan Erzurum Kongresi’ne (30 Ekim 1918- 22 Temmuz 1919)*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, 8.

⁵ David Walder, *Çanakkale Olayı*, (Çev: M. Ali Baykal), (3. Baskı), Milliyet Yayınları, 1971, 75.

⁶ Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, I, 30-31.

⁷ Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, I, 37-38.

⁸ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, Bornova- İzmir, 110.

⁹ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev: Cemal Köprülü), (3.Baskı), TTK Yayınları, Ankara, 2011, 2.

¹⁰ M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken: Mondros Mütarekesi’nden B.M.M’nin Açılmasına Kadar*, I, (1. Baskı), TTBK Yayınları, 2011, 3.

Mondros Mütarekesi'nin tüm maddeleri çok ağır olmakla birlikte özellikle boğazların açılmasını ve istihkamların işgalini öngören 1.madde, asker sevk noktalarının işgalini sağlayan 7.madde, Toros tünellerinin işgaline dair olan 10.madde, doğuda 1914 sınırına çekilmeyi öngören 11.madde ve altı vilayette bir Ermenistan kurulmasını sağlayacak 24.madde Türk topraklarını işgale açık bir vaziyete getirmiştir.¹¹ Mondros Mütarekesi, Osmanlı Hükûmeti mütareke hükümlerini beğenmese ya da İtilaf Devletleri anlaşma şartlarına uymasalar bile Osmanlı Devleti askerinin büyük bir çoğunluğunu terhis etmesi, cephane ve silahlarının İtilaf Devletlerinin gözetimine ve kullanımına sunması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin tekrar bir savaşa girme ihtimalini ortadan kaldırmıştır.¹² Mütareke şartları o kadar ağırdı ki, Osmanlı Devleti'nin kurumlarını işleyemez hale getirdiği için devletin fiilen yıkılmış olduğu söylenebilir. Çünkü Mondros Mütarekesi bir ateşkes anlaşmasından daha çok bir teslimiyet anlaşması niteliğini taşımaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumundaki mütarekeden Meclisin açılmasına kadar geçen zaman zarfında cereyan eden siyasi ahval hakkındaki beyanatı sırasında Ahmet İzzet Paşa'nın Milliyetler esasına müstenit adil bir sulh imzalayabilmek için mütarekeye talip olduğunu, bundan dolayı istiklali uğruna namus ve şevkle savaşan milletin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan mütareke ile silahını bıraktığını belirtmiştir.¹³

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti ve özellikle de İttihat ve Terakki Fırkası'na yakın isimler Vahidettin'in gözüne batmaya başlamıştır. 5 Kasım'da harekete geçen Padişah, Evkaf Nazırı Abdurrahman Şeref Efendi'yi çağırarak malum şahısların¹⁴ kaçışından dolayı gazetelerin hükümete yönelttikleri eleştirilerden ve aldığı şikayet mektuplarından söz ederek bu durum hakkında sadrazamın bir çare

¹¹ Durmuş Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, 136.

¹² Gürkan Fırat Saylan, *1918-1922 Yıllarında İtilaf Devletlerinin İstanbul ve Çevresindeki Faaliyetleri*, (Atatürk Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2010, 33.

¹³ *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, I, 8.

¹⁴ Bu şahıslar; Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Dr. Nazım Bey, Bahaettin Şakir Bey, Bedri Bey, Azmi Bey ve Haydar İbrahim Bey'dir. Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadele'de İttihatçılık*, (Çev: Nüzhet Salihoğlu), (5. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, 115.

bulmasını istemiştir.¹⁵ Hemen ardından da hükümette değişiklik isteyince¹⁶ Ahmet İzzet Paşa istifa kararı almış ve 8 Kasım 1918 günü istifa etmiştir.¹⁷

Ahmet İzzet Paşa Hükûmetinin istifası ve 11 Kasım 1918 tarihinde Tevfik Paşa kabinesinin kurulmasıyla birlikte İtilaf Devletlerini, İttihat ve Terakki lekesinden kurtulmuş ve İtilaf Devletlerinin her dediğini yapabilecek nazırlardan oluşan yepyeni bir hükümet ile karşılama imkanı doğmuştur.¹⁸

13 Kasım 1918 günü İtilaf Devletlerinin donanması boğazı sessiz sedasız geçerek toplarını saraya çevirmiştir. Düşman donanmasının menzilerindeki saray bu tarihten sonra, sözde Türk ulusunun egemenlik haklarını savunacaktır.¹⁹ Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından ve özellikle de İstanbul'un işgalinden sonra Osmanlı Devleti'nin politikası değişmiştir. Bu tarihlerden sonra kurulan İstanbul Hükûmetleri, vatanın kurtuluşunu, İngilizler ve işgal kuvvetlerinin güvenini elde ederek, her isteneni yerine getirmeye çalışmakta görmüşlerdir. Elbette bunu yaparken özellikle İngilizleri tedirgin etmemek, onlara hoş görünerek tevccühlerini kazanmak ve bu şekilde meydana gelecek bir İngiliz dostluğu sayesinde saltanatın sürmesi politikasını izlemeye başlamışlardır.²⁰

Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920 tarihli konuşmasında İtilaf donanmasının İstanbul'a girmesi ile birlikte mütareke maddelerinin bir tarafa bırakıldığı, gün geçtikçe artan bir şekilde saltanat hukukunun, Hükûmetin şerefine ve milletin izzeti nefsinin hakarete uğradığını beyan etmiştir.²¹ Ayrıca İtilaf Devletleri tarafından aldıkları destek sonucunda Osmanlı milleti içerisinde yer alan Gayrimüslim unsurların küstahça tecavüzlere, tahriklere başladığını belirtmiştir.²²

¹⁵ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 65.

¹⁶ Vahidettin'in kabinede istediği değişiklikler; Adalet Nazırı Hayri Efendi, Maliye Nazırı Cavit Bey ve Dahiliye Nazırı Fethi Beylerdi. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, 41. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın bu değişiklik isteğine verdiği cevap ise Hayri Efendi ve Cavit Bey'in zaten istifa ettikleri, Fethi Bey'in ise İttihat ve Terakki ile herhangi bir bağlantısı olmaması ve Mecliste bir siyasi partinin lideri olması sebebiyle istifa etmesine gerek olmadığı şeklinde olacaktır. Padişah'ta bu çözümü kabul edecektir. Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 65.

¹⁷ Tolga Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim 1918-30 Kasım 1918)*, (1. Baskı), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Kasım 2011, 362.

¹⁸ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 64-79.

¹⁹ Kemal Arı, *Türk Devrim Tarihi, Temelleri, Gelişimi ve Oluşumu*, I, (4. Baskı), Zeus Yayınları, İzmir, 2011, 195.

²⁰ Hülya Özkan, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919 – 16 Ekim 1920)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, 14.

²¹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 24 Nisan 1920, I, 8.

²² *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, I, 8.

Osmanlı Devleti, mütarekeden sonra fiilen hak ehliyetini kaybetmiş olsa da, hukuken daha devlet olarak varlığını sürdürüyordu. Saraya dönmüş namluların ve işgal devletlerin baskısını derinden hissetse de Türk Milleti'nin tek karar mercii olma özelliğini devam ettiriyordu. Ancak artık karar alırken ve uygularken işgal devletlerinin isteğini göz önünde bulundurmamak zorundaydı. Bu dönemde Osmanlı Hükûmeti birçok olayla ilgilenmek zorunda kalmış ve Türk Milleti'nin kaderini değiştirecek ve geleceğini etkileyecek çok önemli kararlara imza atmıştır.

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İstanbul Hükûmeti'ni ilk meşgul eden önemli olay 2-3 Kasım gecesi Osmanlı Devleti'ni savaşa sokmaktan sorumlu tutulan İttihat ve Terakki'nin önde gelen bazı isimlerinin Almanya'ya kaçması olayı olmuştur.²³ Enver ve Cemal Paşalar, İzzet Paşa'ya bıraktıkları mektupta amaçlarının ülkeye hizmet etmek olduğunu ve ülkenin üzerinden yabancı etkisi kalktığı vakit dönüp hesap vereceklerini bildirdiler.²⁴ Bu şahısların yurt dışına sessiz sedasız kaçmaları Ahmet İzzet Paşa Kabinesini zor durumda bırakmış ve basının aşırı tenkitine maruz kalmasına sebep olmuştur. Dahiliye Nazırı Fethi Bey, bu kişileri kendilerinin de aradıkları, gittikleri düşünülen Almanya ve Avusturya Hükûmetleri nezdinde gerekli teşebbüslerde bulduklarını ifade etmiştir.²⁵

Talat, Enver, Cemal Paşalar ve arkadaşlarının firarından sonra Mebusan Meclisinde İttihat ve Terakki aleyhindeki eleştiriler artmıştır. Divaniye Mebusu Fuat Bey tarafından Said Halim Paşa ve Talat Paşa kabinelerinin Divan-ı Âli'ye sevki hakkında 28 Ekim 1918'de 10 maddelik bir takrir verilmiştir.²⁶ 20 Kasım 1918 tarihinde Meclis-i Vükela, Talat, Enver, Cemal, İsmail Hakkı Paşalar ile Doktor Nazım, Bedri, Bahattin Şakir, İaşe Bakanı Kemal ve Muhittin Beylerin mallarının kesinlikle bir başkasına devredilmeyeceği kararını almıştır. Meclis-i Mebusanda, savaş yıllarında vurgunculuk yaptıkları gerekçesiyle bu şahısların mal varlıklarına el konulmasını istemiş ve durum hükûmete intikal etmişti.²⁷ Enver ve Cemal Paşaları yargılamak üzere 26 Kasım 1918 tarihinde

²³ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 8. Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* adlı eserinde kaçış tarihini 1 Kasım olarak belirtmektedir. Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, TTK Yayınları, Ankara, 1970, I. Sina Akşin ise, eserinde 1/2 Kasım olarak ifade etmiştir. Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 64.

²⁴ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 8.

²⁵ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, 7.

²⁶ Recep Çelik, "Ermeni Katliamı İddiaları Çerçevesinde Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Divan-ı Harpler ve Yapılan Yargılamalar", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 4, 2003, 29.

²⁷ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, 8.

Divan-ı Harp kurulmuştur.²⁸ Ayrıca Enver ve Cemal Paşaların seferberliğin ilanından itibaren Başkumandanlık Vekilliği ve Harbiye Nezareti'ndeki görevleri sırasında yapılan yolsuzlukları araştırmak ve incelemek üzere, başkanlığını Harbiye Nezareti Müsteşarı Hilmi Paşa'nın yaptığı bir komisyon oluşturulmuştur.²⁹ Kurulan Özel Divan-ı Harp ise, Enver ve Cemal Paşaların 10 gün içinde teslim olmalarını istemiş, adı geçen paşaların bu süre içerisinde teslim olmadıkları takdirde gıyabında yargılanacaklarını ve tüm mal varlıklarına el konacağını ve medeni haklardan da yoksun bırakılacaklarını açıklamıştır.³⁰ Sonuç itibari ile 1 Ocak 1919 tarihinde bu şahıslar ordudan çıkarılarak tüm mal varlıklarına el konulmuştur. Bu kişiler 5 Temmuz 1919 tarihli yargılamalar sonucunda gıyaben idama mahkum edilmişlerdir.³¹

İstanbul Hükûmetinin Mondros Mütarekesi'nden sonra uğraştığı en önemli konulardan bir tanesi de savaş yıllarında Ermenileri göç ettirme ve azınlıklara yapılan kötü muameleleri inceleme meselesi olmuştur. 2 Kasım 1918 tarihinde Kozan Mebusu Matyos Nalbantyan, Maraş Mebusu Agop, İzmir Mebusu Onnik İhsan, Halep Mebusu Artin Boşgezenyan, Erzurum Mebusu Medetyan ve Sivas Mebusu Dikran Barsamyian Efendiler, Ermenilere kötü davrananların ve mezalimde bulunanların cezalandırılmalarını istemişler, yaşanan olaylar sırasında zarar görenlerin mal ve mülkleri nasıl tanzim edileceğini ve kötü davranışlarda bulunan kişilerin nasıl yargılanacaklarını sormuşlardır.³² Bunun üzerine Fethi Bey “*zulüm ve gadirlerden bahsetmek istiyorsanız; her hangi bir adam, her hangi bir memur, bir kimseye zulüm ve gadir yapmış ise bunun hakkında bizim yeddimizde tahkikat evraki var ise, sizi temin ederim ki bunları muhakemeye bil'a tehir sevkedeceğiz ve sevketmekteyiz*”³³ diyerek cevap vermiştir. 24 Kasım 1918 günü Vahidettin'in The Daily Mail muhabiri G. Ward Price ile yaptığı mülakat, Osmanlı yönetiminin bu konu hakkındaki görüşünü belirtmesi açısından son derece önemlidir. Padişah bu mülakatta “... *Ermenilerin öldürülmeleri İngilizlerin Türkiye'ye karşı duygularında derin bir değişiklik meydana getirmiştir... Karşılıklı öldürmeler kalbimi yaralamıştır...*”³⁴ demiştir. Bu mesele ile ilgili Padişah'ın bir başka

²⁸ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 7.

²⁹ Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 42.

³⁰ Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 61.

³¹ Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 79.

³² Çelik, “Ermeni Katliamı İddiaları Çerçevesinde Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Divan-ı Harpler ve Yapılan Yargılamalar”, 29-30.

³³ *Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri*, 4 Kasım 1918, 21.

³⁴ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, 4.

konuşması ise 7 Aralık 1918 tarihinde Ayan Meclisi üyesi Azeryan Efendi ile olmuştur. Padişah, bu görüşmede Ermeni kırımını yüzünden son derece üzgün olduğunu belirttiikten sonra bu olaylardan ötürü bir milleti suçlu kabul etmenin hakkaniyete yakışmadığını söylemiştir.³⁵

Hükümet, Ermeni tehcirinin meydana geldiği yıllarda ortaya çıkan hadiseleri araştırmak için Anadolu'yu 10 bölgeye ayırarak birer heyet gönderilmesini kararlaştırmış ve bu heyetleri de Anadolu'nun kararlaştırılan bölgelerine göndererek incelemeler yapılmasını sağlamıştır.³⁶ 14 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela toplantısında, Ermenilerin göç ettirilmesi meselesinde suç işlediği tespit edilenlerin, ülkenin farklı bölgelerinde kurulmuş divan-ı harplerde yargılanmalarını kararlaştıran hükümet, bu şekilde davranarak İtilaf Devletlerine şirin gözükmeye çalışmakta ve bu yolla da daha elverişli bir barış imzalamayı hesaplamaktadır. 16 Aralık 1918 tarihinde Osmanlı Hükümeti, Ermeni göç ettirme sanıkları için ilk Divan-ı Harp'ı kurmuştur.³⁷

Ermenileri göç ettirme suçu ile ilgili 7 Ocak 1919 tarihinde Eski Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, 1915 yılında meydana geldiği iddia edilen Ermeni kırımından dolayı İstanbul'da tutuklanmıştır. Aynı tarihte Trabzon'da meydana geldiği iddia edilen Ermeni kırımını sanıklarından bir kısmı da tutuklanmıştır. Ayrıca İstanbul Hükümeti, 8 Ocak tarihinde Ermeni Göç ettirme sanıklarının yargılanması için görevlendirilen İzmir, Tekirdağ, Bursa, Edirne, Samsun ve Antep'teki mahkemelere yeni atamalar yapmıştır.³⁸

İstanbul Hükümeti, Ermenileri göç ettirme meselesinin çözümü ve incelenmesi için tarafsız olduğunu düşündüğü bazı ülkelere başvurmak istemiş ve 18 Şubat 1919 tarihinde tarafsız kabul ettiği ülkelere müracaat etmiştir.³⁹ Bu karar üzerine Sadrazam Tevfik Paşa, Danimarka'nın Osmanlı elçisinden, savaş yıllarında meydana gelmiş olan Ermeni göç ettirme iddialarını araştırmak için kurulan komisyona iki tane Danimarka yargıcının da katılmasını istemiştir. Bu istek aynı zamanda İsveç, Hollanda ve İspanya Hükümetlerine de yapılmıştır.⁴⁰

³⁵ Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 55.

³⁶ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, 15-16.

³⁷ Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, I, 144.

³⁸ Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 87.

³⁹ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 17.

⁴⁰ Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, (2. Baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, 60.

Hükümet, Ermenileri göç ettirme sanıkları arasında bulunan bakanları Divan-ı Harp mahkemelerinde yargılamak istemiştir. Ancak anayasaya göre, bakanların sadece Yüce Divan'da yargılanabilir olmasından dolayı hükümet, Ermenileri göç ettirme sanıklarının yargılanmasıyla ilgili 1 Mart tarihli bir kararname hazırlamak suretiyle bakanların da Divan-ı Harplerde yargılanmasının önünü açmak istemiştir.⁴¹ Bu kararname ile yargılamaların daha hızlı yapılması ve bu sayede de İngilizlerin hoşnut tutulması hesaplandıysa da Padişah, suçluların cezalandırılması için yeni mahkemelere ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle bu kararnameyi geri çevirmiştir.⁴²

Osmanlı Hükûmeti, 1 Aralık 1918 günü gazetelere sansür uygulaması kararı almıştır. Alınan karara göre, İtilaf Devletlerinin askeri hareketi üzerine haberler, heyecan verici ve unsurların arasını bozacak yayınlar, Zat-ı Hazret-i Padişahi ile memurlar hakkında kötü ve saygısız neşriyat, İtilaf Devletleri hakkında tahrik edici yazılar, genel olarak düşmanlık yaratacak yayınlar ile hükümet şeklini değiştirme ve devlet aleyhinde yazıların yazılmayacağı ve yayınların yapılmayacağı belirtilmiştir.⁴³ Hükümet, bu sansür uygulaması ile basın özgürlüğünü engelleyerek muhalif seslerin duyulmasının önüne geçmiştir. Bu sansür kanunu ile İtilaf Devletleri hakkında herhangi bir yayın yapılmayacağı gibi, halkı bilinçlendirecek ve tepkisini artıracak yazıların da önüne geçilmiştir. Çünkü yapılan haksız işgallere karşı halk tepki gösterirse hem hükümet zor durumda kalabilir hem de İtilaf Devletleri Osmanlı Hükûmeti üzerindeki baskısını artırarak yeni işgallere girişebilirdi. Bu gerekçe sansür uygulamasının olumlu yanları gibi gözükse de sansür uygulamasının yapılan haksızlıklara karşı bir susturma girişimi olduğu söylenebilir.

Sansür uygulamasına hem Mebusan Meclisi'nde hem de Ayan Meclisi'nde tepkiler oluşmuştur. Tepki gösterenlerden birisi de Karesi Mebusu Yakup Kadri Bey'dir. Yakup Kadri, 2 Aralık 1918 tarihinde Meclis-i Mebusanda verdiği bir istihza önergesinde *"Bugünkü gazetelerde bilumum matbuatın sansüre tabi tutulacağı hakkında resmî tebliğ gördüm... Kanunu Esasinin 12.nci maddesinin son fıkrası matbuatın kable't tab teftiş ve muayeneye tabi tutulamaz olduğunu "hiç bir veçhile" kaydı katisiyle emrediyor. Bu kayıt, idarei örfiyye mevcut olsa bile kable't tab sansür konmayacağı manasınadır."*⁴⁴ diyerek

⁴¹ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 179.

⁴² Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1949, 205.

⁴³ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 118.

⁴⁴ MMZC, 2 Aralık 1918, 216.

tepkisini göstermiştir. Fakat bu itirazlar bir sonuç vermemiş ve 20 Ocak 1919 tarihinde İtilaf Devleti temsilcileri ile Hükümet arasında yapılan görüşmeler neticesinde bundan sonra basındaki sansürün Müttefikler ile İstanbul Hükûmetini temsil eden karma bir komisyon tarafından kontrol edileceği kararı alınmıştır.⁴⁵

5 Şubat 1919 tarihinde çıkarılan bir yönetmelikle sansür daha da ağırlaştırılmıştır. Yönetmeliğe göre, sıkıyönetim olan yerlerde gazete, kitap basımı, askeri ve mülki sansür kurulunun müsaadesi olmadıkça yasak olduğu belirtilmiştir.⁴⁶ Bu ağırlaştırılma kararına sebep olan ise, o sıralarda yapılan İttihatçı tutuklamalarına karşı herhangi bir tepkinin meydana gelmesini engellemektir.⁴⁷ Ancak 14 Şubat tarihinde toplanan basın kongresi tarafından seçilen bir heyet, sansürün kaldırılması için bir teşebbüste bulunmuş ve bütün gazete ve dergilerin bu kararı protesto etmek amacıyla basımı durduracaklarını belirtmiştir. Bunun üzerine hükümet 5 Şubat tarihli kararnameyi değiştirmiştir.⁴⁸

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İstanbul Hükûmetinin tartıştığı önemli konulardan biri de Meclis-i Mebusanın kapatılması meselesiydi. Tevfik Paşa Hükûmeti kurulduktan sonra Meclisin feshedilmesi yönünde faaliyetler giderek artmış ve basında Meclisin kapatılması ile ilgili yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Bu dedikodular üzerine Mustafa Kemal, 18 Kasım'da Vakit gazetesine verdiği demeçte Hükûmetin Meclise dayanmasının zorunluluğu üzerinde duracak ve Meclisin milleti temsil etmediği yönünde yapılan yayınlara itibar edilmemesinin lüzumunu belirtecektir.⁴⁹

Mondros Mütarekesi'nin getirmiş olduğu siyasi hava gittikçe hükümet üzerinde baskı oluşturmuş ve Meclisteki hava, hem Hükûmeti hem de Padişah'ı memnun etmemeye başlamıştır. Çünkü hükümet daha kurulmadan yapacağını söylediği hiçbir şeyi tam anlamıyla yapamamış olması Mecliste hükümete karşı bir eleştiri oluşmasını sağlamış ve yeniden güvenoyu tartışmalarını başlatmıştır.⁵⁰ Ayrıca Mecliste, İttihatçıların varlığı ve İtilaf Devletlerinin yapmış olduğu faaliyetler karşısında farklı seslerin çıkması

⁴⁵ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 102.

⁴⁶ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 119.

⁴⁷ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 159.

⁴⁸ Utkan Kocattürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi (1918-1938)*, (2. Baskı), TTK Basımevi, Ankara, 1988, 22; Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I,159. Zeki Sarıhan ise Kurtuluş Savaşı Günlüğü adlı eserinde basın kongresinden bahsetmiştir. Ancak kongrece seçilen heyetin hükümet nezdinde yaptığı teşebbüsün başarısız olduğunu ve baskıların ancak Anadolu ayaklanmalarının bir sonucu olarak yumuşadığını belirtmiştir. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 130.

⁴⁹ *Vakit*, 18 Kasım 1918/1334.

⁵⁰ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, 70.

İngilizleri rahatsız etmiş ve Meclisin kapatılması konusunda Padişah'a baskı yapmaya başlamışlardır. Padişah, Ali Fuat Türkgeldi'ye bu konuda “ *Sizden sır çıkmaz. Ecnebler bu Meclis-i Mebusan'ı müntehap addedmiyorlar. Siz hakk-ı hayatınızı muhafaza için faaliyet göstermelisiniz. Eğer lazım gelen faaliyeti göstermezseniz hakk-ı hayatınızı iskat etmiş olursunuz*” dediklerini belirtmesi İngilizlerin yapmış olduğu baskıyı göstermesi açısından önemlidir.⁵¹

18 Aralık'ta Meclis-i Mebusanda, mebuslar tarafından hükümete gensoru önergesinin verilmesi, Tevfik Paşa Hükûmetinin güvenoyu alamama ihtimalini ortaya çıkarmış olmasıyla birlikte İtilaf Devletlerinin baskısına daha fazla dayanamayan Vahidettin, 21 Aralık 1918 tarihinde Kanun-i Esasi'nin 7. maddesine dayanarak Meclis-i Mebusanı kapatmıştır.⁵²

Meclis-i Mebusanın dağıtılması, Osmanlı topraklarının birçoğu işgal altında olması ve işgal edilme ihtimali göz önüne alındığında yeniden seçim yapıldığı vakit işgal altında olan bölgelerden vekil seçilememe ihtimalinin olmasından dolayı Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerdeki haklarını zedeleyen ve hükümlerlik hakkını fiilen ortadan kaldıran bir durum meydana getirmiştir.⁵³

Kanun-i Esasiye göre, Padişah, Meclis-i Mebusanı kapattıktan en az 4 ay sonra seçimleri yapmak zorunda olmasına karşılık, Meclisin kapatılmasını içeren bildiri de seçim yapmaya olanak olmayabilir diye yeni seçim kaydı eklenmemiştir. 4 Ocak 1919 tarihinde yeni seçim konusunu görüşen hükümet, bazı yerlerin işgal altında bulunmasını gerekçe göstererek seçimlerin barıştan sonra yapılmasını kararlaştırmıştır.⁵⁴

Seçimlerin yeniden yapılmamasının hükümet ve Padişah nezdinde bazı nedenlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki; daha yeni kurtulmuş oldukları çok sessizliğin tekrardan kendilerine sıkıntı çıkartmasını istememeleridir. İkinci neden ise, seçimlerin İttihatçılar ve İttihatçı çevreler tarafından kazanılabileceği ihtimalinin olmasıdır. Hatta bu durumdan dolayı İtilaf Devletleri de yeni seçim yapılmasını istememişlerdir. Son olarak ise gerçekten de seferberliğin devam etmesi ve bazı

⁵¹ Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, 184.

⁵² Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, TTK Basımevi, Ankara, 2004, 113-119. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 69.

⁵³ Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, I, 138-139.

⁵⁴ Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, 23; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 81-83.

bölgelerin işgal edilmiş olması seçimler konusunda sıkıntı yaratmaktaydı. Eğer işgal edilen bölgelerde seçimler yapılamaz ve buralardan vekil çıkmazsa Osmanlı Devleti bu bölgelerdeki haklarını fiilen kaybetmiş olacaktı.⁵⁵ Bu son durum da zaten Meclisin kapatılmasının sakıncalarının ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa'da, 24 Nisan tarihli oturumunda Meclisin feshi ile kuvvetini milletten alamayan İstanbul Hükûmetlerinin sık sık değişmesi neticesinde, halkın vicdanından doğan Millî birlik uğrunda girişilen teşebbüslerin siyasi ihtiraslara kurban edildiğini ve bundan dolayı milletin Millî varlığının dünyaya anlatılamadığını ifade etmiştir.⁵⁶

Hükûmetin Meclis kapanır kapanmaz yaptığı ilk iş 23 Aralık 1918 tarihinde siyasi af ilan etmek oldu. Halbuki Meclis-i Vükela, 18 Kasım 1918 tarihinde genel siyasal af tasarısını Meclise göndermişti. Kararname'ye göre, Sultan Vahidettin'in tahta çıkış tarihi olan 3 Temmuz 1918 tarihine kadar işlenmiş olan siyasal suçların hepsi affediliyordu. Ancak Ermeni tehcir meselesinden dolayı suçlu bulunanlar, düşman saflarına geçip düşmana yardım edenler ve devletin başka unsurları arasında düzeni bozanlar genel siyasal af kapsamının dışında tutulmuşlardır.⁵⁷ Hükümet 23 Mart 1919'da çıkardığı bir kararname ile de genel affın kapsamının affın yayınlandığı tarih olan 23 Aralık tarihine kadar olan suçluları kapsayacağını belirtmiştir. Bu kararname ile savaş ve İngiliz esirlerine kötü davrananlar affın dışında tutulmuştur.⁵⁸

İtilaf Devletleri, İstanbul'un işgalinden sonra İstanbul Hükûmeti üzerinde baskısını arttırmıştır. İstanbul'un işgali ile birlikte artık İtilaf Devletleri Osmanlı yönetiminde son derece aktif olmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'ne ateşkesin uygulanması noktasında en yetkili kişiler, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a göndermiş oldukları yüksek komiserlerdi. Bu komiserler İstanbul'a gelir gelmez yoğun mesaiye başlamışlardı. Yaptıkları toplantılar sonucunda el koyma, pasaport, sansür, sıhhiye, hapisane, gıda tedariki, silahsızlanma gibi birçok meseleye el atmışlar ve İstanbul'da İtilaf Devletlerine ait bir polis teşkilatı kurulmasına karar vermişlerdir.⁵⁹

⁵⁵ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 140.

⁵⁶ *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, I, 8.

⁵⁷ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 142.

⁵⁸ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 182.

⁵⁹ Saylan, *1918-1922 Yıllarında İtilaf Devletlerinin İstanbul ve Çevresindeki Faaliyetleri*, 67.

İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri, İstanbul'da ve Anadolu'da işgallere karşı gelmeye çalışan, halkın silahlanması için uğraşan ve özellikle İttihatçı olduklarını düşündükleri komutan, devlet memuru gibi görevlilerin uzaklaştırılmasını İstanbul Hükûmetinden istemekte, hükümette İtilaf Devletlerinin istediklerini yapmaktaydı. 2 Ocak 1919 tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, Konya'daki Yıldırım Orduları Müfettişi olarak görev yapan Nihat Paşa'nın halkı silahlandırıp örgütlemeye çalışmaktan dolayı suçlu bularak görevinden alınmasını istemiş, 16 Ocak'ta Nihat Paşa'nın görevinden alınması için ikinci notayı gönderince, hükümet 22 Ocak'ta Nihat Paşa'yı görevinden almıştır.⁶⁰ Yine İngiliz Generali olan Allenby, 13 Ocak'ta 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın hemen hemen aynı suçlardan görevden alınmasını istemiştir.⁶¹

İstanbul Hükûmetinin mütarekeden sonra en fazla uğraştığı işlerin başında ittihatçı olduklarını düşündükleri şahısları tutuklama konusu gelmektedir. Hükümet, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokanları tutuklayıp cezalandırmak istemekte ve bu şekilde İngilizlerin güvenini kazanıp daha iyi bir barış antlaşması imzalayacağını düşünmekteydi. İngilizler ise, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokarak Cihan Harbi'nin uzamasına neden oldukları ve kendilerini bu kadar uğraştırdıkları ve iktidarı tekrar ele alma ihtimallerine karşı İttihatçıları cezalandırıp etkisiz hale getirmeye çalışmaktaydı. Yine Osmanlı kamuoyu ve özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihatçıların cezalandırılmasını istiyordu. Muhafız gazeteler bile, Padişahı harekete geçmemek konusunda eleştirmekteydi.⁶²

Padişah Vahidettin, İttihatçıları tutuklamaya başlamadan önce İngilizlerle anlaşmak istemiştir. Çünkü tutuklamalar karşısında kendisine yönelik bir silahlı saldırı olması halinde İngilizlerin gerektiği zaman silahla kendilerini desteklemesini ve halifeliğini tanımasını istiyordu. Eğer bu sağlanırsa, İngilizlerin istediği her bir şahsın cezalandırılmasına hazır olduğunu bildiriyordu.⁶³

30 Ocak 1919 tarihinde hükümet, İttihatçıların tutuklanması için harekete geçmiş ve bu tarihte 27 kişilik bir İttihatçı grubu tutuklanarak Bekirağa Bölüğüne kapatılmıştır. Bu tutuklama işinin daha başlangıç olduğu Calthorpe'nin “ *çok iyi bir başlangıç* ” olarak nitelemesinden anlaşılmaktaydı.⁶⁴ Gerçekten de 1 Şubat tarihinde İngilizler, İngiliz savaş

⁶⁰ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 81.

⁶¹ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 13.

⁶² Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 154.

⁶³ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, 174.

⁶⁴ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, 175.

tutsaklarına kötü davrandıkları gerekçesiyle 23 kişinin daha kendilerine teslim edilmelerini Hariciye Nezaretinden istemelerine rağmen İstanbul Hükûmeti bunun devlet hukukuna aykırı olduğunu belirterek isteği geri çevirmiştir.

5 Şubat'ta İngiltere Hükûmetinin verdiği emirle; mütareke şartlarına uymayan ve uygulanmasını önleyen, İngiliz komutan ve subaylarına saygısızlık yapan ve İngiliz esirlere kötü davranan, Ermeni ve diğer milletlere saldırılarda bulunan, mal ve mülkleri yağmalamaya kalkışan ve savaş kanunu ile usullerini ihlal eden kişiler tutuklanacaktı.⁶⁵

Osmanlı Devleti, savaş sırasında tek taraflı olarak kaldırdığı kapitülasyonlar konusunu barış anlaşması imzalandıktan sonra karara bağlamak istediye de yapılan baskılar sonucunda 11 Şubat tarihinde gümrük kanununu yürürlükten kaldırarak kapitülasyonları İtilaf Devletleri lehine yeniden yürürlüğe koymuştur.⁶⁶ Bundan sonra Osmanlı Devleti tamamen işgal devletlerinin etkisi altına girmiş oldu.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından Damat Ferit Paşa'nın iktidara gelişi kadar geçen süre zarfında kurulan İstanbul Hükûmetleri, bir yandan İtilaf Devletlerinin haksız uygulamalarına çözüm bulmaya çalışırken, diğer taraftan iç meselelere çareler aramak zorunda kalmışlardır. Aynı zamanda Tevfik Paşa Hükûmeti, İstanbul'un işgali ile artan İtilaf Devletlerinin baskısına karşı, İtilaf Devletlerine dayanan bir politika izlemeye çalışarak,⁶⁷ mütareke dönemi boyunca kurulacak Hükûmetlerin genel siyaseti olan İtilaf Devletleri ile iyi geçinme politikasını başlattığı söylenebilir. Bu süreç boyunca meydana gelen olayların TBMM'ye yansımalarının verilmesi amaçlansa da, bu dönem olaylarının TBMM'ye ciddi olarak yansımadağı anlaşılmıştır.

⁶⁵ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 160.

⁶⁶ Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 90.

⁶⁷ Necati Çavdar, *Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa*, (On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2010, 182.

BİRİNCİ BÖLÜM

4 MART 1919-5 NİSAN 1920 DÖNEMİ'NDEKİ İSTANBUL HÜKÛMETLERİNİN KARAR VE UYGULAMALARININ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDEKİ YANSIMASI

Mütareke döneminin en sıkıntılı ve buhranlı günlerinde sadrazamlığa gelen Ahmet Tevfik Paşa, bu dönem içerisinde bir taraftan İtilaf Devletlerinin giderek artan müdahale ve baskıları diğer taraftan başta siyasi ve ekonomik güçlükler olmak üzere Ahmet Tevfik Paşa Hükûmetine karşı yürütülen yoğun muhalefet çalışmaları sonucunda 3 Mart 1919 tarihinde istifa etmiştir.

Tevfik Paşa'nın istifasından 5 Nisan 1920 tarihinde Damat Ferit Paşa'nın tekrar sadarete gelmesine kadar geçen süre zarfında önemli olaylar meydana gelmiştir. Damat Ferit Paşa'nın iktidara gelmesiyle birlikte İstanbul Hükûmetinin İngiliz yanlısı siyaseti daha da belirginleşmiştir. Damat Ferit Paşa döneminde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ile birlikte Türk Milleti bağımsızlığını korumak için Millî hareketi başlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla birlikte Millî hareketin örgütlenmeye başlaması, Erzurum ve Sivas Kongreleri sonucunda Millî hareketin bir birlik ve beraberlik ortamı meydana getirmesi İstanbul Hükûmetini rahatsız etmiştir. Damat Ferit Paşa, Millî hareketi dönemin şartlarına uygun davranmadıkları gerekçesiyle engellemek için gayret sarf etmiş ve bu çabası giderek daha da şiddetlenmiştir. Ancak Damat Ferit Paşa'nın Millî hareketi engellemek için yaptığı girişimler sonuçsuz kalmış ve 2 Ekim 1919 tarihinde istifa etmiştir.

Damat Ferit Paşa'nın istifasından sonra kurulan Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükûmetleri döneminde ise İstanbul Hükûmetleri ile Millî hareket arasındaki ilişkiler nispeten daha iyi olmuş ve bu hükûmetler döneminde Millî hareket daha da güçlenmiştir.

4 Mart 1919-5 Nisan 1920 tarihleri arasında kurulmuş olan İstanbul Hükûmetlerinin karar ve uygulamaları TBMM'de gündeme gelmiş ve bu dönem hakkında bir takım ifadeler kullanılmıştır. Bu bölümde, İstanbul Hükûmetlerinin 4 Mart 1919-5 Nisan 1920 tarihleri arasındaki karar ve uygulamaların Meclisteki yansıması verilmeye çalışılmıştır.

1.1 DAMAT FERİT PAŞA HÜKÛMETLERİ DÖNEMİ (4 MART 1919–2 EKİM 1919)

Tevfik Paşa'nın istifasından sonra 4 Mart 1919 tarihinde iktidara Damat Ferit Paşa gelmiştir. Damat Ferit Paşa'nın gelmesiyle birlikte, Tevfik Paşa'nın tereddütlü siyasetinin aksine daha belirgin bir siyaset izleneceğini ve özellikle İttihatçılara karşı yapılacak şiddetli girişimlerle, İtilaf Devletlerinin gözüne girileceği düşünüldüğü için Millî harekete muhalif kesimler, Damat Ferit Paşa'nın iktidara gelmesini sevinçle karşılamışlardır.⁶⁸ Hatta Alemdar gazetesi, yeni kabineyi “*Sefa Geldiniz*” diyerek karşılamıştır.⁶⁹

Damat Ferit Paşa, iktidara geldiği andan itibaren, İngiliz ekseninde bir politika takip ederek, Millî Mücadele'nin karşısında yer almıştır. Millî Mücadele'yi engellemek amacıyla birçok girişimde bulunmuş ve bu girişimlerini de artırarak devam ettirmiştir.⁷⁰

Türk Milleti'nin çok zor günler geçirdiği bir zamanda iktidara gelen Damat Ferit Paşa, 1919 yılı içerisinde 4 Mart 1919-15 Mayıs 1919, 19 Mayıs 1919-20 Temmuz 1919 ve 21 Temmuz 1919-1 Ekim 1919 tarihlerinde olmak üzere üç defa kabine kurmakla görevlendirilmiştir. Damat Ferit Paşa, 1919 yılı içerisinde kabine değişikliğine gitmiş olsa da, bu kabine değişiklikleri sadece şahısların değişikliğinden ibaret kaldığı, Hükûmetin politikasının değişmediğinden dolayı bu üç kabinenin bir başlık altında işlenmesi daha uygun görülmüştür.

Damat Ferit Paşa Hükûmetinin 1919 yılı içerisindeki aldığı karar ve uygulamalar, TBMM açıldıktan sonra sık sık Meclis gündemine taşınmıştır. Bu başlık altında Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından 1919 yılı içerisinde alınmış olan karar ve gerçekleştirilen uygulamaların TBMM'ye yansımaları incelenmiştir.

1.1.1. İttihatçılarla İlgili Alınan Kararlar ve Yapılan Uygulamalar

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, İstanbul Hükûmetine, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokan ve bu duruma gelmesinden sorumlu tutulan İttihat ve Terakki mensuplarının cezalandırılması için İttihat ve Terakkiye muhalif kesimlerden ve İtilaf Devletlerinden gelen baskılar daha da artmıştır. Halkta ise, Osmanlı Devleti'ni savaşa

⁶⁸ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 201.

⁶⁹ *Alemdar*, 6 Mart 1335/1919.

⁷⁰ Tülay Alim Baran, “Kuva-yı Millîye Örgütlenmesine Karşı Damat Ferit Hükûmetleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, VI, 23, Yıl: 1999, 288.

sokan ve devletin bu duruma gelmesine neden olan İttihat ve Terakki mensuplarına karşı bir öfke mevcuttu. Bu nedenle kamuoyu, İttihat ve Terakki mensuplarından yaşanan bu olumsuzlukların hesabının sorulmasını beklemekteydi.

Ahmet İzzet Paşa'nın istifa edip yerine Tevfik Paşa tarafından yeni hükümet kurulunca basının desteği ve İtilaf Devletlerinin bu yönde baskıları neticesinde İttihat ve Terakki'ye karşı olan faaliyetlerin yoğunlaşmış olduğu, Damat Ferit Paşa kabinesinin kurulması ile birlikte de en üst seviyeye ulaştığı söylenebilir.

Damat Ferit Paşa kabinesinin iktidara gelmesiyle birlikte artık İttihatçılara karşı daha sert tedbirler alınacak ve bundan dolayı da İtilaf Devletlerinin gözüne girilmiş olunacaktı. Damat Ferit Paşa, Hükûmeti kurar kurmaz İngilizlerin ve Fransızların da baskısıyla, Ermenileri göç ettirme olayı sırasında suçta karışanların yargılanması işine önem vermiştir. Ayrıca Damat Ferit Paşa, İttihatçılar hakkında hızlı bir şekilde karar alınmasını istemiştir.⁷¹ Aynı tarihte Damat Ferit Paşa, Ermeni tehciri olayında suçta karışanlar ile çeşitli yolsuzluklar yapmış olan kişilerin takip edilmesini ve Müslüman olmayanlara iyi davranmayan şahısların cezalandırılmasını emreden bir bildiri yayınlamıştır.⁷² Damat Ferit Paşa, 5 Mart 1919 tarihinde İttihatçıların tutuklanmasıyla ilgili İngilizlerin yeni bir notasıyla karşılaşmıştır. Bu notaya “ *istediğiniz kişileri derhal tevkiye hazırım* ” şeklinde cevap veren Damat Ferit Paşa, bunun gereğini 10 Mart tarihinde Said Halim Paşa, Musa Kazım Efendi, Halil Bey, Ali Fethi Bey, Ahmet Emin Bey ve Celal Nuri Bey'in de bulunduğu yaklaşık 60 kişiyi tutuklayarak yerine getirmiştir.⁷³

İstanbul Hükûmetleri tarafından tutuklanan itttihatçıların yargılanmalarına 27 Nisan 1919 tarihinden itibaren başlanmıştır. Divan-ı Harb-i Örfi mahkemesi İttihatçıları; eski sadrazamlar ve nâzırlar, mebuslar ve kâtib-i mesuller olmak üzere üç gruba ayırarak yargılamıştır. Bu mahkeme tarafından İttihatçılar hakkında karar ise, 5 Temmuz 1919 günü açıklanmıştır. Divan-ı Harb-i Örfi mahkemesi İttihatçıları, tehcir ve taktıl iddialarını

⁷¹ Çelik, “ Ermeni Katliamı İddiaları Çerçevesinde Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Divan-ı Harpler ve Yargılamalar”, 39.

⁷² Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 161; Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi*, 26.

⁷³ Osman Selim Kocahanoğlu, *İttihat ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998, 39.

aşan bir görüş içinde yargılayarak, adeta bir dönemin hesaplaşmasını gerçekleştirmiş ve İttihatçılardan intikam alınmıştır.⁷⁴

Damat Ferit Paşa Hükûmetinin, İngilizlerin de gözüne girmek amacıyla yapmış olduğu bu tutuklamalar Millî Mücadele hareketi için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Çünkü bu tutuklanan kişiler arasında önemli komutan ve devlet adamlarının bulunması, bu kişilerin vatanın kurtarılmasında yapabileceği katkılardan mahrum kalınmasına, Millî Mücadele'nin zaten zor olan şartlarını daha da zorlaşmasına ve Millî Mücadele'nin başarı ile sonuçlanmasının gecikmesine neden olduğu söylenebilir.

İttihatçılar dışında Divan-ı Harb mahkemesi, tehcir ve savaş suçluları ile ilgili ilk kararını Yozgat Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey hakkında vermiştir. 8 Nisan'da sonuçlanan mahkeme kararına göre, amirlerinden aldığı emri yerine getiren Kemal Bey idama mahkum edilmiştir.⁷⁵ Bu kararın halkın tepkisini çekeceğini ön gören Vahidettin, “ ... *Bu adamın sabit olan ef'aline nazaran hükmün tasdikine tereddüt etmiyorum. Lakin bu iş intikam ve bilahara mukatele şeklini alabilir.*” diyerek Şeyhülislam'dan idam kararının haklılığı ile ilgili fetva istemiştir.⁷⁶

İdam kararı Padişah'ın onayından geçtikten sonra 10 Nisan tarihinde Beyazıt meydanında idam edilen Kemal Bey'in cenazesi Padişah'ın düşündüğü gibi olaylara neden olmuştur. Kemal Bey'in mezarı başında konuşan bir Tıbbiye öğrencisi “ *İngilizleri Odesa'dan attılar. Haydi biz de İstanbul'dan kovalım. Felaketimizi hazırlayan İngilizleri yok etmek zorundayız*” demiştir.⁷⁷ Bu durum karşısında hükümet olayları tertip edenleri cezalandıracağını duyurmuş ve bir doktor, bir tıbbiyeli, bir hariciye memuru, imam ve bir şeyh dahil olmak üzere 8 kişi tutuklanmıştır.⁷⁸

Yozgat mutasarrıf vekili Kemal Bey'in idamı dönemin İstanbul basının özellikle hükümet politikalarını destekleyen basının en önemli gündem maddelerinden birisini teşkil etmiştir. 11 Nisan 1919 tarihli Tercüman-ı Hakikat gazetesi bu idam hükmünün Divan-ı Harp tarafından hak ve adalete uygun olarak verildiğini belirtmiş ve bir gün

⁷⁴ Çelik, “Ermeni Katliamı İddiaları Çerçevesinde Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Divan-ı Harpler ve Yargılamalar”, 39.

⁷⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, (2. Baskı), Doğu Kütüphanesi, 2011, 631.

⁷⁶ Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, 220.

⁷⁷ Ercan Süel, *Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1992, 117.

⁷⁸ Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, I, 206.

sonrada Kemal Bey'in idamı hakkında Ermenilerin bir beyanatını yayınlamıştır.⁷⁹ Yine İstanbul basınından olan Alemdar gazetesi de Kemal Bey'in idam haberini tafsilatlı bir şekilde vermiştir.⁸⁰ Konu ile ilgili Sabah gazetesinde çıkan bir makalede, idam olayını protesto eden gençler eleştirilerek, bu gençleri vatani vazifelerden ve devletin gerçek menfaatlerinden yoksun kişiler olarak tanımlanmıştır. Ayrıca cenazeye gereksiz bir saygı gösterildiği, bu hareketi yapanların ise ittihatçıların yalanlarına inanan kişiler olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca yine aynı gazete mahkemenin bu kararını överek, İttihatçıların bu şekilde cezalandırılması ile birlikte, Türk Milleti'nin kendisine isnat edilen katliam suçlamalarından kurtulabileceğini ifade edilmiştir.⁸¹

Kemal Bey'in idamından dolayı çıkan olaylar Hükûmeti ve İngilizleri tedirgin etmiştir. Çünkü onlara göre bu gösteriler hala daha İttihat ve Terakkinin nüfusunun ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Bu cenaze töreni sırasında meydana gelen gösteriler ve bayrağı yarıya indirerek yapılan askeri merasim, Damat Ferit Paşa'yı dehşete düşürmüştür.⁸² Hatta bu olay sırasında Dahiliye Nazırı olan Ali Kemal Bey; eğer kendi elinde olsa, Kemal Bey'e cenaze alayı tertip eden ve yardım toplayarak Türklüğü dünya medeniyetine karşı bir kat daha lekeleyen gazeteleri bir daha çıkarmamak üzere kapatacağı gibi, sahiplerini de cezalandıracağını ifade etmiştir.⁸³ İngilizler de bu olaylar karşısında tutukluların firar edeceğinden korktukları için Bekirağa Bölüğüne kendiliklerinden nöbetçi göndermek zorunda kalmışlardır. Hatta daha sonra gerek bu olay gerekse de İzmir'in işgali sonrasında çıkan gösterilerden çekinerek Bekirağa Bölüğünde bulunan tutukluları Malta'ya götürmek zorunda kalacaklardır.⁸⁴ Aslında siyasi bir protesto gibi algılanılmak istenen bu cenaze töreni, Türk Milleti'nin Damat Ferit Paşa Hükûmetine ve İngilizler başta olmak üzere İtilaf Devletlerine karşı ilk önemli ve sert tepkisi olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁵ Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemali Bey'in "*Kemal Bey'in idamıdır ki Anadolu'daki harekât-ı Millîyenin başlangıcına sebebiyet vermiştir ve*

⁷⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 11 Nisan 1919; bkz.12 Nisan 1919.

⁸⁰ *Alemdar*, 11 Nisan 1919.

⁸¹ Ferudun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, (3. Baskı), TTK Yayınları, Ankara, 2017, 172-173.

⁸² Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, 631.

⁸³ Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, 173.

⁸⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri*, I, AAM Yayınları, Ankara, 1990, 275.

⁸⁵ Selek, *Anadolu İhtilali*, I, 95.

bu Büyük Millet Meclisi Kemal Bey'in idamının neticesinde doğmuştur."⁸⁶ şeklindeki sözleri Kemal Bey'in idam edilmesinin halk nazarındaki etkisini kanıtlamaktadır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının tutuklanmış olmasına karşı, birçoğu hakkında mahkemeler tarafından somut bir karar verilememiş olması, İtilaf Devletlerinin İttihatçıların cezalandırılmayacağını düşünmesine neden olmuştur. Bunun üzerine İngiltere, tutuklu bulunan İttihatçıların Malta'ya götürülmesini gündemine almıştır.⁸⁷ Ayrıca Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idamının protestolara sebep olması, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin Anadolu'da ve İstanbul'da geniş tepkilere yol açması İngilizleri endişeye sevk etmiş ve tutukluların kaçma ihtimaline karşı bunların Malta'ya götürülme işine önem vermişlerdir.⁸⁸ Damat Ferit Paşa, tutuklu bulunan İttihatçıların firar edebileceğini ve bunun önlenmesi için bu kişilerin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını Amiral Calthope'dan talep etmiştir.⁸⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra, İstanbul Hükûmetinin İttihat ve Terakki mensupları hakkında almış olduğu karar ve uygulamalara karşı bir takım faaliyetlerde bulunmuş olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinin, İttihat ve Terakki tutuklamaları ile alakalı açıktan ifadeler kullanmadığını belirtmekte fayda vardır. Bunun nedeni ise, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokan ve Türk Milleti'nin bu duruma gelmesinin suçlusu olarak görülen İttihat ve Terakki hakkında açıktan açığa bazı ifadeler kullanmanın halkın tepkisini çekebileceği düşünülmüş olabilir. Ayrıca Millî Mücadele başladığından itibaren İstanbul Hükûmeti, Millî Mücadele'yi yapanları İttihatçılıkla suçlamakta ve her fırsatta bu kişilerin İttihatçı oldukları yönünde propaganda yapmaktaydılar. Millî Mücadele'yi yapanlar ise, bu propagandaların asılsız olduğu ve kendilerinin İttihatçılıkla herhangi bir ilişkilerin olmadığını her fırsatta ifade etmişlerdir. Hatta Sivas Kongresi toplandığında İttihatçı olmadıkları yönünde yemin dahi

⁸⁶ TBMMZC, 14 Ekim 1922, XXIII, 406.

⁸⁷ Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, 204.

⁸⁸ Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 99; Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, 204-205.

⁸⁹ Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, 205; Cavid Bey, *Felaket Günleri: Mütareke Devrinin Feci Tarihi*, (Haz: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2000, 193; Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 100; Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, (2. Baskı), Sebil Yayınları, İstanbul 1994, 155-158.

etmişlerdi.⁹⁰ Eğer şunda İttihat ve Terakki lehinde açıktan bir takım söylemlerde ve faaliyetlerde bulunursa halkın desteğinin kaybedileceğinden çekinilmiş olabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin, İstanbul Hükûmeti tarafından yapılan bu tutuklama ve yargılamaları desteklemediği yapmış olduğu uygulamalardan ve mebusların söylemlerinden anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey'in "*Düvel-i İtilafîye tarafından nefy ve teb'id edilenlerin ailelerine maaş verilmesine dair kanun teklifi*"⁹¹, Elazığ mebusu Hüseyin Bey'in, "*İngilizler tarafından tevkif ve nefy edilen zevata muavenet hakkındaki kanun teklifi*"⁹² ve Yozgat mebusu Feyyaz Ali Bey'in "*23 Nisan 1336'dan evvel Divan-ı Harplerce mahkum edilen efrat ve küçük zabitanın aflarına dair kanun teklifleri*"⁹³ bu faaliyetler içerisinde değerlendirilebilir. Layiha Encümenine gönderilen bu kanun tekliflerinden, Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey ile Elazığ Mebusu Hüseyin Bey'in teklifleri birleştirilerek haklarındaki mazbatalar Layiha Encümeni tarafından 5 Eylül 1920 tarihinde Mecliste okunmuştur. Layiha Encümeni, tek amacının millete hizmet veya görevini yapmak olan ve İtilaf Devletleri ile onların tarafı İstanbul Hükûmeti tarafından sürülen ve uzaklaştırılan memurların ailelerine maaş tahsis edildiğini belirtmekle birlikte millet uğrunda hürriyet ve hayatlarını kaybeden kişilerin ailelerinin ihmal edilmesinin Müslüman bir milletin vicdanıyla bağdaşmayacağı gerekçesiyle bu kanun teklifinin uygun görüldüğünü bildirmiştir.⁹⁴ Layiha Encümeni tarafından uygun görülen bu kanun teklifleri Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenine havale edilmiştir.⁹⁵

Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey'in 23 Nisan 1920'den evvel Divan-ı Harplerce mahkum edilen efrat ve küçük zabitanın aflarına dair kanun teklifi hakkındaki Layiha Encümeninin mazbatasına ise; "*Alekseser saika-i gafletle kıtaasından firar etmek veyahut vazife-i mevdua-i askeriyelerinde lâ-kaydi ve teseyyüb göstermek suretiyle maruzu mesuliyet olan bir takım efrat ve küçük zabitanın Divanı harp tevkifhanelerinde mahkûm ve mevkuf veyahut öte beride dolaşmakta buldukları cihetle vatanın şiddetle*

⁹⁰ Yemin metni için bkz. Recep Toparlı, *4 Eylül Sivas Kongresi Tutanakları: Ek Belgeleriyle*, Buruciye Yayınları, Sivas, 74.

⁹¹ TBMMZC, 3 Ağustos 1920, III, 80.

⁹² TBMMZC, 3 Ağustos 1920, III, 82.

⁹³ TBMMZC, 12 Ağustos 1920, III, 191.

⁹⁴ TBMMZC, 5 Eylül 1920, III, 554.

⁹⁵ Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenlerinin mazbatalarına ulaşılamamıştır.

*müdafaaya muhtaç olduğu şu zamanda bu gibi efrat ve zabitanın cürümlerinin affıyla cepheye iltihaklarının temini menafi-i Millîye noktasından şayanı arzu bulunmakla teklifi mezkûr encümenimizce de nazarı dikkate alındığından ifayi muktezası zımında Heyet-i Umumiye arzı tezekkür kılındı.*⁹⁶ şeklindedir. Feyyaz Ali Bey'in, Layiha Encümeni tarafından uygun görülen bu kanun teklifi Müdafaa-i Millîye Encümenine ve Adliye Encümenine havale edilmiştir.⁹⁷ Adliye Encümeni, Feyyaz Ali Bey hakkındaki mazbatasını 20 Eylül 1920 tarihinde sunmuş olmasına rağmen mazbata Mecliste okunmamıştır.⁹⁸

Ayrıca Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey'in, "*İstanbul'da bigayri hakkın idama alet olanlar hakkında salahiyeti imhaiye itasına dair kanun teklifi*" ile Saruhan Mebusu Reşit Bey ve arkadaşlarının "*İstanbul'da bir takım vatandaşların haksız olarak idamına hükmeden Divan-ı Harp ve mahkeme aza, müstantik vesair müstahdeminin imhası için vatandaşlara salahiyet verilmesine dair kanun teklifleri*" de bu kapsamda gösterilebilir.⁹⁹

Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey ile Saruhan Mebusu Reşit Bey ve arkadaşlarının kanun teklifleri hakkında Layiha Encümeni mazbatasını 9 Eylül 1920 tarihinde TBMM'ye sunmuştur. Buna göre, Layiha Encümeni, İstanbul Hükûmetince gerek Malta'ya sürgün edilen gerekse İstanbul'da bulunan Millîyetperveranı çeşitli vesilelerle cezalandırmaya kalkışan Damat Ferit Paşa ve arkadaşları hakkından hıyanet-i vataniyeden takibat yapıldığı ve kendisinin vatandaşlıktan çıkarıldığı belirtilmiş, hapisane müdür ve gardiyanı gibi amirinin emrini yapma mecburiyetinde başka herhangi bir tesir ve ilgisi olmayan memurların hakkında böylesine bir karar vermenin doğru olmadığı belirtmek suretiyle bu kanun tekliflerini ret etmiştir.¹⁰⁰

Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, Layiha Encümeninin bu mazbatasına itiraz edip, kanun telifinin Müdafaa-i Millîye ve Adliye Encümenine gönderilmesini teklif etmiştir. Ancak Layiha Encümeninin bu mazbatasını Tunalı Hilmi Bey'in itirazlarına rağmen Meclis tarafından çoğunlukla kabul edilmesinden dolayı ret edilmiştir. Ayrıca Layiha

⁹⁶ TBMMZC, 5 Eylül 1920, III, 555.

⁹⁷ TBMMZC, 5 Eylül 1920, III, 555.

⁹⁸ TBMMZC, 20 Eylül 1920, IV, 225.

⁹⁹ TBMMZC, 15 Ağustos 1920, III, 256.

¹⁰⁰ TBMMZC, 9 Eylül 1920, IV, 38-39.

Encümenin bu mazbatası üzerine kanun tekliflerinden birinin sahibi olan Abdulkadir Kemali Bey teklifini geri almıştır.¹⁰¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Divan-ı Harp tarafından yargılanan ve idam cezasına çarptırılan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idam edilmesi olayına karşı da tepkili olduğu Meclisin faaliyetlerinden anlaşılmaktadır. Bu kapsamda 30 Kasım 1920 tarihli Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey ve arkadaşları tarafından TBMM gündemine sunulan “*Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey merhumun ailesine maaş tahsisine dair kanun teklifi*”¹⁰² örnek gösterilebilir. Bu kanun teklifini Layiha Encümeni görüşmüş ve Heyet-i Vekileye havale etmiştir.¹⁰³

Bunun haricinde Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in ailesine maaş bağlanması konusu tekrar Türkiye Büyük Millet Meclisinin gündemine taşınmıştır. Bu anlamda yapılan girişim ise, Kayseri mebusu Ahmet Hilmi Bey'in, “*Sabık Boğazlıyan Kaymakamı maslup Kemal Bey ailesine hidemat-ı vataniye tertibinden maaş tahsisine dair kanun teklifidir.*”¹⁰⁴ Ahmet Hilmi Bey'in bu teklifi üzerine Layiha Encümeni, 27 Ekim 1921 tarihinde sunduğu mazbata ile müzakere edilmesini uygun görmüş, Meclis ise bu kanun teklifini Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenine göndermiştir.¹⁰⁵

Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu kanun teklifini 10 Ekim 1922 tarihinde görüşmeye başlamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi bu oturumunda ilk olarak Ahmet Hilmi Bey'in kanun teklifini ve Muvazene-i Maliye Encümeninin mazbatasını sunmuştur. Ahmet Hilmi Bey teklifinde; bazı ölümlerin hayatlarını milleti için feda ettiklerini, bu kişilerden biri olan merhum Nusret Bey'in ailesine maaş bağlandığını belirtmiştir. Vefatı milletin tarihinde iz bırakan Kemal Bey'in ailesi ve yetim bıraktığı çocukların muhtaç ve elim bir vaziyette bulunmasından dolayı, Kemal Bey'in ailesine iki bin kuruş maaş tahsis edilmesini teklif etmiştir.¹⁰⁶ Bu teklif üzerine ise Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasında, hayatını milleti için feda eden Kemal Bey'in ailesinin muhtaç ve sefil bir halde sürünmesi merhamet ve Millî adalete aykırı olduğunu ifade edilmiştir. Bundan dolayı Kemal Bey'in 4 kişilik ailesine, kişi başı 500 kuruş olmak üzere toplam 2000

¹⁰¹ TBMMZC, 9 Eylül 1920, IV, 39.

¹⁰² TBMMZC, 30 Kasım 1920, VI, 141.

¹⁰³ TBMMZC, 9 Aralık 1920, VI, 271.

¹⁰⁴ TBMMZC, 26 Eylül 1921, XIII, 24.

¹⁰⁵ TBMMZC, 27 Ekim 1921, XIII, 279.

¹⁰⁶ TBMMZC, 14 Ekim 1922, XXIII, 404-405.

kuruşu maaş verilmesinin uygun görüldüğü belirtilmiştir.¹⁰⁷ Söz konusu kanun teklifi hakkında yapılan müzakereler neticesinde, merhum Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Millî şehit kabul edilerek, ailesine de maaş bağlanması Meclis tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁸

Türkiye Büyük Millet Meclisi, İngilizlerin de isteği ile İstanbul Hükûmeti tarafından tutuklanan ve daha sonra Malta'ya gönderilen tutuklular hakkında da bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu konu hakkındaki tutumunu iki kısımda incelemek gerekmektedir. İlki, İstanbul'un işgalinden önceki tutuklanıp gönderilenler, diğeri ise İstanbul'un işgali neticesinde İngilizlerin isteğiyle tutuklanarak Malta'ya gönderilen mebuslardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un işgalinden önce Malta'ya gönderilenler hakkında üstü kapalı ifadelerde ve girişimlerde bulunurken, İstanbul'un işgalinden sonra gönderilen mebuslar için daha sert ifadeler ve uygulamalarda bulunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kazım Karabekir Paşa tarafından Meclise tebliğ edilen ve Rawlinson'un Malta'da tutuklu bulunan bazı kişilerin kurtarılmasında aracı olabileceğini bildiren tavrındaki müzakereler sırasında bu teklife "*İngilizler gibi pişivayi medeniyet oldukları iddiasında bulunan bir milletin değil, hatta Afrika'da yaşayan Hotanto kavminin bize tecviz etmeyeceği bir tarzı namerdane ve bir kastı vahşiyane ile vatanından cebren kaldırılarak nice aylardan beri Malta denilen o cehennem âsa adada hapisneden, hapishaneye dolaştırılmak suretiyle hayatı maddiye ve maneviyeleri, bi rahmane düşünölmüş pek ince ezalarla söndürölmek istenilen bir çok vatandaşlarımızdan bir kaçının olsun tahlis canına imkân bahş eder gibi görünen böyle bir teklifi vehlei ulâda kabule meyil etmiyecek bir Türk vicdanı mutasavver değildir.*"¹⁰⁹ şeklinde verilen cevap ve bu teklif üzerine söz alan Hariciye Vekaleti Vekili Muhtar Bey, Türk Milleti'nin Malta'da bulunan yüzlerce yetişmiş vatandaşının bulunduğunu¹¹⁰ ifade etmesi, TBMM'nin sadece İstanbul'un işgalinden sonra tutuklananları değil tüm Malta'da tutuklu olanları kurtarmak istediği şeklinde yorumlanabilir. Hatta Bekir Sami Bey

¹⁰⁷ TBMMZC, 14 Ekim 1922, XXIII, 405. Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in, 9 yaşında olan Müzehhez ve 8 yaşında Müşerref adlarında iki kız çocuğu, 4 yaşında Adnan adında bir erkek çocuğu vardır. Hatice adında eşi birlikte toplam dört kişilik bir ailesi bulunmaktadır. TBMMZC, 14 Ekim 1922, XXIII, 405.

¹⁰⁸ TBMMZC, 14 Ekim 1922, XXIII, 406-408.

¹⁰⁹ TBMMZC, 7 Ağustos 1920, III, 109

¹¹⁰ TBMMZC, 7 Ağustos 1920, III, 110.

tarafından imzalanan ve İngilizlerin Malta'da tutuklu bulunan 51 kişinin salınmasını kapsayan anlaşmayı Türkiye Büyük Millet Meclisinin kabul etmemiş olması,¹¹¹ tutuklu bulunan herkesin serbest bırakılmasının istenmesi, netice de bu yönde bir anlaşmanın imza edilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin İstanbul'un işgalinden önceki tutuklamaları tasvip etmediğini destekler nitelikte olabilir.¹¹²

1.1.2. Mustafa Kemal Paşa Hakkında Alınan Kararlar

1.1.2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişi Olarak Anadolu'ya Gönderilmesi

Mondros Mütarekesi'nden sonra Samsun bölgesinden, asayişsizliğin arttığı konusunda yakınmalar gelmekteydi. İtilaf Devletleri ise, İstanbul Hükûmetinden, Rum azınlığın korunması için tedbirler alınmasını istemekteydiler. Samsun'da görevli İngiliz komutanı, bu bölgedeki durumu açıklayan bir rapor göndermiştir. Yüksek Mütareke Komisyonu tarafından Damat Ferit Paşa'ya iletilen bu raporda; Hükûmetin Rum köylerinde meydana gelen Türk saldırılarını engellemesi ve yeniden düzeni sağlamak için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Komisyona göre, bu bir insanlık göreviydi. Komisyon üyeleri bu rapora, eğer Türk Hükûmeti bu asayişsizliği önleyemezse devreye işgal devletlerinin gireceği yönünde bir de tehdit eklemiştir.¹¹³ Bunun üzerine hükümet, bölgede asayişli sağlamak amacıyla Mustafa Kemal Paşa'yı 9. Ordu Müfettişi olarak 30 Haziran 1919 tarihli İrade-i Seniyye ile görevlendirerek Anadolu'ya göndermiştir.¹¹⁴

Samsun'a 9. Ordu müfettişi olarak gönderilen Mustafa Kemal'in görevi, asayişin sağlanması ve asayişsizlik nedenlerinin saptanması, bölgede dağınık olarak var olan silah ve cephanenin derhal toplatılarak depolarda biriktirilmesi, asker toplayan ve ordu tarafından korunan şuralar varsa faaliyetlerine son vermektir. Bu görevi yapabilmesi için ise emrine 3. ve 15. Kolordular verilmişti. Müfettişlik bölgesi ise; Trabzon, Erzurum, Sivas, Van Vilayetleri ile Erzincan ve Canik sancaklarıydı. Buraların vali ve mutasarrıfları dahi müfettişten emir alacaktı. Ayrıca Diyarbakır, Bitlis, Mamuretülaziz

¹¹¹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları*, 29 Eylül 1921, II, 242.

¹¹² *TBMM GCZ*, 29 Eylül 1921, II, 242-245.

¹¹³ Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev: Necdet Sander), Sander Kitabevi, İstanbul, 1981, 242.

¹¹⁴ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 219; Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 28.

(Elazığ), Ankara, Kastamonu gibi sınırdaş vilayet ve livalar ile bu vilayetlerdeki kolordu komutanları da müfettişliğin yapacağı başvuruları dikkate alacaktı.¹¹⁵

Bu göreve Mustafa Kemal Paşa'nın seçilmesinin bazı nedenleri vardır. Doğu ve Karadeniz bölgelerindeki asayişsizlik şikayetlerini engellemek için gönderilecek kişinin tecrübeli ve güvenilir bir komutan olması gerekmektedir. Savaş içerisinde Çanakkale ve diğer cephelerdeki başarıları¹¹⁶ tecrübe sorununu ortadan kaldırırken, Padişah'ın şehzadeliği sırasında onunla birlikte Almanya seyahatinde bulunması¹¹⁷ ve Mustafa Kemal Paşa'nın, Enver Paşa ile olan soğukluğu ve aralarındaki sürekli olan mücadele hem de Almanlarla olan çatışmaları güven probleminin çözülmesini sağlamıştır.¹¹⁸ Ayrıca Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in, Ali Fuat (Cebesoy) aracılığıyla tanıdığı Mustafa Kemal'in İttihatçı olmadığına inanması, hükümet içinde Mustafa Kemal lehine çalışmasını sağlamıştır.¹¹⁹

TBMM'nin açılmasından bir gün sonra bu görevlendirme konusu bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından gündeme getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumunda, mebusların içinde bulunulan durumu daha iyi idrak edebilmeleri adına mütarekeden Meclisin açılmasına kadar geçen zaman zarfında cereyan eden siyasi ahval hakkında uzun bir beyanatta bulunmuştur.¹²⁰ Bu beyanatta Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkışı hakkında bilgilere de yer vermiştir. Buna göre, İtilaf Devletlerinin işgali altındaki İstanbul'da bulunan hamiyet sahibi, devlete ve millete hizmet etmek isteyen kişiler tarafından saltanatın ve hilafetin kurtarılması ile Millî bağımsızlığın sağlanmasının sadece Millî vicdandan doğacak birliğin azim ve iradesi sayesinde başarılacağına anlaşıldığını, İstanbul'un baskı ve muhasara altında bulunmasından dolayı bu birliğin sağlanabilmesi adına imkan bulunmadığının kabul edildiği bir sırada müfettiş olarak görevlendirildiğini belirtmiştir.¹²¹

¹¹⁵ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, 8-9; Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, I, 291.

¹¹⁶ Selek, *Anadolu İhtilali*, I, 218

¹¹⁷ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, 96.

¹¹⁸ Bayur, *Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri*, I, 290.

¹¹⁹ Tevfik Bıyıkhoğlu, *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*, (2. Baskı), Kent Basımevi, 1981, 33. Cebesoy'a göre, Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal lehindeki müdahalesinden dolayı Mehmet Ali Bey'e kızmış ve onu 19 Mayıs 1919 tarihinde kurmuş olduğu kabineye almamıştı. Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, (Ed: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2000, 83.

¹²⁰ *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, I, 8.

¹²¹ *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, I, 8-9.

Mustafa Kemal Paşa, aynı beyanatta kendisine verilen görev ile ilgili “*Anadolu'ya mülki ve askerî hususatla muvazaf olmak üzere ordu müfettişliğine tayin edildim, bu teveccühü din ve millete hizmet etmek için en büyük bir mazhariyet-i ilâhiye addeyledim.*”¹²² ifadelerini kullanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Samsun'a gönderilmesi onu İstanbul'dan uzaklaştırmak içindi. Mustafa Kemal kendisinin görevlendirilmesini şöyle değerlendirmektedir: “... *Mustafa Kemal İstanbul'da bir takım menfi telkinler, belki de hazırlıklar yapıyor. Bu adamı İstanbul'dan uzaklaştırmak lazımdır. Mustafa Kemal'i Anadolu dağlarına atmalı ve orada çürütmeli... Beni İstanbul'dan atmakla ağır bir yükten kurtulacaklarını zannedenler, makul bir sebep aramakla meşgul idiler. Nihayet bu sebep, işgal kuvvetleri zabitelerinin raporları ile dolu bir dosya halinde ellerine geldi.*”¹²³

Gerçekten de Mustafa Kemal'in, İstanbul'da geçirdiği süre zarfında Padişah'la aralarındaki iletişimin kesilmemesi, Ahmet Rıza ile bir hükümet kurma söylentilerinin çıkması ve yapmış olduğu faaliyetleri düşünüldüğünde, Mustafa Kemal'i kendileri için tehlikeli sayan mevkii sahipleri onu İstanbul'dan uzaklaştırmaktan başka yapacak bir şey olmadığını düşünmüş olabilirler.¹²⁴ Mustafa Kemal kendisine verilen yetkileri ise Nutuk adlı eserinde şu şekilde değerlendirmektedir. “... *Beni İstanbul'dan nefy teb'id maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından bana nasıl tevdi edildiği mucibi istiğrabınız olabilir. Derhal ifade etmeliyim ki, bana bu salahiyeti onlar bilerek ya da anlayarak vermediler.*”¹²⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ordu müfettişi olarak gönderilmesi Türk Milleti için bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu tarih Mustafa Kemal'in geniş yetkilerle birlikte Türk Milleti ile yakından temas etmesinin tarihiydi. General Sherill' e göre “*talih bir taraftan Yunanlıları İzmir'e çıkarırken, öbür taraftan onlara karşı koyacak Mustafa Kemal'i Samsun'a getiriyordu.*”¹²⁶ Damat Ferit Paşa ve İstanbul Hükûmetinin hiç şüphesiz yapmış olduğu en iyi icraat Mustafa Kemal Paşa'yı geniş yetkilerle Anadolu'ya göndermesidir.

¹²² TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 9.

¹²³ Falih Rıfki Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, 124.

¹²⁴ Bayur, *Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri*, I, 291-298.

¹²⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk – Söylev 1919 – 1920*, I, (4. Baskı), TTK Yayınları, Ankara 1999, 9.

¹²⁶ Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, I, 32.

1.1.2.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Görevden Alınması

TBMM açılmadan önceki süreçte gerçekleşen ve Meclis açıldıktan sonra gündemi oluşturan konulardan bir tanesi de Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınması olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumundaki konuşmasında vicdan-ı Millînin iradesine tabi olarak milleti ve vatanı sağ salim görünceye kadar çalışmak ahdiyle 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan ayrıldığını ve Samsun'da işe başladığını belirtmiştir. Samsun'da asayişin sağlanması için hızlı davranılması gerekliliğini fark eden Mustafa Kemal Paşa bu gerekliliği 24 Nisan 1920 tarihli Meclis konuşmasında; *“Rumların hâkimiyetini ve İslam unsurunun esaretini istihdaf eden ve Atina ve Dersaadet komiteleri tarafından idare olunan Pontus Hükûmeti amali Karadeniz sahiliyle kısmen Amasya ve Tokat'ın Şimal kazalarında mukim Osmanlı Rumlarının hayalhanelerini çulğınca bürümüştü.”* şeklinde izah etmiştir.¹²⁷ Bunun haricinde Mustafa Kemal Paşa'ya göre önemli işlerden bir tanesi de, her gün haksızlıklarını artıran İtilaf Devletlerine karşı Türk Milleti'nin haklılığını siyaset yoluyla ispat etmek ve milleti yapılan fiili tecavüzlere karşı korumaktır.¹²⁸

19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, Rumların bölgedeki emellerinden vazgeçtikleri takdirde karışıklıkların son bulacağı yönündeki raporlarını İstanbul Hükûmetine sunduktan sonra İngiliz işgal güçlerinin ve Rum çetelerinin faaliyetlerinden rahatsız olmasından dolayı sağlık sorunlarını bahane ederek, rahat çalışabilmek amacıyla Havza'ya geçmiştir.¹²⁹

Havza'da kaldığı süre içerisinde Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı en önemli iş şüphesiz 28 Mayıs tarihli yetkisi dâhilindeki vali, kaymakam ve kolordu komutanlarına hitap ettiği Havza Genelgesi'dir.¹³⁰ Söz konusu bu genelgede Mustafa Kemal Paşa, İzmir ve civarının işgali sırasında yaşanan zulüm ve katliamları örnek göstererek, Anadolu'nun ileriki süreçte yaşayabileceği bir takım sıkıntılara dikkat çekmiştir. Ayrıca bu genelgede, yapılan ve yapılması muhtemel olan işgallere karşı hem Türk kamuoyunu hem de yabancı

¹²⁷ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 9.

¹²⁸ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 9.

¹²⁹ Yılmaz Demirci, *Amasya Tamimi'nin Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin Kuruluşuna Olan Etkileri*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2010, 41; Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, 238.

¹³⁰ Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi*, 48.

kamuoyunu etkileyecek çalışmalar yapılmasını isterken, yapılacak olan miting ve benzeri faaliyetlerin daha kapsamlı olması için çalışmalar yürütülmesini istemiştir.¹³¹

Mustafa Kemal Paşa, Havza'da bulunduğu sırada İzmir işgali karşısında kan ağlayan milletin, İstanbul Hükûmetinden ve İtilaf Devletlerinin temsilcilerinden yardım beklediği bir sırada Belediye Riyasetleri ile birçok Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden kendisine itimat beyan olunan telgraflar aldığını, bu telgraflarda kendisinden hizmet ve fedakarlık beklendiğini belirtmiştir.¹³² Bu talepler üzerine Mustafa Kemal Paşa, bir tamim yayınladığını ve söz konusu taleplere “*Geçirdiğimiz şu hayat ve memat günlerinde umum milletçe her taraftaki amal ve tezahürat ile temine azmedilen istiklâli Millîmiz uğrunda bütün mevcudiyetimle çalıştığımı temin eylerim. Bu emeli mukaddes uğrunda milletle beraber nihayete kadar çalışacağıma da mukaddesatım namına söz veririm.*”¹³³ şeklinde cevap verdiğini ifade etmiştir.

Havza'daki faaliyetlerini tamamlayan Mustafa Kemal Paşa, 13 Haziran 1919 tarihinde Amasya'ya gitmek için Havza'dan ayrıldı. Mustafa Kemal Paşa, Amasya'ya geldikten sonra da Millî hareketi bir amaç etrafında toplamak ve teşkilatlandırmak için çalışmalarına devam etmiştir.¹³⁴ Yaptığı çalışmaların bir program içerisinde yürütülmesini isteyen Mustafa Kemal Paşa, en güvendiği kişileri işgal devletlerinin faaliyetlerine karşı alınacak tedbirleri kararlaştırmak ve hatta gerekirse Anadolu'da yeni bir yönetim kurabilmek için gerekli desteği sağlamak amacıyla gizli bir toplantıya çağırmıştır.¹³⁵ Bu toplantı sonucunda ortaya 21/22 Haziran 1919 tarihli Amasya Tamimi çıkmıştır.¹³⁶ Böylece 22 Haziran tarihinde fiilen Millî iradeye geçilirken, Amasya Tamimi bunu doğrulayan bir belge olarak tarihin tozlu sayfalarındaki yerini almıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki faaliyetleri İngilizleri rahatsız etmiş, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışının arkasında neler olabileceğini anladıklarında iş işten geçmişti. General Milne, Harbiye Nezareti'ne başvurarak 9.ordunun teşkilat icabı

¹³¹ Osman Akandere, , “Millî Mücadele'nin Başlarında Mustafa Kemal Paşa'da Sine-i Millet Düşüncesi İle Askerlikten İstifası Öncesi ve Sonrası Kendisine Gösterilen Bağlılıklar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, Konya 2002, 254-255; Demirci, *Amasya Tamimi'nin Kurtuluş Savaşına ve Cumhuriyetin Kuruluşuna Olan Etkileri*, 43-44.

¹³² *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, I, 9.

¹³³ *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, I, 9.

¹³⁴ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, 157.

¹³⁵ Serap Taşdemir, “ Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğum Belgesi: Amasya Tamimi”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, XXI, 63, Kasım 2005, 1078.

¹³⁶ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 44.

dağıtıldığı anlaşılmış iken böyle bir müfettişlik ekibinin niçin gönderildiğini sormuştu.¹³⁷ 8 Haziran tarihinde ise Amiral Calthorpe, Samsun'dan endişe verici haberler aldığını belirttikten sonra, General Milne tarafından verilen notayı hatırlatmıştır. Bunun üzerine İstanbul Hükûmeti, Mustafa Kemal Paşa'yı geri çağırmıştır.¹³⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın bu çağırılara uymayıp faaliyetlerine devam etmesi üzerine Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, sancaklara bir genelge göndererek, işgallerden ne kadar müteessir olursak olalım devletin varlığını sadece siyasi yollarla sağlayabileceğini, herhangi bir mücadeleye girmenin imkansızlığını ifade ederek, vatanperverlik adına bu şekilde davrananların nasihatlerle ya da zorla yatıştırılmasını emretmiştir.¹³⁹ Ayrıca İstanbul Hükûmeti, Redd-i İlhak cemiyetlerinin telgraflarının çekilmemesini de istemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa bu emri milletin sesini boğmak olarak değerlendirmiş ve bu emre uyanların divanı harplere gönderilmesini istemiştir.¹⁴⁰

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nin toplanması için uğraşırken İstanbul Hükûmeti ise Mustafa Kemal Paşa'yı sürekli İstanbul'a çağırıyordu. 8/9 Temmuz gecesi Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Padişah, İstanbul'a geri dönmesini istemiş, Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a dönmeyeceğini ifade edince görevinden alınmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa ise sadece görevinden değil askerlik mesleğinden de istifa ettiğini ve sine-i millete döndüğünü bildirmiştir.¹⁴¹

İstanbul Hükûmeti, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi sırasındaki faaliyetlerinden rahatsız olmuş, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in tutuklanmasına karar vermiştir. Tutuklanma gerekçesi olarak ise, Hükûmetin tebligatlarına muhalif hareket ve yayınladıkları beyannamelerle tahrikata devam etmeleri şeklinde açıklanırken, Dahiliye Nazırı ise bu kişilerin sadece hükümet aleyhinde değil memleketin de aleyhinde

¹³⁷ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, 88.

¹³⁸ Salahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, II, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, 3; *Arşiv Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk*, II, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, 112-113. Ayrıca General Milne tarafından Harbiye Nezareti'ne Mustafa Kemal Paşa ve emrindekilerin derhal geri dönmesini isteyen yazı için bkz. *Arşiv Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk*, II, 104-105.

¹³⁹ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, 143; Tayyib Gökbilgin, "İstanbul Hükûmeti Gözüyle Erzurum Kongresi" *Erzurum Kongresi ve Mustafa Kemal Atatürk*, Atatürk ve Erzurum Kongresi Anıtını Yaptırma Derneği, 51-52.

¹⁴⁰ Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1964, 127; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, 40-41.

¹⁴¹ Atatürk, *Nutuk*, I, 65; Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Nüve Matbaası, Ankara, Mart 1968, 64; Erdal Aydoğan, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, AAM Yayınları, Ankara, 2000, 144.

faaliyette bulduklarını belirtmektedir.¹⁴² Ayrıca Erzurum cihetlerinde Millî kongre toplayan Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in yanı sıra, Anadolu'da ve Nazilli havalisinde çete teşkilatı ile meşgul olan Demirci Efe ile Hacı Şükrü'nün de tutuklanmasına karar verilmiştir.¹⁴³

İstanbul Hükûmetinin ve Padişah'ın Mustafa Kemal Paşa hakkında yapmış olduğu faaliyetlerden bir tanesi de, Mustafa Kemal Paşa'yı itibarsızlaştırmak için bütün rütbe nişanlarını almak olmuştur. Bu kapsamda 9 Ağustos 1919 tarihinde Padişah iradesi yayınlanarak “3. Ordu müfettişliğinden ma'zul ve askerlikten müsta'fi Mustafa Kemal Bey silk-i askeriden ihraç ve haiz olduğu nişanları nez' ve uhdesindeki fahri yaverlik rütbesi ref' edilmiştir.” denilerek Mustafa Kemal Paşa'dan rütbeleri alınmıştır.¹⁴⁴

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükûmeti tarafından geri çağırılması ve neticede görevinden alınması sürecini Türkiye Büyük Millet Meclisinin 24 Nisan 1920 tarihli oturumunda ayrıntılı olarak ele almıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 8 Haziran 1919 tarihinde Şevket Turgut Paşa tarafından geri çağırıldığı yönünde bir telgraf aldığını belirttikten sonra, bu geri çağırılmanın nedenini ise “Kıymetli bir generalin Anadolu'da seyahati efkâr-ı umumiyyeye iyi bir tesir yapmayacağı cihetle İngilizlerin beni talebeylediği” şeklinde izah etmiştir.¹⁴⁵ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Padişah'a maruzatta bulunarak; kendisine verilen vazifeye devam ettiğini, Padişah'ın iradesine yakışan bir şekilde önemli meselelerde sadrazamı bilgilendirdiğini, Anadolu'ya geçtiği günden itibaren tüm memleketteki memurlar ve kumandanlarla iletişime geçtiğini ve İstanbul'da iken hayal bile edemeyeceği şekilde halkın uyanık bulunduğunu, devletin istiklali için azim iman ile dolu olduğunu ifade etmiştir. Yine aynı maruzatta İstanbul'daki uygunsuz davranışlardan istifade eden İtilaf Devletlerinin Padişah'a ve millete hizmet edebilecek kişileri ortadan kaldırarak devleti yok etmeyi amaçladığını belirtmiştir.¹⁴⁶ Kendisinin geri çağırılmasını millete hizmet edecek kişilerin engellenmesi olarak algılayan Mustafa Kemal, Ali İhsan Paşa ile Yakup Şevki Paşa'nın akıbetine uğramayacağını belirtmiş ve böylesi bir durum zorunda kalırsa da askerlik

¹⁴² Baran, “ Kuva-yı Millîye Örgütlenmesine Karşı Damat Ferit Hükûmetleri”, 290.

¹⁴³ Gökbilgin, “ İstanbul Hükûmeti Gözüyle Erzurum Kongresi” 59-60.

¹⁴⁴ Münir Aktepe, “ Atatürk'e Dair Bazı Belgeler”, *Bellekten*, XXXII, 128, Ekim 1968, 451. Ayrıca belgeleri incelemek için bkz. Münir Aktepe, “ Atatürk'e Dair Bazı Belgeler”, 445.

¹⁴⁵ *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, I, 10.

¹⁴⁶ *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, I, 10.

mesleğın istifa edip millet ve saltanat kurtuluncaya kadar Anadolu’da kalarak çalışmaya devam edeceğini de Padişah’a bildirdiğini ifade etmiştir.¹⁴⁷

Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920 tarihli oturumda, Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey’in 23 Haziran tarihli İngiliz temsilcilerinin isteği üzerine azledildiğini ve kendisiyle resmi münasebete girişilmemesi yönündeki telgrafından da bahsetmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Ali Kemal Bey’in gönderdiği telgraf karşısında ne Padişah’tan ne de hükümetten bu yönde bir emir almadığını belirten, Padişah’a ve ordu komutanlıklarına birer telgraf gönderdiğini ve bu şekilde Ali Kemal Bey tarafından gönderilen telgrafın yaratacağı olumsuzlukların önüne geçtiğini ifade etmiştir.¹⁴⁸

28 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, şevket Turgut Paşa’dan cevap vermeye gerek dahi duymadığını belirttiği bir telgraf daha almıştır. Söz konusu bu telgrafta; Osmanlı Devleti’nin Paris’e davet edildiği ve Avrupa’da Osmanlı lehine bir takım fikirlerin geliştiğine dikkate çekilerek böylesi bir durumun bozulmaması için Mustafa Kemal Paşa İstanbul’a davet edildiği belirtilmektedir.¹⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa, 2 Temmuz 1919 günü Erzincan’da bulunduğu sırada Mabeyni Hümayun Başkitabetinden, vatanperverlik hissi ile yapılan tertibatın İngilizlerin dikkatini çektiği ve bundan dolayı hkmete baskı yapıldığını, devletin mevcut durumunun taşrada tahmin edildiği kadar kötü olmadığını, kendisinin istifa etmeksizin İstanbul’a gelmesiyle birlikte yabancılardan baskısı sonucu hakkında kötü bir muamale yapılabileceğinden dolayı iki ay müddetle istediği bir şehirde istirahat edebileceğini bildiren bir telgraf aldığını da ifade etmiştir.¹⁵⁰ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, 2 Temmuz gecesi Harbiye Nazırı Ferit Paşa’dan, tebdil-i hava ile istirahatın kabul edilmesiyle birlikte hem şuan ki görevde kalmaya devam edebileceğini hem de İtilaf Devletlerinin baskılarının son bulacağını belirten bir telgraf daha aldığını ve tebdil-i hava suretiyle Anadolu’da kalmakta sakınca görmediğini belirten bir cevap verdiğini söylemiştir.¹⁵¹

¹⁴⁷ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 10-11.

¹⁴⁸ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 11-12

¹⁴⁹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 12.

¹⁵⁰ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 13.

¹⁵¹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 13.

Mustafa Kemal Paşa, yapılan bu görüşmelerin sonucunda memuriyetine son verildiği yönünde telgraf aldığı belirtilen sonra bu telgrafa cevap olarak sadece memuriyetten değil, askerlik mesleğinden de istifa ettiğini bildirdiğini ifade etmiştir.¹⁵²

Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınma süreci incelendiğinde iki durum dikkati çekmektedir. Birincisi, Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınmasını İstanbul Hükûmetinin yanı sıra İtilaf Devletlerinin de istemesidir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı andan itibaren yapmış olduğu tüm faaliyetler İtilaf Devletlerini tedirgin etmiş ve Türk Milleti'nin teşkilatlanmasından çekinmişlerdir. İkinci durum ise, İstanbul Hükûmetinin Paris'e davet edilmesidir. Osmanlı Hükûmeti, Paris'te olumlu bir sonuç alacağına inanmış olmalı ki, Mustafa Kemal Paşa'nın yapacağı bir olumsuz faaliyet neticesinde bu durumun bozulmasını istememiştir. Bunun için Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden azledildiği ve kendisiyle herhangi bir resmi irtibatla bulunulmaması istenmiştir. Bu şekilde Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a getirilemese bile İstanbul Hükûmetinin kendisiyle bir bağlantısı olmadığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinin hükümet tarafından desteklenmediği izlenimi verilmek istenmiş olabilir.

1.1.3. İzmir'in İşgali Üzerine Alınan Kararlar ve Yapılan Uygulamalar

I. Dünya Savaşı bittikten sonra İtilaf Devletleri tarafından dünya barışını sağlamak amacıyla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te bir barış konferansı toplanmıştır. İttifak Devletlerine savaş ilan eden 32 devletin katıldığı bu konferansın en çok mesai harcadığı meselelerin başında Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılması ve Yunanlıların işgal edeceği bölgelerin tespiti olmuştur.¹⁵³ Çünkü Yunan Hükûmetinin istediği topraklar olan İzmir ve çevresi daha önce İtalyanlara verilmiş olmasına rağmen, İtilaf Devletleri kendi çıkarları doğrultusunda İtalyanları bu bölgede istememeleri ve Yunan Başbakanı Venizelos'un yapmış olduğu ısrarlı çalışmalar neticesinde "Üç Büyükler" 6 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karar vermişlerdir.¹⁵⁴

İzmir'in işgal edilme kararı İtilaf Devletleri tarafından, herhangi bir tedbir alınmaması için İstanbul Hükûmetine ve diğer yetkililere hemen bildirilmemiştir. Müttefik Devletler, İzmir'in işgalini bir emrivaki olarak İstanbul Hükûmetine ve Türk

¹⁵² TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 15-16.

¹⁵³ Salih Tunç, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve İstanbul Basınına Yansımaları (15-26 Mayıs 1919)", *Türkler Ansiklopedisi*, XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 766.

¹⁵⁴ Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 49.

halkına kabul ettirmek istemişlerdir. Hatta tepkileri en aza indirmek amacıyla da işgalden bir gün önce Amiral Calthorpe tarafından verilen notada; İzmir istihkâmlarının mütarekenin 7. maddesi gereğince Müttefik Devletler tarafından işgal edileceği bildirilmiştir. Fakat 14 Mayıs 1919 gecesi verilen ikinci nota ile beraber 15 Mayıs sabahı Yunan askerleri tarafından İzmir'in işgal olacağı Türk makamlarına açıklanmıştır.¹⁵⁵ İtilaf Devletlerinin bu şekilde davranmasının nedeni, halkı fazla galeyana getirmeden İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamaktır.

Mütarekeden sonra Osmanlı yöneticileri ve aydınlarının çoğunluğu İzmir'in işgal edileceğini düşünmemiştir. Bu kişiler Wilson ilkelerine güvenmiş ve İtilaf devletlerinin adil ve merhametli olduklarına kendilerini o kadar inandırmışlardı ki, bu ilkeleri savunarak olumlu neticeler alabileceklerini düşünmüşlerdir.¹⁵⁶ Aynı zamanda bütün kötü ihtimalleri düşünen kişiler dahi Yunan askerleri tarafından İzmir'in işgal edileceğini hatırlarına dahi getirmemişlerdi. Kazım (Özalp) Paşa dahi Yunanlıların İtilaf Devletleri desteğiyle İzmir'i işgal edeceğine ihtimal vermediğini itiraf ediyordu.¹⁵⁷ 16 Mayıs 1919 tarihli Vakit gazetesinde İzmir'in işgali bildirildikten sonra “*resmen bildirilmeden Yunan tarafından yapılan bu işgali beklemiyorduk.*” ifadelerini kullanmıştır.¹⁵⁸

İzmir halkının ve ileri gelen şahısların bu şekilde düşünmesini sağlayan etkenlerden en önemlisi Padişah'ın ve İstanbul Hükûmetinin tutumudur. Padişah Vahidettin, kendisinin yanına gelen İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti üyelerine “*İzmir'in vatandan ayrılmasının*” ihtimal dışında bulunduğunu belirten bir güvence vermişti ki, bu güvence tüm İzmir basınında sevinç ile karşılanmıştı.¹⁵⁹ İstanbul Hükûmeti tarafından kurularak Anadolu'ya gönderilen Nasihat Heyetleri de halkta bu şekilde düşüncelerin meydana gelmesine neden olmuştur. Nitekim Anadolu'ya gönderilen heyetin başkanı Velihaht Abdürrahim Efendi “*halka Türklerin ağır bir yenilgiye uğradığını ve gerçeklerin kabul edilmesini nasihat*” etmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, 182-183. Amiral Calthorpe tarafından İzmir Valisine ve kolordu komutanlarına bildirilen bu notaların bir benzeri de Amiral Webb tarafından Damat Ferit Paşa Hükûmetine bildirilmiştir. Adnan Sofuoğlu, “İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Millî Direniş”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30, Mayıs- Kasım 2002, 136.

¹⁵⁶ Sofuoğlu, “İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Millî Direniş”, 133.

¹⁵⁷ Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919 – 1922*, TTK Yayınları, Ankara 1971, 3-5.

¹⁵⁸ *Vakit*, 16 Mayıs 1335/1919.

¹⁵⁹ Zeki Arıkan, “İşgal Dönemi İzmir Basını”, *AAMD*, V, 13, Kasım 1988, 152.

¹⁶⁰ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 69.

Bunların yanı sıra İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilebileceğini öngörenlerde bulunmaktadır. Bunların başında İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin üyeleri bulunmaktadır. Bu cemiyet 37 müftü, 37 belediye başkanı ve yüzlerce sivil insanın katıldığı bir kongre tertip etmiştir. Bu kongre, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali gerçekleşirse neler olacağı belirtilerek İtilaf Devleti yetkililerine bir muhtıra ile bildirmiştir.¹⁶¹ Ayrıca İzmir'in olası bir işgaline karşı önlem almakta olan 17. Kolordu Komutanı ve İzmir Vali Vekili Nurettin Paşa'nın bu faaliyetleri hem İngilizleri hem de Yunanlıları rahatsız edecek olmalı ki, Nurettin Paşa'nın görevinden alınmasını İstanbul Hükûmetinden istemişlerdi. Bunun neticesinde 11 Mart 1919 tarihinde Nurettin Paşa görevden alınarak yerine valilik görevine Kambur İzzet Paşa, 10 Nisan 1919 tarihinde de Kolordu Komutanlığına Ali Nadir Paşa atandı.¹⁶²

İstanbul Hükûmetinin İzmir'in işgali öncesinde İzzet Paşa ve Ali Nadir Paşa gibi şahısları ataması siyaset ve askeri gereklilik olarak müttefik devletlere boyun eğme politikasını izleyeceğini belirtmesi açısından son derece önemlidir.¹⁶³ Hükûmetin İzmir'in işgali için yayınladığı resmi bildiri de milletin ve devletin hukukunun korunması için devletin elinden geleni yapacağını ve bundan dolayı da halka sükûnetin ve vakarın korunmasını tavsiye etmesi¹⁶⁴ Hükûmetin teslimiyetçi politikasını doğrular niteliktedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; İstanbul Hükûmeti İzmir işgaline karşı bazı tepkilerde göstermiştir. Damat Ferit Paşa, 23 Nisan tarihinde İtilaf Devletlerine bir nota vererek, Yunanlıların İzmir kentine çıkartma yapma ihtimaline karşı 25.000 kişilik bir kuvvetin hazır bulunduğunu bildirmiştir.¹⁶⁵ İzmir Valisi tarafından da işgal protesto edilmiştir. Ancak yapılan bu teşebbüsler İzmir'in işgal edilmesi kararını etkileyecek nitelikte olmamıştır.

İzmir işgali karşısında İstanbul Hükûmetinin son derece sessiz kalmış olmasına rağmen başta İzmir ve İstanbul olmak üzere tüm Anadolu halkı müthiş bir reaksiyon göstermiştir. İzmir'in işgalinden bir gün önce halk işgali protesto etmek için Maşatlık

¹⁶¹ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, Değişim Yayınları, 2007, 10.

¹⁶² Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 166; Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 261-263.

¹⁶³ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 264.

¹⁶⁴ Necmi Uyanık, "İzmir'in İşgaline Karşı Konya Yöresinden Gelen Tepkiler" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 2008, 840.

¹⁶⁵ Gotthard Jaeschke, "İngiliz Belgeleri Işığında Altında Yunanlıların İzmir Çıkartması", *Bellekten*, XXXII, 128, Ekim 1968, 568.

denilen yerde toplanarak daha ilk başta bu işgalin diğer işgaller gibi olmayacağını göstermiştir. Bu mitingin asıl amacı, öyle denildiği gibi İzmir halkının Yunanlılar tarafından işgalini sevinçle ya da sabırsızlıkla beklemediğini İtilaf Devletlerine göstermekti.¹⁶⁶ Ayrıca İzmir Valisi İzzet Bey, şehirde olup bitenler hakkında bilgi vermek için şehrin ileri gelenlerini çağırdığı bir toplantı da direnilmemesini ifade etmişti. Buna karşılık İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi, *“sakalını göstererek bu kanımla kırmızıya boyanabilir. Fakat alnımda Yunan alçağını sükûnet ve tevekkülle karşılamış olmanın karası olduğu halde huzur-u ilahiye çıkamam”* diyerek valiye cevap vermesi,¹⁶⁷ İzmir halkının işgal hakkındaki düşüncesini gösteren güzel bir örnektir. Maşatlıkta yapılan bu miting sonrasında Mustafa Necati, Moralızade Halit ve Ragıp Nurettin Beyler tarafından bir bildiri kaleme alınarak tüm yurda bu haksız işgal haber verilmiştir.¹⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in işgali sırasında Anadolu'ya gitmek için gün sayıyordu. Mustafa Kemal, Babiâliye veda ziyareti için gittiği sırada İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberini almış, şaşkın ve telaşlı hükümet üyelerinden Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey ile Bahriye Nazırına *“Ne yapmayı düşünüyorsunuz”* diye sorduğunda, *“protesto edeceğiz”* cevabını alınca da, *“Bu lâzımdır, doğrudur. Ancak böyle bir protesto ile Yunanlıların İzmir'den geri çekilişlerine veya İngilizlerin onları geri çekeceklerine ihtimal veriyor musunuz?”* diye tekrar sormuş ve *“Daha kesin tedbirler düşünmeli.”* diyerek hükümet üyelerini uyarmıştır.¹⁶⁹ Bundan başka Mustafa Kemal 20 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin halkı ve orduyu yaraladığını, hem milletin hem de ordunun yapılan bu işgali sineye çekemeyeceğini ve kabul etmeyeceğini sadaret makamına bildirmiştir.¹⁷⁰

İzmir'in işgal edilmesi karşısında İstanbul'un aksine Anadolu halkının sessiz kalmaya ve bu oldubittiyi kabullenmeye hiç niyeti olmadığı anlaşılmaktadır. İşgalin ilk dakikalarından itibaren Anadolu'nun en ücra köyünden tutup en kalabalık şehrine kadar

¹⁶⁶ Zekeriya Türkmen, “İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XXVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi” *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 2001, 126.

¹⁶⁷ Mehmet Şahingöz, “İzmir'de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgale Tepkisi”, *Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, İzmir 1988, 54.

¹⁶⁸ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Milliyet Yayınları, 232. Ayrıca bu bildiri tam metni içinde bkz.

¹⁶⁹ Cemalettin Taşkiran, “İzmir'in İşgali İle Uyanan Millî Mücadele Ruhu Ve Bunun Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Ve Havza'dan Yazdığı Raporlardaki Yansıması”, *Millî Eğitim Dergisi*, 142, 1999.

¹⁷⁰ *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911- 1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, Ankara, 1982, Bel. No: 25, 26.

her yerden İstanbul'a ve İtilaf devletlerine yüzlerce protesto telgrafi yağmıştır.¹⁷¹ Bu kapsamda Anadolu'nun hemen hemen tüm şehirlerinde mitingler yapılmış ve işgalin haksızlığı protesto edilmiştir. Ancak bu mitinglerden en çok katılımın olduğu ve en fazla etkiye sahip olanlar ise; İstanbul'da yapılmış olan mitinglerdir. Çünkü bu mitingler İtilaf Devletleri işgalindeki bir şehirde yapılıyor olması ve bu işgalleri protesto mercileri ile doğrudan doğruya temas ettiği için ayrı bir öneme sahiptir.¹⁷² Bu mitingler ve protestolar hem İtilaf Devletlerini hem de İstanbul Hükûmetini tedirgin etmiştir. Bundan dolayı İtilaf Devletlerinin isteği üzerine Hükümet mitingleri 25 Mayıs 1919 tarihinde yasaklamıştır.¹⁷³

İstanbul Hükûmetinin işgalden önceki teslimiyetçi hali işgal sırasında ve sonrasında da devam etti. Fakat hükümet üyelerinden bazıları İzmir'in işgali hakkında olumlu kararlar almışlardır. Bunlardan bir tanesi o sırada Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa idi. Cevat Paşa, İzmir'in işgali sırasında sorumluluklarını yerine getirmeyenlerin ve zafiyette bulunanların Divan-ı Harplerde yargılanmasını teklif etmiş ve onlar hakkında bir de iddianame yayınlamıştır,¹⁷⁴ Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Batı Anadolu'da gerekli tedbirleri alması ve Yunanlılara karşı mücadelenin temelini atmak amacıyla Bekir Sami Bey'i, 17. Kolordu Komutanlığına atamıştır.¹⁷⁵ Ancak bu teşebbüslerin sadece bireysel teşebbüsler olduğu Hükümetin bir politikası olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Hükümetin sükûnet tavsiye eden bildirisi, işgalin geçici olduğunu bildiren telgrafları, mitingleri yasaklaması ve Padişah'ın mitingler ve protestolar hakkındaki “ *Ağzımızı açalım, bağıralım sesimizi yükseltelim, hakkımızı isteyelim fakat elimizi kaldırmayalım* ” sözleri bunu doğrular niteliktedir.¹⁷⁶

İzmir'in işgali dönemin basınına da yansımıştır. İşgalin meydana geleceği anlaşılmasından itibaren gerek İzmir basını gerekse de İstanbul basını İzmir işgali ile alakalı haberler yayınlamıştır. 15 Mayıs günü çıkan İtilafçı gazeteler yani Hükümeti destekleyen gazeteler, Yunanlılar tarafından yapılan işgali İttihatçıların başımıza getirdiği

¹⁷¹ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz. Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, Değişim Yayınları, 2007.

¹⁷² Mehmet Şahingöz, “Millî Mücadele’de Protesto ve Mitingler” *Türkler Ansiklopedisi*, XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 728. Ayrıca bu protesto mitingleri hakkında daha geniş bir bilgi için bkz. Kemal Arıburnu, *Millî Mücadele’de İstanbul Mitingleri*, (2. Basım), Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975; Halide Edip Adıvar, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitabevi, Eylül, 1998.

¹⁷³ Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, VI, Sabah Kitapları, İstanbul, 98; Sarıhan, *Kurtuluş savaşı Günlüğü*, I, 278.

¹⁷⁴ Fahrettin Altay, “İzmir Faciasının Muhakemesi”, *Belleten*, XXIII, 89, Ocak 1959, 138-139.

¹⁷⁵ Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, I, 224; Bayar, *Ben De Yazdım*, VI, 111.

¹⁷⁶ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, 99.

bir felaket olarak yorumlamakla birlikte İslahat gazetesi bu işgali pek ehemmiyetsiz bir işgal olarak nitelemiştir. Bir gün sonra yine aynı gazete İzmir'in işgali sırasında olup bitenleri İttihat ve Terakki döneminde yapılanlara bağlayarak ne yaparsan onu biçersin diyordu.¹⁷⁷ Hükümet yanlısı İstanbul basını da İzmir'in işgaline yer vermiştir. 17 Mayıs 1919 tarihli Alemdar gazetesinde, İzmir hadisesi münasebetiyle başlıklı yazıda İzmir'in Yunanlılar tarafından ilhak edildiği hakkında birçok telgraf geldiği belirtildikten sonra, olayın bir Yunan işgali değil İtilaf Devletleri tarafından yapılan bir işgal olarak nitelendirmiştir. Çünkü Yunanistan, İtilaf Devletlerine katılmıştı ve İtilaf Devletleri adına mütareke hükmünün vermiş olduğu hakkı yerine getirdiği belirtiliyordu.¹⁷⁸ İleri gazetesi de 16 Mayıs tarihli İzmir'in işgali başlıklı yazısında söz konusu işgali Yunan işgalinden ziyade müttefik işgaline bağlıyordu. Aynı yazıda Wilson Prensipleri mevcutken, İzmir'in Yunan askerler tarafından işgal edilmesi lafının çıkmasını gerçekleşmesinden daha kötü olarak yorumluyordu.¹⁷⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisi, İzmir'in işgalinin sene-i devriyesindeki toplantısında, İzmir'in işgal süreci ve İstanbul Hükümetinin uygulamalarını gündemine getirmiştir. Özellikle İzmir'in işgal edilme ihtimalinin düşünülmemesi ve bunun sonuçları üzerinde durulmuştur. 15 Mayıs 1920 tarihli Meclis oturumunda Saruhan Mebusu Celal Bey, İzmir'in işgali ve sonuçlarını tahlil ettiği konuşmasında Damat Ferit Paşa ve özellikle onun zihniyetinde olan insanların durumunu *"Millet bu esnada iki zümreye ayrılmış bulunuyordu. Onların birisi tarihimizi, mukaddesatımızı, memleketimizi, dinimizi her ne pahasına olursa olsun müdafaa etmek ve düşman kurşununa sinesini siper etmek ve namusu Millîyi kurtarmak istiyordu. Diğer bir zümre ki, maalesef propandalara âlet olarak bozulmuş, maneviyatını kaybetmiş bulunuyordu. Onlar da düşman varsın ilerlesin, biz kasalarımızdaki altınlarımızla baş başa kalarak bu fâni dünyada birkaç gün fazla yaşamak için birkaç günün hatırı için sükût edelim, ne olur; ne beis var, diyorlardı. Bunlar efendiler, Ferit Paşa'nın siyasetini kabul eden ve onun eserini takip eden insanlardı."*¹⁸⁰ şeklinde ifade etmiştir.

¹⁷⁷ Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918 – 8 Eylül 1922)*, AAM Yayınları, Ankara, 1989, 74.

¹⁷⁸ *Alemdar*, 17 Mayıs 1335/1919.

¹⁷⁹ Tunç, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve İstanbul Basınına Yansımaları", 768.

¹⁸⁰ *TBMMZC*, 15 Mayıs 1920, I, 307-308.

Bu konuşma çok etkili olmuş ve Erzincan Mebusu Emin Bey tarafından halkı bilinçlendirmek amacıyla Saruhan Mebusu Celal Bey'in İzmir'in işgali hakkındaki 15 Mayıs 1920 tarihli Meclis oturumundaki nutkunun neşredilerek, halka bildirilmesini teklif etmiştir.¹⁸¹

TBMM'nde İstanbul Hükûmeti tarafından Nurettin Paşa'nın görevden alınıp yerine Kambur İzzet Paşa ve Ali Nadir Paşaların getirilmesini eleştiren görüşlerde ifade edilmiştir. 15 Mayıs 1920 tarihli Meclis oturumunda söz alan Mersin Mebusu İsmail Safa Bey "*İzmir'i gerek siyasetle, gerek kalem ve silâhla müdafaa etmek için memlekette bir teşkilât yapıyordu. Fakat bu, Yunanlıların işine gelmedi. Yunanlılar İstanbul'da teşebbüsatta bulunarak Nureddin Paşa'yı kaldırttilar. Onun yerine zayıf, âciz ve bu vatanla alâkası pek şüpheli zavallı bir adam gönderdiler. Kendisi toprağında yatmasın, bu adam İzmir'e geldiği vakit memleketi müdafaa etmek için yapılan teşkilâta dehşetli bir surette hücum etmeye başladı.*"¹⁸² ifadelerini kullanarak Ali Nadir Paşa'nın, İzmir'e gönderilmesine tepkisini koymaktadır.

Damat Ferit Paşa Hükûmetinin, İzmir'in işgal karşısındaki tutumu Türkiye Büyük Millet Meclisinde çok sert tepkilere sebep olmuştur. 17 Ekim 1920 tarihli Meclis gizli oturumunda Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Bey, "*İzmir cephesinde bazı fedakâranı ümmet kıyam ettikleri vakit Ferit Paşa'nın, çektiği telgrafta diyor ki; İtilâf Devletleri İzmir'i muvakkaten işgal ediyorlar. Çünkü Van, Bitlis vilâyeti vesaire Ermenistan'a terkedilmiştir. Bu işgal mevkii fiile gelinceye kadar bir rehine olmak üzere İzmir'i işgal ediyorlar.*"¹⁸³ diyerek İstanbul Hükûmetinin işgale karşı tepki gösterenlerin dirençlerini kırmak istediğini ifade etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde özellikle İzmir'in işgalinden Türkleri sorumlu tutan neşriyata tepki gösterilmiştir. İsmail Safa Bey, 15 Mayıs 1920 tarihindeki oturumda İzmir'in işgali hakkında beyanat verirken "*Türk ismini taşıyan gazete muharrirlerinin bazıları, dayak yemişler ceplerindeki saatler alınmış, ayaklarındaki kunduraları alınmış, bazılarınin da yakalıkları ve kravatları alınmış, hulâsa çıırçıplak edilmiş, beş bin Türk'ün de kanı dökülmüş olduğu halde Türk gazetelerinden bazıları dediler ki, o Türk gazeteleri, kabahat Türklere aittir. İslamlardadır, Yunan'ın medeni ordusu hiçbir gün bu faciaya razı*

¹⁸¹ TBMMZC, 15 Mayıs 1920, I, 312. Bu nutkun tamamını görmek için 15 Mayıs 1920 tarihli oturuma bkz.

¹⁸² TBMMZC, 15 Mayıs 1920, I, 309.

¹⁸³ TBMM GCZ, 17 Ekim 1920, I, 179.

değildir. Fakat İslam'ın bozuk kısımları, açık söyleyelim hatta ittihatçı kısımları buna sebep oldu.” diyerek bu durumu eleştirmiştir. Yine aynı konuşmasında beş bin Türk'ün öldüğünü, yirmi beş bin kişinin hapsedildiğini, buna mukabil yalnız iki Yunan neferi öldüğünü belirttikten sonra kabahatin yine nasıl Türklerde olduğunu sorarak bu konuda tepkisini ortaya koymuştur¹⁸⁴.

İzmir'in işgali hadisesi Türk Millî Mücadele'si için önemli bir olaydır. Çünkü yapılan işgallere karşı sessiz kalan Anadolu halkı, artık işgallere karşı tepki göstermeye başlamıştır. Ayrıca işgal sırasında teslimiyetçi bir politika izleyen İstanbul Hükûmetine olan bağlılıkları zayıflamış ve halkın Millî Mücadele'ye olan bakış açısı olumlu yönde değişmiştir.

1.1.4. Damat Ferit Paşa'nın Paris Barış Konferansı'na Katılması

Dünya tarihinde en geniş alana yayılan ve en fazla yıkıcı etkiye sahip ilk savaş olan I. Dünya Savaşı 1918 tarihinde son bulmasına rağmen bu yıl içerisinde barış antlaşmaları imzalanmamıştı. Hem bu barış anlaşmalarını hazırlamak için hem de Avusturya-Macaristan, Almanya ve Osmanlı Devletlerinin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan otorite boşluğu sorunlarını giderebilmek amacıyla¹⁸⁵, müttefik devletler 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te 32 devletin katılımıyla Paris Barış Konferansı'nı toplamışlardır.

Paris'te toplanan Barış Konferansı'nın gündeminde hemen hemen tüm dünya ile ilgili sorunlar bulunmakla birlikte, en önemli sorunlar Orta Avrupa Barışı, Manda Meselesi ve Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgili problemlerdi.¹⁸⁶ Kısacası Osmanlı Devleti'nin akıbeti Paris Barış Konferansı'nın vereceği karara bağlıydı.¹⁸⁷

Paris Barış Konferansı toplandığı andan itibaren konferansa katılan büyük güçlerin hepsi de Osmanlı Devleti'nin parçalanması gerektiği konusunda aynı görüşe sahiptiler.¹⁸⁸ Fakat barış konferansında büyük güçlerin kendi devletlerinin çıkarları için faaliyet

¹⁸⁴ TBMMZC, 15 Mayıs 1920, I, 311.

¹⁸⁵ Asena Boztaş, “Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansıması: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif”, *Akademik Bakış*, VII, 14, Yaz 2014, 165.

¹⁸⁶ Mehmet Okur, “Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Yurdu Tartışmaları ve Osmanlı Hükûmeti'nin Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye*, 60, 2014, 2.

¹⁸⁷ Margaret Macmillan, *Paris 1919: 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, (Çev: Belkıs Dişbudak), ODTÜ Yayıncılık, Ekim 2004, 360.

¹⁸⁸ Harry N. Howard, “Paris – San Remo – Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları” (Çev: Müge Yılmaz), *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, VI, 35, 36.

göstermeye başlaması, bu devletlerin aynı ortak görüşte buluşmasını engellemiştir.¹⁸⁹ Bundan dolayı da yenilen diğer bütün devletlerle yapılacak barış anlaşmasının metni hazırlanmışken, Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşmasının hükümleri hakkında bir ortak görüşte anlaşılammıştır.¹⁹⁰

Paris Barış Konferansı toplandıktan sonra Osmanlı aleyhinde talepleri olan tüm uluslar faaliyete geçmeye başlamıştır. Osmanlı Hükûmeti de konferansa katılmak için birçok girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerden ilki Tevfik Paşa Hükûmeti tarafından yapılmıştır. Tevfik Paşa Hükûmeti sağlam kanıtlar ve istatiksels verilerle oluşturulmuş, Ermeni meselesi hakkında bilgi veren ve bağımsız devletler tarafından oluşturulacak bir komisyon kurulması gibi konuları içeren bir muhtırayı konferansa iletmiştir.¹⁹¹ Tevfik Paşa Hükûmeti'nden sonra Sadrazam olan Damat Ferit Paşa, iktidara geldiği andan itibaren Paris Barış Konferansı'na katılacaklarını ifade etmiş ve konferansa katılacak heyette kimlerin bulunacağını da tespit etmeye başlamıştır.¹⁹² Hatta Damat Ferit Paşa Hükûmeti görüşlerini sulh konferansına ulaştırabilmek amacıyla Fransızca olarak “*Entente*” adlı bir gazetede çıkarmıştır. Fakat bunlara rağmen konferansa heyet gönderme isteği kabul edilmemiştir.¹⁹³

İstanbul Hükûmeti Türk halkının haklarını savunmak için konferansa başvurularının kabul edilmemesinden dolayı toplumun önde gelen insanlarını bireysel olarak konferansa göndermeye çalışmışlardır. Cami Bey ve Ahmet Rıza Bey'in, Millî blok adına sulh konferansına gönderilmesine karar verilmişti. Ayrıca Avrupa'daki Türk diplomatları ile mültecileri, İsviçre'nin Cenevre şehrinde toplanarak Türk Ahrar Fırkası adında bir cemiyet oluşturmuşlar ve Şerif Paşa'yı da konferansa göndermek için delege olarak seçmişlerdi.¹⁹⁴

Bu girişimlerin hiçbiri müspet bir netice vermemesine rağmen, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve Türk halkının göstermiş olduğu tepkiler, Yunanlıların Türklere karşı yapmış olduklarının Avrupa basınına yansımalarıyla Türklere lehinde yazıların çıkması,¹⁹⁵

¹⁸⁹ Mehmet Sait Dilek, Paris Barış Konferansı'nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu”, *Karadeniz Araştırmaları*, 36, Kış 2013, 32.

¹⁹⁰ Boztaş, “ Wilson İlkelerinin Türk Dış Politikasına Yansımaları”, 166.

¹⁹¹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, 73.

¹⁹² Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, 58.

¹⁹³ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 247.

¹⁹⁴ Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, 107.

¹⁹⁵ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, 257.

Hintli Müslümanların İzmir olayları hakkındaki tepkileri ile konferansa baskılarının neticesinde Osmanlı Hükûmeti sulh konferansına davet edilmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁶ Müttefik Devletler, Osmanlı Hükûmeti'ni konferansa çağırmakla İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgaline karşı meydana gelen tepkiden dolayı Türk Milleti'nde oluşan öfkeyi yatıştırmak ve Türk Milleti lehinde oluşan kamuoyunu sakinleştirmek amacı gütmüşlerdir.¹⁹⁷ Netice itibari ile 1 Haziran 1919 tarihinde Fransız Yüksek Komiseri Defrance tarafından İstanbul Hükûmeti resmen konferansa davet edilmiştir.¹⁹⁸

Osmanlı Devleti'nin barış konferansına davet edilmesi toplumun tüm kesiminde bir ümidin oluşmasına neden olmuştur. Çünkü diğer herhangi bir yenilen devletin konferansta dinlenilmemiş olması, bu imkânın sadece Türklere tanınması hem kamuoyunda bir iyimserlik yaratmış hem de Damat Ferit Paşa Hükûmetinin bir başarısı olarak görülmüştür.¹⁹⁹ Hatta Damat Ferit Paşa ve onun peşinden gidenler bu olayı bir başarı olarak kabul etmişler diğer devletlere barış anlaşmalarının dikte edileceğini, sadece Osmanlı Devleti'ne neler istediğinin sorulacağını dahi ifade etmişlerdir.²⁰⁰ Ayrıca yapılan bu farklı muamele Avrupa basınında da yenilen diğer devletlere gösterilmeyen bir hoşgörü olarak belirtilmiştir.²⁰¹

Bu davetten sonra Osmanlı Devleti'ni konferansta kimin temsil edeceği yani Osmanlı murahhaslarının kim olacağı hakkında tartışmalar olmuştur. Gönderilmek istenen heyette Ali Kemal ve İzzet Fuat gibi şahsiyetlerin bulunması kamuoyunda pek olumlu karşılanmadı. Birçok cemiyet adına gönderilen bir telgrafta bu kişilerin milletin güvenine sahip kimseler olmadığından bu zatların gönderilmemesi istenmiştir.²⁰² Ayrıca Veliht Abdülmecid'de söz konusu bu davetin son fırsat olduğunu belirttiikten sonra konferansa gönderilecek kişilerin şayan-ı itimad kişiler olmasını istemiştir.²⁰³ Bu uyarılar neticesinde Ali Kemal ve İzzet Fuad Beylerin Paris'e gönderilmesinden vazgeçilmiş, Damat Ferit Paşa, eski sadrazam Tevfik Paşa, Maliye Nazırı Tevfik Bey, Devlet Şurası

¹⁹⁶ Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk – Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919 – 1922*, TTK Yayınları, Ankara 1994, 29.

¹⁹⁷ Salahi R. Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı I: Yeni Belgelerle (1918 – 1923)*, TTK Yayınları, Ankara, 2008, 222.

¹⁹⁸ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, 293.

¹⁹⁹ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, 129.

²⁰⁰ Lütfi Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim: Sultan Mehmed Reşad Han ve Halifenin Sarayında Gördüklerim*, (Ed: Ö. Andaç Uğurlu), (2. Baskı), Örgün Yayınevi, İstanbul 2004, 355-356.

²⁰¹ Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, I, 226

²⁰² Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, 258.

²⁰³ Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, 243.

Başkanı Rıza Tevfik ile İsviçre Büyükelçisi Reşat Halis Beylerin murahhas olarak Paris'e gitmesine karar verilmiştir.²⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa, Paris'e gidecek heyete talimat verilmesi ve bunun da İtilaf Devletlerine bildirilmesi amacıyla gösteriler düzenlenmesini, sadrazam ve Padişah'a telgraflar çekilmesini belirten bir genelgeyi tüm askeri ve sivil makamlara iletmiştir.²⁰⁵ Bunun ile birlikte kendisi de devlet ve milletin tam bağımsızlığının savunulması ve çoğunluğun azınlığın isteklerine feda edilmemesi yönünde heyete bir telgraf yollamıştır.²⁰⁶

12 Haziran tarihinde Paris'e varan Osmanlı Heyeti, Paris Barış Konferansı'na 17 ve 23 Haziran olmak üzere iki muhtıra ve 19 Haziran tarihli de bir mektup sunmuştur.²⁰⁷ Dönemin gerçeklerinden bihaber, zayıf delillerle donatılmış, sorun çözmek yerine yeni sorunlar doğurabilecek bu muhtıralar barış konferansı tarafından ciddiyyetten uzak olarak görülmüştür.²⁰⁸ Konferans, Osmanlı Heyeti'nin bu ifadelerini tam bir facia olarak kabul etmiştir. Hatta ABD Başkanı Wilson “*Ömrümde bundan büyük bir aptallık görmedim.*” diyecektir.²⁰⁹ Paris Barış Konferansı, Osmanlı Heyetine sundukları muhtıradan dolayı teşekkür ettikten sonra muhtırada tüm milletleri ilgilendiren sorunlardan bahsedildiği için bu konularda bir karara varmanın çok uzun süre alacağı söylenmiş ve heyetin artık Paris'te kalmasına gerek olmadığından dolayı geri dönmeleri istenmiştir.²¹⁰ Bunun üzerine Osmanlı Heyeti 8 Temmuz tarihinde Paris'i terk ederek İsviçre'ye gelmiş ve 15 Temmuz tarihinde de İstanbul'a ulaşmıştır.²¹¹

İstanbul Hükûmetinin, Paris Barış Konferansı'na çağırılması ve konferanstaki faaliyetleri TBMM'de gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa 24 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumundaki konuşmasında, İstanbul Hükûmetinin Paris'e çağırılmasının

²⁰⁴ Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, I, 227. Damat Ferit Paşa ile Rıza Tevfik ve Maliye Nazırı Tevfik Beyler 6 Haziran tarihinde Fransız zırhlısı Democratie ile yola çıkmış iken eski sadrazam Tevfik Paşa bu kafilenden tam dokuz gün sonra İngiliz kruvazörü Ceres ile hareket etmiştir. Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, 187-189.

²⁰⁵ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, 124.

²⁰⁶ Atatürk, *Nutuk*, I, 38 - 40

²⁰⁷ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 409. Bu muhtıraların tam metni için bkz. Osman Olcay, *Sevr Andlaşmasına Doğru: Çeşitli Konferans ve Toplantuların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, 69-71

²⁰⁸ Olcay, *Sevr Andlaşmasına Doğru*, 71.

²⁰⁹ Macmillan, *Paris 1919*, 428.

²¹⁰ Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a: Düünden Bugüne Değişen Ne Var?*, (1. Baskı), Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, Haziran 2007, 35. Ayrıca konferansın Osmanlı Heyetine vermiş olduğu cevabın tamamını görmek için bkz. Olcay, *Sevr Andlaşmasına Doğru*, 71-74.

²¹¹ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 51

nedenini, İzmir'deki meydana gelen olaylar karşısında milletin uyanıklığının ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline milletin sessiz kalmayışına bağlamıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devleti adına Paris'e giden Heyet'e halkın itimadı olmadığını, kendisinin de millet ile aynı görüşte bulunduğunu ifade etmiştir.²¹² Bu şekilde Mustafa Kemal Paşa, Damat Ferit Paşa'ya halkın ve kendisinin güvenmediğini açıklamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, aynı oturumda verdiği izahat sırasında Damat Ferit Paşa'nın Paris'teki faaliyetleri hakkında da ifadelerde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, "*Ferit Paşa'nın Paris'te Avrupa'dan merhamet dilenmek efkârı sakimanesi ile serd eylediği beyanatı zelilânesine Klemanso'nun vermiş olduğu hakaret âlud cevabın maazallah bir kere daha işitilmesine sebep olabilir.*" ifadelerini kullanmak suretiyle Damat Ferit Paşa'nın Paris'teki girişimlerini doğru bulmadığını belirtmiştir.²¹³

Paris Barış Konferansı'nda Damat Ferit Paşa tarafından sunulan bildiri TBMM tarafından iyi karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu bildiri de Damat Ferit Paşa'nın Toros dağlarının güneyindeki Türkleri Türk olarak kabul etmemesi ve bu bölgeyi bir sınır gibi kabul etmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından hoş karşılanmamıştır. Bundan dolayı Mersin Mebusu Safa Bey, 13 Mayıs 1920 tarihli Meclis oturumunda "*İzmit Mebusu Hamdi Beyle arkadaşlarının, Damat Ferit Paşa Kabinesinin Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na tevfikân gıyaben muhakemesinin icrasına dair tavrı*"²¹⁴ hakkında görüşmeler sırasındaki konuşmasında, "*Damat Ferit Paşa Adana ahalisinin en büyük düşmanıdır. Adana ahalisi bilhassa bu ismi duymaktan büyük bir azap çekiyor. Bütün Milleti İslamiyenin, hepimizin malûmudur ki, Ferit Paşa Paris'e gittiği vakit Adanalıları Toros'un cenubunda bulunan Türkleri Türk addetmedi ve bizi heyeti umumiemizle Fransızlara peşkeş çekti. Bunun için biz Adanalılar Ferit Paşa'yı vatandaşlık hukukundan tecrit ediyoruz ve istiyoruz ki, Anadolu'nun her tarafından Türk kardeşlerimiz, bir Kilikya'yı peşkeş çeken bir bedbahtı kendi aralarından tardetsinler.*"²¹⁵ demek suretiyle Damat Ferit Paşa'nın Paris Barış Konferansı'ndaki muhtıralarını ve tutumunu eleştirmiş, Damat Ferit Paşa'nın Paris'teki faaliyetlerini vatana ihanet olarak değerlendirmiş ve vatandaşlıktan çıkarılmasını istemiştir.

²¹² TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 10.

²¹³ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 21.

²¹⁴ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 282.

²¹⁵ TBMMZC, 13 Mayıs 1920, I, 284.

1.1.5. Erzurum Kongresi’ni Engellemeye Yönelik Faaliyetler

17 Haziran 1919 tarihinde Erzurum Vilayet Kongresi’nde toplanması kararlaştırılan Erzurum Kongresi, İstanbul Hükûmeti’ni rahatsız etmiştir. Bundan dolayı Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından hem kongre toplanmadan önce hem de kongre sırasında bir takım engelleme girişimleri olmuştur.

Millet ve ordu mensupları vatanı kurtarmak için faaliyetlerde bulunurlarken, İstanbul Hükûmeti ise seçilen bu yolların devleti kurtarmaktan çok yeni bir felakete sürüklediği düşüncesindeydi. Padişah ve İstanbul Hükûmetine göre kurtuluşun tek çaresi İtilaf Devletlerinin merhametine güvenmek ve onların siyasi himayesini sağlamakla mümkün olacaktır.²¹⁶ Bundan dolayı, milleti direniş yönünde teşkilatlandırarak olan Erzurum Kongresi, İtilaf Devletlerinin hükûmete olan güvenini sarsacağı için engellenmesi gerekmektedir.

İstanbul Hükûmeti, Erzurum Kongresi’ni engellemek için gerekli tedbirleri almaya daha haziran ayının sonuna doğru başlamıştır. 25 Haziran tarihli Van Vali Vekili Emin Bey’in gönderdiği ve Erzurum Kongresi’ne iki delege seçildiğini belirten telgrafında İstanbul Hükûmetinin bu durum hakkındaki düşüncesini sormuştur. Bu telgraftan sonra hükümet, Erzurum Valiliğini uyarılmış ve memurların siyasetle uğraşmalarının yasak olduğunu belirttikten sonra kongrelerle ya da cemiyetlerle meşgul olanların cezalandırılacağını belirtmiştir. Ayrıca yine valiliklere telgraflar çekerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmalarına hükümet tarafından izin verilmeyeceği, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’in çalışmalarının vatanın geleceği için tehlikeli olduğunu belirttikten sonra halkın uyarılmasını ve gerekli tedbirlerin alınmasını emretmiştir.²¹⁷

Erzurum Kongresi için her taraftan delege seçilmiş ve kongreye katılmak için yola çıkmışken, İstanbul Hükûmeti ve Hükûmeti destekleyen valiler tarafından seçilen delegelerin Erzurum’a ulaşmaları engellenmeye çalışılmıştır.

Diyarbakır’da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bir şubesi açılmış ve Erzurum Kongresi’ne delege seçilmiştir. Ancak seçilen bu delegeler İstanbul Hükûmeti’ni destekleyen Diyarbakır Valisi Faik Ali Bey tarafından engellendikleri için kongreye

²¹⁶ Baran, “ Kuva-yı Millîye Örgütlenmesine Karşı Damat Ferit Hükûmetleri”, 284-286. Reşat Pasin, “ Erzurum Kongresi ve Üçüncü Ordu”, *Erzurum Kongresi ve Mustafa Kemal Atatürk*, Atatürk ve Erzurum Kongresi Anıtını Yaptırma Derneği, 1965, 23.

²¹⁷ Haluk Selvi, *Millî Mücadele’de Erzurum (1918-1923)*, AAM Yayınları, Ankara, 2000, 130.

katılamamışlardır. Erzurum Kongresi için Elazığ vilayetinden Nazmi Bey ve dört arkadaşı delege olarak seçilmişler ise de Elazığ Valisi Ali Galip Bey tarafından bu kişilerin kongreye gitmeleri engellenmiştir. Ayrıca Ali Galip Bey, Mardin'den seçilmiş olan Doktor Necati, Sırrı Efendizade Ali ve Mütevellizade Hüseyin Hüsnü Beyleri Elazığ'da tutarak kongreye yetişmelerine engel olmuştur.²¹⁸

Damat Ferit Paşa, Paris'ten döndükten sonra ve yeni kabinesini kurduktan sonra ilk faaliyetlerinden birisi Erzurum Kongresi hakkında gazetelere mülakat vermek olmuştur. Bu mülakatında Anadolu'da karışıklık meydana geldiğini, Kanun-ı Esasi'ye aykırı olarak Meclis-i Mebusan adı altında toplantılar yapıldığını belirterek, askeri ve mülki yöneticiler tarafından toplanacak kongrenin engellenmesini istemiştir. Damat Ferit Paşa, bu beyanati ile aynı zamanda Anadolu'da karışıklık çıktığını kabul ederek İtilaf Devletlerini mütarekenin 24. maddesini uygulamaya sevk ederek, resmen Doğu Anadolu'yu işgal tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır.²¹⁹

Padişah, 19 Temmuz 1919 tarihinde bir ferman yayınlamış, anayasaya aykırı olduğu ve İtilaf Devletlerine Anadolu'yu işgal etme gerekçesi yaratacağı için Erzurum Kongresi'nin yasaklanmış olduğunu belirtmiştir.²²⁰

20 Temmuz 1919 tarihli vilayetlere yazdığı tamimde sadrazam, Paris Konferansı'nda bulunduğu sırada Anadolu'da meydana gelen karışıklığın teessüfle karşılandığını bildirmiş ve Kanun-ı Esasi'ye göre, Meclisin sadece Padişah'ın iradesi ile İstanbul'da toplanabileceğini ifade ettikten sonra anayasaya aykırı olan bu hareketin men edilmesi kanun gereği olduğu mutasarrıf ve kaymakamlara tebliğ edilmiştir.²²¹

Padişah ve hükümet, Millî mücadeleyi yapanları asi göstererek ve kongrenin anayasa aykırı olduğunu belirterek halkın destek vermesini engellemeye çalışmışsa da başarılı olmamıştır. Özellikle Doğu Anadolu'da halk, Erzurum Kongresi'ni desteklemiş ve kongrenin toplanması için yoğun çaba harcamışlardır.

Erzurum'da toplanması planlan kongrenin, İstanbul Hükümeti tarafından yapılan tüm engelleme çabalarına rağmen 23 Temmuz 1919'da toplanmış olduğu hükümet

²¹⁸ Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele'de Erzurum*, (2. Basım), Erzurum Kitaplığı, Kasım 1998, 91; Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri: Erzurum'da Kongre Günleri*, (Haz: Ali Birinci), (1. Baskı), Erzurum Kitaplığı, Kasım 1999, 48-49.

²¹⁹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, II, 50-51; Selvi, *Millî Mücadele'de Erzurum*, 128-129.

²²⁰ Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, I, 305.

²²¹ Gökbilgin, "İstanbul Hükümeti Gözüyle Erzurum Kongresi", 59-60.

tarafından öğrenilmiştir. Kongrenin toplanmış olması Hükûmeti telaşlandırmış olacak ki, 24 Temmuz'da Millî hareketi desteksiz bırakmak ve ordunun Millî harekete katılmamasını sağlamak amacıyla tüm kolordu kumandanlıklarına bir tamim gönderilmiştir. Bu tamimde, Doğu Anadolu'da toplanan kongre için ordunun vasıtalarının da kullanıldığını belirttikten sonra on seneden beri yaşanan olayların askerin siyasete karışmasının ne kadar feci sonuçlar doğurduğunu, askerin yalnızca resmi tebliğleri yerine getirmesi ve her türlü siyasi faaliyetten uzak bulunması gerektiği ifade edilmiştir.²²²

26 Temmuz tarihinde Harbiye Nezareti, Kazım Karabekir Paşa'ya, Erzurum'da toplanacak olan kongre ile ilgili askeriye'nin ne gibi faaliyetler yaptığını sorması üzerine Kazım Karabekir Paşa, halkın memleketini kimseye vermemek için karar aldığı ve bu haklı teşebbüslerinde lazım gelen her türlü kolaylığın sağlandığı yönünde cevap vermiştir. Bunun üzerine harekete geçen Dahiliye Nazırı, Kazım Karabekir'in görevinden alınmasını istemiştir. Ayrıca yine Harbiye Nezareti, XV. Kolordu Kumandanlığına kongrenin dağıtılması için de emir vermiştir. Kazım Karabekir Paşa bu emire, kongrenin tanınmış söz sahibi kişilerden oluştuğu, amaçlarının ise sadece vatan ve milletin saadetini sağlamak olduğu, kanuna aykırı bir durumun bulunmadığı, kapatılan Meclisin tekrardan açılmamış olmasından dolayı böyle bir kongrenin toplanıldığı ifade edildikten sonra bu kongreyi engelleyecek tek çarenin Meclisi toplantıya çağırmak olduğunu ifade etmiştir.²²³

Erzurum Kongresi'ni engellemek için yapılan tüm çabalara rağmen kongrenin çalışmalarına devam etmesi üzerine İstanbul Hükûmeti, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in tutuklanmasına karar vermiştir.²²⁴

24 Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nazırı Adil Bey, Erzurum'da toplanacağı belirtilen kongrenin anayasaya aykırı olduğu için önlenmesi gerektiği ve bu kongrenin toplanmasının sorumluları hakkında gerekenin yapılacağını belirten bir telgraf göndermiştir.²²⁵ Verilen bu emre, Kazım Karabekir Paşa ise, Erzurum'da bulunan bu şahısların vatan ve milletin maksat ve menfaati ile kanunlara aykırı hiçbir faaliyetlerinin

²²² Sabahattin Selek, *Millî Mücadele: Erzurum'da Gergin Günler*, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, Temmuz 1999, 75-77.

²²³ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, (2. Baskı), Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969, 84-85.

²²⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul Hükûmeti tarafından tutuklanma kararı Mustafa Kemal Paşa'nın Görevden Alınması başlığı altında incelendiği için tekrardan burada ayrıntılı olarak verilmemiştir.

²²⁵ Selvi, *Millî Mücadele'de Erzurum*, 131.

bulunmadığını, adı geçen şahısların vatanperver bir fert gibi yaşadıklarını ifade eden bir cevap vermiştir.²²⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanma kararından da bir netice alamayan hükümet Millî hareketi bu şekilde bastıramayacağını anlamış ve Meclis-i Vükela, 30 Temmuz 1919 tarihinde Meclis-i Mebusan seçimlerinin yapılmasına karar vermiştir.²²⁷

İstanbul Hükûmeti, kongre öncesinde ve sırasındaki faaliyetleri ile kongrenin toplanmasını engelleyememiştir. Bunun üzerine kongrenin halk ve ordu üzerindeki etkisini azaltmak için bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerden ilki, 8 Ağustos 1919 tarihinde Adil Bey tarafından yayınlanan genelgedir. Bu genelgede, Millî hareketin dağıtılması ve buna karşı koyanların tutuklanmasını istemekle beraber, Erzurum Kongresi'nin kararlarının halka ulaşmaması için Millî teşkilatlar ve kongre adına telgrafların çekilmemesini ve bu telgrafları çekenlerin cezalandırılacağını ifade etmiştir. Ancak Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin, bu uygulamaya tepki göstermesi, Posta Müdürü Refik Halit'in tutuklanmasını istemesi üzerine İstanbul Hükûmeti emri geri almak zorunda kalmıştır.²²⁸

Erzurum Kongresi'nin beyannamesi XV. Kolordu mıntikasındaki bütün matbaalarda binlerce nüsha çoğaltılmış ve dağıtılmıştır. Ancak İstanbul Hükûmeti, bu kararların halk tarafından haber alınmasını engellemek ve kongrenin etkisini azaltmak için bu beyannameleri toplatmış ve dağıtılmasını da engellemiştir. Bunun üzerine Kazım Karabekir Paşa, 23 Ağustos tarihinde bir telgraf göndererek beyannamenin yeniden basılarak Anadolu'nun her tarafına gönderilmesini istemiştir.²²⁹ Erzurum Kongresi'ni engelleyemeyen İstanbul Hükûmeti, Mustafa Kemal Paşa'yı itibarsızlaştırmak için 9 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in bütün rütbe ve nişanlarını almıştır.²³⁰

Bu önemli gelişmeler TBMM açıldıktan sonra Meclisin önemle ele aldığı konulardan birisi olmuştur. 24 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumunda Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nin toplanma amacını, milletin maddi ve hakiki düşünerek

²²⁶ Zeki Başar, *Devrim Tarihi Açısından Erzurum Kongresi Öncesi – Sonrasıyla*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1979, 45.

²²⁷ Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, I, 326; Gökbilgin, "İstanbul Hükûmeti Gözüyle Erzurum Kongresi", 64.

²²⁸ Selvi, *Millî Mücadele'de Erzurum*, 135-136; Karay, *Minelbab İlelmihrab*, 170.

²²⁹ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 131.

²³⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın rütbe nişanlarının alınması konusu Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınması başlığında incelendiği için burada kısaca bahsedilmiştir.

kuvvet ve kudretiyle temin edebileceği bir yeni sınır çizmek olduğunu açıklamıştır.²³¹ Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nin bu yeni sınırı çizdiğini, bu yeni sınırın barış içerisinde temin edilebilmesi için Mondros Mütarekesi'yle oluşan sınırın esas alındığını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu yeni sınırı ise “*Şark hududuna Elviye-i Selâseyi dahil ederek tasavvur buyurunuz. Garp hududu Edirne'den bildiğimiz gibi geçiyor. En büyük tebeddilat Cenup hududunda olmuştur. Cenup hududu İskenderun cenubundan başlar. Halep'le Katıma arasından Cerablus köprüsüne müntehi olur bir hat v e şark parçasında da Musul vilâyeti, Süleymaniye, ve Kerkük havalisi ve bu iki mıntıkayı yekdiğerine kalbeden hat. Efendiler, Bu hudut sırf askeri mülâhazat ile çizilmiş bir hudut değildir, hududu millidir. Hududu millî olmak üzere tespit edilmiştir.*”²³² şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, bu Millî sınır içerisindeki idarenin ise Millî hakimiyet esasına dayalı olduğunu belirtmiştir.²³³

Mustafa Kemal Paşa bu konuşmasının devamında, Erzurum Kongresi'nde gayrimüslim unsurlara, Müslümanlarla aynı hakkın tanındığını ve bu şekilde aynı sınırlar içerisinde yaşayan milletlere aynı hukukun uygulanacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nin en önemli kararının devletin ve milletin dahili ve harici istiklaline karar verilmesi olduğunu belirtmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, memleketin imar, servet, fikri seviyesinin çok geride olduğunu, bunu telafi edebilmek için çok büyük kaynaklara ve araçlara ihtiyaç olduğuna dikkat çekerek milletin ilerleyebilmesi ve memleketin mamur bir hale gelmesi için ihtiyaç olabilecek her şeyin hariçten temin edilmesi gerekliliğinin üzerinde durmuştur.²³⁴

Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920 tarihli konuşması sırasında çok ayrıntılı olarak değinmemiş olsa da İstanbul Hükûmetinin Erzurum Kongresi hakkında düşünce ve faaliyetlerinden de bahsetmiştir. Bu konu da Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi milletin menfaatine çalışmak için toplantı yaparken iktidarda bulunan Damat Ferit Paşa'nın bu kongreyi düzenleyenlerin hepsini suçlu ve asi ilan ederek derhal tutuklanmasını istediğini ifade ederek Erzurum Kongresini engellemek istediğini belirtmiştir.²³⁵

²³¹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 16.

²³² TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 16.

²³³ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 16-17

²³⁴ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 17.

²³⁵ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 17.

1.1.6. Sivas Kongresi'ni Engellemeye Yönelik Faaliyetler

Erzurum Kongresi'ni engellemeye çalışan İstanbul Hükûmeti başarılı olamamış ve netice itibari ile Erzurum Kongresi başarı ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine İstanbul Hükûmeti, Sivas Kongresi'nin engellenmesi için tedbirler almıştır. Bu tedbirler ilk olarak delegelerin Sivas'a gelirken çektikleri sıkıntılarda kendisini göstermektedir.

Erzurum'da çalışmalarını tamamlayan Mustafa Kemal 29 Ağustos tarihinde Sivas Kongresi'ne katılmak için yola çıkmıştır. Erzincan'dan ayrıldıktan sonra jandarma zabıtları yolu kesmişler ve Dersim'li çetelerin yolu kestiklerini, boğazdan geçmenin imkansızlığını belirttikten sonra kuvvet istendiğini ve kuvvet gelince yolun açılacağı söylenmişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa ve heyetin belirlenen günde Sivas'a varılamaması halinde, Sivas'a gelen delegeler arasında panik olabilirdi. Ayrıca bu durumun İstanbul Hükûmetinin emriyle yapılan bir tertip olacağı da düşünüldüğünden gerekli tedbirler alınarak yola devam etme kararı almışlardır.²³⁶

Sivas Kongresi'ne katılmak üzere illerden yola çıkan delegeler, Sivas'a ulaşabilmek ve İstanbul Hükûmeti tarafından yakalanmamak için kimliklerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Çünkü, İstanbul Hükûmeti bu delegelerin ölü ya da diri olarak yakalanmasını istemiş, yakalanmalarına yardımcı olanlara da ödüller vaat etmiştir. Bu delegelerden biri olan Denizli Delege Necip Küçüka'nın anlattıkları durumu göstermesi açısından önemlidir. Küçüka hatırasında bu durum hakkında “... günlerden beri yorgun ve bitkin idik. Konya'dan itibaren başlayan kovalama il sınırları içinde çok sıkı idi. Vali, bizi tutuklayıp İstanbul Hükûmetine teslim etmek için büyük bir özen göstermişti. Devletin silahlı kuvvetleri tarafından bir canı gibi arkamıza düşülmüştü” diyerek çektikleri sıkıntıları ifade etmişti.²³⁷

İstanbul Hükûmeti, kongreyi engellemek ve Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'i ölü ya da diri ele geçirmek için 3-4 kişilik çeteler kurdurarak 30 Kürt ve Arnavut subayını

²³⁶ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, TTK Yayınları, Ankara, 1986, 199-201; Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Kongresi*, Kamil Matbaası, Sivas, 1945, 106; Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Başnur Matbaası, Ankara, 1969, 25-26. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, Erzurum'dan ayrılma tarihi olan 29 Ağustos'ta Dahiliye Nazırı tarafından Ali Galip'e, rütbesinin yükselmesini sağlayacak bir görev verileceğini bildirmesi, Ali Galip Bey'in kongreye gideceklerin yolunu kesecek bir bölgede bulunması ve Erzincan'dan sonra yolun Dersim eşkıyası tarafından tutulmuş olduğu haberinin gelmesi İstanbul Hükûmeti tarafından bir tertibat alınmış olma ihtimalini destekler niteliktedir. Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 561-562.

²³⁷ Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi: Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, AAM Yayınları, Ankara, 1997, 224.

görevlendirdiği 14 Ağustos tarihinde Ali Fuat Paşa'nın gönderdiği haberdan anlaşılmıştır.²³⁸ Ayrıca bu durumu destekleyen bir başka haber ise; Vasıf Bey tarafından gönderilen, Cevdet ve Kamuran Ali'nin İngiliz desteğiyle Kürtleri bağımsızlık hareketine teşvik edeceklerini, hükümet tarafından görevlendirilmiş subayların İngilizlere hizmet etmek için 1000 lira alıp harekete geçtiklerini ve Mustafa Kemal ile Rauf Bey'i kaçırarak ya da öldürüleceklerini belirten 7 Ağustos 1919 tarihli haberdir.²³⁹

Kongrenin açılmasından önceki tüm engellemelere karşı açılan kongre karşısında İstanbul Hükûmeti telaşlanmıştır. Bunun üzerine Sivas Kongresi'nin toplantısını sonlandırmak ve Sivas Kongresi heyetini tutuklamak için Elazığ Valisi Ali Galip Bey'i görevlendirmiştir.

İstanbul Hükûmeti tarafından Ali Galip Bey'e verilen emirde Erzurum'da birkaç kişinin toplandığı ve bazı kararlar aldıklarını ancak ne toplananların ne de alınan kararların hiçbir önemi olmadığı vurgulanmıştır. Memleketteki bu türlü ufak tefek toplantılar bir anlam taşımaya da Avrupa'da bu durumun abartıldığı için sıkıntı yarattığı anlatılmış ve kongreyi dağıtmak üzere Ali Galip Bey'e *“bunların orada toplanmasına meydan vermemek icabediyor. Bunu içinde evvel be evvel Sivas'ta Hükûmetin itimatı tamına mazhar ve selameti memlekete muvafık olan tebligatı harfiyen icraya azim bir vali bulundurmak lazım gelmektedir. Zatı valalarını anın için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sivas'ta kongre akdetmek isteyen birkaç kişiye mümanaat etmek o kadar güç bir şey değilse de, erken ve umera ve zabitan ve askerinin bazıları da bunlarla hem fikir oldukları anlaşılmasına nazaran Hükûmetin ittihaz edeceği tedbiri ellerinden geldiği kadar ilzam edecekleri nazarı dikkate alınarak tas'ib ve eşhası malumayı mümkün olduğu kadar şayanı itimat bir iki yüz kişinn refakatinde bulunması temini muvaffakiyet için münasip görülmektedir. Binaberin evvelce yazdığım veçhile oralardaki Kürtlerden itimat edilen yüz elli kadar süvariye birlikte alarak ve niçin oradan geldiği hiç kimseye sezdirilmeden Sivas'a hiç kimsenin intizar etmediği bir zamanda bilvusul vali ve kumandanlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarma ve askeri miktarı cüzi olmakla beraber hüsnü idare edecek olursanız karşınızda başka bir kuvvet bulunmayacağından muvaffak olacağınız ve*

²³⁸ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 559.

²³⁹ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 560.

orada bulunanlar var ise hemen derdest edip İstanbul'a göndereceğiniz der-kârdır" emri verilmiştir.²⁴⁰

İstanbul Hükûmeti yine bu karar kapsamında 6 Eylül günlü ve “*Eşkîya takibi için sevk olunacak kuvvet masrafinin jandarma tahsisatına mahsuben mal sandığından tesviyesi zaruridir*” emrini Ali Galip Bey'e bildirmiştir. Bunun için Ali Galip Bey, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tutuklanması için 6000 lira avans almıştır.²⁴¹

İstanbul Hükûmetinin emriyle Ali Galip Bey'in Sivas Kongresini dağıtacağı haberini Mustafa Kemal, telgraf memurlarının dikkatli davranışları ve Malatya'daki Süvari Alayı Kumandanının vatanseverlikleri ve dikkatli olmaları sayesinde öğrenebilmiştir.²⁴² Mustafa Kemal bu tertibatı öğrendikten sonra Dahiliye Nazırı Adil Bey'e şu sert telgrafi çekmişti. “*Milleti Padişah'ına maruzatta bulunmaktan men ediyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde tertibat-ı hainanede bulunuyorsunuz. Milletın kudret ve iradesini takdirden aciz olduğunıza şüphe etmiyorum. Fakat vatan ve millete karşı hainane ve mezbuhane harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve hempaları gibi bülehanın ahmakça olan mevhum vaitlerine kapılarak ve Mister Novil gibi milletimiz ve vatanımız için muzır olan ecnebilere vicdanınızı satarak irtikap ettiğiniz denaetlerin milletçe tatbik olunacak mesuliyetini nazar-ı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz eşhas ve kuvvetin akıbetini öğrendiğiniz zaman kendi akıbetiniz ile mukayeseyi unutmayınız.*”²⁴³

İstanbul Hükûmeti tarafından böyle bir tertibat alındığını öğrendikten sonra Mustafa Kemal Paşa, Ali Galip Bey'e karşı tedbir almaya başlamış ve Malatya'daki 12. Süvari Alayı Komutanı İlyas Bey'e telgraf çekerek aldığı tedbirleri sormuştur. Yine bu kapsamda Mustafa Kemal Paşa, Kemah ileri gelenlerinden Halet Bey'e de telgraf çekerek halkın Ali Galip Bey'e yardım etmesinin önüne geçilmesini istemişti. Ayrıca Kazım Karabekir Paşa'yı durumdan haberdar ettiği gibi, 13. Kolordu Komutanına çektiği bir telgrafla, Malatya'da bulunan bozgunculara karşı Aziziye'deki subayların gönderildiği,

²⁴⁰ *Hatıralar: Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Hatıraları*, (Haz: Cevdet R. Yularkıran), (2. Baskı), SİSTAV Yayınları, Sivas, 2010, 144-148.

²⁴¹ Goloğlu, *Sivas Kongresi*, 100.

²⁴² Yunus Nadi, *Ali Galip Hadisesi: Bab-ı Ali'nin Millî Hareketi Dağıtmak ve Mustafa Kemal'i Tevkif Etmek Teşebbüsü*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, 65.

²⁴³ Atatürk, *Nutuk*, I, 176.

posta soygunu suçlularını yakalamak için gönderilen süvari birliğinin de geri Malatya'ya getirilmesinin teminini istedi.²⁴⁴

Ali Galip alayına benzer başka bir girişimde, İstanbul Hükûmeti tarafından görevlendirilen Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın Sivas'ı basma teşebbüsüydü. Muhittin Paşa, emri altındaki jandarma kuvvetleri ile vilayeti teftiş edecekmiş gibi davranıp aniden Sivas'ı basacaktı. Olayın önceden haber alınıp Ali Fuat Paşa ile Keskin Kuva-yı Millîye reisi olan Rıza Bey'e verilen emirler doğrultusunda tutuklanıp Sivas'a gönderilmesiyle bu teşebbüste başarısız olmuştur.²⁴⁵

Sivas Kongresi'nin kararları ile Millî Mücadele davasının halka duyurulması için bir gazete çıkarılması düşünülmüş ve Sivas Kongresi'nin 8. oturumunda bu konu görüşülerek haftada iki defa yayımlanmak üzere bir propaganda gazetesinin çıkarılmasına ve bu gazete ile ilgili Hami Bey, Vasıf Bey, Süreyya Bey ve Mehmet Şükrü Bey'den oluşan bir heyet kurulması kararına varılmıştır.²⁴⁶ Ancak İstanbul Hükûmetinin vermiş olduğu emir neticesinde, İstanbul telgrafhaneleri Sivas şehrinden gelen hiçbir mektubu ve telgrafı kabul etmemekteydi. Sivas Kongresi'nin kararlarını ve gazeteyi İstanbul'a ulaştırmak ve İstanbul halkını da kongre hakkında bilgilendirmek gerekmekteydi. Bunun için İrade-i Millîye gazetesi Ziraat, Bayındırlık ve Veterinerlik dairelerinin mühürleriyle damgalanan zarflar ile İstanbul'a ulaştırılmak zorunda kalmıştır.²⁴⁷

İstanbul Hükûmetinin tüm engellemelerine karşı toplanan ve başarıyla tamamlanan Sivas Kongresi'yle, Amasya'da alınan kararlarla doğmuş ve Erzurum Kongresi ile sivil halktan desteğini almış olan Millî Mücadele'nin tam anlamıyla desteğini bulup Anadolu'da özerkleşmesini sağlamıştır. Bu özerkleşme kendisini en iyi İstanbul Hükûmeti ile olan bütün haberleşmeyi kesmesi ve Anadolu'da geçici bir hükümet kurarak kendisini başvuru mercii olarak kabul etmesiyle göstermektedir.²⁴⁸ Sivas Kongresi, Anadolu topraklarında yaşayan farklı etnik, kültürel ve dinsel unsurların bir ulus olması

²⁴⁴ Goloğlu, *Sivas Kongresi*, 99-102.

²⁴⁵ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, 573.

²⁴⁶ Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, (3. Baskı), TTK Yayınları, Ankara, 1999, 104. Süreyya Bey bu heyet olmayı kabul etmediğinden yerine Hüsrev Sami Bey dahil edilmiştir. Toparlı, *Sivas Kongresi Tutanakları*, 280-282.

²⁴⁷ Arıburnu, *Sivas Kongresi*, 93. Aşkun, *Sivas Kongresi*, 157.

²⁴⁸ İsmet Giritli, "Sivas Kongresi'nin Millî Mücadele'deki Yeri ve Önemi", *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu 2-4 Eylül 2002*, Sivas, 31.

açısından anlaşmalarını sağlamasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyetinin ulusal kimlik kazanmasının ilk adımı sayılabilir.²⁴⁹

İstanbul Hükûmeti ile Anadolu arasında irtibatın kesilmesi, Damat Ferit Paşa Hükûmetini çok zor durumda bırakmış ve İstanbul Hükûmetinin otoritesini kaybetmesine neden olmuştur. Bundan dolayı İstanbul Hükûmeti, bu duruma son vermek için son çarelere başvurmuştur. Bu çarelerden ilki 20 Eylül tarihli Padişah tarafından bir beyannamenin yayınlanması, ikincisi ise Anadolu hareketi ile uzlaşmak için Abdülkerim Paşa'yı görevlendirmesidir.

Padişah bu beyannamesinde, Anadolu'da meydana gelen olayları İzmir işgali olayının benzerlerinin doğu vilayetlerinin de başına geleceği yönünde yayılan rivayetlere bağlamıştır. Hükûmetin izlediği siyaset sonucunda İzmir'de yaşanan olayların Avrupa devletlerinin dikkatini çektiği ve tarafsız bir heyetin gönderilerek olay yerinde incelemelerde bulunacağı ifade edilmiştir. Beynamede, Doğu illeri ile alakalı hiçbir karar yokken memleket içinde asayiş ve düzeni bozacak davranışlarda bulunulmasının devletin çıkarlarıyla örtüşmediği ancak bazı kişiler tarafından hükümet ile halk arasında anlaşmazlıkların olduğu ilan edilerek Avrupa devletlerinin yanıtılması devletin menfaatlerini zedelediği ve bu gibi teşebbüslerin Meclisin toplanmasının da gecikmesine neden olduğu ifade edilmiştir.²⁵⁰ Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye, Damat Ferit Paşa Hükûmeti lehinde olan bu beyannamenin halk tarafından okunmasını istememişlerdir. Çünkü halife tarafından yayınlanan bu beyanname, halk arasında Millî Mücadele'ye olan güveni zedeleyeceği gibi, destek vermesini de engelleyebilirdi. Ancak, alınan tüm tedbirlere rağmen bu beyannamenin bazı bölgelere gönderildiği ve bu bölgelerdeki İstanbul Hükûmeti yanlısı komutanlar tarafından halka ulaştırıldığı anlaşılmıştır.²⁵¹

Bu beyannamenin halk tarafından duyulması Mustafa Kemal Paşa'nın hoşuna gitmemiştir. Bundan dolayı Padişah bir telgraf çekerek, milletin haklı isteklerinin kendilerine iletilmemesinin memleketin zararına olduğu, Damat Ferit Paşa'nın ahaliyi birbirine karşı kışkırtarak memleketi yabancıların müdahalesine açık bir hale getirildiği

²⁴⁹ Anıl Çeçen, "Sivas Kongresi'nin Günümüzdeki Anlamı", *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu 2-4 Eylül 2002*, Sivas, 45.

²⁵⁰ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, II, 134-135.

²⁵¹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, II, 136.

açıklanmış ve milletin güvenini kazanmış bir Hükûmetin kurulmasını Padişah'tan istemiştir.²⁵²

İstanbul Hükûmetinin başvurduğu çarelerden bir diğeri de Abdülkerim Paşa'yı, Anadolu hareketi ile uzlaşmak için aracı olarak görevlendirmesiydi. Abdülkerim Paşa, 25 Eylül 1919'da Ankara Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'yı bulamadığı için komutan vekili Mahmut Bey ile görüşerek, Padişah'ın beyannamesindeki öğütlerin uygulanmasını, hükümet ile milletin birlikte çalışmasını ve tayin edilecek bir yerde uzlaşmak için görüşmelerin başlamasını istemiştir. Mahmut Bey ise, Mustafa Kemal'den aldığı emir doğrultusunda Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye ile görüşebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine 27/28 Eylül gecesi Mustafa Kemal ile Kerim Paşa arasında görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Padişah'ın dahi içini sızlatan gelişmelerin oluşmasına Damat Ferit Paşa Hükûmetinin sebebiyet verdiğini ifade etmiş, Hükûmetin Millî Mücadele'yi Bolşevik ve İttihatçı hareketi olarak ilan ettiklerini ve yurdun bir kısmının işgaline meydan verdiklerini anlatmıştır. Müslüman halkı birbirine boğazlatmak için tertibat alan Hükûmetin çekilmesini istemiştir. Abdülkerim Paşa ise çekimser davranması ve gücünün buna yetmeyeceğini ifade etmesi bu görüşmede bir netice alınmasını önlemiştir.²⁵³

İstanbul Hükûmetinin bu son çabaları da sonuç vermeyince, Dahiliye Nazırı Adil Bey Padişah'ın huzuruna çıkarak “ *20. Yüzyılda softa kabinesi olamaz, değiştirilmesi zorunludur*”²⁵⁴ ifadelerini kullanmıştır. Bunun üzerine zaten halkın güvenini kaybeden Damat Ferit Paşa, Padişah'ın ve kabine üyelerinin de itimadını kaybettiğini anlayınca daha fazla direnememiş ve 1 Ekim 1919 tarihinde istifa etmiştir.

Damat Ferit Paşa Hükûmetinin Sivas Kongresi ile ilgili almış olduğu karar ve yapmış olduğu uygulamalar TBMM'ye yansımıştır. 24 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumunda Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nin sadece Doğu Anadolu'yu temsil ettiğini belirtmiş, Sivas Kongresi'nde ise Batı Anadolu'dan ve Rumeli'den gelen murahhasların katılımıyla Anadolu ve Rumeli'deki yaşayan bütün milletin temsil

²⁵² Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, II, 137-138.

²⁵³ M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken: Mondros Mütarekesinden BMM'nin Açılmasına Kadar*, II, (1. Baskı), TİBK Yayınları, 2011, 279-280.

²⁵⁴ Goloğlu, *Sivas Kongresi*, 156.

edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi ile birlikte Anadolu ile Rumeli arasında Millî birliğin sağlandığını vurgulamıştır.²⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa aynı oturumda, devleti ve milleti kurtarmak ve hakimiyet-i Millîyeyi tesis için toplanan Sivas Kongresi sırasında Dahiliye Nazırı Adil Bey'in ve Harbiye Nazırı Şefik Paşa'nın bu kongrenin aleyhinde bir takım kararlar aldıkları ve bu kararları da "*kudurmuşçasına*" uyguladıklarını belirterek İstanbul Hükûmetinin Sivas Kongresi'ni engellemek adına yaptığı girişimleri belirtmiştir.²⁵⁶

Sivas Kongresi sırasında kongreyi dağıtması için görevlendirilen Ali Galip Bey'in faaliyetleri de TBMM'de gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa 24 Nisan 1920 tarihli Meclisteki konuşmasında, Ali Galip Bey'in, Damat Ferit Paşa'nın emri ile hareket ettiğini ve masum halkı aldatarak kuvvet toplamaya giriştiğini belirtmiş, Harbiye Nazırının ise, yine masum insanlardan oluşturulan kuvvetlerle Ali Galip Bey'i takviye için emirler verdiğini ifade ettikten sonra Ali Galip Bey'in ansızın Sivas'a gelerek kongreyi dağıtacağı ve kongreye katılanları da asıp keseceği ifade etmiştir.²⁵⁷ Kısacası, TBMM'de Ali Galip Bey'in Sivas Kongresi'ni dağıtma teşebbüsü İstanbul Hükûmeti tarafından desteklenen bir hareket olarak kabul görmektedir. Ancak bu teşebbüse iştirak eden halkın kandırıldığı ve bu kişilerin masum insanlar olduğu ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Ali Galip Bey'in faaliyeti ile alakalı önemli bir ifadesi de; Ali Galip Bey'in yanında irade-i seniyye taşıması ve Sivas'a ulaştığı zaman bu irade-i seniyyeyi neşredebileceğinin ifade etmiş olmasıdır.²⁵⁸

Ankara Valisi Muhiddin Paşa'nın, Harbiye Nazırı tarafından verilen emir gereğince Sivas'a baskın yapma girişimi de Meclis görüşmelerinde ele alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın bu girişimini Sivas Kongresi'ni dağıtma teşebbüsü olarak değerlendirmiş ve bu olayla ilgili olarak "*Ankara'da vali bulunan Muhiddin Paşa Çorum'a gitmiş ve orada yine Harbiye Nazırının kendi emrine vermiş olduğu kuva-yı askeriye ile hareket ederek böyle iki taraftan Sivas'a baskın yapacaklardı.*"²⁵⁹ şeklinde bilgi vermiştir.

²⁵⁵ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 17.

²⁵⁶ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 17.

²⁵⁷ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 17.

²⁵⁸ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 17.

²⁵⁹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 17.

Mustafa Kemal Paşa 24 Nisan tarihli oturumda, Ali Galip Bey'in ve Muhittin Bey'in teşebbüslerinin anlaşılmasından sonra İstanbul'a müracaat ettiklerini fakat İstanbul Hükûmetine güvenmedikleri için kongre heyetinin Padişah'a başvurarak durumu bildirmeye çalıştığını bildirmiştir.²⁶⁰ Ancak Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından Padişah ile görülmesinin engellenmesi üzerine İstanbul Hükûmetine Padişah'la görüşülmesine izin verilmesi aksi takdirde kongre heyetinin kendini hür ve serbest kabul edeceği uyarısı yapıldığı belirtilmişse de İstanbul Hükûmetinin bu uyarıya cevap vermemesi üzerine İstanbul ile Anadolu'nun bağlantısının kesildiği ve neticede de Damat Ferit Paşa'nın yapmış olduğu tüm olumsuz davranışların millet tarafından anlaşıldığına kanaat getirdiğinden dolayı istifa ettiği ifade edilmiştir.²⁶¹ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa 24 Nisan tarihli konuşmasında, Ali Galip Bey'in ve Muhittin Bey'in faaliyetlerine karşı alınan tedbirlere de kısaca değinmiştir. Buna göre, Ali Galip Bey tarafından aldatılan halkın tenvir edilerek halkın Ali Galip'e verdiği desteği geri çektiği ve bu şekilde isyancıların yalnız kaldığını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Muhittin Paşa'nın Sivas'a davet olunduğunu belirtmiştir.²⁶²

1.2. ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİ DÖNEMİ (2 Ekim 1919- 8 Mart 1920)

Sivas Kongresi sonrasında İstanbul Hükûmetinin, Kuva-yı Millîye Hareketine karşı yapmış olduğu faaliyetlerin bir netice vermemesi üzerine Damat Ferit Paşa Hükûmetinin durumu sarsılmıştır. Kabine üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıklar ve Anadolu'nun birçok yerinden Hükûmetin çekilmesi için telgraflar gelmeye başlaması üzerine Damat Ferit Paşa, 1 Ekim 1919 tarihinde istifa etmiştir.²⁶³

Sivas Kongresi sonrasında Anadolu ile irtibatın kesilmesi, İstanbul Hükûmetini zor durumda bıraktığı için bu sorunun çözülmesi gerekmektedir. İstanbul Hükûmeti ile Anadolu'daki Millî hareketin artık birbirine muhtaç olduğunun farkında olan Padişah Vahidettin, Kuva-yı Millîye ile ilişkilerin düzeltilmesine karar vermiştir. Çünkü Kuva-yı Millîye ile ilişkilerin düzeltilmesi, İstanbul Hükûmetine siyasi olarak bir takım avantajlar sağlayabilirdi. Mesela İstanbul Hükûmetine, kendisi ile yapılacak barış antlaşması

²⁶⁰ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 17.

²⁶¹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 18.

²⁶² TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 18.

²⁶³ Metin Ayıışığı, "Mütareke Döneminde İstanbul Hükûmetleri İle Kuva-yı Millîye Arasındaki Münasebetler (14 Ekim 1918- 16 Ekim 1920)", *Belgelerin Işığında Millî Mücadele Tarihimiz*, (1. Basım), Sentez Yayıncılık, İstanbul, Mart 2012, 233.

hükümleri üzerinde pazarlık gücü kazandırabilirdi. Bu nedenle Heyet-i Temsiliye ile ilişkileri düzeltebilecek ve askeri erkanın saygı beslediği bir kişinin sadrazamlığa getirilmesi iyi netice verebilirdi.²⁶⁴ Netice olarak Vahidettin, sadrazamlık için Ali Rıza Paşa'yı uygun bulmuştur.

Padişah Vahidettin, Ali Rıza Paşa'ya hükümet kurma görevini vermiş olsa da, Ali Rıza Paşa tarafından kurulacak bu Hükûmeti bir ara hükümet olarak gördüğü söylenebilir. Padişah'ın bu hükümet için *“Bu hüllecî bir kabine olacak! Teyfik Paşa son fişegimizdir, O'nu atıye saklamalıyız.”*²⁶⁵ ifadesini kullanması bu görüşü desteklemektedir. Bununla birlikte Mersinli Cemal Paşa'nın Harbiye Nazırlığına getirilmesi ve Hatt-ı Hümayunda birlik ve beraberliğin sağlanması ile Mebusan Meclisinin toplantıya çağrılacağına bildirilmesi, bu Hükûmetin Kuva-yı Millîye ile iyi ilişkiler kurmak istemesine kanıt olarak gösterilebilir.²⁶⁶ Ali Rıza Paşa Hükûmetinin görevi belki de Kuva-yı Millîye hareketini yumuşatarak etkisinin azalmasını sağlamaktı.

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin iktidara gelmesi Millî Mücadele tarihi için önemli bir olaydır. Damat Ferit Paşa Hükûmetleri döneminde, Kuva-yı Millîye aleyhine yapılan faaliyetler son bulmuş ve Kuva-yı Millîye'nin itibar ve güç kazanması için bir takım faaliyetlerde bulunulmuştur. Bıyıklıoğlu'nun *“Millî Mücadele ancak bu kabine ile başarılı bir yola girmiştir”*²⁶⁷ demesi ve Ahmet Emin Bey'in *“Felekten çaldığımız beş ay”*²⁶⁸ ifadesini kullanması bu kabinenin Millî Mücadele için önemini ortaya koymaktadır.

1.2.1. Ali Rıza Paşa Hükûmeti- Heyet-i Temsiliye İlişkileri

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin kurulmasıyla birlikte Anadolu ile İstanbul arasında bir yumuşama dönemi başlamıştır. Ali Rıza Paşa tarafından yeni Hükûmetin kurulması üzerine Mustafa Kemal Paşa, 2/3 Ekim 1919 tarihinde tüm illere, sancak merkezlerine Belediye Başkanlıklarına ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine bir genelge göndererek, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kurulan teşkilata ve Millî amaçlara saygı göstermesi

²⁶⁴ Feridun Ergin, “Mütareke Kabineleri”, *AAMD*, VII, 21, Temmuz 1991, 399-400.

²⁶⁵ Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, 266.

²⁶⁶ Selçuk Duman, “Ali Rıza Paşa Hükûmetinin Kuruluşu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII, 2, Elazığ, 2002, 349-350.

²⁶⁷ Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, I, 126.

²⁶⁸ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz 1918-1922*, II, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970, 45.

şartıyla Ferit Paşa'nın sebep olduğu tüm anlaşmazlıkların giderilerek, yeni Hükûmetin destekleneceğini bildirmiştir.²⁶⁹

Mustafa Kemal Paşa, 3 Ekim 1919 tarihinde de sadrazama bir telgraf çekerek Erzurum ve Sivas Kongrelerince kabul edilen esaslara riayet edilmesi, Meclis-i Mebusan toplanıncaya kadar düşmanlarla herhangi bir taahhüde girişilmemesi, Barış Konferansına gönderileceklerin ehliyetli kişilerden seçilmesi, eski hükümet tarafından Millî isteklere hizmet ettikleri için görevlerinden uzaklaştırılmış bulunanların tekrar vazifelerine başlatılması, Millî harekete katılmış veya bu hareketi "tasvip" etmiş olanlar hakkında yapılmakta olan takibatın durdurulması, Ferit Paşa kabinesi üyelerinden bazılarının, Divan-ı Ali'ye verilmesi şartı ile Kuva-yı Millîye'nin Hükûmeti destekleyeceğini bildirmiştir.²⁷⁰

Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafına verdiği karşılıklıta, Hükûmetin milletin isteklerini dikkate alacağını, mütareke imzalandığı sıradaki sınırların Padişah'ın yönetiminde kalması için çalışacağını belirtmiştir. Ayrıca Meclis-i Mebusan toplanıncaya kadar milletin kaderini etkileyecek herhangi bir sorumluluğun altına girmeyeceklerini de taahhüt etmiştir. Ancak buna karşılık hükümet ile ilişkilerin yeniden başlaması ve yapılacak seçimler sırasında halkın özgürlüğüne dokunulmayacağını belirtmesini istemiştir.²⁷¹

Ali Rıza Paşa'nın telgrafında vermiş olduğu taahhütler, gerçekten de Ali Rıza Paşa kabinesinin Kuva-yı Millîye ile bir anlaşma zemini aradığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, özellikle Millî isteklere uymak için kongre kararlarının istenmesini zaman kazanmak ve Hükûmetin herhangi bir sorumluluğa girmeksizin "şeytanca" önlemler olarak Kuva-yı Millîye'deki birlik ve beraberliği gevşetmeye çalışması olarak değerlendirmiştir.²⁷²

Ali Rıza Paşa Hükûmeti ile birlikte Anadolu hareketinin daha güçlendiği ve etkisinin arttığı da söylenebilir. Çünkü yeni hükümet, Damat Ferit Paşa Hükûmetinin aksine Kuva-yı Millîye ile iyi geçiniyor ve önceki dönemde, Kuva-yı Millîye aleyhine

²⁶⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, III, (4. Baskı), TTK Yayınları, Ankara, 1999, 1500-1501.

²⁷⁰ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, II, 144.

²⁷¹ Atatürk, *Nutuk*, I, 271- 273. Salim Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası*, AAM Yayınları, 2003, 76-77.

²⁷² Atatürk, *Nutuk*, I, 269.

söylenen ifadeleri tekrarlamadığı gibi, Kuva-yı Millîye'ye karşı alınmış kararları da bir bir kaldırmıştır. Bu durum ise, Heyet-i Temsiliye'yi umutlandırmakla beraber halkın Kuva-yı Millîye'ye katılmasını da sağlamıştır.

Ali Rıza Paşa Hükûmeti, Kuva-yı Millîye'yi çete hareketi olarak gören ve bu harekete katılmayı ve desteklemeyi suç kabul eden eski Hükûmetin aksine, Kuva-yı Millîye'yi meşru bir hareket olarak kabul etmiştir. Hatta Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanmasını isteyen kişilere “*ben, bu alçaklığı yapamam*” diyerek Mustafa Kemal Paşa'nın suçlu olmadığını ve milleti için uğraştığını kabul etmiştir. Ali Rıza Paşa döneminde İstanbul, Millî hareketin aleyhinde bulunuyormuş gibi gözükse de gizli olarak Millî Mücadele'yi desteklemiştir. Bu hükümet zamanında Anadolu'nun silahlanmasına göz yumulması, asker, para ve silah gönderilmesi, İtilaf Devletlerinin uyarı, protesto ve emirleri dikkate alınmayarak Kuva-yı Millîye'ye vakit kazandırılmaya çalışılması,²⁷³ 11 Ekim 1919 tarihli kabine toplantısında, Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından getirilen Kuva-yı Millîye telgraflarına uygulanan tahdit usulü de kaldırılarak, Millî hareketin rahat bir şekilde haberleşmesinin sağlanması²⁷⁴ Hükûmetin Millî Mücadele'yi desteklediğinin kanıtı sayılabilir.

Ali Rıza Paşa Hükûmeti, bir önceki Hükûmetin yaptığı gibi sadece intikam almak için yargılamalar yapmayacağını da belirtmiştir. Bundan başka, İstanbul Hükûmeti, daha önce yasaklanan mitinglerin yapılmasına izin vermeye başlayarak, halkın yapılan haksız uygulamalara tepki göstermesine ve halkın uyarılmasının önünü açmıştır.²⁷⁵ Nitekim mitinglerin yapılmasına izin verildikten sonra 10 Ekim 1919 tarihinde Sultan Ahmet Camii'nde bir miting yapılmış ve miting sonunda hazırlanan bir muhtıra İtilaf Devleti temsilcilerine verilmiştir.²⁷⁶ Ancak İstanbul Hükûmetinin yapmış olduğu tüm faaliyetler İtilaf Devletlerinin dikkatinden kaçmamış ve Ali Rıza Paşa Hükûmetine olan şüpheleri artırarak siyasi baskıya uğramasına neden olmuştur.

²⁷³ Zekeriya Türkmen, “Ali Rıza Paşa Hükûmeti Kuva-yı Millîye İlişkileri: Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Kuva-yı Millîye'nin Desteklenmesi Yolundaki Gizli Emir ve Uygulamaları” *AAMD*, XVI, 46, Mart 2000, 37-38.

²⁷⁴ Ayışığı, “Mütareke Döneminde İstanbul Hükûmetleri İle Kuva-yı Millîye Arasındaki Münasebetler”, 234.

²⁷⁵ Türkmen, “Ali Rıza Paşa Hükûmeti Kuva-yı Millîye İlişkileri: Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Kuva-yı Millîyenin Desteklenmesi Yolundaki Gizli Emir ve Uygulamaları”, 39.

²⁷⁶ Arıburnu, *Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, 28-33.

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin, Millî Mücadele lehine almış olduğu kararlardan bir tanesi de; Mustafa Kemal Paşa'nın, Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından alınan²⁷⁷ nişan, madalya ve fahri yaverlik rütbelerinin geri verilmesidir. Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın yapmış olduğu teklifte, Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından yapılan muamelenin mahkeme kararına dayanmadığından dolayı yapılan işlemin yok sayılmasını istemiştir.²⁷⁸ Bu teklif Meclis-i Vükelada görüşüldükten sonra, Mustafa Kemal'in ordudan atılmadığı ve kendi isteği ile ayrılmış olduğu kabul edilerek madalyalarının geri verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁷⁹ 4 Şubat 1920 tarihinde Sultan Vahidettin kararı onaylamış ve Mustafa Kemal'in nişan ve madalyaları geri verilmiştir.²⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa hakkında alınan bu kararın önemi ise, Mustafa Kemal Paşa'nın itibarının iade edilmesinden kaynaklanmaktadır. İstanbul Hükûmeti üzerinde İtilaf Devletlerinin baskısı en üst seviyede iken böyle bir kararın alınması Ali Rıza Paşa Hükûmetinin Millî Mücadele'yi desteklediğinin kanıtı niteliğindedir. Mustafa Kemal Paşa'nın itibarının iadesi hem Mustafa Kemal Paşa hakkında yapılan haksız söylemlerin önünü almış hem de Kuva-yı Millîye'ye karşı olan tereddütün ortadan kalkmasına neden olarak, halkın desteğinin kazanılması sağlanmıştır.

Ali Rıza Paşa Hükûmeti ile Heyet-i Temsiliye arasında kurulan bu iyi ilişkiler; Anadolu hareketinin, İstanbul Hükûmetinden aşırı isteklerde bulunması ve Hükûmetin işlerine karışmasından dolayı rahatsızlık duyması ve bu durumun ülkede iki hükümet varmış gibi görünmesine neden olması²⁸¹, İstanbul Hükûmetinin Avrupa'da Türkler lehine oluşan olumlu havadan umutlanarak bu durumun Kuva-yı Millîye'yi desteklediğinden dolayı bozulmasını istememesi, Mustafa Kemal Paşa'nın itirazlarına rağmen bazı kişileri Anadolu'ya vali olarak atması, Kuva-yı Millîye aleyhinde faaliyette bulunanların hain olduğunu kabul etmemesi, Amasya Görüşmeleri sırasında kabul ettiği

²⁷⁷ Aktepe, "Atatürk'e Dair Bazı Belgeler", 456.

²⁷⁸ *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri*, Bel. No: 74, 73.

²⁷⁹ *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri*, Bel. No: 75, 74. Mustafa Kemal hakkında alınan bu karara fahri yaverlik rütbesinin geri verilmesi dahil değildir. Çünkü bu unvanın sadece Padişah tarafından verilmesinden dolayı böyle bir kararı Hükûmetin alamayacağı düşünülmüştür. Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası*, 82.

²⁸⁰ Aktepe, "Atatürk'e Dair Bazı Belgeler", 456.

²⁸¹ Türkmen, "Ali Rıza Paşa Hükûmeti Kuva-yı Millîye İlişkileri: Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Kuva-yı Millîyenin Desteklenmesi Yolundaki Gizli Emir ve Uygulamaları" 39-40.

taahhütleri yerine getirmemesi²⁸² ve İtilaf Devletlerinin hükümet üzerinde kurduğu baskılardan dolayı bozulmaya başlamıştır.

Ali Rıza Paşa, 9 Şubatta Meclis-i Mebusanda okuduğu hükümet programındaki²⁸³ kullanmış olduğu ifadeler Mustafa Kemal Paşa'yı rahatsız etmiştir. Çünkü bu program, Heyet-i Temsiliyenin yetkisiz olduğunu, artık Millî iradenin Meclis-i Mebusanda ortaya çıkacağını ifade ederek Anadolu hareketini yok sayıyordu. Bunu da 14 Şubat 1920 tarihinde illere ve bağımsız sancaklara gönderdiği genelge ile tüm yurda duyurmuştur. Mustafa Kemal Paşa ise, söz konusu olan bu genelgeye 17 Şubat tarihinde cevap niteliğinde yayınladığı genelge de; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin amacının Millî istekleri dikkate alan bir barış yapılcaya kadar Millî birliği korumak olduğu için ülkenin her bölgesinde bu tip cemiyetlerin kurulmasına ve çalışmasına devam edilmesini bildirmiştir.²⁸⁴ İstanbul Hükûmetinin almış olduğu bu tavır İstanbul ile Anadolu hareketi arasında oluşan uyumun ne kadar sarsıldığını ifade etmesi açısından dikkate değerdir.

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin kurulması ile birlikte başlayan, İstanbul Hükûmeti Kuva-yı Millîye yakınlaşması sonucunda İstanbul Hükûmeti adına Harbiye Nazırı Cemal Paşa, 9 Ekim 1919 tarihinde Salih Paşa'nın, Heyet-i Temsiliye ile görüşmek için görevlendirildiğini bildirmiştir.²⁸⁵ Bunun üzerine Ali Rıza Paşa kabinesinde Bahriye Nazırı olan Salih Paşa ile Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Sami Beyler ile 20-22 Ekim 1919 tarihinde Amasya'da görüşmeler başlamıştır.²⁸⁶

Heyet-i Temsiliye üyeleri ile Salih Paşa arasında yapılan görüşmelerin neticesinde; Millî teşkilat ile hükümet arasında bir anlaşmazlığın kalmadığı, vatan topraklarının bütünlüğü ve istiklalinin muhafazasının esas olduğu, Müslüman olmayan azınlıklara

²⁸² Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, II, 146-148.

²⁸³ Ali Rıza Paşa Hükûmetinin programının tamamı için; *MMZC*, 9 Şubat 1336/1920, 71-87.

²⁸⁴ Atatürk, *Nutuk*, I, 505-507; Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası*, 101-102.

²⁸⁵ Atatürk, *Nutuk*, I, 313.

²⁸⁶ Ahmet Halaçoğlu, "Amasya Protokolü ve Osmanlı Hükûmetleri", *AAMD*, XV, 43, Mart 1999, 230-231. Sabahattin Selek'e göre; Amasya şehrinin görüşme yeri olarak seçilmesi tesadüf değil, tam aksine bilinçli olarak yapılmış bir harekettir. Selek'e göre, Mustafa Kemal Paşa bu şehri seçmekle millete bir mesaj vermek istemekteydi. Bu mesaj ise, "Ben size, Amasya'dan, milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır demiştim. Milletin sesini dünyaya işittirmek için, her türlü tesir ve murakabeden uzak bir Millî heyetin varlığına lüzum göstermiştim. Bu heyeti seçmeniz için Sivas'ta toplanacak Millî Kongre'ye delege göndermenizi istemiştim. Aradan üç ay geçti. Kongre toplandı. Seçtiğiniz heyetin başkanı olarak yine Amasya'dayım. Üç ay önce toplantıya davet ettiğim kongrenin tesiri ile, hükümet dize geldi. İşte bir nazırı, milletin anlaşmak üzere, Amasya'ya göndermiş bulunuyor. Görüyorsunuz ki, ne yapmak istediğini bilen adamım. Buna inanınız ve güveniniz." mesajı idi.

imtiyazların verilmeyeceği, milletvekili seçimlerinin serbestçe yapılacağı, Hükûmetin lehinde ve aleyhinde yazı yazılmayacağı, Sivas Kongresi'nin kararlarının Meclis tarafından onaylanırsa kabul edileceği ve Meclisin İstanbul dışında bir yerde toplanması hususlarında maddeleri içeren bir anlaşma ortaya çıkmıştır.²⁸⁷ İstanbul Hükûmetinin Anadolu Millî hareketi ile görüşme talebinin en önemli nedenlerinden bir tanesi ise; Mustafa Kemal Paşa'nın başlatmış olduğu Millî Mücadele, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile halkın dikkatini çekmesi ve bunun neticesinde Millî şuur ve Millî birliğin halk nezdinde kabul görmeye başlamış olmasıdır. Bu durumun farkına varan İstanbul Hükûmeti, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ile anlaşarak inisiyatifi eline almak istemiştir.²⁸⁸

Amasya Protokolü, ülkede Millî birlik ve beraberliğin sağlanması için kısa bir süre içinde olsa da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına serbest hareket etme fırsatı vermiştir.²⁸⁹ Mustafa Kemal Paşa'ya göre ise, bu görüşmelerin önemi Millî teşkilatın İstanbul Hükûmeti tarafından resmi olarak tanınmasıdır.²⁹⁰ Amasya Protokolü ile İstanbul Hükûmeti, kısa bir zaman öncesine kadar asi, isyancı olarak değerlendirdiği Millî hareketi ve mensuplarını resmi olarak tanımış olması, Millî hareketi resmi bir zemine oturtmuştur. Bundan sonra Millî hareket ile İstanbul Hükûmeti arasında meydana gelen anlaşma ile birlikte kafası karışık olan halkın fikirlerinin netleşmesine ve Millî harekete daha rahat yardım etmesine neden olmuştur.

Ali Rıza Paşa Kabinesi kurulduğu andan itibaren Kuva-yı Millîye ile yakın ilişkiler kurması ve açık ya da gizli bir şekilde Millî hareketi desteklemesi İtilaf Devletlerinin dikkatinden kaçmamış ve özellikle İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Ayrıca Ali Rıza Paşa Hükûmetinin, İtilaf Devletleri tarafından yapılan başvuruları dikkate almaması da İtilaf Devletlerini son derece rahatsız etmiştir. Mesela, General Milne tarafından 21 Ekim 1919 tarihinde Cemal Paşa'ya, Ali Fuat Paşa ile Refet Bey'in Anadolu'da asker topladığı ve bu hareketlere son verilmesi yönündeki şikayetinin dikkate alınmaması ve 22 Ekim tarihinde Cevat Paşa'ya yapılan benzer bir şikayetin de kabul edilmemesi örnek

²⁸⁷ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, II, 146. Ayrıca protokolün tamamı için bkz. Mehmet Kılıç, *Amasya Tamimi ve Protokolü*, (3. Baskı), Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, 107-120; Bayram Kodaman, "Amasya Protokolü", *BTTD*, 16, 23.

²⁸⁸ Kodaman, "Amasya Protokolü", 22

²⁸⁹ Cemal Enginsoy, "Amasya Protokolü Üzerine", *AAMD*, IX, 28, Kasım 1992, 34.

²⁹⁰ Atatürk, *Nutuk*, I, 325.

gösterilebilir. Hatta Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'nın bu şikayetlere “*Sükun ve asayişin ancak Yunan işgalinin son bulmasıyla kurulabileceği cevabını vermesi*” İngilizleri büsbütün kızdırmıştır.²⁹¹ Çünkü Damat Ferit Paşa Hükûmeti, İngilizlerin her dediğini yapmaktaydı. Ancak Ali Rıza Paşa Hükûmeti, İngilizlerin dediklerini yapmaması ve hatta karşı bir takım faaliyetlerde bulunması İtilaf Devletleri'nin bu hükûmete karşı bakışlarını etkilemiş baskılarının artmasına neden olmuştur.

İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerinin 24 Aralık 1919 tarihinde hükûmete bir nota vermişlerdir. Bu notada, Cemal Paşa'nın, General Milne tarafından Paris Barış Konferansı kararlarına göre verilen talimatları uygulamadığını ve bu davranıştan dolayı meydana gelecek kötü sonuçlardan Hükûmetin sorumlu olacağını belirlemekteydiler.²⁹² Ayrıca İngilizler, Ali Rıza Paşa Hükûmetinin, Kuva-yı Millîye ile yakın ilişkiler kurmasından endişe duymuşlardır. Bunun sonucu olarak ise; Kuva-yı Millîye'ye subay ve asker göndermek, Anadolu'ya silah alet ve edevatı kaçırmaya yardımcı olmak ve İtilafa Devletlerinden izinsiz olarak Anadolu'da çeşitli bölgelere askeri nakiller yapmalarını gerekçe göstererek, 20 Ocak 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşaların 48 saat içerisinde görevlerinden uzaklaştırılmalarını istemesi, Ali Rıza Paşa Hükûmetini zor durumda bırakmıştır.²⁹³ İtilaf Devletlerinin bu istediği, devletin içişlerine açık bir müdahale olmasına rağmen, hükûmet istifa etmemiş paşaların istifasına karar vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın da uyarmasına rağmen Ali Rıza Paşa istifa etmemiş ve böylesinin vatan için daha hayırlı olacağını düşünmüştür.²⁹⁴

İtilaf Devletlerinin tüm baskılarına rağmen, Meclis-i Mebusanda Kuva-yı Millîye taraftarı olan mebusların girişimleriyle, İtilaf Devletlerine karşı Millî iradeyi ortaya koyan Misak-ı Millî'nin kabul edilmesi, zaten gergin olan İstanbul Hükûmeti ile İtilaf Devletleri arasındaki ilişkinin daha da gerginleşmesine neden olmuştur. İtilaf Devletleri, Türkiye ile barış antlaşmasını imzalayacağı bir sırada İstanbul Hükûmeti üzerindeki otoritesini kaybedemezdi. Kaldı ki; General Milne'ye göre; Ali Rıza Paşa Hükûmeti, böylesine ağır bir anlaşmayı imzalamayacağı gibi, Osmanlı Meclisi de böylesine ağır şartları olan bir anlaşmayı onaylamazdı. Bundan dolayı İngiliz Kumandanı, ağır maddeler içeren barış

²⁹¹ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, 147.

²⁹² Atatürk, *Nutuk*, I, 469; Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası*, 90.

²⁹³ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 969-975. Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, II, 307.

²⁹⁴ Atatürk, *Nutuk*, I, 529; Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası*, 113.

antlaşmasını imzalayacak bir Hükûmeti başa getirmek için kadife eldivenini çıkarıp demir yumruğunu göstermesi gerekiyordu.²⁹⁵ Misak-ı Millî'nin kabul edilmesinden sonra İtilaf Devletleri baskısını daha da arttırmış ve bu baskılara dayanamayan Ali Rıza Paşa Hükûmeti 3 Mart 1920 tarihinde istifa etmiştir.²⁹⁶

Ali Rıza Paşa istifa etmesinin nedenini ise; çıkarılan katliam söylentilerini düzeltmek için yayınlanan haber ve gazete yazılarının sansüre uğraması ve Yunanlılar tarafından Bozdağ'ın işgal edilmesi olarak belirtilmiştir.²⁹⁷ Ahmet İzzet Paşa göre ise; hükümet, İtilaf Devletleri ile Damat Ferit Paşa ve Hürriyet ve İtilafçıların baskılarıyla birlikte Meclis-i Mebusanın müdahaleleri sonucunda istifa etmiştir.²⁹⁸ Fevzi Paşa'ya göre ise, Yunanlıların taarruzlarından dolayı istifa ettiğini belirtmiştir.²⁹⁹ 4 Mart tarihli İngiliz askeri istihbarat raporunda ise Hükûmetin Anadolu hareketinin başında olan kişiler tarafından düşürüldüğü belirtilmektedir.³⁰⁰

Ali Rıza Paşa Hükûmeti ne sebepten olursa olsun istifa etmesi bazı olayların meydana gelmesine neden olmuştur. Çünkü Ali Rıza Paşa'dan boşalan sadaret makamına kimin geleceği konusu özellikle Kuva-yı Millîyecilerin sıkıntılı bir dönem geçirmesine neden olmuştur. Ali Rıza Paşa'nın istifası üzerine yeni kabinenin İzzet Paşa, Tevfik Paşa,³⁰¹ Prens Sabahattin Bey ya da Damat Ferit Paşalardan herhangi biri tarafından kurulması muhtemel olarak görülmekteydi.³⁰² Özellikle Damat Ferit Paşa tarafından kurulacak yeni kabine Kuva-yı Millîye için hiçte iyi olmazdı. Damat Ferit Paşa tarafından kurulacak bir hükümet Meclisin kapatılması anlamını da taşıyordu. Bundan dolayı Felah-ı Vatan Grubu toplanarak, Celaleddin Arif Bey ile başkan vekillerini saraya göndererek, Damat Ferit Paşa ve Tevfik Paşa tarafından bir kabinenin kurulmaması gerekliliğini Padişah'a iletmişlerdir. Padişah ise, *"Tehlikeli durumu bende biliyorum. Günün isteklerine uygun birini seçeceğim. O'nun yetkilerine ve kabineye kimleri alacağına*

²⁹⁵ Ergin, "Mütareke Kabineleri", 401.

²⁹⁶ Alemdar, 4 Mart 1336/1920; Selçuk Ural, "Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası Üzerine Sivas Vilayeti'nden Gönderilen Protesto Telgrafları" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, Erzurum 2003, 232-233.

²⁹⁷ Atatürk, *Nutuk*, III, Ves. No: 241, 1783-1785; *Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)*, (Haz: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, Ekim 2005, 262-263; Mahmut Goloğlu, *3. Meşrutiyet*, (1. Baskı), TİBK Yayınları, 2010, 108.

²⁹⁸ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, II, (Haz: Süheyl İzzet Furgaç), Yüksel Kanar, Nehir Yayınları, 1993, 76.

²⁹⁹ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 1097.

³⁰⁰ Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası*, 115-116.

³⁰¹ *Vakit*, 4 Mart 1336/1920

³⁰² *Alemdar*, 4 Mart 1336/1920

karışmam. Ancak seçeceğim sadrazama, çoğunluk grubu ile anlaşmasını tavsiye edeceğim”³⁰³ şeklinde cevap vermiştir. Ancak gazeteci Refii Cevad’a göre ise; Ferit Paşa iktidara getirilmeliydi. Çünkü Ferit Paşa, Kuva-yı Milliye adı altında hortlayan İttihatçılığa müsaade etmeyerek, kurtların sevdiği dumanlı havayı dağıtacak ve memleket sulh ve sükun içerisinde yönetilebilecekti.³⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa ise, Hükûmetin istifası üzerine ortaya çıkan sıkıntılı durumun giderilmesi için hareket geçmiştir. 4 Mart tarihinde Meclis Başkanlığına bir telgraf çekerek, Ali Rıza Paşa’nın istifasını üzüntü ile haber aldığını belirttikten sonra vatanın ve milletin bağımsızlığı için her fedakarlığa hazır olan milletin heyecanını ancak milletin güvenini kazanan bir kişinin sadarete getirilmesinin tatmin edeceği belirtiliyordu.³⁰⁵ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye imzası ile Padişah’a bir telgraf göndermiş ve “*vicdan-ı Millîyi temin edemeyecek bir kabine reisine hiçbir dakika tahammül edemeyeceğini ve maazallah böyle bir halin vuku Devlet-i Osmaniye tarihinde mesbuk olmayan hadisat-ı elimeye bais olacağını atabe-i seniye-i hazret-i şehriyarilerine arz etmeyi vazife-i hamiyet telakki ederiz.*”³⁰⁶ diyerek Padişah’ın sadarete getireceği kişiyi seçimini etkilemeye çalışmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, milletin seçilecek yeni kabinenin belirlenmesinde etkili olabilmesi için komutanlara, valilere, mutasarrıflar ve müdafaa-i hukuk cemiyetlerine bir telgraf göndererek milletin, Millî hareketi tatmin etmeyecek bir kabine reisine tahammülünün olmadığını Meclise ve matbuata bildirilmesini istedi.³⁰⁷ Bu telgrafın neticesinde saraya ve Meclis-i Mebusana yüzlerce telgraf gönderilerek, Millî ihtiyaçları karşılayacak bir kabinenin iktidara getirilmesi talep edilmiştir.³⁰⁸

TBMM’de Ali Rıza Paşa Hükûmeti ile Millî hareket arasındaki ilişkiler gündeme getirilmiş ve bu dönem hakkında bir takım bilgiler verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumundaki uzun konuşmasında, Damat Ferit Paşa’nın istifa

³⁰³ Atatürk, *Nutuk*, III, Ves. No: 242 (c), 1787-1789.

³⁰⁴ *Alemdar*, 5 Mart 1336/1920.

³⁰⁵ Atatürk, *Nutuk*, I, 397-398; Mustafa Onar, *Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, II, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, Ves. No: 640, 8.

³⁰⁶ Günay Çağlar, “Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası Üzerine Meclis-i Mebusan-ı Osmani’ye Samsun ve Yöresinden Gönderilen Telgraflar”, *19 Mayıs ve Millî Mücadele’de Samsun Sempozyumu 20-22 Mayıs 1999*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun, 2000, 28.

³⁰⁷ Onar, *Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, II, Ves. No: 641, 8-9.

³⁰⁸ *Vakit*, 7 Mart 1336/1920.

edip yerine Ali Rıza Paşa'nın kabine kurmasında Sivas Kongresi'nin ya da Sivas Kongresi'nin vekil tayin ettiği Heyet-i Temsiliyenin hiçbir alaka ve münasebetinin olmadığını belirtmiştir.³⁰⁹ Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa Kabinesinin Damat Ferit Paşa Kabinesi üyelerinden oluşturulduğu düşünüldüğünden dolayı bu yeni kabineye itimat etmekte tereddüt yaşandığını ve Ali Rıza Paşa Kabinesine karşı olma lüzumu hissedildiğini ifade etmiştir.³¹⁰

Aynı oturumda Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa'ya şimdiye kadar iktidara gelen Hükûmetlerin Kanun-u Esasiye'ye ve Millî gayelere karşı hareket ettiğini bundan dolayı milletin meşru hareketini tanımak ve geleceğini emin ve ehil kişilerde görmek için milletin lazım gelen teşebbüsü yaptığını bildiren bir telgraf gönderildiğini belirtmiştir.³¹¹ Aynı telgrafta Mustafa Kemal Paşa, Millet'in kuvvet ve iradesini hiçbir zaman Padişah'a, devlete ve milletin çıkarlarına karşı kullanmadığını, aksine Padişah'a ve onu temsil eden hükûmete yardım etmeye her zaman hazır olduğunu belirtildiğini ifade ettikten sonra Heyet-i Vükelada Ferit Paşa ile çalışmış nazırların bulunup bulunmadığını anlamak mecburiyetinde bulduklarını, millet tarafından tam olarak emniyet edilmedikçe yapılan yarım teşebbüslerin millet ile Hükûmetin arasını açabileceğini belirtmiştir.³¹²

24 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumunda Mustafa Kemal Paşa, 3 Ekim 1919 tarihinde de sadrazama bir telgraf çekerek Erzurum ve Sivas Kongrelerince kabul edilen esaslara riayet edilmesi, Meclis-i Mebusan toplanıncaya kadar düşmanlarla herhangi bir taahhüde girişilmemesi, Barış Konferansına gönderileceklerin ehliyetli kişilerden seçilmesi, eski hükûmet tarafından Millî isteklere hizmet ettikleri için görevlerinden uzaklaştırılmış bulunanların tekrar vazifelerine başlatılması, Millî harekete katılmış veya bu hareketi "*tasvip*" etmiş olanlar hakkında yapılmakta olan takibatın durdurulması, Ferit Paşa kabinesi üyelerinden bazılarının, Divan-ı Ali'ye verilmesi şartı ile Kuva-yı Millîye'nin Hükûmeti destekleyeceğini bildirmiştir.³¹³

Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafına verdiği karşılıklıta, Hükûmetin milletin isteklerini dikkate alacağını, mütareke imzalandığı sıradaki sınırların Padişah'ın yönetiminde kalması için çalışacağını belirtmiştir. Ayrıca Meclis-i Mebusan toplanıncaya

³⁰⁹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 18.

³¹⁰ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 18.

³¹¹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 18.

³¹² TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 18.

³¹³ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 18-19.

kadar milletin kaderini etkileyecek herhangi bir sorumluluğun altına girmeyeceklerini de taahhüt etmiştir. Ancak buna karşılık hükümet ile ilişkilerin yeniden başlaması ve yapılacak seçimler sırasında halkın özgürlüğüne dokunulmayacağı belirtilmesini istemiştir.³¹⁴

Ali Rıza Paşa'nın bu isteğine cevap verdiği telgrafı 24 Nisan tarihli oturumda okuyan Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa'nın Meclis-i Mebusan seçimlerinin özgür bir şekilde yapılmasının sağlanması adına istediği güvenceye, kanunlara uymak tek gayesi olduğunu, meydan gelen kötü olayların Damat Ferit Paşa'nın faaliyetlerinden kaynaklandığını, yeni kabinenin Damat Ferit Paşa'nın yaptığı gayri meşru faaliyetleri yapmayacağını belirtmesi halinde seçimlerin rahat bir şekilde yapılabileceği şeklinde cevap vermiştir.³¹⁵ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa telgrafta, Meclis-i Vükelanın her türlü taahhüdât ve müzaheratta bulunabilmesi için ilk önce Hükûmetin, meşru ve kanuni olan Millî teşkilatı tanınması gerektiğini belirtmiş ve aksi takdirde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile hükümet arasındaki samimi ve güvenilir ilişkinin şüpheli olacağını ifade etmiştir.³¹⁶

Mustafa Kemal Paşa 24 Nisan 1920 tarihli konuşmasında bu telgrafa Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın, Heyet-i Vükelanın Millî hedefler doğrultusunda hareket edeceği yönünde cevap verdiğini belirtmekle birlikte Cemal Paşa'nın kabine namına bazı tekliflerde bulunduğunu ifade etmiştir.³¹⁷ Cemal Paşa'nın söz konusu teklifleri ise; Millî hareketin İttihatçılıkla münasebeti bulunmadığı, Osmanlı Devleti'nin savaşa karışmasının doğru olmadığı ve sorumluları aleyhinde isim verilerek bir takım neşriyatların yapılması ve haklarında takibatın yapılması ile kanunların uygulanması, faili meçhul cinayetlerin sorumlularının bulunup cezalarını çekmelerinin sağlanması, Meclisin serbestçe toplanması hakkında teminatın verilmesidir.³¹⁸

Mustafa Kemal Paşa, Cemal Paşa'nın bu tekliflerine tek tek cevap verme gereği duymuştur. Buna göre, İtilaf Devletlerin isteklerine boyun eğen Ferit Paşa Kabinesinin, memleketin saadeti için yapılan teşebbüsleri ve Millî hareketi ittihatçılıkla suçlamayı kendine meslek edindiğini ve Millî hareketin ittihatçılıkla bir ilgisi olmadığını

³¹⁴ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 19.

³¹⁵ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 19.

³¹⁶ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 19.

³¹⁷ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 20.

³¹⁸ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 20.

belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Millî hareketin ittihatçılıkla bir ilgisi olmadığına ise, Sivas Kongresi'ne katılan mebusların İttihat ve Terakkiyi ihya etmeyeceği yönünde yemin etmelerini delil olarak göstermiştir. Ayrıca fırsat buldukça özellikle de yabancı devletlerle münasebet kurulurken ittihatçı olmadıklarını ifade eden beyanatta bulduklarını ve bundan sonra da bulunacaklarını söylemiştir.³¹⁹ Cemal Paşa'nın ikinci isteğine ise Mustafa Kemal Paşa, I. Dünya Savaşı'na katılmamayı arzu ettiklerini belirtmekle birlikte o günün şartlarında bunun mümkün olmadığını, savaşa katılmamak için Osmanlı Devleti'nin tarafsız bulunması ve boğazları kapalı tutması gerektiğini ancak Rusların savaşa girmesinin bunu engellediğini, İngilizlerin parası verilmesine rağmen inşaat halindeki gemilere el koyması, Ermenistan Devleti kurulmasına karar vermesi ile gizli anlaşmalarla İstanbul'u Ruslara vermesinin Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin haklı gerekçeleri olduğunu belirten bir cevap vermiştir.³²⁰

Mustafa Kemal Paşa 24 Nisan tarihli Meclis konuşmasında, kısaca da olsa İstanbul Hükûmeti ile Heyet-i Temsiliye arasında gerçekleşen Amasya Görüşmelerine değinmiştir. Bu kapsamda Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükûmetinin, Millî hareket ile yakından görüşmek ve teferruat üzerinde anlaşmak için Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı gönderdiğini, kendisiyle Amasya'da görüştiklerini belirtmiştir. Aynı konuşmada Salih Paşa ile üç gün üç gece görüştiklerini, Sivas Kongresi maddeleri ve teşkilat nizamnamesinin önemi üzerine münakaşa edilip, ortak karara varıldığını ve bu kararların Salih Paşa heyeti tarafından Millî Meclisin onayına tabi tutulmak şartıyla imzalandığını ifade etmiştir.³²¹

Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa'nın istifası üzerine gönderilen protesto telgrafları için, "*memlekette pek nadir görülen bir vahdet ve galeyandı.*"³²² ifadesini kullanmıştır. Ali Rıza Paşa'nın istifa etmesi için yapılan girişimleri de, sulh maddelerinin takarrür edeceği bir esnada memleketi hariçte ve dahilde zaafa uğratmak için yapılan girişimler olarak değerlendirmiş, Ali Rıza Paşa için yapılan söz konusu girişimlerin tek amacının, İtilaf Devletlerinin istedikleri her maddeyi Türk Milleti'ne imzalatmak olduğunu ifade etmiştir.³²³

³¹⁹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 20.

³²⁰ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 21.

³²¹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 21.

³²² TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 27.

³²³ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 27.

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin istifası üzerine, Damat Ferit Paşa tarafından bir Hükûmetin kurulmaması için gönderilen telgrafların sayesinde Padişah, Ali Rıza Paşa kabinesinin çizgisi dışında bir hükümete görev veremeyeceğini anlamıştır. Lider, teşkilat ve millet birlikteliğinin meydana getirdiği bu telgraflar sayesinde Heyet-i Temsiliye gücünü ispatlamakla kalmamış, Anadolu üzerinde etkisini de arttırmıştır. Aynı zamanda bu telgraflar göstermiştir ki, Türk Milleti geleceğini ve haklarını koruma hususunda son derece hassas davranmaktadır.³²⁴

Kuva-yı Millîye ile Ali Rıza Paşa Hükûmeti arasında iyi ilişkilerin var olduğunu, Ali Rıza Paşa Hükûmetinin, Millî Mücadele lehinde çalışmalar yapmış bulunduğunu kanıtlayan bir ifade de, TBMM'nin, İstanbul Hükûmetinin imzalamış anlaşma, imtiyaz, kanun vb. her türlü işlemi yok sayan kanun görüşmeleri sırasında söylenen ifadelerden anlaşılmaktadır. Keza İstanbul Hükûmetinin yaptığı işlemlerin yok sayılması hakkında kanun görüşmeleri yapılırken Adliye Encümeni adına Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey'in *"Bu mütarekeden itibaren geçen devre esnasında yine bizler gibi milletin mazharı itimadı olmuş, huzuru Meclise gelerek itimat reyini kazanmış bir Ali Rıza Paşa Kabinesi vardı. Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin devre-i Hükûmetinde milletin mazharı itimadı olduğuna istinaden her hangi birisi ile muahede, bir mukavele akdetmesi muhtemeldir. Bunları da keenlemeyekün addetmek doğru değildir."*³²⁵ ifadeleri Ali Rıza Paşa Hükûmetinin, bu kanunun dışında bırakılmasının istenmesi bunu kanıtlamaktadır.

Sonuç itibariyle, Ali Rıza Paşa'nın istifasından sonra Kuva-yı Millîye'nin çalışmaları sayesinde, Millî hareketin karşısında olan bir Hükûmetin kurulmasına izin verilmemiş ve 8 Mart 1920 tarihinde sadarete Salih Paşa getirilmiştir. Bu sayede, İtilaf Devletlerinin ve ülke içinde Kuva-yı Millîye'ye aleyhtar olanların çabaları sonuçsuz bırakılmış oldu.

1.3. SALİH PAŞA HÜKÛMETİ DÖNEMİ (8 Mart 1920- 4 Nisan 1920)

Ali Rıza Paşa'nın 3 Mart 1920 tarihinde istifa etmesi üzerine, Kuva-yı Millîye'nin, Damat Ferit Paşa ya da Tefik Paşa'nın iktidara gelmemesi için yapmış olduğu girişimler

³²⁴ Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası*, AAM Yayınları, 2003, 121; Ural, "Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası Üzerine Sivas Vilayeti'nden Gönderilen Protesto Telgrafları", 239.

³²⁵ *TBMMZC*, 4 Mayıs 1920, I, 204.

sonucunda, Padişah, Hükûmeti kurma görevini Salih Paşa'ya vermiş ve 8 Mart 1920 tarihinde Salih Paşa Hükûmeti kurulmuştur.

Salih Paşa Hükûmeti, iç ve dış siyasetin gittikçe gerginleştiği bir dönemde kurulmuştur. Salih Paşa Hükûmeti, böylesi bir dönemde acele olarak kurulmuş ve derme çatma bir kabine görünümü göstermektedir. Böylesi kritik bir dönemde bu şekilde kurulan bir Hükûmetin çok uzun süre iktidarda kalmayacağı söylenebilir. Hatta Türkgeldi'ye göre, böyle bir Hükûmetin iktidarda uzun süre kalamayacağı, Salih Paşa tarafından dahi bilinmektedir.³²⁶

Kuva-yı Millîye'nin baskısı üzerine kurulan bu hükümet, Millî hareket liderlerini nispeten memnun etse de muhalif kesim tarafından pek hoş karşılanmamıştır. 7 Mart 1920 tarihli Alemdar Gazetesi'nde, Salih Paşa Hükûmetinin, Ali Rıza Paşa Hükûmetinin aynısı olduğunu belirttiikten sonra, Mustafa Kemal Paşa ya da Ferit Paşa'dan birisinin iktidara gelmesi gerektiği, Mustafa Kemal'in perde arkasından telgraflarla Hükûmeti etkilemeye çalışmaktan vazgeçmeli ifadelerini kullanarak, Salih Paşa Kabinesinin iktidara getirilmesini eleştirmiştir.³²⁷

1.3.1. İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgal Edilmesi Süreci

İstanbul'un resmen işgal edilmesi İstanbul Hükûmeti tarafından alınmış bir karar olmamakla birlikte, bu süreçte İstanbul Hükûmetinin almış olduğu karar ve yapmış olduğu uygulamalar Millî Mücadele Hareketi'nin yönünü etkilediği gibi TBMM açıldıktan sonra Meclisin gündemini meşgul etmiştir. İstanbul'un işgal edilmesi sonucunda Osmanlı Meclis-i Mebusanının kapatılması, Ankara'da TBMM'nin açılmasına vesile olmuş ve Anadolu'da gücün Kuva-yı Millîye'ye geçmesini sağlamıştır. Ayrıca TBMM açıldığı andan itibaren İstanbul'un işgal edilmesini gündeminde tutmakla birlikte almış olduğu kararların birçoğunda İstanbul'un resmen işgal tarihi olan 16 Mart 1920 tarihini milat olarak kabul etmiştir.

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin kurulmasından sonra 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Meclis-i Mebusanda, Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetleri neticesinde kuvvetli bir Millîyetçi hava ortaya çıkmış, bu Millîyetçi hava sonucunda da maddeleri nispeten Ankara'da tespit edilen Misak-ı Millî 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilmiştir. Misak-ı

³²⁶ Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, 280.

³²⁷ *Alemdar*, 7 Mart 1336/1920

Millî'nin, İtilaf Devletlerinin baskısı altında bulunan Mecliste kabul edilmesi İtilaf Devletlerini kızdırmıştır. Çünkü Misak-ı Millî, müttefik devletlere meydan okumasının yanı sıra Türklerin, kabul edebileceği barış koşullarını kendilerinin tespiti anlamına gelmekteydi. Bu durum İtilaf Devletleri tarafından İstanbul'un işgal edilmesinin nedenlerinden bir tanesi olmakla birlikte en önemli neden sayılabilir.³²⁸

Bunun haricinde ise; Kilikya Bölgesi'nde meydana gelen olaylar başta olmak üzere işgal bölgelerinde halkın gösterdiği direnç,³²⁹ Osmanlı Devleti'nden toplanan silahların bulunduğu ve Fransız askerlerin kontrolündeki Akbaş Cephaneliğinin, Kuva-yı Milliyeciler tarafından ele geçirilmesi³³⁰ gibi nedenlerden dolayı Türk Milliyetçilerini cezalandırmak isteyen İtilaf Devletleri, 10 Şubat 1920 tarihinde Londra'da toplanan konferansta İstanbul'un işgal edilme kararını almışlardır. İtilaf Devletlerinin öne sürdüğü bu nedenler işgalin görünen sebepleriydi. Ancak müttefiklerin gerçek amaçları, Türkiye ile imzalanacak olan Sevr Anlaşmasını, Türklere kabul ettirebilmek için İstanbul'un işgal edilmesinin gerekli olduğuna karar vermiş olmalarıdır.³³¹ Ayrıca Jaeschke'ye göre müttefiklerin gerçek amaçları, Padişah'ın, Osmanlılara kalan bölgelerdeki etkinliğini arttırmak,³³² bu vesileyle Anadolu hareketini zayıflatmaktır. Tüm bu nedenlerin sonucu olarak İstanbul, 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmiştir.

16 Mart sabahı sadrazama verilen, müttefik devletler adına işgalin nedenini bildiren bir notada; İstanbul Hükûmetinin, Anadolu'da İtilaf Devletlerine karşı gelişen olaylardan sorumlu tuttukları Milliyetçi liderler ile ilişkisini kesmesi istenirken, bu olayların devam etmesi halinde barış şartlarının ağırlaşacağını ve Türkiye'ye verilen tavizlerin geri alınacağını bildirilmekteydi.³³³ İtilaf Devletleri işgal sonrasında resmi bir tebliğ yayınlamışlardır. Bu tebliğde, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokanların Alman kıskırtmasıyla İttihatçılar olduğu belirtilmekte ve savaşta yenilgiye uğrayan İttihatçıların

³²⁸ Fahir Armaoğlu, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali" *Belleten*, LXII, Sayı: 234, Ağustos 1998, 471-472.

³²⁹ Şaduman Halıcı, "İstanbul Hükûmetinin Millî Mücadele'ye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadakatnameler", *Atatürk Yolu Dergisi*, 40, 2007, 627.

³³⁰ Armaoğlu, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali", 473.

³³¹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, TTK Basımevi, Ankara, 1973, 205-206.

³³² Gotthard Jaeschke, "Milliyetçiliğin ve Dinin İstiklal Harbindeki Rollerini", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 13, Ankara, 1981, 194-195.

³³³ Armaoğlu, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali", 483-484. İstanbul'un işgalini bildiren İtilaf Devletleri Komiserlerinin sadrazama verdiği nota ve sadrazamın bu notaya verdiği cevap için bkz. Galip Kemali Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler: Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondros'tan Mudanya'ya 1918-1922*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939, 193-197.

kaçmasıyla İtilaf Devletlerine, Osmanlı ülkesinde yaşayan her kesimden insanın gelecekteki mutluluklarını, sosyal ve ekonomik gelişmelerini sağlayacak bir barışın hazırlanma görevinin düştüğü belirtilmektedir. Yine bu tebliğde, İttihatçı görüşte olanların Padişah ve Hükûmetin emirlerini dinlemeyerek, Teşkilat-ı Millîye adı altında, asker toplamak ve iâşe-i Millîye amacıyla halkı soymak gibi bir takım faaliyetlerde bulunarak yeni bir savaş dönemini açmaya çalıştıkları ifade edilmiştir. Barış Konferansı'nın, Osmanlı ülkesinde bulunan Hristiyanların hayatlarının her türlü tehlikelere karşı korunması ve İtilaf Devletlerine karşı yapılan saldırılara son verilmesi şartıyla İstanbul'un, Türklere kalmasına karar vermişse de, Millî kuruluşların faaliyetlerine devam etmesi neticesinde barış şartlarının uygulanmasını sağlamak amacıyla İstanbul'u geçici olarak işgal ettiklerini belirtmişlerdir. Bu ifadelerden sonra işgalin geçici olduğu, İtilaf Devletlerinin amacının, Osmanlı'nın nüfusunu kırmak olmadığı, aksine, Osmanlı Devleti'ne kalacak bölgelerde bu nüfusun takviye edilerek yerleşmesinin sağlanması olduğu, İtilaf Devletlerinin Türkleri, İstanbul'dan mahrum bırakmak gibi bir amaçlarının olmadığı fakat taşrada iğtişâş ve katliam gibi durumlarda bunun değişebileceği kamuoyuna açıklanmıştır.³³⁴ Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920 tarihli celsede, bu beyannamenin teşkilatı Millîyeye teşebbüs edenleri İttihatçılıkla suçlayarak Anadolu'da nifak ve tefrika çıkarmak suretiyle İstanbul'un işgalinin ve hilafet ve saltanata vurulan darbenin etkisini kırmak için yazıldığını ifade etmiştir. Ancak İngilizlerin, Anadolu halkını avutmak için teşebbüs ettikleri tebliğ oyununda başarılı olmadığı da Mustafa Kemal Paşa tarafından belirtilmiştir.³³⁵

İstanbul işgalinden sonra İtilaf Devletlerinin yapmış olduğu diğer bir faaliyette, Osmanlı Meclis-i Mebusanın da görev yapan Rauf, Kara Vasıf, Faik, Şeref ve Numan Beyler ile, Cemal Paşa, Cevat Paşa, Tahsin Bey, Çürüksulu Mahmut Paşa ve Esad Paşa gibi birçok mebusu tutuklayarak Malta'ya göndermek olmuştur.³³⁶ Hatta Şehzade İbrahim Tevfik Efendi bile tutuklanmış fakat Malta'ya gönderilmemiştir.³³⁷ TBMM'nin 24 Nisan 1920 tarihli oturumundaki konuşmasında Mustafa Kemal Paşa, İstanbul halkından yüzlerce kişinin hiçbir suçu olmamasına rağmen tutuklanmaları ve İtilaf

³³⁴ *Alemdar*, 17 Mart 1336/1920; Atatürk, *Nutuk*, I, 555-557; Goloğlu, 3. *Meşrutiyet*, 119-120; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, 206-207; Osman Akandere- Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, AAM Yayınları, Ankara, 2011, 97-98.

³³⁵ *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, 29

³³⁶ *MMZC*, 18 Mart 1920, 496; Goloğlu, 3. *Meşrutiyet*, 123.

³³⁷ Türk geldi, *Görüp İşittiklerim*, 281.

Devletleri hakkında söz söylemenin bile suç sayıldığını ifade ederek yargı yetkisinin kaldırıldığını belirtmiş, İstanbul'un işgali neticesinde meydana gelen tutuklamaları adaletin ve hukukun olmadığının bir delili olarak değerlendirmiştir.³³⁸ Ayrıca İstanbul'da yapılan tutuklamalara karşılık olarak, İtilaf Devletleri subaylarının tutuklanma emrinin verilmesi³³⁹ tutuklamalara karşı sessiz kalınmayacağını bir belirtisi olarak yorumlanabilir. İstanbul Meclisi mebuslarından olup da İtilaf Devletlerince tutuklanıp hapsedilmiş olan 14 kişinin de mebusluklarının kabulüne ve tahsisat almalarına karar verilmiş olması TBMM'nin, yapılan haksız tutuklamaları kabul etmediğini göstermesi açısından önemlidir.³⁴⁰

İstanbul'un işgali üzerine Mustafa Kemal Paşa harekete geçerek bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, ilk olarak bütün vali, komutan ve müdafaa-i hukuk cemiyetlerine bir genelge göndererek, İstanbul'un İtilaf Devletlerince zorla işgal edildiği ve bu suikasttan faydalanmak isteyen hain amaçlı kişilerin ulusu aldatabileceği uyarısında bulunarak, bu gibi durumlara önem verilmemesinin gerekliliğini bildirmiştir.³⁴¹ Bundan başka Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bulunan İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan siyasi temsilcilerine, bütün tarafsız ülkelerin Dışişleri Bakanlıklarına ve Fransa, İngiltere ve İtalya Meclislerine verilmek üzere Antalya'daki İtalyan temsilciliğine bir protesto metni göndermiştir. Söz konusu bu protesto metninde, ulusal bağımsızlığı temsil eden Meclis-i Mebusan ve İstanbul'da bulunan resmi dairelerin İtilaf Devletleri tarafından zorla işgal edildiği, ulusal amaçlar doğrultusunda çalışan birçok yurtseverin tutuklandığı vurgulandıktan sonra, Osmanlı milletinin egemenliğine ve özgürlüğüne vurulan bu yumruğun, Osmanlılardan çok yirminci yüzyılın uygarlığının kutsal saydığı bütün ilkelere vurulduğu ifade edilmiştir. Ayrıca yine bu protestoda, ateşkes antlaşması ile meydana gelen ve ilgili devletlerin şeref ve onurlarıyla bağdaşmayan davranışlar üzerinde yargıya varmayı, resmi Avrupa ve Amerika'ya değil, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerika'sının vicdanına

³³⁸ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 30.

³³⁹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 28.

³⁴⁰ TBMMZC, 31 Temmuz 1920, III, 16-17; Goloğlu, 3. *Meşrutiyet*, 169. Bu 14 Mebusun isimleri şu şekildedir: Karahisar-ı Sahip Mebusu Ali Bey, Diyarbakır Mebusları Fevzi ve Zülfü Beyler, Edirne Mebusları Faik ve Mehmet Şeref Beyler, Eskişehir Mebusu Hacı Veli Efendi, Antep Mebusu Ali Cenani Bey, Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey, Isparta Mebusu Cemal Paşa, İstanbul Mebusu Numan Efendi, İzmir Mebusu Tahsin Bey, Muş Mebusu Hacı İlyas Sami Efendi, Sivas Mebusları Hüseyin Rauf ve Kara Vasıf Beylerdir. Goloğlu, 3. *Meşrutiyet*, 384-386.

³⁴¹ Atatürk, *Nutuk*, I, 557.

bırakmakla yetinildiği söylenmiştir.³⁴² Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgali hakkında Türk Milleti'nin ve İslam dünyasını aydınlatmak için Türk Milleti'ne ve İslam dünyasına bir bildiri ile bilgi vererek, Osmanlı Devleti'nin yedi yüz yıllık hayat ve egemenliğine son verildiği duyurmuştur.³⁴³

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tedbirlerinin yanı sıra, Heyet-i Temsiliyenin bilgisi ve izni olmadan hiçbir makam ve memurun İstanbul ile muhabere etmemesini, telgraf merkezlerine subay veya memur gönderilerek telgrafların kontrol altında tutulması,³⁴⁴ Eskişehir ve Afyonkarahisar'daki yabancı askerlerin silahlarının alınması, Geyve, Ulukışla yakınlarındaki demiryollarının işlemez duruma getirilmesi, Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanması³⁴⁵ gibi tedbirlerde almıştır. Tüm bu tedbirler Anadolu'daki yöneticilerin bazıları tarafından olumlu karşılanmış ve Heyet-i Temsiliyeyi hükümet olarak tanıdıklarını belirten telgraflarla, Mustafa Kemal'in tedbirlerine destek vermişlerdir. Bunun en güzel örneklerinden bir tanesi, Kastamonu Valisi Cemal Bey'in, 17 Mart 1920 tarihli telgrafıdır.³⁴⁶

İstanbul'un işgali sonrasında Mustafa Kemal Paşa tarafından alınan en önemli tedbir ise, Padişah'ın, Hükûmetin ve Meclis-i Mebusanın görevlerini yapamayacaklarından dolayı, devleti ve milleti yönetecek bir Meclisin Ankara'da toplanmasını tasarlamasıdır. Bu tasarı, İstanbul'un işgalinden sonra ilk kez toplanan Meclis-i Mebusanın da, Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının vermiş olduğu bir önerge ile fiiliyata geçme zemini bulmuştur. Söz konusu önerge de, Meclis-i Mebusanın, başkentte meydana gelen olağanüstü durumdan, mebuslara sağlanması gereken dokunulmazlığın sağlanamamasından dolayı, mebusluk görevinin yapılabileceği bir durum yaratılıncaya kadar genel kurul toplantısının ertelenmesi teklif edilmiştir. Bu teklifin, Meclis-i Mebusanda oy birliği ile kabul edilmesi³⁴⁷, Mustafa Kemal Paşa'ya, Ankara'da “*olağanüstü yetkilere sahip*” bir Meclisin açılması için gerekli imkânı sağlamış ve 19 Mart 1920 tarihinde tüm vilayetlere, müstakil sancaklara ve kolordu komutanlarına gönderdiği

³⁴² Atatürk, *Nutuk*, I, 557-559; Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 99-100; Özkan, *İstanbul Hükümetleri Ve Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 82-83.

³⁴³ *İrade-i Millîye*, 18 Mart 1336/1920; Atatürk, *Nutuk*, I, 561.

³⁴⁴ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 123.

³⁴⁵ Atatürk, *Nutuk*, I, 563; *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, 28.

³⁴⁶ Nurettin Peker, *1918- 1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri, İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekatı ve Hatıralar*, Gün Basımevi, İstanbul, 1953, 157.

³⁴⁷ *MMZC*, 18 Mart 1920, 496-497; Goloğlu, 3. *Meşrutiyet*, 128-129.

bir bildiri ile Ankara’da “ *salahiyet-i fevkaladeye malik*” bir Meclisin toplanacağı tüm yurda duyurularak, gerekli çalışmaların yapılmasına başlanmıştır.³⁴⁸

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’un işgali hakkında bu tedbirleri alırken, İstanbul Hükûmeti ise, herkese kemal-i sükun ile iş ve güçleriyle meşgul olmalarını tavsiye ediyordu.³⁴⁹ Padişah ise, düşmanların her istediğini yapacak kadar güçlü olduklarından dolayı Meclisteki konuşmalarda dikkatli davranılmasını istemekteydi. Abdülaziz Mecdi Efendi, Vehbi Efendi ve Rauf Bey’in, Anadolu’daki hareketin, milletin bağımsızlığını ve Padişahı kurtarmaya kararlı olduklarını ve bunu da yapabilecek güce sahip olduklarını söylemelerine rağmen Padişah ikna olmamıştır.³⁵⁰ Hürriyet ve İtilâf Partisi, İstanbul’un işgalini sevinçle karşılarken, bu tedbirin bu kadar geç alınmasının tek üzüntüsü olduğunu da dile getiriyordu. İngiliz Muhipleri Cemiyeti de buna benzer ifadeler kullanıyordu.³⁵¹

TBMM açıldıktan sonra İstanbul’un işgal edilmesi konusu sık sık olarak gündeme gelmiş ve bu konu ile alakalı olarak birçok mebus görüşlerini ifade etmiştir. TBMM’nin ilk açıldığı gün en yaşlı üye olması nedeniyle Meclisin başkanı olan Sinop Mebusu Şerif Bey, Meclisi açış nutkunda İstanbul işgali ile ilgili olarak “*İstanbul’un muvakkat kaydiyle kuvayi ecnebiye tarafından işgal olunduğu ve bütün esasatiyle makamı hilâfet ve merkezi Hükûmetin istiklâli iptal edildiği malûmunuzdur. Bu vaziyete serfûru etmek, milletimizin teklif olunan ecnebi esaretini kabul etmesi demektir. Ancak istiklâli tam ile yaşamak azmi katisinden olan minelezel hür ve serazad milletimiz esaret vaziyetini kemali şiddet ve katiyetle reddetmiş ve derhal vekillerini toplamaya başlayarak Meclisi Âlinizi vücuda getirmiştir.*”³⁵² ifadelerini kullanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ise İstanbul’un işgali sonrasındaki durum; “*Karşımızda hiçbir âhid ve kanun tanımayan ve bütün harekâtı kendi menafii mahsusalarından başka hiçbir kaydi insani ve hukuki ile mukayyet görmeyen bir heyeti itilâfiye, başımızda hukuku vatani müdafaa, akteylediğimiz ahkâmı mütarekeyi tatbik, ecnebi tecavüzatını tahdit için her türlü vesaitten tamamen mahrum, esir bir Hükümettir. Bunlardan birincisinin lâ-yüad taziyatı, ikincisinde esareti karşısında mercisiz , mütehayyir ve muztarip bir millet!..*”

³⁴⁸ Atatürk, *Nutuk*, I, 563-565; Salih Tunç, *İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)*, (İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, 306-307.

³⁴⁹ *Takvim-i Vakayi*, 17 Mart 1336/1920.

³⁵⁰ Goloğlu, 3. *Meşrutiyet*, 121.

³⁵¹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, 207.

³⁵² *TBMMZC*, 23 Nisan 1920, 2

şeklinde ifade ederek vaziyetin ne kadar kötü olduğunu ve Hükûmetin ise, vatanının hukukunu koruyamayacağını, imzalanan mütarekeyi uygulayamayacağını ve işgalleri engelleyemeyeceğini belirtmiştir. Vaziyetin bu şekilde devam etmesi neticesinde ülkede feci bir anarşinin hüküm süreceğinin farkında olan Mustafa Kemal, bu durumu engellemek için yeni bir Meclisin Ankara’da toplanması gerekliliğini de belirtmiştir.³⁵³

Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920’de TBMM’de yaptığı konuşmada “*İstanbul’un işgali şekil ve niteliği bakımından, Osmanlı Devleti’nin egemenliğini kökünden kaldırmak ve milletin esir alınmasını ve hor görülmesini bir oldu bittiye getirmek amacına yönelik bir harekettir.*” diyerek İstanbul işgali neticesinde Türk Milleti’ne yaşama hakkının dahi elinden alınmak istendiğine dikkat çekmektedir.³⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa’ya göre, işgal altında bulunan İstanbul ile Londra arasında bir fark olmadığını belirterek, işgalden sonra artık İstanbul Hükûmetinin bağımsızlığını kaybettiğini anlatmaya çalışmıştır.³⁵⁵

İstanbul’un işgali sadece Türk Milleti’nde bir kızgınlık meydana getirmemiş, işgal hadisesinde tüm Müslümanlar rahatsızlık duymuşlardır. Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi, Trablusgarp’ın Müslüman ahalisinin, bu vehim olay karşısında büyük bir toplantı yaparak, “*Darülhilâfesinin işgali İslâm üzerine saika-i baran yağdırmaktadır. Müslümanlar! İngilizlerin bu hareketi müfterisanesi bir faica-i âdiye-i siyasiye meselesi olmayıp ancak, mevcudiyet-i mukaddese-i islâmiyeyi imha mesele-i elîmesidir.*”³⁵⁶ ifadeleriyle işgale tepki gösterdiklerini ifade etmiştir.

İstanbul’un işgal tarihi olan 16 Mart 1920 tarihinden itibaren, İstanbul Hükûmetinin imza ettiği her türlü belgenin geçersiz sayılmasının 7 Haziran 1920 tarihinde kabul edilmesi,³⁵⁷ TBMM’nin, İstanbul’un işgal olayını bir milat olarak kabul ettiğini gösterir. Bu kanun ile birlikte işgalden sonra İstanbul Hükûmetinin artık Türk Milleti hakkında herhangi bir karar alamayacağını, Türk Milleti adına karar alma yetkisinin sadece TBMM’de olduğu anlamına gelmektedir. Bu yüzden İstanbul’un işgal edilmesi, Türk Milleti ve Millî Mücadele için önemli bir kavşak noktası olarak kabul edilebilir.

³⁵³ TBMMZC, 24 Nisan 1920, 29.

³⁵⁴ Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmaları, TBMM Basımevi, Ankara, 1987, 48-49.

³⁵⁵ TBMM GCZ, 24 Nisan 1920, I, 8.

³⁵⁶ TBMMZC, 28 Nisan 1920, I, 124

³⁵⁷ TBMMZC, 7 Haziran 1920, II, 139-145.

İtilaf Devletlerinin, Türk Milleti'nin teşkilatlanmasının önüne geçmek ve Osmanlı ile yapılacak olan barış antlaşmasını Türk Milleti'ne kolayca imzalatabilmek amacıyla giriştikleri işgal neticesinde umduklarını bulamamışlar ve hatta durumun kendileri açısından daha sıkıntılı sonuçlar doğurmasına neden olmuşlardır. İşgal neticesinde Meclisin işleyemez hale gelmesiyle, milletvekilleri tek tek Anadolu'ya geçmeye başlamışlar ve Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması için mesai harcamışlardır. Yine Meclisin tatil edilmesi, Ankara'da TBMM'nin açılmasıyla sonuçlanmış ve halkın Millî teşkilatlara olan desteği artmıştır. Dolayısıyla Millî Mücadele'nin meşru temellere oturtulmasında İstanbul'un işgali olayı kilit bir rol oynamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

5 NİSAN 1920-4 KASIM 1922 DÖNEMİ'NDEKİ İSTANBUL HÜKÛMETLERİNİN KARAR VE UYGULAMALARININ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDEKİ YANSIMASI

2.1. DAMAT FERİT PAŞA HÜKÛMETLERİ DÖNEMİ (5 NİSAN 1920- 16 EKİM 1920)

5 Nisan 1920-4 Kasım 1922 tarihleri arasında İstanbul Hükûmetlerinin karar ve uygulamalarına geçmeden önce TBMM'nin açılması hakkında bilgi vermek uygun görülmüştür.

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un resmen işgal edilmesi ve Meclis-i Mebusanın toplantılarını erteleme kararı alması üzerine Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir Meclisin toplanacağı yönündeki tebliğini yayınlamıştır. Bu dönemde iç isyanların Ankara yakınlarına kadar genişlemesi nedeniyle Meclis'i bir an önce açmak isteyen Mustafa Kemal Paşa,³⁵⁸ 21 Nisan 1920 tarihinde yayınladığı bir tamimle Meclisin 23 Nisan 1920 tarihinde açılacağını memlekete duyurmuştur.³⁵⁹ Bundan başka 22 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından yayınlanan tamim ile birlikte 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren bütün mülki ve asker makamlar ile milletin tek mercinin TBMM olduğu ilan edilmiştir. Böylece TBMM, bütün askeri ve hukuki yetkileri kendi bünyesinde toplamıştır.³⁶⁰

TBMM, açıldığı andan itibaren çalışmalarına başlayarak kanunlar çıkarmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan 1920 tarihinde Hükûmetin kurulması yönündeki teklifinin Meclis tarafından kabul edilmesi ile birlikte kurulan hükümet, Osmanlı Hükûmetlerinden farklı bir hükümet sistemi meydana getirmiştir. Bu sistem, Türk Hukuk Tarihi'nde ilk olarak Millî hakimiyet ilkesini temel alarak, Kanun-u Esasi Anayasası'na aykırı olarak kuvvetler birliği esasına dayanan Meclis Hükûmeti sistemidir.³⁶¹

³⁵⁸ Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, 27-28.

³⁵⁹ Atatürk, *Nutuk*, I, 575.

³⁶⁰ Yavuz Aslan, *TBMM Hükûmeti: Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920 – 30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, 17.

³⁶¹ Tefik Bıyıklıoğlu, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri", *Belleten*, XXIV, 96, Ekim 1960, 651; Aslan, *TBMM Hükûmeti*, 31.

TBMM, açıldığı andan itibaren İstanbul Hükûmetlerinin karar ve uygulamalarını gündeme getirmiş, bu karar ve uygulamaların meydana getireceği olumsuz etkiyi engellemek adına gerekli tedbirleri almıştır. İstanbul Hükûmetlerinin karar ve uygulamalarına karşı TBMM'nin aldığı tedbirler, kanun, karar, beyanname, fetva vb. şekillerde kendisini göstermiştir.

2.1.1. Damat Ferit Paşa Hükûmetinin Tekrardan Sadarete Gelişi ve Tepkiler

Salih Paşa Hükûmeti, bir yandan İtilaf Devletlerinin diğer yandan da muhalif kesimlerin baskılarına daha fazla dayanamayarak, 2 Nisan 1920 tarihinde istifa etmiştir. Salih Paşa'nın istifa etmesi, Damat Ferit Paşa'nın tekrar sadarete getirilmesini gündeme taşımıştır. Daha önceki Hükûmetleri zamanında Kuva-yı Millîye hareketine karşı yapmış olduğu faaliyetlerden dolayı bu durum Millî hareket taraftarı kesimin endişelenmesine ve Damat Ferit Paşa'nın sadarete getirilmemesi için faaliyetlerde bulunmasına neden olmuştur.

Damat Ferit Paşa'nın tekrar sadarete geleceği yönünde haberler çıkmaya başlayınca, Meclis-i Mebusanın ikinci başkanı Hüseyin Kazım Bey, Padişah'ın huzuruna çıkarak Ferit Paşa'nın tekrardan sadarete getirilmesinin memleket ve saltanat adına felaket olacağını söyleyip, sultanı uyarmıştır. Ancak Padişah “*Ben istersem Rum patriğini de Ermeni Patriğini de getiririm, hahambaşığı da getirim*”³⁶² ifadelerini kullanması, Damat Ferit Paşa'nın sadarete getirileceği haberlerinin doğru olduğunu göstermiştir. Damat Ferit Paşa'nın yeniden kabine kurmasını istemeyenlerin saraya ve Meclise gönderdikleri telgraflar da işe yaramamış, Damat Ferit Paşa 5 Nisan 1920 tarihinde Hükûmeti kurmakla görevlendirilmiştir.³⁶³

Padişah Vahidettin, Damat Ferit Paşa Hükûmetinin kurulması ile alakalı yayınladığı, 5 Nisan 1920 tarihli Hatt-ı Hümayun'da, Damat Ferit Paşa'nın, Salih Paşa'nın istifası üzerine “*ehliyet ve rü'yetinden*” dolayı, Hükûmeti kurmakla görevlendirildiğini belirtmiştir. Aynı Hatt-ı Hümayun'da, Millîyet namı altında başlatılan karışıklığın siyasi durumu bu hale getirdiğini, bu olayların sorumlularının hakkında kanunların öngördüğü cezanın verilmesini, aldatılarak bu olaylara karışanlar hakkında ise

³⁶² Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, 282-283.

³⁶³ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 104; Osman Akandere, “ 11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuvâ-yı Millîye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 12, 24, Ankara, 2003, 421-422.

genel af ilan edilmesi ve İtilaf Devletleri ile samimi bir ilişki kurulmasını hükümetten istemiştir.³⁶⁴ Yani Padişah, bu Hatt-ı Hümayun ile yeni Hükûmetin Millî Mücadele'ye karşı izleyeceği politikayı belirleyerek bu anlamda Hükûmeti destekleyeceğini ifade ettiği yorumunu yapmak mümkündür.

Damat Ferit Paşa'nın yeniden iktidara gelmesi Millî hareket cephesinde tepkilere yol açmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu Hükûmetin kurulması üzerine, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına, 8 Nisan 1920 tarihinde Damat Ferit Paşa'nın tanınmayacağını belirten bir tamim yayınlamıştır. Bu tamimde, İtilaf Devletlerinin baskısı üzerine istifa eden Salih Paşa'nın yerine göreve getirilen Damat Ferit Paşa'nın, önceki sadaretleri zamanında Aydın vilayetinin Yunanlılara teslim olduğu ve Vilayat-ı Şarkiye'de asayişin olmadığını iddia ederek, İtilaf Devletlerini işgale davet ettiği belirtilmiştir. Bu sefer ki sadaretinde ise amacının, Müslümanları birbirine düşürerek memleketi içten çökertip, memleketin Yunanlılar ve Ermeniler tarafından rahatça işgal edilmesini sağlamak olacağından, Damat Ferit Paşa ve kabinesinin hiçbir şekilde tanınmayacağı ilan edilmiştir.³⁶⁵

Damat Ferit Paşa'nın sadarete gelmesine, basın tarafından temkinli yaklaşımıştır. Vakit gazetesi 5 Nisan tarihli nüshasında Damat Ferit Paşa Kabinesinin kurulması hakkında basında çıkan haberleri vermiştir. Buna göre, İkdam gazetesi, yeni kabinenin nasıl şahsiyetlerden oluştuğu, programının ne olduğu bilinmeden hakkında fikir söylemenin doğru olmadığını ifade etmekle beraber, kurulacak Hükûmetin milletin ve galip devletlerin itimadına layık bir kabine olması gerektiğini eklemiştir. Yeni Gün gazetesi ise, Salih Paşa Hükûmetinin iktidardan uzaklaşmasını teessüf ile karşılamakta ve yeni kabinenin korkulan vakalara meydan vermezse ve ülkeyi emin bir şekilde selamete götürürse, teessüfe ihtiyaç kalmayacağını yazmaktadır. İleri gazetesi de, Ferit Paşa'nın bu kadar önemli bir dönemde iktidara gelmesini cesaret olarak nitelendirmiş ve Damat Ferit Paşa'nın iktidara gelmesini istemenin muvafık olmadığını belirtmiştir.³⁶⁶ Peyam-ı Sabah gazetesinde “*Ali Rıza Paşalar Salih Paşalar nereden geldiklerini, nereden olduklarını, nereye gittiklerini (sansür). Ol mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler fehvasınca pek idrak etmedikleri için gelişigüzel o işi deruhte ederek büsbütün berbat*

³⁶⁴ *Takvim-i Vekayi*, 6 Nisan 1336/1920; *Vakit*, 6 Nisan 1336/1920; Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri*, 164-165.

³⁶⁵ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, IV, TTK Yayınları, 1991, 298-299.

³⁶⁶ *Vakit*, 5 Nisan 1336/1920.

eylediler.”³⁶⁷ diyerek bundan önceki Hükûmetlerin politikasını eleştiren bir habere yer vermektedir. Vakit gazetesi, 6 Nisan 1920 tarihinde söz konusu kabinenin görevi şu şekilde belirtmekteydi. “Şüphesiz yeni kabinenin en mühim vazifesi gerek dahili ve gerek hariçteki gayr-i tabii vaziyeti ıslaha matuf olacaktır. Ve bu vazifenin muvaffakiyetle neticelendirilmesi bütüen memleketin minnet ve şükranını mucib olacaktır.”³⁶⁸

Millî harekete tamamen muhalif kesimlerde ise, Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi adeta sevinçle karşılanmıştır. Alemdar gazetesi, 4 Nisan 1920 tarihli nüshasında Ferit Paşa'nın bu en mühim ve en tehlikeli zamanda iktidara gelmesini, memlekete yapması gereken bir fedakarlığı yaptığı şeklinde değerlendiriyordu. Bundan dolayı da milleti selamete ulaştıracak her türlü teşebbüsünde başarılı olması için temenni de bulunulması gerektiğini ifade ediyordu.³⁶⁹ Bir gün sonra da Damat Ferit Paşa kabinesine, siyaset ile hal olunacak meseleleri siyaset ile şiddet ile hal edilebilecek meseleleri de şiddetle çözmesi gerektiği, İttihat ve Terakki'ye karşı ise şiddetin en dehşetlisini göstermesini ve devletin kurtuluşunun tek çaresinin bu olduğu tavsiye ediliyordu. Bu tavsiyelerden sonra ise, Damat Ferit Paşa'nın yürüteceği politikayı “*Ferit Paşa Hazretleri de Köprülü Mehmet Paşa kadar şedid, Kuyucu Murat Paşa kadar tesviyekar, Sokullu kadar dür-endiş bulunacaklardır.*” şeklinde izah etmiştir. Çünkü Alemdar gazetesine göre, Damat Ferit Paşa'nın bu sefer takip edecekleri siyaset, Osmanlı tarihinin en önemli kısmına temas etmekteydi.³⁷⁰ Peyam-ı Sabah ise, bu Hükûmeti ele geçen bir fırsat olarak değerlendirmiş, kurulacak Hükûmetin ılımlı kişilerden oluşması için de Ferit Paşa'ya tavsiyelerde bulunmuştur.³⁷¹

Damat Ferit Paşa'nın sadarete getirilmesi Hakimiyyet-i Millîye gazetesinde, İngilizlerin Türkiye üzerindeki emellerine daha rahat ulaşabilmek adına Damat Ferit Paşa'yı iktidara getirdikleri şeklinde değerlendirilerek, Damat Ferit Paşa'nın bu ülkeye yararlı değil, zararlı olacağı belirtilmiştir.³⁷²

³⁶⁷ Ş. Can Erdem, *Sadrızam Damat Ferit Paşa*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002, 157-158.

³⁶⁸ *Vakit*, 6 Nisan 1336/1920.

³⁶⁹ *Alemdar*, 4 Nisan 1336/1920.

³⁷⁰ *Alemdar*, 5 Nisan 1336/1920.

³⁷¹ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 105.

³⁷² *Hakimiyyet-i Millîye*, 13 Nisan 1336/1920; Akandere, “11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuvâ-yı Millîye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, 423.

Damat Ferit Paşa tarafından kurulan yeni hükümet, İtilaf Devletleri ve özellikle de İngiltere tarafından desteklenmiştir. 8 Nisan tarihinde görüştüğü Amiral Robeck'e, İngilizlerin istediği şekilde çalışmaya hazır olduğunu ve siyasi düşmanlarından kurtulmak adına bir liste hazırlamayı vaat eden Damat Ferit Paşa, İtilaf Devletlerinin bu kişileri tutuklama ihtimalini sormuştur.³⁷³ Damat Ferit Paşa'nın yeni iktidarı ile birlikte Mütareke Döneminde ikinci defa olmak üzere işbirlikçilik dönemi başlamış olduğu söylenebilir.³⁷⁴

2.1.2. Damat Ferit Paşa Hükûmetinin Millî Mücadele Karşısı Karar ve Uygulamaları

2.1.2.1. Millî Mücadele Hareketine Karşı Yapılan Propagandalar

2.1.2.1.1. İttihatçılık Propagandası

İstanbul Hükûmetinin, Anadolu'da meydana gelen ve günden güne güçlenmekte olan Millî hareket ve mensupları hakkında yaptığı propagandalardan ilki, Millî hareket mensuplarının ittihatçı oldukları, Millî hareketi ise; ittihatçılığı yeniden canlandırmak için girişilen faaliyetler olarak nitelemektir.

İstanbul Hükûmeti sadece Millî harekete olan halk desteğini azaltmak için bu propagandayı yapmamakta, hükümet olarak da Millî Mücadele'yi bir İttihatçı faaliyeti olarak görmekteydi. Millî Mücadele'yi başlatan liderlerin ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yöneticilerinin önemli bir kısmının İttihat ve Terakki kökenli olmaları, Millî Mücadele hareketi ile İttihat ve Terakki hareketi arasındaki yöntemsel benzerlikler İstanbul Hükûmetinin bu şekilde düşünmesine neden olan etkenlerdir. Ayrıca İstanbul Hükûmeti, İttihat ve Terakkinin kamuoyunda ve halk nazarında Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin ve yenilmesinin tek sorumlusu olarak görülmesinden dolayı düşen itibarını kullanarak, halkın Millî Harekete karşı algısını da değiştirmek istemiştir.³⁷⁵ Böylece İstanbul Hükûmeti, kendi otoritesini hiçe sayan ve gün geçtikçe güçlenen Millî hareketi saf dışı bırakmayı düşünmüştür.

Damat Ferit Paşa'nın iktidarda olduğu ilk zamanlardan itibaren, Millî Hareket hakkında yaptığı İttihatçılık propagandasını sürdürdüğü görülmektedir. Nitekim, Damat

³⁷³ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, 212.

³⁷⁴ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 107-108.

³⁷⁵ Osman Demirbaş, *İttihat Ve Terakki Cemiyeti Ve Millî Mücadele*, (İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, 77.

Ferit Paşa'nın ikinci sadareti zamanında Dahiliye Nazırı bulunan Ali Kemal Bey, 26 Haziran 1919 tarihinde tüm vilayetlere bir beyanname göndermiş, ordu müfettişliği emriyle asker ve iane toplandığını, Hükûmetin bu şekilde bir talimatının olmadığı için bunu yapanların cezalandırılacağını belirttikten sonra, Millî hareketi İttihat ve Terakkiyi tekrar canlandırmak için oluşturulan bir yapı olarak tanımlamıştır.³⁷⁶

Damat Ferit Paşa Kabinesinde Evkaf Nazırlığı yapmış olan Elmalılı Hamdi Bey'in, ittihatçı dolabı olan Millî hareketin, mevki sahibi olmak isteyen ve ordu dağıtıldıktan sonra aç kalmaktan korkan kişiler tarafından başlatıldığını ifade etmesi³⁷⁷ Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin, Millî hareket hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır.

Damat Ferit Paşa Hükûmeti dışında, Millî hareket muhalif olan bazı kesimler de, Millî hareketin bir ittihatçılık faaliyeti olduğunu lanse etmeye çalışmışlardır. Bunlardan biri olan Teali İslam Cemiyeti tarafından yayınlanan bir beyanname, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde meydana gelen hareket ittihatçılık olarak değerlendirilmiştir. Aynı beyanname Millî hareketi, hükümet ile vatandaşları arasına sokulan bir fitne ve devlete düşmanların bile yapmayacağı fenalıkları yapan bir hareket olarak değerlendirildikten sonra, bu “*şakilerin*” meydana getirdiği topluluğun ortadan kaldırılması için bir hareketin yapılmadığından yakınılmıştır.³⁷⁸ Millî harekete muhalif olan diğer bir kesim ise, Hürriyet ve İtilafçılardır. Hürriyet ve İtilafçılar, Ali Rıza Paşa kabinesi zamanında bile, hükümete Millî hareket hakkında iki muhtıra vermiştir. Bu muhtıralarda, Millî hareketi eşkıya ve isyancı olarak nitelendirirken, Kuva-yı Millîye denilen ve kişilikleri herkes tarafından bilinen adamlar sabun köpüğünden farksız olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Müdafaa-i Hukukçular cinayet komitesi ve türediler olarak tanımlanmıştır.³⁷⁹ Bu faaliyetlerinden başka Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Anadolu'ya propagandacılar göndermek suretiyle karışıklıklar çıkarmaya ve Millî hareketi bu şekilde etkisiz hale getirmeye çalışmışlardır. İngiliz Muhipleri Cemiyeti de, İngiliz amaçları doğrultusunda çalışmalar yaparak, Anadolu'ya birçok propagandacı göndermiştir.³⁸⁰

³⁷⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, 98-101.

³⁷⁷ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 44.

³⁷⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi*, II, (2. Basım), İletişim Yayınları, 386-390.

³⁷⁹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, II, 288.

³⁸⁰ Mesut Aydın, “Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'ya Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 3, 5, Ankara, 1990, 23; İngiliz Muhipleri Cemiyeti hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, II, 472-484.

Damat Ferit Paşa Hükûmetinin söz konusu propagandasını destekleyen bir takım kişiler ve basın organları da mevcuttur. Millî Mücadele Hareketi'ne muhalif olan bu basın yayın organlarında, Anadolu'da başlayan Millî hareketin ittihatçılık hareketi olduğunu belirten makalelere yer verilmiştir. 6 Ekim 1919 tarihli Alemdar gazetesindeki “*Hareket-i Millîye – İttihat ve Terakki*” başlıklı yazıda, İttihatçıların kendilerini hareket-i Millîye olarak gösterdiği, on senelik tecrübenin sonunda bu memleketin artık bir İttihat ve Terakki yönetimine tahammül edemeyeceği belirtiliyordu. Yine aynı makalede, Millî harekete mensup olanların hiçbir fırka ile bağlantılı bulunmadığı ifade edildikten sonra Millî hareketin, Millî hareket olarak kabul edilmesinin ancak İttihat ve Terakkiye karşı takınacağı vaziyete göre şekilleneceği anlatılıyordu.³⁸¹ Aynı gazetede, işin içine kirli ellerin girmesi nedeniyle Teşkilat-ı Millîye'nin önemini kaybetmeye başladığı, Ankara'da Millî hareketin olmadığı ve onun yerine İttihatçı canilerin yaptıkları gibi soygunculuğun var olduğu vurgulanıyordu.³⁸²

Alemdar gazetesinin başta Millî harekete karşı olan temkinli yaklaşımını bir zaman sonra sertleştirerek, Millî hareketin İttihatçılara siper olduğunu ifade etmiştir. Alemdar gazetesine göre, Millî hareket ortaya çıktığı zaman bütün İttihatçıların yüzü gülmeye başlamıştır.³⁸³ Nitekim 25 Aralık 1919 tarihinde, Millî hareketin ortaya çıkmasını İttihat ve Terakki için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. İttihatçıların “Millî” kelimesini kendilerine siper yapmak suretiyle bu kelimenin arkasına saklandıklarını ifade ettikten, “*Bizim için, Osmanlılar için, Türkler için, Şark için, Garp için velhasıl bütün dünya için bir tek bi aman düşman vardır. İttihat ve Terakki*” diyerek İttihatçı düşmanlığını ifade etmiş ve Kuva-yı Millîye içindeki İttihatçılara dikkati çekmeye çalışmıştır.³⁸⁴

Alemdar gazetesinin yazılarında gittikçe Millî hareket hakkındaki İttihatçılık ithamları daha sertleştiği görülmektedir. 12 Ocak tarihli makalesinde Refii Cevad, “*Mustafa Kemal Paşa'nın Nutku*” isimli makalesinde, “*Mustafa Kemal Paşa, ilk defa Teşkilat-ı Millîye'ye taraftar olduğu zaman biz bundan memleketin istifade edebileceğini ümid ediyorduk. Ve Teşkilat-ı Millîye'nin, sırf millî bir teşkilat olacağını zannediyorduk. Tamamen aksi çıktı. Yavaş yavaş gördük ki Teşkilat-ı Millîye'de at oynatanlar hep*

³⁸¹ Alemdar, 6 Teşrin-i Evvel 1335/1919.

³⁸² Alemdar, 28 Teşrin-i Evvel 1335/1919.

³⁸³ Alemdar, 9 Teşrin-i Sani 1335/1919.

³⁸⁴ Alemdar, 25 Kanun-u Evvel 1335/1919.

İttihatçılar oldu. Vaktiyle işkencecilik, sopacılık edenler Teşkilat-ı Millîye’de birer kahraman kesildiler...” ifadelerini kullanmıştır.³⁸⁵

Refii Cevad’a göre, Kuva-yı Millîye yılanın zehrini kertenkeleden alması gibi kuvvetini İttihat Terakki’den aldığı için Kuva-yı Millîye olamazdı. Bu şekilde ancak olsa olsa Kuva-yı İttihadiye olabilirdi. Nitekim Kuva-yı Millîye işlediği cinayetlerle memleket bu felaketli günlerine gelmişti.³⁸⁶ Netice itibari ile Kuva-yı Millîye, İttihatçılık şekaveti altında Osmanlı Devleti’ne karşı girişilen bir isyan hareketi olarak halka lanse edilmeye çalışılmıştır.³⁸⁷ İstanbul Hükûmeti basını da kullanarak bu konuda daha etkili bir politika yürütmeye çalışmıştır.

Millî hareketin bir İttihatçı faaliyeti olduğu yönünde yapılan propagandanın özellikle İstanbul’un işgali ve Damat Ferit Paşa’nın tekrar iktidara gelmesinden sonra şiddetlendiği, beyanname, fetva ve hutbe gibi vasıtalarla somutlaştırıldığı görülmektedir. İstanbul Hükûmetinin tavrındaki bu söz konusu sertleşmede, İstanbul’un işgalinden ve Meclis-i Mebusanın kapatılmasından sonra İstanbul’da önde gelen şahısların Millî Mücadele’ye katılmaları ve Mustafa Kemal Paşa’nın, Ankara’da millet iradesine dayalı bir Meclis açma teşebbüsünde bulunması da elbetteki etkili olmuştur.

Bu bağlamla Damat Ferit Paşa 11 Nisan 1920 tarihinde yayınladığı beyannamede, Millî hareket hırs ve çıkarlar uğruna girişilen fitne ve fesat hareketi olarak değerlendiriliyor ve Millî harekete katılanlar ise, anayasayı ve devletin kanunlarını ayaklar altına alan yalancı Millîyetçiler olarak tanımlanıyor ve durumu Millî harekete katılanları tehdit edecek ifadeler kullanmaya kadar götürüyordu.³⁸⁸ Ayrıca 11 Nisan 1920 tarihli fetvada ise, Millî hareket, halifeliğin yüceliğini küçültmekle ve ülkede fitne çıkarmaya çalışmakla suçlanmıştır.³⁸⁹ Millî Mücadele döneminde halkın dini duygularını kullanmak suretiyle Millî harekete olan ilginin azaltılması çalışmalarına örnek sayılabilecek bir olayda hutbelerde Millî Mücadele aleyhinde söylemlerde bulunulmasıdır. Buna örnek olarak, Mustafa Sabri Efendi’nin Sultan Ahmet Camii’nde ve Hafız İsmail’in Ayasofya Camii’nde verdikleri hutbeler gösterilebilir. 21 Mayıs’taki hutbesinde Mustafa Sabri, milletin büyük bir kısmının İttihatçı olmadığı gibi “*emniyet ve*

³⁸⁵ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 54.

³⁸⁶ *Alemdar*, 4 Mart 1336/1920.

³⁸⁷ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 47.

³⁸⁸ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 116-117.

³⁸⁹ Özkan, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 91-92.

asayiş düşmanı olan” İttihatçıların karşısında yer aldığını ifade ediyordu. Anadolu’da “*İttihat eşkiyası*”, aleyhine ayaklanan Türk ve Müslüman ahalinin, dünya medeniyetine eşkiyaya karşı olduğunu kanını dökerek gösterdiğini belirtiyordu. Mustafa Sabri Efendi, galip devletlere Mustafa Kemal kuvvetini değil, o kuvvetin asıp kestiği mazlumları göstermek istediğini de dile getiriyordu.³⁹⁰ Bu şekilde Mustafa Sabri, Anadolu’daki Millî hareket ile İttihatçılığı ilişkilendiriyor ve Mustafa Kemal önderliğindeki Millî mücadeleyi mazlumları asan ve kesen bir hareket olarak halka anlatmaya çalışıyordu. 26 Mart 1920 tarihinde Hafız İsmail Efendi de, Ayasofya’da verdiği bir hutbede, Millî hareket aleyhinde açıklamalarda bulunmuş olması³⁹¹ gibi birçok örnek, Hükûmetin ve Millî harekete muhalif olanların, dinin Müslüman halk üzerindeki etkisini kullanarak milletin Millî mücadeleye karşı sempati duymasının önüne geçmeye çalıştığını göstermektedir.

Ali Kemal Bey, 7 Mayıs tarihli makalesinde, Mustafa Kemal ve yanındakileri şöhret, hırs ve menfaat peşinde koşan, halkı tekrardan kırdırmaya çalışan maceraperestler olarak ifade ederken, Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Kuva-yı Millîye hareketinin önde gelenlerini devlete, millete, saltanata ve hilafete karşı gelen isyancılar olarak tanıtıyordu. Kurtuluş Savaşı tamamlandıktan sonra bu konuda yanıldığını ifade edecek olan Ali Kemal Bey’e göre, bu kişiler “*küfrün timsal-i mücessemi*”ler.³⁹²

Millî Mücadele’yi İttihatçı hareketi olarak gören sadece hükümet ve hükümet yanlısı matbuat değil, Padişah tarafından da Millî hareket, bir İttihatçı tertibatı olarak görülmekteydi. Vahidettin, İttihat ve Terakkinin tekrardan güçlenerek harekete geçmesinden ve iktidarına karşı faaliyette bulunmasından endişelenmekteydi. Bundan dolayı da, İttihat ve Terakkinin gücünü kırmak ve halk gözünde itibarını azaltmak amacıyla, İttihat ve Terakkiye ve bu örgütün bir uzantısı olarak gördüğü Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine karşı sert bir tutum takınmıştır.³⁹³ Sultan Vahidettin’e göre, Kuva-yı Millîye mensupları “*eskilerin yordakçıları*” değil, “*aynı tarikin salikleri*” dir. Ayrıca Padişah tarafından Millî hareket, İttihatçılığın yeniden doğuşu olarak algılanmıştır.³⁹⁴

³⁹⁰ *Alemdar*, 22 Mayıs 1336/1920.

³⁹¹ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 47. Hafız İsmail Efendinin hutbesinin tamamı için bkz. *Alemdar*, 27 Mart 1336/1920.

³⁹² Tunç, *İşgal Döneminde İstanbul Basını*, 317-318.

³⁹³ Demirbaş, *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Millî Mücadele*, 78.

³⁹⁴ Halis Karaaslan, *Millî Mücadele Döneminde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 1997, 202.

İtilaf Devletleri de; Millî Mücadele hareketinin lideri olan Mustafa Kemal Paşa'yı ilk başlarda bir ittihatçı ya da ittihatçılık fikirlerini benimseyen birisi olarak kabul etmişlerdir. Millî Mücadele hareketi ciddi bir şekilde faaliyette bulunmaya başladıktan sonra Mustafa Kemal'in tutuklanması için baskı yaparken, aynı zamanda “*İttihatçılık faaliyeti*” olarak adlandırdıkları Millî harekete karşı şiddetle hareket edilmesini Damat Ferit Paşa'dan istemişlerdir.³⁹⁵ İstanbul'un işgalinden sonra İtilaf Devletlerinin yayınlamış olduğu bildiri de Millî hareket isim değiştirmiş İttihat ve Terakki hareketi olduğu ilan edilmiştir.³⁹⁶ Ayrıca İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck'in Mustafa Kemal Paşa için “*ittihatçıların evladı*” sözünü kullanması da İngilizlerin, Millî hareketi İttihatçılık olarak gördüğünü kanıtlamaktadır.³⁹⁷ İtilaf Devletlerinin Millî hareketi İttihatçılık ile suçlamasının en önemli nedenlerinden biri Türk halkının yeniden örgütlenmesi ve İtilaf Devletlerine karşı yapılan direnişin önlenememesi olabilir.

Padişah Vahidettin'in, İstanbul Hükûmetinin ve İtilaf Devletlerinin, Millî Mücadele hakkında yürütmüş olduğu propaganda çalışmaları kısmen de olsa başarılı olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın tüm sorumluluğunun İttihatçılara yüklendiği, bir kısım aydının ve halkın İttihatçılardan hoşnut olmadığı bir dönemde, Millî hareketi İttihatçıların tertip ettiği söyleminin yankı bulması doğaldır.

Mustafa Kemal Paşa, Millî hareketin bir ittihatçı tertibi olmadığını halka anlatabilmek için, Millî hareketi mümkün olduğu kadar İttihat ve Terakkiden uzak tutmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'yı böyle bir politika izlemeye mecbur eden durumlardan bir tanesi, halk nazarında Yunanlılarla bir tutulan İttihat ve Terakkiye karşı genel bir nefret ve kin duygusunun hakim olmasıydı. Diğer bir durum ise, İstanbul Hükûmetinin, Millî Mücadele'nin bir ittihatçı oyunu olduğu yönündeki ciddi faaliyetleriydi.³⁹⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın, Millî hareketin İttihatçılık ile bir ilgisinin olmadığını belirterek hem kamuoyunu kazanmayı hem de İtilaf Devletleri ile daha yumuşak ilişkiler kurabilmeyi amaçladığı söylenebilir.³⁹⁹

³⁹⁵ Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, I, 37-39.

³⁹⁶ Atatürk, *Nutuk*, I, 555-557.

³⁹⁷ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 64.

³⁹⁸ Emine Kısıklı, “Millî Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Hareketi, İttihat Ve Terakki Faaliyetlerinden Uzak Tutma Teşebbüsleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, III, 5, Ankara, 1990, 119-121.

³⁹⁹ Kısıklı, “Millî Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Hareketi, İttihat Ve Terakki Faaliyetlerinden Uzak Tutma Teşebbüsleri”, 121.

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin bir ittihatçı hareketi olmadığını çeşitli yollar kullanarak, kamuoyuna kanıtlamaya çalışmıştır. Bu kapsamda başta Sivas Kongresi'ne katılanların İttihat ve Terakki ile hiçbir ilişkisi olmadığı yönünde yemin etmesini sağlaması⁴⁰⁰ olmak üzere, Padişah'a ve İstanbul'da önemli şahsiyetlere telgraflar göndererek,⁴⁰¹ Millî Mücadele'nin bir İttihatçı tertibi olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır.

TBMM açıldığı andan itibaren kamuoyunda, Meclisin İttihatçılar tarafından toplandığı izlenimi vermemeye özen göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa, TBMM'de 24 Nisan tarihli oturumda, İttihatçılık düşmanlığını doğru bulmadığını ifade etmiş, memleketi harbe sürükleyenlerin haricinde de İttihatçıların bulunduğu dikkat çekerek, milletin nazarında asıl suçlu kabul edilen ittihatçıların memleketi savaşa sokanlar olduğunu vurgulamıştır. İttihat ve Terakki adı altında fenalığı adet edinmiş olan kişileri kendilerinin de tehlikeli gördüklerini belirtmiştir.⁴⁰² Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgali sonrasında yayınlanan ve Anadolu Hareketi'ni İttihatçılıkla suçlayan beyannamelerin zayıf kalbi insanları aldatabileceğini fark ederek, bu beyannamelerin Anadolu'ya girişini engellemek için bir takım tedbirler almıştır.⁴⁰³

TBMM, yapılan propagandaların etkisini azaltmak için yayınladığı beyannamede; İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek amacını güden kişiler tarafından ortaya atılan Padişah'a ve Halife'ye isyan sözünün yalandan ibaret olduğu, Millet Meclisi'nin, Padişah'ı ve Halife'yi düşman tazyikinden kurtarmaya, Anadolu'nun parçalamasını engellemeye çalıştığını belirtmek suretiyle, yapılan propagandaların etkisini azaltmak istemiştir.⁴⁰⁴

Millî Mücadele aleyhinde bulunan gazetelerdeki matbuat TBMM'nin de gündeminde yer almıştır. İzmir'in işgalinin yıl dönümü tarihi olan 15 Mayıs 1920 tarihindeki Meclis oturumunda Mersin Mebusu İsmail Safa Bey, özellikle ittihatçılık yaftasıyla Millî Mücadele aleyhine yapılan neşriyat sonucunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin nasıl işleyemez hale getirildiklerini şu cümlelerle dile getirmiştir. “...Avrupa'ya Türk hakkını, İzmir'in hukukunu müdafaa etmek için gönderilecek heyete

⁴⁰⁰ Toparlı, *4 Eylül Sivas Kongresi Tutanakları*, 74; Fethi Tevetoğlu, “Atatürk- İttihat ve Terakki”, *AAMD*, V, 15, 1989, 613.

⁴⁰¹ Atatürk, *Nutuk*, III, Ves. No: 97 (a-b), 1387-1397.

⁴⁰² *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, I, 20.

⁴⁰³ *TBMMZC*, 24 Nisan 1920, I, 29.

⁴⁰⁴ *TBMMZC*, 25 Nisan 1920, I, 60.

para lâzım idi. Bu münasebetle livalardan herkes hissesine düşeni veriyordu. Para toplanıyordu, dehşetli hücum başladı, evet sizi tekrar soyuyorlar, verdiğiniz parayı Avrupa'da, kerhanelerde, meyhanelerde yiyecekler, milletin parasını yiyecekler, mahvedecekler diye bir hücumdur matbuatta başladı... Diğer taraftan, bu teşkilâtın içinde kirli insanlar vardır, yani ittihatçılar vardır, teşkilâtın ruhu ittihatçılıktır diye müthiş neşriyat başladı.”⁴⁰⁵ İsmail Safa Bey’in bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere, matbuatta yapılan bu gibi propagandalar Türk milleti üzerinde olumsuz bir etki yapmış ve halkın Kuva-yı Millîye’ye olan desteğinin azalmasına neden olmuştur. Ayrıca Anadolu’da yapılan işgallerin sorumlusu da Millî Mücadele’ye aleyhte olan matbuata göre İttihatçılardır.⁴⁰⁶

TBMM üyeleri, kendilerinin de İttihatçı olmakla suçlanacaklarının farkındadırlar. Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey’e göre, İstanbul Hükûmeti ve İtilaf Devletleri tarafından memleketin kurtulması ve bağımsız olması için çalışan herkes İttihatçı olarak değerlendirilmektedir. Kendileri de memleketi kurtarmak için mesai harcadıklarına göre, İttihatçı olarak suçlanmaları doğal olarak görülmektedir.⁴⁰⁷ Ayrıca Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey ise, ne zaman millet kendi inisiyatifini ele almaya çalışsa, İstanbul Hükûmeti ve Kuva-yı Millîye aleyhinde bulan zümreler tarafından yaptıkları iş fena görülerek, yapanları İttihatçı ve yapılanları da İttihat ve Terakki faaliyeti olarak lanse edildiği ve halkı bu şekilde etkilemeye çalıştıkları belirtilmiştir.⁴⁰⁸

2.1.2.1.2. Bolşeviklik Propagandası

Damat Ferit Paşa Hükûmeti, Millî hareketin İttihatçı olduğu yönünde yapmış olduğu propagandalarla yetinmemiş, İttihatçılığın yanında Sovyet Rusya ile Anadolu hareketinin yakınlaşmasını fırsat bilerek, Millî hareketin Bolşevik olduğu yönünde ithamlarda da bulunmuştur. Millî Mücadele hareketini yönetenlerin, işgal devletlerine karşı Bolşeviklerle yakın ilişki kurması, İstanbul Hükûmeti ve Millî Mücadele’ye muhalif olan basın tarafından Anadolu Hareketi’nin bir Bolşevik olma girişimi olarak lanse edilmesine fırsat vermiştir.⁴⁰⁹ İstanbul Hükûmeti ve muhalif basın, bu yönde bir

⁴⁰⁵ TBMMZC, 15 Mayıs 1920, I, 309.

⁴⁰⁶ TBMMZC, 15 Mayıs 1920, I, 311.

⁴⁰⁷ TBMMZC, 22 Mayıs 1920, II, 18.

⁴⁰⁸ TBMMZC, 30 Eylül 1920, IV, 472.

⁴⁰⁹ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 67.

propaganda yürüterek halkın Millî Mücadele'ye verdiği desteğin önüne geçmek istemiştir.

Damat Ferit Paşa, Anadolu Hareketinin Bolşevik olduğu yönünde propagandasını yaparken, beyanname, fetva gibi her türlü vasıttan yararlanmak suretiyle, Anadolu halkına ulaşmaya çalışmıştır. Nitekim Damat Ferit Paşa Hükûmeti, 4 Ağustos 1920 tarihinde yayınladığı bir beyannamede; İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'ne verilen ahitnamenin, toplanan Meclis-i Ali'de kabul edildiğini, memlekette sağduyulu ve vicdanlı insanlardan başka İstanbul'da gizli ve Anadolu'da silahlı olarak Kuva-yı Millîye adı altında faaliyet gösteren İttihat ve Terakki komitesinin halkı aldattığını ifade ettikten sonra Millî hareketin Bolşeviklikle bağlantısını şu şekilde belirtmiştir: “*Usat, Bolşeviklerden istimdad ediyorlar. Millet-i Osmaniye'ye bundan büyük hürmetsizlik olamaz. Mahaza hasâil-i ber-güzîde ve fezâil-i ahlakiyesiyle dünyanın en büyük bir devletini tesis ve asırlarca idâme etmiş olan afîf ve edîb ve halûk ve necîb ve şeriat-ı garra-yı Muhammediye'ye hürmetkâr Türk kavmi, inkâr-ı hâk ve hakikat, iştirak-ı emvâl ve zevcât, katl-i nüfûs ve gasb-ı emvâl esasına istinâd eden ve insaniyetten ziyâde behîmiyyete mütekarib bulunan bir meslek-i dalâlden ve Bolşevikler gibi Allah'ın ve insanların düşmanlarından istimdâd etmez, bi'l-nisbe asgarî beladan azamî belaya ilticâ etmek gibi gafilâne ve mecnunâne bir harekete rıza göstermez.*”⁴¹⁰ denilmektedir. Yine 19 Mayıs 1920 tarihinde Kuva-yı Millîye aleyhinde bulunan Bolu mutasarrıfı Osman Kadri Bey'in yayınladığı beyannamede de; Bolşeviklik, “*paranın, malın, emlak ve arazinin ayak takımı yersiz yurtsuz bir takım haydutlar tarafından yağma edilerek bu haylaz, tembel, cani herifler arasında taksim edilmesi*” şeklinde tanımlanmakta, gavur icadı olan bu adete uymayı hiçbir insanın kabul edemeyeceği vurgulanmaktadır. Ancak haydutluğa, soygunculuğa, zorbacasına hareket etmeye ve rahat yaşamaya alışmış, zevk ve sefa sürmek ile içki içme rezaletini adet edinmiş olan ve hapishanelerden firar eden bir takım subayların; milletin ezildiğini, mahvolduğunu, kadınların dul, çocukların yetim kaldığını düşünmeden vurgunculuk devrini devam ettirmek amacıyla oldukları ifade edilmiştir. Anadolu'da yakmadıkları köy, öldürmedikleri adam, yapmadıkları cinayet kalmayan bu insanların vatanı ve Padişahı kurtaracağız diyerek para ve asker topladığı belirtilmiştir.⁴¹¹ Kısacası Millî hareket bu beyanname de; Bolşevik, Padişah'a isyan eden,

⁴¹⁰ *Takvim-i Vakayi*, 4 Ağustos 1336/1920.

⁴¹¹ Selek, *Anadolu İhtilali*, I, 72-74.

haydutluk yapan, cinayetler işleyen bir çete olarak gösterilerek, halkın bu kişilere itibar etmesinin önüne geçilmek istenmiştir. İstanbul Hükûmeti bu faaliyetlerin yanında halkın dini duygularını kullanarak Anadolu halkının, Millî harekete destek vermesini engellemek ve Kuva-yı Millîye mensuplarının İttihatçı ve komünist olduğunu ilan edebilmek amacıyla, Mustafa Sabri Efendi'den İslam dininin Bolşevikliğe karşı olduğunu belirten bir de fetva almıştır.⁴¹²

Millî Mücadele aleyhinde bulunanlar Anadolu halkını galeyana getirmek amacıyla “*Bulaşıklar (Bolşevikler) geliyor! Allah'ı, mabudu tanımıyorlar. Ahaliyi kesip malını yağma ediyorlar.*”⁴¹³ şeklinde propagandalarda bulunmuşlardır. Halkı ayaklandırmak için yapılan bu söylemler sonucunda başarılı oldukları da söylenebilir. Nitekim Hendek ve Düzce isyanları sırasında “*Bolşevikler Hendeği bastı. Kadınlarımızı ve kızlarımızı çırılçıplak hamamlara doldurdular. Müslümanlık ve namusumuz tehlikededir*”⁴¹⁴ yönünde yapılan propaganda sonucunda Anadolu halkı, ellerine baltaları alarak “*Nerede bulaşıklar*” diye koşuştukları bilinmektedir.⁴¹⁵

Millî Mücadele döneminde, Millî hareket aleyhinde yapılan propagandaların Anadolu'nun içlerine kadar ulaşmasında İstanbul Hükûmeti'ni destekleyen ve Anadolu hareketinin karşısında olan basın büyük rolü olmuştur. Millî Mücadele aleyhinde bulunan basın, Millî hareket hakkında yazdığı olumsuz yazılarla halkı etkilemeye ve yönlendirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Alemdar gazetesinde, 29 Eylül 1919 tarihli bir makalede, mütarekeden sonra iktidarı bırakmak zorunda kalan İttihatçıların Rusya'daki hükümet düşmanı idareye (Bolşeviklik) ağızlarının suları aktığı ifade ederek, Rusya'daki Bolşeviklik ile Anadolu'daki İttihatçılık kıyaslanmıştır. Makaleye göre; Rusya'daki Bolşevikler, Aristokrasi'yi mahvederken İttihatçılar memleketteki dengeli yaşamı mahvetmişlerdi. Yine Bolşevikler servet sahibi insanları soymaktayken, İttihatçılar zengin fakir demeden bütün halkı soymuşlardı. Bu yüzden gazeteye göre, İttihatçılık, Anadolu'da Bolşeviklikten daha çok tahribat yapmıştır. Ayrıca yine bu gazetede, Bolşevikliğin, İttihatçılıktan daha iyi olduğu ifade edildikten sonra memleketin

⁴¹² Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, II, 296.

⁴¹³ Karaaslan, *Millî Mücadele Döneminde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, 200.

⁴¹⁴ Cebesoy, *Mili Mücadele Hatıraları*, 400.

⁴¹⁵ Karaaslan, *Millî Mücadele Döneminde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, 201.

Bolşeviklik hastalığını bitireceği sırada İttihat ve Terakki, Bolşeviklerden “ zehri alan engerek yılanı gibi Bolşeviklik zehrini aldı. O zehri saf ve pak Anadolu’ya saçmak istiyor.”⁴¹⁶ denilmek suretiyle Kuva-yı Millîye’nin Bolşeviklikle alakalı olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Alemdar gazetesinde başka bir makalede, “... Dün nasıl Alman istibdad-ı askerisini almakla bu gün müzmahil oldu isek şimdi de Rus Bolşevikliğine can atmakla yarın sahife-i âlemden tamamıyla silinmek istiyoruz. Revâtıb-ı ictimaiyemiz içinde bizi en ziyade tutan din-î Hilafet iken Bolşeviklikle her şeyden evvel bunları ayaklar altına almak mecnunâne, akurâne çiğnemek emelindeyiz. Karşımızda, başımızda kimler bulunduğundan ise haberimiz yok” demiş ve “Kuva-yı Millîye ve sahtekar Bolşeviklik propagandasıyla ne dereceye kadar dayanabiliriz bilemem” şeklinde eklemiştir.⁴¹⁷

21 Ağustos 1921 tarihli Peyam-ı Sabah gazetesinde Ali Kemal Bey, Kuva-yı Millîye’nin Bolşeviklik çukuruna düştüğünü iddia ederek, Anadolu’nun Yunanlılardan kurtarılmasının ancak İtilaf Devletleri ile anlaşmak ve Ankara’nın peşinden ayrılmakla mümkün olabileceğini savunmuştur.⁴¹⁸ Alemdar gazetesinde Mustafa Sabri Efendi “ Bolşevikler, münevverleri ve zenginleri kesiyorlarmış... Kuran-ı Kerim insanların servet ve maişet itibarıyla derecat-ı muhtelif ve mütefarıka üzere halk oluduklarını tasrih ediyor...” O’na göre “ Bolşeviklerin soy ve amel müdafii görünmeye çalıştıkları halde zenginlerin paralarını cebren ellerinden alarak o servete konmak istiyorlardı. Bu anlayışı garipseyen Mustafa Sabri, bu anlamda Bolşeviklerinde İttihatçılara benzediğini” ifade ediyordu.⁴¹⁹ Mahir Said imzalı makalede de; Kuva-yı Millîye Ruslarla birleştiği için suçlanmış, birleşmesinin nedeni ise, İttihat ve Terakki’nin savaş isteği olarak belirtilmiştir.⁴²⁰ 10 Aralık 1920 tarihinde Ali Kemal, Peyam-ı Sabah gazetesinde Bolşeviklik ile Türklüğün birbirine asırlardır düşman oldukları için birleşmelerinin imkansızlığını belirtmiş, mevcut olan yakınlaşmayı ise cinnet ve afet olarak nitelemiştir.⁴²¹

Kuva-yı Millîye’ye verilen desteği azaltmak ve Millî hareketin Bolşevik olduğu yönünde propaganda faaliyetleri kapsamında yapılan bir başka girişim de, propaganda

⁴¹⁶ Alemdar, 29 Eylül 1335/1919.

⁴¹⁷ Alemdar, 5 Mart 1336/1920.

⁴¹⁸ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, TTK Yayınları, Ankara, 1995, 636.

⁴¹⁹ Tunç, *İşgal Döneminde İstanbul Basını*, 320.

⁴²⁰ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 72.

⁴²¹ Tunç, *İşgal Döneminde İstanbul Basını*, 301.

faaliyetlerini yürütmesi amacıyla İngilizlerin destek ve yardımları sayesinde kurulan “Anti Bolşevizm Cemiyeti” ve “Anti Kemalizm Cemiyetleri” dir. Bu cemiyetler sayesinde özellikle Yunan işgali altında bulunan bölgede propaganda faaliyetleri yürütülmesi amaçlanmıştır.⁴²²

Anadolu Hareketi’ni, Bolşeviklikle suçlayan ve Damat Ferit Paşa Hükûmetinin yanında olan kesimlerden birisi de Hürriyet ve İtilaf Fırkasıdır. Hürriyet ve İtilafçılar, “*Kahraman-ı hürriyet, Harbiye Nâzırı diktatör, emperyalist, Napolyon taslağı, şimdi de komünist... Maahaza İttihat ve Terakki muvakkaten büründüğü Kuva-yı Millîye kisvesini üzerinden atmak üzeredir.*” diyerek Millî hareketin Bolşevik olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca Millî Mücadele aleyhtarlarına göre, Ankara Hükûmeti, Turancı bir politika yürütmek suretiyle Şark’ı tercih etmiştir. Üstelik Ankara Hükûmeti yaptığı anayasada Moskova örneğini dikkate almıştır.⁴²³

TBMM, İstanbul Hükûmetinin ve Millî Mücadele aleyhinde olanların yapmış olduğu Bolşevik propagandası ve bunun sonuçlarının Türk halkı üzerindeki etkisini önemsemiş ve bu konu Meclis gündemine sık sık gelmiştir. Yapılan Bolşeviklik propagandası hakkında Mustafa Kemal Paşa 25 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumunda, Makam-ı Hilafete karşı hiç kimsenin aklında olmayan yalanlar ve iftiralar ortaya atılmakta olduğunu belirttikten sonra bu iftiralardan birisinin de Bolşeviklik olduğunu ifade etmiştir. Bu propagandaların yaptığı tesiri ise; Mustafa Kemal Paşa “*Meselâ Bolşevikler geliyor. Köyümüzü, kasabamızı, harap edecek, hepimizi idam edecek, çabuk silâh başına, tabii köylü cahil, bilmez, silâhlarını alıyor ve geliyor. Ne olduğunu anlamadan, karşı karşıya geldiği kimselerle müsademe olduktan ve bir defa kan döküldükten sonra tabiatıyla bir husumet ve anlaşamamazlık vücuda geliyor.*”⁴²⁴ şeklinde açıklamıştır. Kırşehir Mebusu Müfit Efendi’ye göre ise; Anadolu halkının %99’unun okumamış olmasından dolayı söylenen her şeye inanması ve hilafete karşı olan bağlılığından dolayı Makam-ı Hilafet hakkında kötü söz söylendiği zaman buna karşı gelmeyi kendine vazife edinmiş olması sonucunda, Bolşeviklik yönünde yapılan propagandanın başarıya ulaştığını ve halkın galeyana geldiğini ifade etmiştir.⁴²⁵

⁴²² Aydın, “Millî Mücadele Dönemi’nde Anadolu’ya Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar”, 25-26.

⁴²³ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, II, 292-296.

⁴²⁴ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 48.

⁴²⁵ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 49.

TBMM azalarından Bolşevikliğin iyi anlaşılmadığını düşünen ve Bolşeviklik ile yakın münasebetlerde bulunulmasının bir anlamda mecburiyet olduğunu söyleyen mebuslarda bulunmaktadır. Bu bağlamda, 11 Mayıs 1920 tarihindeki Meclis oturumunda söz alan Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, Millî ve dini bir vazife olarak Sovyetlere bir teşekkür yazılmasını isterken,⁴²⁶ aynı oturumda Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey ise, memleketin Bolşevikliğin ne olduğunu bilmediğini, Bolşevik kuvvetlerinin yağmacı olarak görüldüğünü ve memleketin Bolşeviklik hakkında bilgilendirilmesini istemiştir. Ayrıca Hamdullah Suphi Bey, Millet Meclisinin Bolşeviklik hakkında ne düşündüğünü açıklamasını isterken, kendisi Bolşevizm'in İslam memleketlerinde dine tecavüzkar olmadığını dile getirmiştir. Hamdullah Suphi Bey'e göre, "*memleketimizdeki müstevli hain kuvvetleri kovmak için bizim en tabii müzahirimiz gelen Bolşevik kuvvetleridir.*"⁴²⁷

Kütahya Mebusu Besim Bey ise, Hz. Muhammet'in "*Dini ve Müslümanlığı yine ondan olmayan birtakım insanlar temin ve teyit edecek*" hadisine atıfla Bolşevik ordusunu, dini ve Müslümanlığı kurtarmak için Allah'ın gönderdiği bir ordu olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Besim Bey, Bolşeviklikle yakın temas kurarak şeriata daha fazla yaklaşıldığını ifade etmiştir.⁴²⁸

Ali Şükrü Bey ise, Bolşeviklik hakkında yapılan olumsuz propagandalara dikkat çekerek, müspet bir program hazırlanmadan milletin önüne çıkıldığı vakit olumsuz sonuçlar olabileceğine dikkat çekmiştir. Bundan dolayı da Bolşeviklerle temasın şahıslar tarafından yapılmasının yerine Heyet-i İcraiye tarafından yapılmasının daha doğru bir hareket olacağını belirtmiştir.⁴²⁹

Bursa Mebusu Bahattin Baha Bey'e göre ise, Bolşeviklik Rusya'da doğmadan önce İslamiyet aleminde ortaya çıkmıştır. Bolşevikliğin esasını ise, "*memleketi kurtaracak, milleti kurtaracak, insaniyeti kurtaracak esasat-ı ilmeyedir.*"⁴³⁰ şeklinde tanımlamıştır.

14 Ağustos 1920 tarihli Meclis oturumunda Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletlerinin bir yandan bütün vasıta ve kuvvetlerle Türk Milleti'ni ezmek için çalışırken, diğer yandan bütün mazlum milletleri tahlis için çalışan Bolşeviklerin, mazlum

⁴²⁶ TBMMZC, 11 Mayıs 1920, I, 257.

⁴²⁷ TBMMZC, 11 Mayıs 1920, I, 257-258.

⁴²⁸ TBMMZC, 11 Mayıs 1920, 258.

⁴²⁹ TBMMZC, 11 Mayıs 1920, I, 260.

⁴³⁰ TBMMZC, 22 Kasım 1920, VI, 16.

milletimize el uzatmasını engellemeye çalıştıklarını⁴³¹ ifade ettikten sonra Bolşeviklikle alakalı görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir. “...biz memleket ve milletimizin mevcudiyetini ve istiklâlini kurtarmak için karar verdiğimiz zaman kendi nokta-i nazarlarımıza tabi bulunuyorduk. Ve kendi kuvvetimize istinat ediyorduk. Hiç bir kimseden ders almadık, hiç kimsenin muğfil mevaidine aldanarak işe girişmedik. Bizim nokta-i nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece malûmdur ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık. Bizim itikadımıza göre; milletimizin temini hayat ve tealisi kendi kabiliyeti hazmiyesiyle mütenasip olan nokta-i nazarlardır. Fakat esas itibariyle tetkik olunursa bizim nokta-i nazarlarımız - ki halkçılıktır - kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensiptir. Elbette böyle bir prensip Bolşevik prensipleriyle tearuz etmez. Vakıa bize Millîyetperver derler. Fakat biz öyle Millîyetperveranız ki, bizimle teşrik-i mesai eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün Millîyetlerinin icabatını tanırız. Bizim Millîyetperverliğimiz her halde hudbinane ve mağrurane bir Millîyetperverlik değildir ve bahusus biz İslam olduğumuz için, İslâmiyet nokta-i nazarından bizim ümmetçiliğimiz vardır ki, Millîyetperverliğin çizmiş olduğu daire-i mahdudiye namütenahi bir sahaya nakleder ve bu itibarla da bu nokta nazardan bizim istikametimizde Bolşevik istikameti görülebilir. Bahusus Bolşevizm millet içinde mağdur olan bir sınıf halkı nazarı mütalaaya alır. Bizim milletimiz ise heyeti umumiyesiyle mağdur ve mazlumdur. Bu itibarla dahi bizim milletimiz beşeriyeti tahlise müteşebbis olan kuvvetler tarafından himayeye şayestedir. Bunları söylemekten maksadım, bu noktayı açık, samimî ve katî olarak ifade ediyorum, Memleket ve milletimizi kurtarabilmek için, memleketin ahengini, intizamını muhafaza etmek lâzımdır. Her tarafta muhtelif kafaların, dimağların, vücutları teşebbüsü, memleketin içinde muhtelif cereyanlar, muhtelif vaziyetler tevlit edebilir.”⁴³² Yani Mustafa Kemal Paşa, bu ifadeleri ile Millî harekete karar verirken kimseden etkilenmediklerini, Bolşevik prensiplerini benimsemediklerini ve halka da benimsetmek gibi çabalarının olmadığını belirterek Millî hareket hakkında yapılan Bolşeviklik propagandasını ret etmiştir.

⁴³¹ TBMMZC, 14 Ağustos 1920, III, 207.

⁴³² TBMMZC, 14 Ağustos 1920, III, 210.

TBMM, Bolşeviklik propagandasını kabul etmemekle birlikte bu propagandaya karşı tedbir alırken temkinli yaklaşılmaya çalışmıştır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele’yi kazanmak için kuvvete dayanmak zorunluğunu fark etmiş ve bu kuvveti sağlayabilmek için ise, büyük bir devletin yardımına ihtiyaç olduğunu görmüştür. İtilaf Devletlerinden yardım almanın mümkün olmadığı dönemde, bu yardımı sağlayabileceği tek devlet olarak Rusya’yı görmektedir.⁴³³ Fahri Belen’e göre, “*Mustafa Kemal Paşa Bolşeviklikle değil, Bolşevik Hükümeti ile anlaşmak istiyordu.*”⁴³⁴

TBMM, Bolşeviklerden yardım almak ve anlaşmak amacıyla Bekir Sami Bey’i Moskova’ya göndermiştir. Bekir Sami Bey, Moskova’da temaslarda bulunurken, Ankara’da Bolşevikleri samimiyetine inandırmak amacıyla bir takım faaliyetlere girişmiştir. Bu bağlamda Vakkas Ferit Bey, komünizm lehinde konuşmalar yapmakta, halkı ve mebusları kurtuluşun tek çaresinin komünizm olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. Vakkas Ferit Bey’in bu çalışmaları neticesinde bazı mebuslar komünizmin bir an önce Türkiye’de ilan edilmesini talep etmeye başlamıştır. Bu çalışmalara başka bir örnek olarak da Denizli Mebusu Hakkı Behiç Bey’i verilebilir. Hakkı Behiç Bey, Millî Mücadele’nin kazanılmasının tek yolunun Bolşeviklik olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.⁴³⁵

TBMM’nin Bolşeviklik hakkında yürütmüş olduğu bu faaliyetlerin politik amaçlı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Londra Konferansı sırasında Bekir Sami Bey, Tan gazetesi muhabirine verdiği röportajda; ““...*Bolşevizm’e gelince, Moskova’dan avdet etmiş olmak münasebetiyle kesin söyleyebilirim ki Türkiye hiçbir zaman Bolşevik olmadı ve olmayacaktır. Biz komşularımızın umur-ı dâhiliyesiyle meşgul olmaklığımız lazım geldiğini kabul ediyoruz. İşte bu sebepten dolaydır ki, tarz-ı idaremizdeki itilaf bizi Ruslar ile hüsn-ü münasebatta bulunmaktan men edemez. Bütün garp aleyhimizde idi. Şarktaki komşularımızı da aleyhimize çevirmemek çaresini aradık. Sovyetlerle müşterek hareketimiz buna inhisar ediyor*”⁴³⁶ ifadelerini kullanması, TBMM’nin Bolşeviklikle yakın ilişkiler kurmasının nedeninin siyasi çıkarlar olduğunu kanıtlar niteliktedir.

⁴³³ Goloğlu, 3. *Meşrutiyet*, 260.

⁴³⁴ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, (1. Baskı), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014, 241.

⁴³⁵ Goloğlu, 3. *Meşrutiyet*, 278-279.

⁴³⁶ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 77.

Millî Mücadele’yi yönetenlerin, bu mücadeleyi başarıya ulaştırmak amacıyla Sovyet Rusya ile yakın ilişkiler kurmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Millî Mücadele mensuplarının içerisinde Bolşevikliğe sempati duyan bazı kişiler olmakla beraber, Millî hareketi yönetenlerin, Sovyet Rusya ile yakın ilişkiler kurması siyasi, ekonomik ve askeri bir takım gerekliliklerden kaynaklanmaktadır. Çünkü Millî Mücadele’nin silah kullanarak kazanılabileceğinin farkına varan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, bu silah ve para ihtiyacını karşılamak amacıyla Sovyet Rusya ile yakın ilişkiler kurmak mecburiyetinde kalmışlardır. Ancak Sovyet Rusya’nın yaymaya çalıştığı Bolşevikliğin, Türk Milleti’nin gelenek ve göreneklerine uygun olmadığını bilen Millî Mücadele aleyhtarı kesim, Millî hareket mensuplarının Sovyet Rusya ile ilişkiler kurmasını Bolşevik olma propagandası halinde kullanmak suretiyle Anadolu halkını Millî Mücadele’ye karşı kışkırtmaya çalışmıştır. Millî hareket aleyhtarı kesim, bu propaganda sonucunda kısmen başarı sağlamışlarsa da, netice itibari ile Anadolu Hareketi’ni yönetenler durumun üstesinden gelebilmişlerdir.

2.1.2.2. Millî Mücadele Aleyhinde Yayınlanan Fetva ve Beyannameler

2.1.2.2.1. Millî Mücadele Aleyhinde Yayınlanan Fetvalar

Din, tarihin her döneminde toplumların psikolojik yapısını etkileyen ve toplumların davranışlarına yön veren en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Bu durum Millî Mücadele dönemi için de geçerlidir. Din faktörü, Millî Mücadele döneminde halkın işgallere sert tepkiler vermesinde olumlu bir etkiye sahiptir. Ancak Türk Milleti’nin, Müslümanlığa sıkı bağlarla bağlı olduğunu ve toplumun eğitim seviyesinin düşüklüğünü dikkate alırsak Millî Mücadele aleyhinde yapılan propagandalar neticesinde bu dini duygular istismar edilmesi bir takım olumsuz olayların meydana gelmesine de neden olduğu görülmektedir.⁴³⁷

Damat Ferit Paşa, tekrar sadarete geldiği andan itibaren, Millî hareketi yok etmek amacıyla daha sert tedbirler almıştır. Bu sert tedbirlerden bir tanesi de 11 Nisan 1920 tarihinde Takvim-i Vekayi’de yayınlanan Şeyhülislam Dürriyade Es-seyyid Abdullah Efendi’nin fetvasıdır. Bu fetvada; bazı “eşhas-ı şerire” yani kötü kimselerin, ittifak yaparak anlaştığı ve halkı aldatmak suretiyle halifenin emri dışında, görünüşte askeri

⁴³⁷ Karaaslan, *Millî Mücadele Döneminde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, 36.

gereklilikleri bahane ederek, ancak gerçekte mal edinmek sevdasıyla asker toplamakta oldukları belirtilmiştir. Yine bu fetvada, bu kişilerin kendi keyiflerine göre koydukları kanunlar gereğince vergi toplamakta oldukları, halkın mal ve eşyalarını türlü işkenceler yoluyla gasp ettikleri, bununla yetinmeyip millete zülüm yapılarak masum kişilerin öldürdükleri ifade edilmektedir. Ayrıca bu kötü kimselerin, Padişah emri ile atanmış görevlileri görevlerinden azlederek kendilerine hizmet edecek kişileri atadıkları, İstanbul ile Anadolu arasındaki mevcut bağlantıları kesmek suretiyle devletin işleyemez hale gelmesine neden oldukları vurgulanmaktadır. Bu fetvanın sonunda, tüm bu kötülükleri yapanların “*etbai bâğîler*” yani asiler olup, dağılmaları hakkında verilen Padişah emrinden sonra hala daha yapmakta oldukları faaliyetlerde ısrar ettikleri takdirde, bu kişilerin katlinin farz olduğu ilan edilmiştir.

Birbirini tamamlayan beş kısımdan oluşan bu fetvanın ikinci kısmında ise; tüm ülkede savaşmaya gücü yeten kişilerin Padişah’ın etrafında toplanmasının, asiler ile mücadele için yapılacak olan davet ve emirlere uyulmasının ve bu kötü kişilerle mücadele etmelerinin vacip olacağı ifade edilmektedir.

Fetvanın üçüncü kısmında ise; asiler ile mücadele için toplanan askerlerin, bu isyancılara karşı savaşmamaları ve kaçmaları durumunda bu dünyada ve ahirette en ağır cezalara uğrayacakları belirtilmiştir.

11 Nisan tarihli bu fetvanın dördüncü bölümünde, halife adına savaşan askerlerin gazi, bu savaş sırasında ölenlerin ise şehit olacağı, beşinci kısmında ise, asilerle savaşılması için verilen emirlere uymayanların günahkar ve suçlu sayılmak ile birlikte şeriat hükümlerine göre yargılanacakları vurgulanmıştır.⁴³⁸

Kısacası, Dürrizade vermiş olduğu fetva ile Kuva-yı Millîye’yi, eşkıya kuvveti olmak, Anadolu ile İstanbul’un bağlarını koparmak, mevcut düzeni değiştirmek, halktan para, eşya ve asker toplamak ve vatanının birliğini bozmakla suçlamıştır. Türk Milleti’nin dini bağlılıklarını kullanmak suretiyle, Millî harekete karşı faaliyete geçmesini dini bir görev olarak yansıtan bu fetva ile Anadolu Hareketi engellenmek istenmiş ve Kuva-yı

⁴³⁸ *Takvim-i Vakayi*, 11 Nisan 1336/1920; *Alemdar*, 11 Nisan 1336/1920; Tefik Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Millî Mücadele: Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar*, II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956, 82-83; Goloğlu, 3. *Meşrutiyet*, 341-342; Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler*, 216-218; Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, 166-167; Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 129-132; Özkan, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 91-92.

Millîye asi ilan edilerek halkın Millî harekete destek vermesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁴³⁹

Damat Ferit Paşa Hükûmetinin yayınlamış olduğu bu fetva propaganda amacıyla kullanılmıştır. Söz konusu fetva, posta kullanılarak, Anadolu'ya geçen kişiler aracılığıyla, İtilaf Devletlerinin çabaları ve hatta Yunan uçakları gibi çeşitli vasıtalar tarafından Anadolu'da dağıtılarak halkın bu fetvadan haberdar olması sağlanmıştır.⁴⁴⁰ Millî Mücadeleyi yönetenler, bu fetvanın dağıtılması ve etkisinin azaltılması için bazı tedbirler almış olmalarına karşın, fetvanın Millî harekete destek veren ve Millî hareketin otoritesinin sağlam olduğu bölgelere dahi girmesine engel olamamıştır. Bunun sonucunda Ankara'da TBMM büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Nitekim Millî Mücadele'nin Padişah'a ve hilafete isyan olarak belirten bu türlü faaliyetler halkın aklının karışmasına, Millî kuvvetlerden askerlerin firar etmesine ve yer yer isyanların meydana gelmesine de neden olmuştur.⁴⁴¹ Hatta TBMM, bu propagandalar sonucunda ortaya çıkan isyan hadiselerini bastırabilmek amacıyla Yunan kuvvetlerine karşı kullanılması gereken kuvvetleri cephelere gönderemediği gibi, cephelerden asker çekmek mecburiyetinde kalmıştır. Bundan dolayı bu propaganda faaliyetleri Anadolu topraklarında Yunan işgalinin uzamasına neden olmasının yanı sıra, yeni yerlerin de Yunan istilasına uğramasına neden olacaktır.⁴⁴²

Bu fetvanın hazırlanışında kimlerin etkili olduğu yönünde bir takım görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlerden bir tanesi, fetvanın İngiliz baskısı sonucunda yayınlandığıdır. Eşref Edip Bey'in "...Şeyhülislam bu fetvaları, işgal kuvvetlerinin haddi aşmış zulüm ve baskıları altında verdi"⁴⁴³ ifadelerini kullanması, İstanbul Hükûmetlerinde Harbiye Nazırlığı görevinde de bulunmuş olan Fevzi Paşa'nın, TBMM'deki 27 Nisan tarihli konuşmasında fetva ile ilgili "... o fetva İngiliz süngüsüyle alınmış, İslam'ı sinesinde birbirine düşürmek için, ilk defa yazılmış acı bir vesikadır."⁴⁴⁴

⁴³⁹ Günay Çağlar, "Millî Mücadele'de Fetvalar Olayına Değişik Bir Açıdan Bakış", *AÜTAD*, Yıl: 1999, X, 11, 266; Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 86.

⁴⁴⁰ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Hareketler*, 101. Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 36.

⁴⁴¹ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 141-143.

⁴⁴² Özkan, *İstanbul Hükûmetleri Ve Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 92.

⁴⁴³ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 134-135.

⁴⁴⁴ *TBMMZC*, 27 Nisan 1920, I, 92; Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütarekere Gayyasında*, 269.

ifadelerini kullanmış olması da İngiliz baskısını ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Ancak Jaeschke'nin belirttiğine göre ise, fetvanın İngiliz baskısıyla çıkarıldığını kanıtlayan herhangi bir belge "*Foreign Office*" de bulunmamaktadır.⁴⁴⁵

Fetvanın yayınlanması hakkındaki iddialardan bir tanesi de, fetvanın Padişah'ın kendi iradesiyle çıkarıldığı yönündedir. Bunu ifade edenlerden birisi, Osmanlı sarayında Mabeyn Başkatipliğide yapmış olan Lütfi Simavi Bey'dir. Lütfi Simavi Bey'e göre, Damat Ferit Paşa, Kuva-yı Millîyecileri, ittihatçılar tarafından teşkilatlandırılmış bir eşkıya çetesi olarak görmekte ve bunların cezalandırılması için ise, Şeyhülislamlara fetvalar düzenletmekteydi. Bu durum karşısında Vahidettin'in tutumunu ise, "*Zeki olarak bildiğimiz, hiç değilse öyle görmek istediğimiz Sultan Vahidettin ise -gerçekten çok yazık ki eniştesinin elinde daima bir kötülük aracı olmaktan kendini kurtaramadı*" demek suretiyle fetvanın Hükûmetin ve Padişah'ın arzusu ile yayınlandığını ifade etmiştir.⁴⁴⁶ Celal Bayar'da Damat Ferit Paşa'nın İngilizlerin desteği sayesinde tekrardan sadarete geldiğini ifade ettikten sonra, Padişah'a itaat etmeyenlere karşı yayınlanan fetvalarda dahil olmak üzere, Anadolu Millî hareketini önlemek ve engellemek için her türlü vasıtaya başvurduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁷ Ahmet Reşit Bey ise, "*fetvanın ecnebi ısrarı değil, garaz ve hamakat eseri olduğu malum*"⁴⁴⁸ diyerek fetvanın Hükûmetin kendi isteğiyle yayınlandığını ifade etmiştir.

Kuva-yı Millîyeyi yönetenlerin, TBMM açılmasından kısa bir süre önce yayınlanan söz konusu fetvanın yıkıcı etkisini azaltmak için giriştiği faaliyetlerden en önemlisi karşı bir fetva yayınlaması olmuştur. Bu fetvanın alınmasında 56. Tümen Komutanı olan Bekir Sami Bey'in, 13 Nisan 1920 tarihli telgrafıyla Ankara'yı uyarması da etkili olmuştur. Bu telgrafta "*Eğer bu gece alelacele Ankara vesaire baş müftüleri ve ulema-ı meşhure-i İslamiye tarafından muktezi mukabil fetvalar alınmazsa ahvalin Bursa vilayetinde pek ziyade kesbi vahamet etmesi muhmeteldir*" demek suretiyle durumun ciddiyetini Ankara'ya bildirmiş ve Ankara ve civarındaki bölgelerde bulunan, Millî Mücadele'yi destekleyen müftüler tarafından acele olarak bir fetva yayınlanmasını istemiştir. Bu

⁴⁴⁵ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 153.

⁴⁴⁶ Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim*, 375.

⁴⁴⁷ Celal Bayar, *Atatürk'ten Hatıralar*, Sel Yayınları, Ankara, 1955, 43.

⁴⁴⁸ Ahmet Reşit Rey, *Canlı Tarihler, Gördüklerim Yaptıklarım 1890-1922*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1945, 284.

durum üzerine ise, başta Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi olmak üzere 20 kişilik bir heyet oluşturulmuş ve 16 Nisan 1920 tarihinde bir fetva hazırlanmıştır.⁴⁴⁹

Ankara'nın yayınladığı bu fetvada, memleketin işgal altında bulunduğu ve vatanını düşmanlardan temizlemek amacıyla faaliyette bulunanların asi olamayacağı gibi bu olaylar sırasında ölenlerin şehit, kalanların ise gazi olacağı ifade edilmektedir. Ayrıca işgal güçlerinin baskısı sonucu yayınlanan İstanbul Hükûmetinin fetvasına uymanın ise dinen uygun olmadığı belirtilmiştir. Ankara Hükûmeti tarafından yayınlanan bu fetva, Millî hareketi destekleyen gazeteler tarafından yayınlamak suretiyle de halkın haberdar olması sağlanmıştır.⁴⁵⁰ Ankara'nın yayınlamış olduğu fetva neticesinde İstanbul Hükûmeti, ulaşmak istediği amaca tam olarak ulaşamamıştır. İstanbul Hükûmeti tarafından yayınlanmış olan fetvanın yarattığı problemlerin çözümünde etkili olmakla birlikte meydana gelen sorunları tamamen çözememiştir.⁴⁵¹

Ankara'nın yayınladığı fetva, birçok vilayete gönderilmiş ve 153 müftü⁴⁵² tarafından tasdik edilmiştir. Bu fetvayı onaylayan müftülere karşı İstanbul Hükûmeti sert tedbirler almıştır. İstanbul Hükûmeti, Millî hareket lehine çalışan Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi olmak üzere, Isparta Müftüsü Hüseyin Hüsnü, Uşak Müftüsü Ali Rıza, Burhaniye Müftüsü Mehmet, Antalya Müftüsü Ahmet Hamdi ve Sinop Müftüsü İbrahim Hilmi Efendileri görevlerinden almıştır. Ayrıca Ankara Fetvası'nı veren heyetin başkanı olan Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi'yi de idama mahkum etmiştir.⁴⁵³

İstanbul Hükûmetinin yayınladığı, Kuva-yı Millîye'yi asi ilan eden ve Millî harekete karşı Türk Milleti'ni mücadeleye davet eden fetva, TBMM'nin önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. TBMM'de fetvanın İngiliz baskısıyla verildiği üzerinde durulmuş ve bu şekilde verilen bir fetvanın geçersiz olduğu yönünde ifadeler kullanarak fetvanın etkisini azaltmak istenmiştir. TBMM'de 27 Nisan 1920 tarihli oturumda konuşma yapan Fevzi Paşa, fetvanın verilmesi hakkında İngilizlerin baskılarını, Damat Ferit Paşa Hükûmetindeki yakın arkadaşlarından öğrendiğini ifade ettikten sonra, bu fetvanın Müslümanları birbirine düşürmek amacıyla İngiliz süngüsü zoruyla alındığını

⁴⁴⁹ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Hareketler*, 102.

⁴⁵⁰ Çağlar, "Millî Mücadele'de Fetvalar Olayına Değişik Bir Açıdan Bakış", 267-268.

⁴⁵¹ Çağlar, "Millî Mücadele'de Fetvalar Olayına Değişik Bir Açıdan Bakış", 272.

⁴⁵² Ankara Fetvası'nı onaylayan müftülerin isimleri için bkz. *İrade-i Millîye*, 22 Nisan 1336/1920; *Alemdar*, 11 Mayıs 1336/1920.

⁴⁵³ Ali Sarıkoyuncu, "Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılapları Karşısı Tutum ve Faaliyetleri", *AAMD*, XIII, 39, 1987, 794.

belirtmiştir. Fevzi Paşa, milletin bu fetvadaki kötü durumu fark ederek bu fetvayı önemsemeyeceğini ümit etmiştir. Ayrıca Fevzi Paşa, İngilizlerin amacını ise, milleti birbirine kırdırmak suretiyle zayıflatmak ve barış antlaşmasını imzalamaya mecbur etmek olarak ifade etmektedir.⁴⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa, Padişah'ın kendi kendine karar veremediğini ve İngilizlerin baskısı altında kaldığını ifade ederek, yayınlanan böyle bir fetvanın, hürriyete ve serbest hareket etme lüksüne sahip olan bir Halife tarafından verilmeyeceğini belirtmiştir.⁴⁵⁵ Mustafa Kemal Paşa, Padişah tarafından verilen bu fetvanın verilmesini, namus ve şerefın tereddüt edilemeyen Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın verdiği “ *İngilizlere hürmet edeceksiniz, İngilizlerin emrini dinleyeceksiniz, böyle hareket etmediğiniz takdirde mahvolacağız.* ” şeklindeki emirleri gibi göstermelik olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵⁶ Yani Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Padişah baskı altında böyle bir fetvanın yayınlanmasına göz yummuştur.

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, “*Chicago Tribune Gazetesi*” muhabirine verdiği demeçte bağımsız karar almayan bir Padişah'ın Halifelik yetkilerini kullanamayacağını belirtmiştir. Bundan dolayı çıkarılan fetvanın İslam dünyası tarafından bir İngiliz fetvası olarak kabul edildiğini ifade etmesi Mustafa Kemal Paşa'nın fetvaya karşı bakışını göstermektedir.⁴⁵⁷

Millî Mücadele aleyhinde yayınlanan fetvaların TBMM Hükûmetini zor durumda bıraktığı anlaşılmaktadır. 3 Temmuz 1920 tarihinde İsmet Bey'in yapmış olduğu konuşmada, Yunan menfaatine çıkarılan fetvalar sonucunda isyanların yayıldığı ve isyancıların birleştiği ifade edilmiştir. Bu durum ise, Millî mücadele aleyhine yayınlanan fetvaların özellikle Yunanlılar ile mücadelede olumsuz etkilerinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁴⁵⁸ 3 Temmuz 1920 tarihli Meclis gizli oturumunda, İstanbul Hükûmeti tarafından yayınlanan fetva başta olmak üzere yapılan tüm propagandaları zehir olarak değerlendiren Antalya Mebusu Rasih Efendi, bu zehri alan insanların ise isyancılarla birlikte silaha sarıldığını ifade etmiştir.⁴⁵⁹ TBMM mebusları, İstanbul Hükûmeti tarafından yapılan propagandaların eğitimsiz Anadolu halkı üzerindeki etkisini

⁴⁵⁴ TBMMZC, 27 Nisan 1920, I, 92.

⁴⁵⁵ TBMM GCZ, 24 Nisan 1920, I, 8-9.

⁴⁵⁶ TBMM GCZ, 24 Nisan 1920, I, 9.

⁴⁵⁷ Karaaslan, *Millî Mücadele Döneminde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, 90.

⁴⁵⁸ TBMM GZC, 3 Temmuz 1920, I, 53.

⁴⁵⁹ TBMM GZC, 3 Temmuz 1920, I, 65.

çok iyi tecrübe etmiş olduklarından dolayı, bu propagandaların önüne ancak eğitimle geçileceğini fark etmişlerdir. Bu durumun önemini kavrayan İzmir Mebusu Hacı Süleyman Efendi, “ ... İnsanlar, fikri bir terbiye görmedikçe hiçbir işe yaramazlar. Bugün köylerde ufak ufak mektep yapmak, şehirde büyük cami yapmaktan daha hayırlıdır”⁴⁶⁰ ifadelerini kullanmak suretiyle eğitimin önemine vurgu yapmaktadır.

Karahisar-ı Sahip Mebusu Şükrü Bey ise, Padişah’ın hatt-ı hümayunlar neşredip, her tarafa göndermesi suretiyle halkın isyana kalkıştığını ifade ettikten sonra bu duruma TBMM’nin de neden olduğunu vurgulamıştır. Şükrü Bey’e göre, Millî hareket mensupları Padişahı esir olarak göstermekte ancak Padişah esir olmadığını ifade etmek suretiyle Millî hareket mensuplarını asi ilan ederek öldürülmeleri hakkında fetvalar verdiğini belirtmektedir. Halkın ise, geleneklerine ve dinine olan bağlılığından ötürü bu türlü propagandalara itimat etmekte olduğunu, silahlanarak Millî harekete karşı faaliyete geçtiğini ifade etmektedir. Yani Şükrü Bey, TBMM Hükûmetini propagandaya fazla önem vermemesinden dolayı eleştirmekte ve bu propagandaların önüne geçmek için ise teşebbüslerde bulunulmasını istemektedir.⁴⁶¹

XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, 6 Mayıs 1920 tarihinde TBMM’ne gönderdiği bir telgrafta fetva konusuna değinmiştir. Kazım Karabekir bu telgrafta; İngilizlerin, İstanbul’da para kullanarak Denikin ordusunun aynısını teşekkül etmeye çalıştığını belirtmiştir. Aynı telgrafta İngilizlerin süngü baskısıyla Padişah adına fetvalar ve beyannameler neşrettiği, bu fetva ve beyannameler vasıtası ile halkı aldatmak suretiyle oluşturduğu orduyu Anadolu’ya gönderip, Müslümanları birbirine kırdırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Karabekir Paşa telgrafının devamında ise; Büyük Millet Meclisinin, büyük bir beyanname neşredip çoğaltarak İstanbul başta olmak üzere birçok yere, camilere, sokaklara dağıtmasını ve böylece bütün Türk ve İslam unsurlarını gafletten uyandırılmasını istemiştir.⁴⁶²

TBMM’de, fetvanın etkisini azaltmak amacıyla neler yapılması gerektiği konusunda mebuslar tarafından birçok öneri ve teklifler gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır. İzmir Mebusu Hamdi Bey’in, yayınlanan fetva ve beyannamelere karşı

⁴⁶⁰ TBMMZC, 22 Mayıs 1920, II, 6.

⁴⁶¹ TBMM GZC, 3 Temmuz 1920, I, 67.

⁴⁶² TBMMZC, 6 Mayıs 1920, I, 220-221.

ulema tarafından bir beyannamenin neşredilmesi⁴⁶³, Antalya Mebusu Rasih Efendi'nin, Şeyhülislam Dürriade Abdullah Efendi'nin ne türlü bir cezaya çarptırılması gerektiği konusunda bir fetvanın yayınlanması,⁴⁶⁴ Tokat Mebusu Rıfat Bey ve arkadaşlarının, durum normale dönünceye kadar İstanbul'un yayınlamış olduğu fetvaları Anadolu'ya getirdikleri gerekçesiyle İstanbul'a gidiş ve gelişlerin engellenmesi⁴⁶⁵ gibi teklifler örnek olarak gösterilebilir.

Antalya Mebusu Rasih Efendi'ye göre, girişilen bu mücadele aynı zamanda bir iman mücadelesidir. İmanı zayıf olan ecnebi yardakçıları, Türk Milleti'ni yabancıların hakimiyetine sokmak için ellerinden geleni yapmışlar, yüksek makamlardan beyanname ve fetvalar almak suretiyle, halkın imanını zayıflatmaya dahi çalışmışlardır. Ancak Anadolu halkı, bu propaganda vasıtalarına inanmamış ve vatanını kurtarmak için canını ve malını vermekten hiç tereddüt etmemiştir.⁴⁶⁶ Rasih Efendi, yayınlanan bu fetvanın, işgal güçlerinin amaçlarına hizmet eden, dini hiçbir kaynağı olmayan bir kağıt parçasından ibaret olduğunu ifade etmiştir. Kırşehir Mebusu Müfit Bey'de fetva hakkında, *"kendi mefsedetlerine alet ederek neşrettikleri ve fetva namını verdikleri sözlerle milleti, mahva, izmihilâle mahkum etmek istiyorlardı."*⁴⁶⁷ ifadelerini kullanmıştır. TBMM, yayınlanan bu fetvayı, düşmanların Türk Milleti ile doğrudan savaştan çekinmesi neticesinde ortaya çıkan ve kaleyi içeriden fethetmek için yapılan bir girişim,⁴⁶⁸ İstanbul Hükûmetinin, Anadolu Hareketi'ni yok etmek için kullandığı bir

⁴⁶³ TBMMZC, 4 Mayıs 1920, I, 212.

⁴⁶⁴ TBMMZC, 13 Mayıs, 1920, I, 292. Antalya Mebusu Rasih Efendi'nin bu teklifi; *"Hadise vakıa nefis-ül emre muvafık olsa da, olmasa da istifta edildiğinde mesele-i şeriyesi bildirmek icabat-ı şeriyeden olduğu gibi beynelmüslimin fitne ve fesat ika-ı ve mümininin yekdiğere taarruz ve tecavüzü ile naili maksat olmalarına sai buldukları muhakkak olan düveli muhassamanın böyle bir fetva ihtira ettirmesi dahi ağlebi ihtimal bulunması ve maahaza taşra müfti ve ulema-i kiram-ı ve Memalik-i Şahaneye neşredildiği bildirilen ve vakıa gayrimutabık olan fetvanın hükmünü iskat ettiği cihetle fesadın kali menafim celbinden evvela olacağına dair olan emri şaria ittibaen vazı makasıda ihtimam olunması ve bu noktadan seran tayini muameleye Encümen-i Şeriyeye lüzum görülmediği müttefikan teemmül edilmiş olmakla Makam-ı Riyaset-i Celile'ye takdimine karar verildi."* denilerek reddedilmiştir. TBMMZC, 7 Ağustos 1920, III, 123.

⁴⁶⁵ TBMMZC, 3 Haziran 1920, II, 66. Tüccarana aid ve İstanbul'dan gelen yolcuların getirdikleri fetvaların menı hakkında sureti mutlakada gidip gelmek men edilmemiştir. Fakat gidip gelenler hakkında takyidatı lazimedede bulunması icap edenlere tebliğ edilmiş ve bu hususta tedabir alınmıştır. TBMMZC, 3 Haziran 1920, III, 66.

⁴⁶⁶ TBMMZC, 1 Mart 1921, IX, 11.

⁴⁶⁷ TBMMZC, 1 Mart 1921, IX, 11-12.

⁴⁶⁸ TBMM ZC, 5 Şubat 1921, I, 395.

vasıta⁴⁶⁹ ve milletin birbirine kılıç çekmesini amaçlayan bir faaliyet⁴⁷⁰ olarak değerlendirmiştir.

2.1.2.2.2 Millî Mücadele Aleyhinde Yayınlanan Beyannameler

Damat Ferit Paşa Hükûmetinin, Millî Mücadele'yi etkisiz bırakmak adına yapmış olduğu uygulamalardan birisi de yayınladığı beyannamelerdir. Bu beyannamelerin halkın üzerindeki olumsuz etkisinden ve Millî Mücadele hareketine vermiş olduğu zarardan dolayı Meclis gündemine sık sık taşınmış, görüşmeler yapılmış ve beyannamelerin meydana getirdiği olumsuzlukları önlemek için tedbirleri alınmaya çalışılmıştır.

İstanbul Hükûmeti, Millî hareket aleyhinde başta Takvim-i Vakayi olmak üzere birçok gazetede de yayınlanan 11 Nisan 1920 tarihli beyannamesinde, Osmanlı Devleti'nin varlığının tehlikede olduğunu, savaşta alınan kötü sonuçtan ibret alarak bundan sonra akla ve mantığa uygun bir siyasetin izlenmesi gerektiğini, ancak bu gerekliliğin tam olarak anlaşılmadığını belirtmiştir.

İstanbul Hükûmeti yayınladığı beyannamede, teşkilat-ı Millîye adı altında sadece hırs ve menfaat gözetmek amacıyla bazı kişilerin meydana çıkardığı fitne ve fesatın, devletin siyasetini zor durumda bıraktığı gibi savaş sırasında çok acılar çeken halkta yeniden yararlar açtığını ve yapılan bu olumsuz faaliyetlerin Avrupa kamuoyunda, Türk Milleti hakkında kötü bir fikir yaratması sebebiyle de İstanbul'un geçici olarak işgal edildiği ifade edilmiştir. Yani Damat Ferit Paşa, bu beyannamede İstanbul'un işgal edilmesini Anadolu'da meydana gelen Millî harekete bağlamış ve Millî hareket mensuplarını sorumlu tutmuştur.

İstanbul Hükûmeti beyannamenin devamında, İstanbul'un işgali sonrasında teşkilat-ı Millîyenin Anadolu ile İstanbul'un iletişimini kesmesini devletin başını gövdesinden ayırmak olarak değerlendirmiş ve yapılan bu teşebbüsün vatana hıyanet olduğunu belirtmiştir. Bu beyannamenin sonunda ise, isyan hareketinin liderleri tarafından yapılan aldatma ve tehdit neticesinde bu isyana katılanlara bir hafta mühlet tanınmıştır. Bu sayede İstanbul Hükûmeti, akli karışık olan ve ortaya çıkacak olan

⁴⁶⁹ TBMM GZC, 8 Şubat 1921, I, 412.

⁴⁷⁰ TBMM GZC, 6 Mart 1922, III, 14-19.

durumdan korkan insanların Millî harekete sırt çevirmesini ve Kuva-yı Millîye hareketine katılımını azaltmak istemiştir.⁴⁷¹

Damat Ferit Paşa Hükûmeti, Millî hareket aleyhinde yayınladığı bu beyannameyle halkın, Padişah ve Halifeye olan bağlılığını güçlendirmeyi ve İngilizlerin desteğini sağlayabilmek adına, Millî Mücadele'nin desteklenmediğini İtilaf Devletlerine göstermeyi amaçlamıştır.⁴⁷²

Damat Ferit Paşa, bu beyannameden başka erkan, ümera ve zabitanaya hitaben bir beyanname daha yayınlamıştır. Alemdar gazetesinde “*Mühim Bir Tamim*”, Vakit gazetesinde “*Harbiye Nezaretinin Bir Tamimi*” başlığı ile yayınlanan bu beyannamede Damat Ferit Paşa, Padişah'ın Harbiye Nezareti Vekilliğini kendisine vermesinin nedenini, Osmanlı Devleti'nin tekrardan düzene sokulması ve asayişin bir an önce sağlanabilmesi olarak belirtmiştir. Beyannamenin devamında ise, nifak ve itaatsizlik nedeniyle devletin ve hatta ırkın dahi tehlikeye girdiğini, devletin ve milletin geleceğinin neferinden komutanına kadar herkesin Padişah'a itaat etmesiyle mümkün olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁷³ Damat Ferit Paşa, “Sadâkatname” başlıklı kağıtlar bastırdıktan sonra devlet kadrolarında görev yapan tüm memurların sadakat yemini etmesini istemiştir.⁴⁷⁴

İstanbul Hükûmetinin giderek daha baskıcı tedbirler almasının en önemli sebebi, 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin açılmasıdır. Çünkü Ankara'da, halk tarafından seçilmiş olan mebuslardan oluşan böyle bir Meclisin açılması, İstanbul Hükûmetini rahatsız ettiği aşıkardır. Milletın iradesini temsil eden TBMM'ne halkın ve devlet memurlarının da destek vermesi muhtemeldir. Bundan dolayı İstanbul Hükûmeti, TBMM tam olarak faaliyete geçmeden ve etkisini arttırmadan devlet memurlarına sadakat yemini ettirmek suretiyle bu şahısların TBMM'ne vereceği desteğın önüne geçmek istemiş olabilir.

İstanbul Hükûmetinin yayınladığı bu beyannameler ve yaptığı olumsuz etkileri TBMM'nin gündemini meşgul etmiş ve Mecliste bu konu görüşülmüştür. TBMM, İstanbul Hükûmetinin yayınlamış olduğu bu fetvaların etkisini azaltmak ve halkı

⁴⁷¹ *Takvim-i Vakaıi*, 11 Nisan 1336/1920; *Vakit*, 11 Nisan 1336/1920; *Alemdar*, 11 Nisan 1336/1920; Goloğlu, 3. *Meşrutiyet*, 342-344; Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler*, 218-220; Peker, *1918- 1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, 165-166; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, II, 84-86.

⁴⁷² Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 114.

⁴⁷³ *Alemdar*, 25 Nisan 1336/1920; *Vakit*, 25 Nisan 1336/ 1920; Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, 170.

⁴⁷⁴ Halıcı, “İstanbul Hükûmetinin Millî Mücadele'ye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadakatnameler”, 629.

aydınlatmak amacıyla memlekete bir beyanname neşretmiştir. Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey'in 25 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumunda okuduğu beyannamede, İngilizler tarafından satın alınmak suretiyle halkı birbirine kırdırmak için her türlü yalanın söylendiği ifade edildikten sonra, Halifeyi ve Padişah'ı kurtarmayı kendine amaç edinen Meclisin, Padişah'a isyan ettiğinin söylenmiş olduğunu belirtmiştir. TBMM Hükûmeti, yayınladığı bu beyanname ile bu tür söylemleri kabul etmediğini ilan etmiştir.⁴⁷⁵ 1 Mayıs 1920 tarihli Meclis gizli oturumunda konuşan Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey, Anadolu'da, istiklali kurtarmak için oluşturulan kuvvetler, milleti vatanın müdafaası için toplanmaya davet ettiği bir sırada İstanbul'dan Anadolu'daki müdafaa hissini kalbinden vuracak emirler verildiğini belirtmiştir.⁴⁷⁶ Bu şekilde İstanbul Hükûmetinin, düşman işgali altındaki bölgeleri, düşman işgali altında olmayan bölgelere karşı kıskırttığını belirterek bu duruma son vermek için gerçeklerin bu insanlara yazılmasını teklif etmiştir.⁴⁷⁷ Ayrıca TBMM, İslam aleminin önemini kavrayarak İslam alemine bir beyanname yayınlamayı, İstanbul Hükûmeti tarafından yayınlanan beyanname ve fetvaların Millî Mücadele aleyhinde ortaya çıkardığı olumsuz havayı dağıtmak ve toplanan Meclisin ve Millî hareketin amacının "*vahdet, şeref ve istiklâli millî ve Padişahımızın muhafazasından*" başka bir şey olmadığını İslam alemine anlatmayı bir zorunluluk olarak görmüştür.⁴⁷⁸

2.1.2.3. Millî Mücadele Liderleri Hakkında Verilen İdam Kararları

Damat Ferit Paşa Hükûmetinin, yaptığı propagandalara, yayınladığı beyanname ve fetvalara rağmen Millî Mücadele etkisini kaybetmemiş aksine giderek daha da güçlenmeye ve halktan desteğini almaya devam etmiştir. İstanbul'un işgali üzerine millet Meclisinin Ankara'da açılması Millî hareketi daha etkin hale getirmiş ve meşru hükümet olarak görülmesinin önünü açmıştır. İstanbul Hükûmetinin yapmış olduğu tüm engellemelere rağmen 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin Ankara'da açılmasıyla, Kuva-yı Millîye'nin devletleşmeye başlaması, İstanbul Hükûmeti'ni rahatsız etmiş ve Millî Mücadele liderleri ve destekçilerine karşı daha sert tedbirler almasına neden olmuştur. Bu

⁴⁷⁵ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 60.

⁴⁷⁶ TBMM GCZ, 1 Mayıs 1920, I, 9.

⁴⁷⁷ TBMM GCZ, 1 Mayıs 1920, I, 9.

⁴⁷⁸ TBMM GCZ, 1 Mayıs 1920, I, 9.

durum ise kendini propagandalar yerine Millî Mücadeleciler hakkında verilen hükümlere bırakarak göstermiştir.

Damat Ferit Paşa, tekrar sadarete geldiği andan itibaren Kuva-yı Millîye'ye destek verenler hakkında hızlı ve kesin karar alabilmek⁴⁷⁹ için faaliyete geçerek 23 Nisan 1920 tarihinde yayınlamış olduğu kararname ile Divan-ı Harbi Örfi'lere yeni bir takım yetkiler vermiştir. Bu kararname ile, Divan-ı Harb-i Örfiler; tehcir, isyan, alenen gasp vb. suçları işleyenler ile, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış emniyetini ihlal eden herkesi yargılayabilecek hale getirilmiştir. Bu düzenleme ile Divan-ı Harbi Örfi'nin yürüttüğü mahkemeler halka açık olmayacağı, sanıkların temyiz hakkı bulunmadığı gibi sanıklar yargılama sırasında avukatta bulunduramayacağı bir şekle sokulmuştur.⁴⁸⁰ Hükümet, söz konusu kararnameyi yayınlanmasına gerekçe olarak ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü durumu ve mahkemelerin karar almakta ki yavaşlığını göstermesine rağmen görünürdeki bu gerekçelerinin yanı sıra, Ankara'da TBMM'nin açılmak üzere olması ve Damat Ferit Paşa'nın, Barış Konferansı'na katılmak üzere Fransa'ya gitmeye hazırlanmasını da ifade etmek gerekmektedir.⁴⁸¹ Çünkü Damat Ferit Paşa, Divan-ı Harb-i Örfilere tanıdığı geniş yetkilerle TBMM'nin açılmasına destek verenlere gözdağı vermeyi, İtilaf Devletleri ile Barış Konferansı'na da Kuva-yı Millîye ile amansız bir mücadeleye giriştiği izlenimi yaratmayı amaçladığı söylenebilir.

Kuva-yı Millîye liderlerini yok etmek, mensuplarını yıldırma için Divan-ı Harb-i Örfiler, İstanbul'da "*teğmenden generallere, memurdan emniyet amirine kadar*" Millî hareketi destekleyen devlet adamlarını yargılamış ve haklarında hükümler vermiştir.⁴⁸²

Divan-ı Harb-i Örfi, ilk önce hakkında tutuklama kararı da bulunan ve TBMM'nin başkanlığını yapan Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Dr. Adnan (Adıvar), Kara Vasıf Bey, Ali Fuat Paşa, Alfred Rüstem Bey, Halide Edip Hanım hakkında muhakeme ve tahkikat yapmıştır. Bu kişilerin suçları ise, Kuva-yı Millîye namı altında fitne ve fesat çıkarmak, Kanun-ı Esasi'ye aykırı olarak para ve asker toplamak, kendilerine karşı gelenlere işkenceler yapmak, devletin iç güvenliğini zafiyete uğratmak, eşhası bağıye ile birleşmek suretiyle Anadolu insanını kandırmak şeklinde nitelendirilmiştir. Netice olarak

⁴⁷⁹ Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları*, 257.

⁴⁸⁰ *Takvim-i Vakayi*, 26 Nisan 1336/1920; Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları*, 258-260.

⁴⁸¹ Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları*, 258.

⁴⁸² Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 170.

yapılan tahkikat sonucunda bu kişiler suçlu bulunmuşlar ve haklarında gıyaben idam kararı verilmiştir.⁴⁸³ Padişah ise bu kararı, yakalandıklarında tekrar yargılanmak üzere 24 Mayıs 1920 tarihinde onaylamıştır.⁴⁸⁴

Divan-ı Harb-i Örfi tarafından idam cezasına çarptırılan isimlerden birisi, İstanbul Hükûmetlerinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği, 1. Ordu Kıtaatı Müfettişliği ve Harbiye Nazırlığı gibi üst düzey görevlerde bulunan, Salih Paşa Hükûmetinin istifasından sonra Anadolu'ya geçerek Müdafaa-i Millîye Vekilliği görevini kabul eden Mustafa Fevzi Paşa'dır.⁴⁸⁵

İstanbul Hükûmetlerinde üst düzey görevlerde bulunan birisinin Millî Mücadele'ye katılması ve hatta İstanbul Hükûmetinin otoritesini tanımayan bir Mecliste nazırlık görevini yürütmesi Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından tepki ile karşılanmış ve Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmasına neden olmuştur. Divan-ı Harb-i Örfi, Fevzi Paşa'nın gıyaben yargılanmasını 24 Mayıs 1920 tarihinde tamamlamıştır. Divan-ı Harb-i Örfi'nin vermiş olduğu karara göre; 27 Nisan 1920 tarihinde İstanbul'dan firar ederek Kuva-yı Millîye adıyla fitne ve fesat çıkaran, Anadolu halkını aldatan, hapisanelerden canileri tahliye eden, binlerce günahsız insanları öldüren, anayasaya aykırı olarak para ve vergi toplayan, çeşitli kurumlardaki devletin parasına el koyan, devlet hakkında kötü beyannameler yayınlayan, devlet ile halkının muhaberatını kesen eşkıya tarafından teşkil edilen Büyük Millet Meclisine katılmak suçundan yargılanmış ve gıyaben idama mahkum edilmiştir.⁴⁸⁶

Divan-ı Harbi Örfi, TBMM'nin ilk Hükûmeti olan İcra Vekillerini 30 Mayıs 1920 tarihinde mahkemeye çağırmıştır. Divan-ı Harb tarafından mahkemeye çağrılanlar; İsmet Bey, İsmail Fazıl Paşa, Celaleddin Arif Bey, Mustafa Fehmi Efendi, Cami Bey, Bekir Sami Bey, Hakkı Behiç Bey, Yusuf Kemal Bey ve Rıza Nur Bey'dir. Divan-ı Harb'e

⁴⁸³ Alemdar, 13 Mayıs 1336/1920; Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 170-177; Pınar Taşer, *Mütareke Döneminde Divan-ı Harb-i Örfiler (1918-1922)*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, Eylül, 2005, 176-177; Salih Tunç, *İşgal Döneminde İstanbul Basını*, 325-326; Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, 280.

⁴⁸⁴ Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Bel. No: 87, 83.

⁴⁸⁵ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 178-179.

⁴⁸⁶ Takvim-i Vakayi, 30 Mayıs 1336/1920; *İki Devrin Perde Arkası: Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Hüsamettin Ertürk*, (Haz: Samih Nafiz Tansu), (1. Baskı), İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2011, 479-482; Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 178-181;

göre, bu kişiler devletin varlığına kast etmişlerdir.⁴⁸⁷ Bu şahısların haricinde de Hüseyin Selahaddin Bey, Fahreddin Bey, Yusuf İzzet Paşa, Abbas Hilmi Bey, Hamdullah Suphi Bey ve Mehmet Rifat Beyler, isyanları düzenleme ve teşvik etme suçlarından 6 Haziran 1920 tarihli Divan-ı Harb-i Örfi kararına göre gıyaben idama mahkum edilmişlerdir.⁴⁸⁸ Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere TBMM'nin ilk Hükûmeti gıyaben idama mahkum edilmiş, neticede idama mahkum edilen bu hükümet memleketin idaresini eline alarak bir milletin kaderini değiştirmiştir. Bu kişilerin dışında sadece Kuva-yı Millîye'ye destek verdiği için Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanıp çeşitli cezalara çarptırılan kişiler de mevcuttur.⁴⁸⁹

Divan-ı Harbi Örfilerin çalışması ve Millî hareketi destekleyenler hakkında vermiş olduğu hükümler TBMM'de de önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur. TBMM, 7 Haziran 1920 tarihinde kabul etmiş olduğu bir kanunla, İstanbul'un işgal tarihinden itibaren İstanbul Hükûmeti tarafından yapılmış olan bütün işlemleri geçersiz sayması Divan-ı Harbi Örfilerinde almış olduğu idam ve diğer cezaları da kapsamakta olduğundan dolayı Kuva-yı Millîyeciler hakkında verilen Divan-ı Harbi Örfi kararları da geçersiz sayılmıştır.⁴⁹⁰ Nitekim 21 Temmuz 1920 tarihinde Elâziz Mebusu Hüseyin Bey'in Damat Ferit Paşa Hükûmeti zamanında İstanbul'daki Divan-ı Harp tarafından verilen bütün hükümlerin geçersiz sayılması hakkındaki kanun teklifinin,⁴⁹¹ milletvekilleri tarafından “*zaten keenlemeyekündür*” sözleriyle reddedilmesi⁴⁹² ve Layiha Encümeninin İstanbul Hükûmetinin sadece verdiği cezaların değil, yaptığı tüm faaliyetlerin hükümsüz kabul edilmesi hakkında bir kanunun kabul edildiği yönündeki mazbatası⁴⁹³ ilgili kanunun Divan-ı Harbi- Örfi'nin hükümlerini de kapsadığını doğrulamaktadır. Ayrıca Layiha Encümeninin bu mazbatası üzerine söz hakkı alan Canik Mebusu Nafiz Bey'in “*İstanbul'da Hükümet taslağı bulunan Damat Ferit'in teşkil ettiği bir Divan-ı Harb'in verdiği hüküm de tabiatıyla keenlemeyekündür*”⁴⁹⁴ ifadelerini kullanması TBMM'nin İstanbul Divan-ı Harb-i Örfi tarafından alınan kararları tanımadığını göstermektedir.

⁴⁸⁷ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 182.

⁴⁸⁸ Taşer, *Mütareke Döneminde Divan-ı Harb-i Örfiler*, 177-178.

⁴⁸⁹ Bu kişiler hakkında geniş bilgi edinmek için bkz. Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 186-191.

⁴⁹⁰ TBMMZC, 7 Haziran 1920, I, 139-145.

⁴⁹¹ TBMMZC, 21 Temmuz 1920, II, 370.

⁴⁹² TBMMZC, 21 Temmuz 1920, II, 370.

⁴⁹³ TBMMZC, 18 Ağustos 1920, III, 302.

⁴⁹⁴ TBMMZC, 18 Ağustos 1920, III, 302.

Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey 12 Ağustos 1920 tarihinde “23 Nisan 1336’dan evvel Divan-ı Harplerce mahkûm edilen efrat ve küçük zabitanın aflarına dair teklifi”⁴⁹⁵ sunması, TBMM’nin Divan-ı Harpler tarafından verilen hükümlerden rahatsız olduğunu göstermektedir. Ayrıca 15 Ağustos 1920 tarihinde Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemali Bey’in, “İstanbul’da bigayri hakkın idama alet olanlar hakkında salâhiyeti imhaiye itasına dair teklifi”⁴⁹⁶ ile Saruhan Mebusu Reşit Bey ve arkadaşları tarafından “İstanbul’da bir takım vatandaşların haksız olarak idamına hükmeden Divanı harp ve mahkeme azasıyla müstantik vesair müstahdeminin imhası için vatandaşlara salâhiyet verilmesine dair tekliflerin sunulması,”⁴⁹⁷ TBMM’nin Divan-ı Harblerin faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığa örnek gösterilebilir.

Divan-ı Harb-i Örfi’nin, Kuva-yı Millîye liderleri hakkında verilen idam kararları Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın “Bizi mahkum edenlerin hiçbir siyasi değeri yok. İdama mahkum olmak hoşuma gitmedi” ifadesini Dr. Adnan Bey’in de aynı şekilde tasdiklemesi bu hoşnutsuzluğu belirtmektedir. Bu durumun TBMM’yi ve Millî Mücadele hareketini engellemeye yönelik girişimler olduğu üzerinde duran İsmet Bey’in, bu idam kararlarını kişisel olarak önemsememekle beraber Millî harekete olumsuz etki etmesinden kaynaklı bir hoşnutsuzluğu bulunmaktadır. İsmet Bey’in “Onların (İstanbul Hükûmetinin) memlekette siyasi kıymeti vardır. İstanbul ve İzmir gibi illerde bize karşı sevgi artarsa da, henüz kararını vermemiş olan halk arasında kötü etki yapar. Özellikle ihtilal halinde olan yerlerde. Padişah’ın ve İngilizlerin teveccühünü kazanmak isteyenler hücumu geçeceklerdir. Biz İstanbul gazetelerinin bugünlerde Anadolu’ya girmesine engel olmalıyız” ifadelerini kullanması bu hoşnutsuzluğu doğrulamaktadır.⁴⁹⁸

İngilizleri memnun etmek ve Kuva-yı Millîye’yi halk nazarında itibarsızlaştırmak amacıyla verilen bu idam hükümlerini uygulamanın çok zor olacağı İstanbul Hükûmeti

⁴⁹⁵ TBMMZC, 12 Ağustos 1920, III, 191.

⁴⁹⁶ TBMMZC, 15 Ağustos 1920, III, 256.

⁴⁹⁷ TBMMZC, 15 Ağustos 1920, III, 256. “İstanbul Hükûmeti’nce gerek Malta’ya nefi ve tespit edilen ve gerek Dersaadet’te bulunan birtakım Milliyetperveranın türlü türlü vesilelerle tecziyelerine kıyam eden Damat Ferit Paşa ve yaranı haklarında esasen hiyaneti vataniyelerinden dolayı takibat icrasına ve kendilerinin vatandaşlık hukukundan ıskatlarına Meclis’ce karar verilmiş olduğundan hapis hane müdür ve gardiyanı ve emsali gibi itayi hüküm ve tatbiki cezada âmirin emrini infaz mecburiyetinden maade tesir ve alâkaları bile mevzubahis olması lâzım gelmeyen maiyet memurları hakkında bu bapta bir karar ittihaz ve itasına mahal olmadığını mütalaasına binaen teklifi mezkûr encümenimizce şayanı kabul görülmeyerek ret ve binaenaleyh Heyeti Umumiyyeye arz ve takdim kılınmıştır.” TBMMZC, 9 Eylül 1920, IV, 38-39.

⁴⁹⁸ Adıvar, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, 115.

tarafından da bilinmektedir. Çünkü İstanbul Hükûmetinin Anadolu’da etkisi gün geçtikçe azalmakta iken Kuva-yı Millîye’nin otoritesi artmaktadır.⁴⁹⁹ Nitekim, Damat Ferit Paşa Hükûmetinden sonra iktidara gelen Tevfik Paşa, bu durumu bildiğinden Kuva-yı Millîye ile olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Neticede 7 Mayıs tarihli Divan-ı Harb-i Örfî’nin aldığı “*vatanın savunulması gibi çok saygıya değer bir hadiseyle çelişmekte olan bu durumun (Kuvâ-yı Millîye aleyhindeki kararlar kastediliyor) kaldırılmasını kutsal vatanımızın selameti ve esas vazifemiz itibarıyla çok gerekli görmekte olduğumuzu ve bu töhmetlere dayanarak mallarının üzerine konulmuş olan haczin kaldırılmasını da eshabının aileleri için açık bir hak*” kararı gereğince Kuva-yı Millîye liderleri hakkında verilmiş olan idam kararları kaldırılmıştır.⁵⁰⁰

2.1.2.4. Millî Mücadele Aleyhinde Çıkarılan İsyanların Desteklenmesi

Millî Mücadele Dönemi boyunca Anadolu’nun muhtelif bölgelerinde, Saltanat ve Halifelik makamlarının tehlikede olduğunu iddia eden ve Anadolu’nun parçalanmasını kolaylaştırmak için yapılan bir takım isyanlar meydana gelmiştir. Bu isyanların ortak noktası “*Saltanat, Hilafet ve Şeriata düşman olan*” Millî Mücadele hareketinin başarıya ulaşmasını engellemektir. Bu isyanlar Millî Mücadele’nin başarıya ulaşmasını istemeyen İstanbul Hükûmeti ve İtilaf Devletlerinin kışkırtması, para dağıtması, propaganda yapması neticesinde ciddi boyutlara ulaşmış ve Kuva-yı Millîye’yi çok zor durumda bırakmıştır.⁵⁰¹ Hatta Ankara Hükûmeti, Yunan işgali altında bulunan bölgeleri Yunanlılardan kurtarmak için cepheye asker göndermesi gerektiği bir sırada meydana gelen isyanlardan dolayı cepheye asker göndermediği gibi cepheden asker de çekmek zorunda kalmıştır.

Millî Mücadele Dönemi’nde meydana gelen isyanların birçok nedeni bulunmaktadır. İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti arasındaki iktidar çatışması, İtilaf Devletlerinin Anadolu üzerindeki emelleri, halkın psikolojik, iktisadi durumundaki olumsuzluklar isyanların temel nedenleri arasında sayılabilir.⁵⁰² Bunun yanında halkın önemseydiği şahsiyetlerin cahil insanları kandırması, Mustafa Kemal Paşa’nın Padişah

⁴⁹⁹ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 194.

⁵⁰⁰ Hamdi Atamer, “Millî Mücadele’ye Katılanlar Hakkında Askerî Yargıtay Kararları”, *BTTD*, 3, İstanbul 1967, 5.

⁵⁰¹ Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, III, 113-114.

⁵⁰² Cemil Hakan Korkmaz, *Kurtuluş Savaşı’nın İkinci Cephesi: İç İsyanlar*, (1. Basım), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, Mart 2008, 21-27.

olmak istediği yönünde yapılan propagandalar, Kuva-yı Millîyenin İttihatçı ve Bolşevik olduğu propagandası, Millî hareket hakkında çıkarılmış fetvalar gibi sebepler de isyanların çıkmasında etkili olmuştur.⁵⁰³

Salih Paşa'nın istifasından sonra tekrar sadarete getirilen Damat Ferit Paşa ve İtilaf Devletlerinin, Millî harekete karşı meydana gelen isyan olaylarından memnun olduklarını söylemek mümkündür. Damat Ferit Paşa, iktidara geldikten sonra Amiral Robeck ile görüşmüş ve Marmara'nın güneyinde Millî harekete karşı girişilen hareketin bir takım başarılar kazandığını, Ahmet Anzavur'u paşalık rütbesi vermek suretiyle Balıkesir Valiliği'ne atadığını bildirmiştir. Ayrıca bu görüşmede hareketin başarıya ulaşması için örgütlenmesinde İtilaf Devletlerinin yardımlarını beklediğini de ifade etmiştir.⁵⁰⁴ Mustafa Kemal Paşa ise Damat Ferit Paşa ve İtilaf Devletleri arasındaki bu iş birliğini "*İtilaf Hükûmetleri tarafından İstanbul'umuzun işgali ve memleketimiz hakkında hiçbir tarihin kaydetmediği tahriklere ve tecavüzlere cüret edilmesi üzerine tekmil Anadolu ve Rumeli'de bir iman ve vicdan birliği ile feveran eden azmi Millîyi ihlal için düşmanlarımızın en önce girişmek istedikleri çare dahili nifaktır. İşte sırf bu hainane maksadın tatbikatı cümlesinden olarak gerek İstanbul'da düşmanlarımızın emellerini tatmin için teşkil eyledikleri Ferit Paşa Hükûmeti'ni gerekse bizzat Anzavur'u teşvik etmişler ve bunun neticesi olarak Gönen ve Biga havalisinde fesat çıkarmaya teşebbüs etmişlerdir.*"⁵⁰⁵ ifadeleri ile ortaya koymuştur.

İstanbul Hükûmeti tarafından 8 Nisan tarihinde paşalık rütbesi verilerek,⁵⁰⁶ Biga ve Bandırma çevresinin Millî kuvvetlerden temizlenmesi amacıyla Kuva-yı Muhammediye komutanı olarak görevlendirilen Anzavur, kendisini Padişah'ın görevlendirdiğini belirterek Kuva-yı Millîyenin eşkıyalık hareketi olduğunu halka bildirmeye başlamıştır. Anzavur, Mustafa Kemal Paşa için ise, askerlikten kovulan, Padişah'a isyan eden bir

⁵⁰³ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, 115. Millî Mücadele Dönemi'nde, çeşitli bölgelerde meydana gelen birçok isyan hadisesi yaşanmıştır. İsyân olaylarının fazlalığı ve konunun genişliği nedeniyle tüm isyanların işlenmesi yapılan bu çalışmanın amacına uygun olmadığından dolayı bu başlık altında incelenmemiştir. Ancak meydana gelen isyan hadiseleri hakkında Meclis zabıtlarında izahat bulmak mümkündür. Bu çalışmada TBMM'nin açılmasından kısa bir süre önce İstanbul Hükûmeti tarafından kurulan Kuva-yı İnzibatiye ve faaliyetleri ile bu durum karşısında İstanbul Hükûmetinin tutumunun Meclise yansması verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca iç isyanların TBMM'ndeki yansması hakkında bilgi edinmek için bkz. Meryem Çakır, *Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tutanaklarında İç İsyânlar (1920-1934)*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2005.

⁵⁰⁴ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, 212-213.

⁵⁰⁵ Kenan Esengin, *Millî Mücadele'de Ayaklanmalar*, (1. Baskı), Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2006, 73-74.

⁵⁰⁶ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÛMETLERİNİN Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri*, 215.

vatan haini ifadesini kullanmıştır. Mustafa Kemal'in yürüttüğü isyan neticesinde memleketin tamamen mahvolacağını söyleyen Anzavur, bir ferman çıkartarak Kuva-yı Millîye'ye katılanların idam edileceğini açıklamıştır.⁵⁰⁷

İstanbul Hükûmetinin Millî Mücadele'yi yok etmek amacıyla yaptığı faaliyetlerden bir tanesi de Kuva-yı İnzibatiye'yi kurmasıdır. Kuva-yı İnzibatiye; Damat Ferit Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Nemrut Mustafa Paşa ve Kiraz Hamdi Paşaların gayretleri sonucunda 18 Nisan 1920 tarihinde kurulmuştur.⁵⁰⁸ Ayrıca bu teşkilatı İngilizler, İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Hürriyet ve İtilafa Fırkası, Askeri Nigehban ve Kızılhançerliler gibi Millî harekete düşman olan cemiyetler desteklemiş ve para yardımında bulunmuşlardır.⁵⁰⁹

Kuva-yı İnzibatiye'nin 24 Nisan 1920 tarihli Takvim-i Vakayi'de yayınlanan talimatnamesine göre, bu teşkilat devletin kanunlarını uygulamakla sorumlu olan memuru tehdit etmek suretiyle kamu düzenini ihlal eden, köy ve kasabalarda halkın mallarını cebren gasp eden Kuva-yı Millîye namı altındaki şekaveti yola getirmek ve tepelemek için kurulmuştur. Kuva-yı İnzibatiye'nin temel görevi, Kuva-yı Millîye namı tahtında "şekavete süluk eden eşirrayı derdest ve tenkilden ibarettir."⁵¹⁰ Aynı tarihli başka bir kararnameye göre, Kuva-yı İnzibatiye için 1.250.836 liralık bir tahsisat ayrılmıştır.⁵¹¹

Kuva-yı İnzibatiye'nin asker ihtiyacını karşılamak amacıyla Damat Ferit Paşa tarafından 23 Nisan tarihinde yayınlanan beyannamede, İstanbul'da görevde ya da görevde olmayan tüm subayların yoklama yaptırılmaları istenmiştir. Yoklama yaptırmayanların ise askerlikle olan ilişkilerinin kesileceği ve Divan-ı Harbe verilecekleri ilan olunmuştur.⁵¹²

Damat Ferit Paşa, Kuva-yı İnzibatiye'yi teftiş ettiği sırada yaptığı konuşmada "Omuzlarımıza yüklenen ağır ve elim sulh bugüne kadar israf edilen o cihan-şümûl büyük ordumuzu elimizden ve ruhumuzdan koparıp alıyor, fakat şan ve şevketi yakın bir mazide âleme şâmil olmuş Padişahımız gibi kutsî bir varlık, sizin gibi kâinatın gıpta ettiği dilaverlere mazhar olan bir millet, katiyen ölmez... Biz bu orduyu kemmiyyetine değil,

⁵⁰⁷ Zühtü Güven, *Anzavur İsyanı*, TİBK Yayınları, Ankara, 1965, 42-43.

⁵⁰⁸ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, 108; Orhan Tımmaz, *Ulusal Kurtuluş Savaşı'na Karşı Bir Örgüt: Kuva-yı İnzibatiye*, (Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu, Haziran 2006, 61.

⁵⁰⁹ Günay Çağlar, "Kuvay-ı İnzibatiye" *Atatürk Yolu Dergisi*, IV, 15, 15 Mayıs 1995, 344.

⁵¹⁰ *Takvim-i Vakayi*, 24 Nisan 1336/1920; *Vakit*, 25 Nisan 1336/1920.

⁵¹¹ *Takvim-i Vakayi*, 24 Nisan 1336/1920; *Vakit*, 25 Nisan 1336/1920.

⁵¹² Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 224-225.

*keyfiyetine kıymet vererek vücuda getirdik. Bu dinç ordunun temeli, Padişahlarına hissî hürmet ve ta'zim ile amik bir muhabbet esasına dayanmaktadır. Bu lâ-yezâl gaye uğrunda her şeyi feda edeceğinize güvenmiş bulunuyoruz. Ve yarınki tarihin kadr-şinâs sahifeleri bugünkü misalinizi ensal-i atiyenin minnet ve şükranına tevdi' edecek, o da ebediyen hafızalarda yaşayacaktır.”*⁵¹³ ifadelerini kullanmak suretiyle Kuva-yı İnzibatiye'ye olan güvenini göstermiştir.

Kuva-yı İnzibatiye ordusuna katılanların büyük bir çoğunluğu gönüllülerden oluşmaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra meydan gelen işsizlik ve sefalet, bu orduya katılanlara bol para verileceğinin söylenmesi gibi nedenlerden dolayı orduya olan katılım gün geçtikçe artmıştır. Bu kişilerin çoğunluğunun askeri bir eğitim almamış sivillerden oluşması nedeniyle Kuva-yı İnzibatiye'nin düzen ve disiplinden yoksun olduğu görülmektedir. Bundan dolayı Kuva-yı İnzibatiye ordusuna katılanların çoğu çok fazla direnmeden ya birliklerinden kaçmışlar ya da Millî kuvvetlerin safına geçmişlerdir.⁵¹⁴ Hatta çarpışma sırasında bazı subay ve erler “*Silahlarımızı Kuva-yı Millîye'ye çevireceğimize el birliği ile düşmanlar üzerine çevirelim*” diyerek Kuva-yı Millîye'ye katılmışlardı.⁵¹⁵

İngilizlerin mali desteği sayesinde kurulan,⁵¹⁶ sadece bir muvâzaa yani danışıklı dövüş olan Kuva-yı İnzibatiye,⁵¹⁷ 25 Haziran 1920 tarihinde alınan bir karar ile dağıtılmıştır.⁵¹⁸

İstanbul Hükûmetinin Millî hareket aleyhine meydana gelen isyanları desteklemesi TBMM'nin önemli gündem konularından birini teşkil etmiştir. TBMM'ye göre bu isyanların temel sebebi, Millî mücadele aleyhinde yapılan propaganda ile cahil insanların kandırılmasıdır. 25 Nisan tarihli oturumda Beypazarı Belediye Reisi ve Müftüsünden, Beypazarı'nda meydana gelen isyana iştirak edenlerin affedilmesine dair telgraf hakkındaki tartışmalar, yapılan propagandaların etkisini gösterir niteliktedir. Bu telgraf üzerine açıklama yapan Mustafa Kemal Paşa, Beypazarı'ndaki hadiselerin bozgunculuk yapanların, masum insanları aldatmasıyla meydana geldiğini, bu iffal neticesinde

⁵¹³ Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, 167-168.

⁵¹⁴ Çağlar, “Kuva-yı İnzibatiye”, 352; Esengin, *Millî Mücadele'de Ayaklanmalar*, 103-104.

⁵¹⁵ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III; 124.

⁵¹⁶ Çağlar, “Kuva-yı İnzibatiye”, 354.

⁵¹⁷ Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, 265.

⁵¹⁸ Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa HÜKÜMETLERİNİN Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, 226; Çağlar, “Kuva-yı İnzibatiye”, 353.

galeyana gelen halkın silah deposunu ve telgrafhaneyi bastıklarını ve adeta olayın bir isyan boyutuna ulaştığını söylemiştir.⁵¹⁹ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, bölgedeki ulemayı kiram, kaymakam vesaire önde gelen şahsiyetleri telgraf başına çağırdıklarını, gerekli görülen nasihatlerin yapıldığını, bu nasihat neticesinde silahların bırakılacağı cevabının alındığını, ancak oradaki yetkililerin kuvvet gönderilmedikçe bu sorunun çözülemeyeceğini belirtmeleri üzerine bölgeye kuvvet gönderildiğini belirtmiştir.⁵²⁰ Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında Beypazarı'ndaki olayların mahalli gibi görünmesine rağmen ifsat cereyanının yukarıdan kaynaklı olduğunu belirtmiş ve olayların gerçek sebebinin doğrudan doğruya icat edilmiş düzmece yalanlar olduğunu ifade etmiştir.⁵²¹

Mustafa Kemal Paşa, aynı konuşma sırasında makam-ı hilafete karşı kimsenin aklında olmayan yalanların icat edilmesi suretiyle cahil, bilmez halkın silah başına toplandığını, bir kere kan aktıktan sonra da anlaşmazlıkların meydana geldiğini, bu insanların bu ifsat zehirinden korunması gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle de Beypazarı ahalisine karşı Meclisin lütfkâr davranmasını talep etmiştir.⁵²²

Mustafa Kemal Paşa'nın bu talebine karşı Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey, bu milletin başına gelenlerin affetmeye inandığı için geldiğini, meydana gelen olaylardan hala daha aklını başına toplamayanların affedilmesi bu isyan olaylarının çoğalmasına neden olabileceğini bu yüzden bu kişilerin affedilmesine taraftar olmadığını belirtmiştir.⁵²³ Konu ile ilgili olarak Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi ise, ihanetleri belli ve sorumlu olanların en ağır cezalara çarptırılmasını ancak belirlenemeyen ve bazı şahsiyetlerin aldatmalarına kapılanların ise af edilmesi gerektiğini söylemiştir.⁵²⁴ Kırşehir Mebusu Müfit Efendi ise, köylerdeki halkın yüzde doksanının tahsil görmeyen temiz kalpli insanlar olduğu, her kim ne söylerse ona inandıklarını, özellikle söz konusu makam-ı hilafet olduğu takdirde bunu dini vazife kabul ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca gönderilen telgraftan, bu isyana iştirak edenlerin bilmeden katıldıklarının anlaşıldığı için bir kereye mahsus af edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵²⁵ Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü

⁵¹⁹ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 47.

⁵²⁰ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 47.

⁵²¹ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 47-48.

⁵²² TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 48.

⁵²³ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 48.

⁵²⁴ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 48.

⁵²⁵ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 49.

Bey de, bu olaylara karşı af ile muamele etmenin kötü sonuçlar doğurabileceğini Karahisar'da meydana gelen bir isyan örneğiyle açıklamış ve olaylardaki gerçek sorumluların en ağır cezalara çarptırılmasının gerekliliğini ifade etmiştir.⁵²⁶

Hamdullah Suphi Bey'e göre, Padişah'ın tahtan indirileceği ve hilafetin tanınmadığı, Padişah'a karşı hareket etme, Bolşeviklik gibi yapılan propagandalarla meydana gelen isyanların amacı, Anadolu'yu kuşatmak ve memlekette düşünen, duyan, millete rehber olacak ne kadar insan varsa imha etmektir. İngilizlerin mahirane bir şekilde uyguladıkları siyaset ise; bir İslam milletini esir ettikleri vakit diğer İslam milletlerini onun vasıtası ile esir etmektir. Bu yüzden İngilizlerin Anadolu üzerindeki siyaseti, Anadolu'ya kendi adamlarını geçirip, Anadolu köylüsünü işgal etmek suretiyle tüm Anadolu'yu esir almaktır.⁵²⁷

Konya Mebusu Arif Bey'in, Konya'da idare-i örfiye ilanına sebep olan hadisatın yakından tetkiki için Meclisten bir heyetin gönderilmesi hakkındaki takriri⁵²⁸ sırasındaki konuşmasında Dahiliye Vekili Cami Bey, Konya'da ve Anadolu'da meydana gelen olayların artmasını, sulh şartlarının belirlenmesine ve şartları çok ağır olan barış anlaşmasının Türk Milleti'ne kabul ettirilmeye çalışılmasına bağlamaktadır. Cami Bey'e göre, *"Bir taraftan bu sulh şeraitinin bu kadar ağır olması, diğer taraftan Kafkas dâhilinde Bolşevik harekâtının tevessü etmesi, İstanbul'da İngiliz taraftarlarını en büyük bir endişeye düşürüyor. İngiliz yardakçıları olan bir avuç adam kendi gazetelerinde açık olmak üzere dünyaya karşı diyorlar ki, Asya içinden Kırgızların ordularıyla; Başkırların ordularıyla doğrudan doğruya vahşet geliyor... Bizim burada, bize yardımcı olmak üzere beklediklerimizi, İstanbul'da İngilizlerin amalına âlet olanlar, Anadolu'ya vahşet, şakavet geliyor diye titreye titreye bekliyorlar. Bunun için son günlerde faaliyetleri en hâd bir hale gelmiştir. Ne yapacaklarsa bu son haftalar zarfında yapacaklardır. Anadolu'nun içinde bizim vücuda getirmiş olduğumuz mukavemeti kırarlarsa, emindirler ki, İngilizlerin istedikleri sulh şeraiti tatbik edilebilecektir."*⁵²⁹ Yani Cami Bey'e göre, bu isyanlar, İtilaf Devletlerinin tarafından sunulan barış şartlarını Ankara Hükûmetinin kabul etmeyeceğinin anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu isyanlarla Ankara Hükûmetini zor durumda bırakmak ve bu zor durumdan yaralanarak barış anlaşmasını imzalatmanın

⁵²⁶ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 49.

⁵²⁷ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 50.

⁵²⁸ TBMMZC, 19 Mayıs 1920, I, 346.

⁵²⁹ TBMMZC, 19 Mayıs 1920, I, 348.

amaçlandığı yorumu yapılabilir. Mustafa Kemal Paşa ise Meclis konuşmasında, bu isyanların çıkarılma nedenini “İngilizler Avrupa’ya bu Osmanlı milletlerinde vahdet ve tesanüt mevcut değildir. Bunlar birbiri ile çarpışmaktadır. Bunlar kendi kendilerini idare edemezler, bir müdür lâzımdır ki bunları sevk ve idare edebilsin.”⁵³⁰ şeklinde propaganda yapabilmek olarak açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa bu açıklamasıyla, İngilizlerin Avrupa’da, Osmanlı Milleti’nde birlik ve beraberliğin bulunmadığı yönünde propaganda yapabilmemesini kolaylaştırmak amacıyla çıkarılmakta olduğu şeklinde bir bakış açısı getirmiştir.

Burdur Mebusu İsmail Subhi Bey’in, “Bursa’yı işgal eden Yunanlıların yaptıkları mezalim ve fecayii her tarafa neşrine dair takriri” sırasında ifade ettiği sözler İstanbul Hükûmeti tarafından isyanların nasıl desteklendiği hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. İsmail Subhi Bey’e göre, Yunanlıları Kuva-yı Millîye üzerine saldırtan İstanbul Hükûmetidir. Bunun yanı sıra “İstanbul Hükûmeti eline Osmanlı sancağı vererek Anzavur’u bizim, üşera dedikleri bir avuç vatanperverler üzerine sevk ediyor.” ifadelerini kullanmak suretiyle İstanbul Hükûmetinin Anzavur isyanına verdiği desteği belirtmiştir. İsmail Subhi Bey’e göre asıl fecaat; bütün dünyada İngiliz azametinin ve baskısının olduğu bir dönemde, bu İngiliz baskısına karşı tüm olumsuzluklara rağmen mücadele edildiği bir sırada makam-ı muallayı hilafet denilen İstanbul’dan bu isyan hadiselerine verilen destektir.⁵³¹ Antalya Mebusu Rasih Efendi ise “...Bursa’ya girenlerin bandırası arkalarında hilâfet ordusuna da mensup asker var. Bundan ben bir şey sormak istiyorum, o askere? Acaba Yunanlıların süngüleriyle dini teyit etmeye mi geliyorlar? Acaba İngilizlerin toplarıyla Bursa’ya kâşane-i dini mi kurmak istiyorlar? Acaba vaktiyle din gitti diye bağırın o İstanbul’daki Şeyhülislâm, Anadolu’yu velveleye veren o Mustafa Sabri denilen, deni, Anadolu’yu dinimiz gidiyor diye velveleye veren ayaklanan Türkler, ne durursunuz dinimiz gidiyor diyen o Zeynel Abidin, Bursa’da kendisine galiba Yunan eizzasine mahsus olmak üzere Yunan askerlerine inzivagah olmak üzere bir abide tesis ettirecek. Yunan askerleriyle orada saltanat kuracak. Galiba Abidin Efendi orada saltanat-ı maneviye kuracak. Kâşki ordunun başında gelse idiler. Şu millette görse idi ki, onlar Yunanlılardan daha alçaktırlar. Hakikaten onlar Yunanlılardan daha deni daha alçak, dinle alakalrı, sırf milleti kendi menfaati şahsiyelerine alet etmek için bir ihtirastan

⁵³⁰ TBMM GCZ, 24 Nisan 1920, I, 7.

⁵³¹ TBMMZC, 10 Temmuz 1920, II, 241-242.

ibarettir."⁵³² ifadeleriyle Millî Mücadele'ye karşı duranları özellikle de bu yönde halkı kışkırtanların Yunanlılardan daha "*alçak*" olarak nitelendirmiş ve isyanlara karışanlara karşı tepkisini ortaya koymuştur.

İstanbul Hükûmetinin isyanları ve işgal kuvvetlerini desteklediğini ifade eden mebuslardan birisi de Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey'dir. Mustafa Necati Bey, Batı Cephesi'nden Kuva-yı Millîye'nin yenilmesini, düşmanın yapmış olduğu propagandaya ve Damat Ferit Paşa ile yapılan ittifaka bağlamaktadır. Hatta Mustafa Necati Bey'e göre, Yunanlılar ile Damat Ferit Paşa arasında yapılan ittifak neticesinde düşmanı karşılamak için ortak hazırlık dahi yapılmıştır.⁵³³

24 Nisan 1920 tarihli Meclis oturumunda Mustafa Kemal Paşa, düşmanların amaçlarına ulaşabilmek için kullandıkları en kuvvetli silahın Türk Milleti'ni birbirine karşı kışkırtmak ve milleti birbirine kırdırmak olduğunu ifade etmiştir. İtilaf Devletlerinin bu amacına ulaşabilmeleri için İstanbul'da İtilaf Devletlerine yardım edenlerin bulunduğunu ve bunların çabaları neticesinde ise milletin birleşmesini önleyen ve asayişin bozulmasına neden olan durumların ortaya çıktığını vurgulamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Anzavur'un İngilizlerin para ve silah yardımlarıyla, İstanbul'da milletin birleşmesini engellemeye çalışanların teşvikleriyle Anadolu'da isyan faaliyetinde bulunduğunu ve aynı isyan olaylarının Düzce, Pendik, Bolu, Adapazarı ve İzmit civarında da mevcut olduğunu belirtmiştir.⁵³⁴ Mustafa Kemal Paşa, 14 Ağustos 1920 tarihli Meclis oturumunda, Trakya ve Düzce ahvalinin durumu hakkında vermiş olduğu beyanatta ise; vaktiyle isyan edip af edilen zevattan bazılarının tekrar isyan ettiklerini belirtmiş ve bu kişilerin tekrar isyan etmelerinin nedenini ise, Yunanlıların ve İngilizlerin Adapazarı bölgesinde ortak bir takım faaliyetlerde bulunması ile İstanbul Hükûmeti tarafından yapılmış olan teşvikata bağlamıştır.⁵³⁵ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Düzce isyanının sorumluları arasında bulunan Safer Bey, Vehap Bey, Kamil Bey ve Rıfat Beylerin İstanbul'dan gönderilen paralar ile memur olarak görevlendirilmiş kişilerin teşvikleri neticesinde ortaya atıldıklarını, Kuva-yı Hilafet adı altında bir teşkilat oluşturarak halkı halife kuvveti oldukları ve halife adına çalıştıkları yönünde aldattıklarını belirtmiştir.⁵³⁶

⁵³² TBMMZC, 10 Temmuz 1920, II, 245.

⁵³³ TBMMZC, 12 Temmuz 1920, II, 279-280.

⁵³⁴ TBMM GCZ, 24 Nisan 1920, I, 7.

⁵³⁵ TBMMZC, 14 Ağustos 1920, III, 212.

⁵³⁶ TBMM GCZ, 1 Mayıs 1920, I, 2-5.

Mustafa Kemal'in bu ifadeleri İstanbul Hükûmetinin isyanlara verdiği desteği doğrular niteliktedir.

Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey'e göre ise, isyanların çıkmasının nedeni Milliyet değildir. Memlekette Çerkez, Kürt, Türk sorunundan ziyade İstanbul ve Anadolu sorunu vardır. Bu isyan hadiseleri İngilizlerin ve İngilizlerin önüne düşmüş, İngilizlerden daha kötü olan İstanbul Hükûmetinin hareketidir.⁵³⁷

17 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Mebusu İsmet Bey'in ifadeleri isyanlardaki İngilizlerin ve İstanbul Hükûmetinin rolünü ortaya koyan bir niteliktedir. İsmet Bey, Türk Milleti'ni teslim olmaya mecbur etmek için, milletin geleneklerinden ve savaş yıllarında meydana gelen haksızlıklardan faydalanmasını bilen düşmanların en güçlü kuvvetinin nifak yaymak olduğunu ifade etmiştir. İstanbul Hükûmetinin askerliğin kaldırıldığı, vergilerin af edildiği, barış yapıldığı yönünde yaptığı propagandalar ile halkı aldattıklarını söylemiştir.⁵³⁸ İsmet Bey'in 3 Temmuz 1920 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmada, söz konusu isyanların Millî mücadeleyi ne kadar zora soktuğu hakkında bilgiler vererek, Anzavur isyanı başta olmak üzere Düzce, Bolu, Yenihan ve Yozgat isyanları neticesinde yaklaşık altı fırkalık bir kuvvet Yunan taarruzu sırasında bambaşka bölgelere sevk edilmek zorunda kaldığını söylemiştir.⁵³⁹ Kozan Mebusu Fevzi Paşa ise, aynı oturumda Anzavur olayının, Çanakkale Boğazı'nı elde tutmak amacıyla İngilizler tarafından tertiplendiğini, İstanbul Hükûmeti tarafından ise İngiliz ordusunun öncüsü olmak üzere Kuva-yı İnzibatiye namı altında bir takım serserilerin toplandığı ve memlekete musallat edildiğini ifade etmiştir.⁵⁴⁰

Karahisar-ı Sahip Mebusu Şükrü Bey, bu isyanların meydana gelmesinde bir takım ifsadat, tahrikat ve hatt-ı hümayunların etkili olduğunu ancak bunların etkisinin yanı sıra TBMM tarafından yapılan neşriyat ile isyanların meydana gelmesine katkıda bulunulduğunu belirtmiştir. Çünkü Meclis tarafından Padişah'ın esir olduğu yönünde neşriyatlar yapmasına karşılık, Padişah'ın Millî Mücadele aleyhinde fetvalar çıkardığını,

⁵³⁷ *TBMMZC*, 14 Ağustos 1920, III, 216-217.

⁵³⁸ *TBMM GCZ*, 29 Mayıs 1920, I, 41-42.

⁵³⁹ *TBMM GCZ*, 3 Temmuz 1920, I, 53.

⁵⁴⁰ *TBMM GCZ*, 29 Mayıs 1920, I, 45.

halkın geleneksel, dini ve Millî bağlılığından dolayı Padişah'ın fetvalarından etkilendiğini ve silaha sarıldığını vurgulamıştır.⁵⁴¹

TBMM'ne, şiddetli bir şekilde eleştirilen ve uzun görüşmelerin yapıldığı isyanlar konusunda bir takım tedbirler alma yoluna da gidilmiştir. Bu tedbirlerden ilki 27 Nisan 1920 tarihinde İstanbul Hükûmetinin ve İtilaf Devletlerinin yapmış olduğu propagandaların etkisini azaltmak, Millî hareket lehinde propagandalar yapmak, isyan eden bölgelerdeki halkı irşad yoluyla isyandan vazgeçirmek amacıyla kurulan İrşat Encümenidir. Bir başka tedbir ise, TBMM tarafından 29 Nisan 1920 tarihinde kabul edilen Hıyanet-i Vataniye Kanunu'dur. İsyancılar hakkında alınan bu tedbirler Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve İrşat Encümeninin Kurulması başlıkları altında inceleneceği için burada ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.

2.1.2.5. Sevr Antlaşması'nın Kabul Edilmesi

İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı'nın İttifak Devletleri adına yenilgiyle sonuçlanmasından sonra Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile barış antlaşması imzalamış olmalarına rağmen Osmanlı Devleti ile barış antlaşması imzalanamamıştır. Bu durumun nedeni; Barış antlaşmalarını hazırlamak için Paris'te toplanan konferansa katılan büyük güçlerin Osmanlı Devleti'nin parçalanması gerektiği konusunda görüş birliğine sahip olmalarına karşılık her devletin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁴²

18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında Osmanlı Devleti, Almanya ve Rusya'nın yıkılmasından kaynaklanan meseleleri görüşmek adına İngiliz, Fransız ve İtalyan devlet adamları San Remo'da bir konferans toplamışlardır. Ancak konferansta en çok uğraşılan konu Osmanlı Devleti'nin parçalanarak küçük bir devlet haline getirilmesi çalışmaları olmuştur.⁵⁴³

⁵⁴¹ TBMM GCZ, 3 Temmuz 1920, I, 67.

⁵⁴² Howard, "Paris – San Remo – Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları", 36.

⁵⁴³ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, 145. Bu konferansta Osmanlı Devleti adına barış şartları kararlaştırılmasına rağmen herhangi bir Osmanlı heyetinin dinlenilmesine gerek duyulmamıştır. Ancak Roma'da bulunan Galip Kemali Bey, 18 Nisan 1920 tarihinde İtalya Başvekili Nitti'ye bir mektup yazmıştır. Bu mektupta "gayet mühim ve vahim kararlar alınmadan evvel, tesadüfen, İtalya'da bulunan bir Türk'ün de dinlenilmesini" istemiştir. Ayrıca Galip Kemali Bey, 23 Nisan 1920 tarihinde San Remo Konferansı'na bir de muhtıra sunmuştur. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, I, TTK Basımevi, Ankara, 1965, 245.

San Remo Konferansı çalışmalarına son vermeden önce belirlenen barış koşullarını bildirmek amacıyla Osmanlı Heyetini çağırma kararı almıştır. Bu karar Osmanlı Devleti'ne 21 Nisan tarihinde İstanbul'daki Yüksek Komiserler aracılığı ile bildirilmiştir.⁵⁴⁴ Bunun üzerine İstanbul Hükûmeti, eski sadrazam Tevfik Paşa, Dahiliye Nazırı Reşit Bey, Maarif Nazırı Fahrettin Bey, Nafia Nazırı Cemil Bey ve Mahmut Muhtar Paşa'da oluşan bir kurulu, 26 Nisan 1920 tarihinde barış konferansında Osmanlı Devleti'ni temsil etmek ve alınan kararları imzalamak yetkisiyle görevlendirmiştir.⁵⁴⁵ Ancak 25 Nisan tarihli hükümet toplantısında delegeler, eğer barış koşulları hakkındaki söylentiler doğruysa bu anlaşmayı imzalama sorumluluğunu üstlenemeyeceklerini belirtmişlerdir.⁵⁴⁶

İstanbul Hükûmeti tarafından oluşturulan bu heyet, 30 Nisan 1920 günü İstanbul'dan ayrılmış⁵⁴⁷ ve 6 Mayıs 1920 tarihinde Paris'e ulaşmıştır.⁵⁴⁸ San Remo'da kararlaştırılan antlaşmanın metni 11 Mayıs 1920 tarihinde Millerand tarafından Osmanlı Heyetine sunulmuştur. Ayrıca Osmanlı Heyetine, bu koşullara yazılı bir cevap vermesi için 1 ay mühlet verilmiştir.⁵⁴⁹

11 Mayıs tarihli Osmanlı Heyetine sunulan barış şartları genel anlamda; Irak ve Filistin'de İngiliz, Suriye'de Fransız mandasının kurulmasını, Anadolu'da İtalyan ve Fransız nüfus bölgelerinin oluşturulmasını, İngiliz himayesinde bir Kürdistan Devleti'nin kurulmasını kapsıyordu. Bunun haricinde Doğu Anadolu Ermenilere, Trakya dahil olmak üzere Batı Anadolu'nun Yunanlılara verilmesini içeriyordu.⁵⁵⁰

Osmanlı Heyetine sunulan barış antlaşması Tevfik Paşa'ya göre, istiklal ve devlet mefhumlarıyla uyuşmamaktadır.⁵⁵¹ Tevfik Paşa, Millerand'tan sulh şartlarına cevap vermek için bir ay daha zaman istemiş, Damat Ferit'e 17 Mayıs 1920'de gönderdiği

⁵⁴⁴ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, 496; Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 99.

⁵⁴⁵ Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele: İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, III, (1. Baskı), TİBK Yayınları, İstanbul, Mayıs 2010, 106; Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, 182.

⁵⁴⁶ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, III, 106.

⁵⁴⁷ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 101; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, (3. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982, 1731.

⁵⁴⁸ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, 28.

⁵⁴⁹ Yuluğ Tekin Kurat, "Türkiye Topraklarının Paylaşılması Hazırlıkları- Sevr", II, *BTTD*, 58, 1972, 25; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, 36. Osmanlı Devleti'nin bu anlaşma maddelerine verdiği cevap için bkz. Meray, Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, 7-30.

⁵⁵⁰ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, 149; Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, III, 109-112.

⁵⁵¹ İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, 1731.

mektup ile; barış şartlarının devleti çökertip, müttefiklerin hâkimiyeti altına girmesine neden olduğu için şartlarda değişiklik yapılmadığı takdirde imzalanmasının imkansız olduğunu bildirmiştir.⁵⁵² Refii Cevat Bey ise, bu taslak değişmediği takdirde bu anlaşmayı kolay kolay her elin imzalayamayacağını belirtiyordu.⁵⁵³ Heyet içerisinde bulunan Cemal Paşa ise bu anlaşma taslağı için “... acı hakikat, başımıza inen bir tokmak...”⁵⁵⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından 21 Mayıs 1920 tarihinde Sultanahmet’te muazzam bir miting düzenlenmiştir. Bu mitingde Mustafa Sabri Efendi, barış şartlarının kabul edilmeyeceğini ifade ederken Rıza Tefvik Bey ise “ *hakkımızı ispat etmeliyiz*” demiştir.⁵⁵⁵

Osmanlı Devleti’ne sunulan barış taslağındaki maddelerin hafifletilmesi için İstanbul Hükûmeti bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden birisi, Damat Ferit Paşa’nın, 26 Mayıs 1920 tarihinde İngiliz Yüksek Komiserini ziyaret etmesidir. Bu ziyarette Damat Ferit Paşa, anlaşmanın bu şekliyle imzalanması halinde Padişah’ın ve Hükûmetin çok zor durumda kalacağını ifade etmiştir. Damat Ferit Paşa, 12 Haziran tarihinde Paris’e gitmiş ve Türk delegeleri tarafından hazırlanıp, Meclis-i Vükela ve Padişah tarafından onaylanan barış taslağında birkaç değişiklik yaptıktan sonra konferansa sunmuştur.⁵⁵⁶ Anlaşmanın hafifletilmesi için yapılan diğer bir girişim ise, Sultan Vahidettin’in İngiliz Kralı V. George’a başvurusudur. Vahidettin, 27 Mayıs tarihinde gönderdiği mektupta, anlaşmanın bağımsız devlet anlayışı ile uyuşmadığı için maddelerin yumuşatılmasını ve Türkçe konuşulan bölgelerin paylaşılmaması için müdahalede bulunmasını istemiştir. Vahidettin tarafından yapılan bu girişime İngiliz Kralı, Türkiye’nin geleceğinin Müttefiklerin elinde olduğunu, bu devletlerin tüm taraflara adil davranacağına güvenilmesini istemek şeklinde olmuştur.⁵⁵⁷ İstanbul Hükûmetinin ve

⁵⁵² Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, 183.

⁵⁵³ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, III, 112.

⁵⁵⁴ Cemal Topuzlu, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet Devrinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Güven Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1951, 220.

⁵⁵⁵ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, III, 113.

⁵⁵⁶ Osman Özsoy, *Saltanat’tan Cumhuriyet’e Kurtuluş Savaşı 1918-1923: Olaylar- Belgeler- Gerçekler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, 280. Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından konferansa sunulan 25 Haziran 1920 tarihli muhtıra için bkz. Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, 191-193.

⁵⁵⁷ Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, I, 651-652; Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, III, 130; Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, 185-188.

Vahidettin'in barış antlaşmasını hafifletme girişimleri müttefikler tarafından önemsenmemiş ve sonuç olarak barış şartlarının hafifletilmesi sağlanamamıştır.

İtilaf Devletleri, Türkiye ile imzalanacak barış antlaşmasının maddelerini görüşmek üzere 5 Temmuz 1920 tarihinde Spa Konferansı'nı toplamışlardır. Bu konferansta Türklerin Boğazlar komisyonunda bir temsilci bulundurmasına izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Damat Ferit Paşa'nın barış şartlarının yumuşatılma isteği reddedilmiştir.⁵⁵⁸ 17 Temmuz 1920 tarihinde İtilaf Devletleri, Osmanlı delegesi Reşit Bey'e, İstanbul Hükûmetinin isteklerinin reddedildiğini bildiren sert bir cevap vermiştir. Bu cevapta; Osmanlı Devleti'nin mazereti olmaksızın savaşa girdiğini, savaşın en az iki yıl uzamasına, İtilaf Devletlerinin insan kaybının ve maddi zararının artmasına neden olduğunu bildirmişlerdir. Türk Devleti'ne uygulanan mali kontrolün amacının Türk Milleti'ni emperyalist eğilimlerden korumak olduğunu, İstanbul'un Türklerin başkenti olarak bırakıldığı ancak barış antlaşmasının imzalanmaması halinde bundan vazgeçileceği belirtilmiştir. Ayrıca Türk Devleti'ne bu barış antlaşmasını imzalaması için 10 günlük bir süre tanınmış ve 27 Temmuz 1920 tarihine kadar cevabını bildirmesi istenmiştir.⁵⁵⁹

Bunun üzerine İstanbul Hükûmeti, 20 Temmuz 1920 tarihinde barış antlaşmasını Meclis-i Vükelada görüşmüş ve barış antlaşmasının imzalanmasına karar vermiştir. İstanbul Hükûmetine göre, anlaşma imzalanmazsa Anadolu'daki savaş hali devam edecek, Osmanlı saltanatı ve Hükûmeti son bulacaktı. Anlaşma imzalandığı takdirde ise, tam anlamıyla bağımsız olmamakla birlikte kısıtlı topraklarda da olsa devletin devam edeceği düşünüldüğünden dolayı anlaşmanın imza edilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁶⁰ Buna karşılık Vahidettin, Sevr Antlaşması'nın kabulü hakkında devlet ricalinin de görüşünü almak istemesinden dolayı 22 Temmuz 1920 tarihinde Saltanat Şurası toplanmıştır. Saltanat Şurası'nda yapılan görüşmeler sonucunda Sevr Antlaşması'nın imzalanması kararlaştırılmıştır.⁵⁶¹

Bunun üzerine İstanbul Hükûmeti, Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis Beyleri murahhas olarak görevlendirmiş ve bu murahhaslar tarafından 10 Ağustos 1920 tarihinde

⁵⁵⁸ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, 115; Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, 195.

⁵⁵⁹ *TBMMZC*, 3 Ağustos 1920, III, 84-86.

⁵⁶⁰ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, III, 179-180; Özsoy, *Saltanat'tan Cumhuriyet'e Kurtuluş Savaşı*, 281.

⁵⁶¹ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, III, 183-185; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, 137.

Sevr Barış Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁶² İmzalanan bu anlaşma, Türk vatanının hiçbir yerinde Türk hakimiyetini bırakmayan, Türk ordusunun değersiz bir konuma getirip yabancıların kumandası altına girmesine neden olan, Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan milletleri istedikleri bir devletin hakimiyetine girmeye yetkili kılarak Osmanlı Devleti’ni tebaasız bırakan, Osmanlı Devleti’nin topraklarını İtilaf Devletlerinin tekrar işgaline açan, mali olarak Osmanlı Devleti’ni müttefiklerin hakimiyetine sokan maddeleri içermektedir.⁵⁶³

Sevr Antlaşması, İtilaf Devletleri adına Türkiye üzerindeki amaçlarına ulaşmak anlamına geldiği söylenebilir. Nitekim Sevr Antlaşması hakkında, “*modern tarihte en ağır cezalar getiren barış anlaşmalarından ve savaş ganimetlerinin en cüretkâr ve en kasti paylaşımlarından biri*” ve “*Avrupa devletleri ile yapılan barış anlaşmalarındakilerden çok daha ağırdı, bu maddelerle Türkler büyük toprak kaybına uğramakla kalmıyor, ayrıca savaş öncesine bile kıyasla çok daha büyük bir yabancı kontrolü altına sokuluyorlardı.*”⁵⁶⁴ gibi değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca Amerikalı tarihçi P.C.Helmreich Sevr Antlaşması hakkında, “*Eşi az görülen, göz kamaştırıcı bir çalışma ve akıl almaz bir araştırmacılık ürünü olan Sevr 19.yüzyıl sömürgeciliğini izleyen mükemmel bir çözümdü... Toprakları elinden alınmış ve düşmanları tarafından kuşatılmış bir Türkiye... İşgal edilmiş bir başkent; İstanbul... Kamp ateşinin çevresinde aç gözlerle fırsat kollayan kurtlar gibi büyük devletler... Çünkü kaynakları zengin bir Türkiye ve obur bir emperyalizm... Barbar bir ulus olan Türkleri Avrupa’dan kovma fırsatı kaçırılmamalıdır... Bütün azınlıklar için birer ülke planlanmıştır... Mustafa Kemal ise onlar için sadece bir baş ağrısıydı... Paylaşımı bir an önce bitiremezsek karşımızda bir Türk Hükûmeti (İstanbul) bulamayacağız... Daha da beteri baş edemeyeceğimiz bir Türk Hükûmeti (Ankara) bulacağız...*”⁵⁶⁵ demek suretiyle değerlendirmelerde bulunmuştur.

İstanbul Hükûmetinin Sevr Antlaşmasını kabul etmesi ve imzalaması TBMM’de çok büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Aslında daha muahede imzalanmadan barış

⁵⁶² Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, 165-166;

⁵⁶³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti’nin Dış Siyaseti*, TTK Basımevi, Ankara, 1973, 59-60.

⁵⁶⁴ Şayan Uluhan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII, 18-19, Bahar- Güz 2009, 245.

⁵⁶⁵ A. Öner Pehlivanoglu, *Sevr, Lozan Antlaşması ve Avrupa Birliği*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, Ekim 2005, 67.

şartlarının az çok ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte konu Meclis oturumlarında ele alınmaya başlanmış ve İstanbul Hükûmetinin imzalayacağı bir anlaşmanın kabul edilmeyeceğine dair görüşler ortaya konulmuştur.

Rıza Nur Bey tarafından 9 Mayıs 1920 tarihinde okunan İcra Heyetinin programında “*Siyaset-i hariciyemizde istihdaf ettiğimiz maksat, bugün payitahtımızı esaret ve tahakküm altında bulunduran devletleri evvelce İstanbul’da inikat etmiş olan son Meclis-i Mebusanın müttefikan tanzim ve tespit ettiği ahd ve misakı millî dairesinde istiklâlimize hürmetkar kılmaktır. Mukarreratı sulhiyenin kabul ve tasdiki nihaisi bittabi Heyet-i Muhteremenizin ittihaz buyuracağı karara tâbidir.*”⁵⁶⁶ ifadelerinin yer alması TBMM’nin, kendisinin onayı dışında imzalanacak olan bir barış anlaşmasını tanımayacağını ortaya koymaktadır.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Bey, 9 Mayıs 1920 tarihli Meclis gizli oturumunda, Sevr Antlaşması’nı uzun müddet ince ince düşünülmüş ve siyaseten ve iktisaden bir milletin nasıl imha edilebileceğini gösteren bir vesika, sulh projesi olarak tanımlamıştır.⁵⁶⁷ Ayrıca Hamdullah Suphi Bey, üç beş kişi tarafından kabul edilen bir anlaşmanın Türk Milleti’nin kararını yansıtmayacağını ifade etmiştir.⁵⁶⁸

TBMM’de, Sevr Antlaşması’nı Türk Milleti’nin idam fermanı olarak gören mebuslarda bulunmaktadır. 19 Mayıs 1920 tarihli Meclis oturumunda Dahiliye Vekili Cami Bey bu durumu, “*bir idam hükmü niteliğinde olan sulh şartlarını imzalamak doğrudan doğruya ölmeye razıyız demekle eşdeğerdir.*”⁵⁶⁹ şeklinde ifade ederek ortaya koymuştur.

TBMM’de, İstanbul Hükûmetinin Türk Milleti adına bir anlaşma imzalayamayacağı üzerinde durulmuş ve Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey 22 Mayıs tarihli Meclis oturumunda “*İngilizler altınlarıyla, kuvvetleriyle, barbarlıklarıyla, vahşet ve şeytanetleriyle bir kaç sefilin, üç dört vicdansız kalbin imza edeceği sulh muahedesini Türk milleti namına imza etmiş zannediyorlarsa aldaniyorlar. Çünkü Ferit Paşa ve yaranı bu milletin adamı değildir. Bu milletin ruhundan kopmuş bir adam değildir. Hain, vahşi ve canavardır. Çünkü İslamiyet’in hakkını yıkan bir edepsizdir. Öyle edepsiz imzası bizim*

⁵⁶⁶ TBMMZC, 9 Mayıs 1920, I, 241.

⁵⁶⁷ TBMM GCZ, 9 Mayıs 1920, I, 38.

⁵⁶⁸ TBMMZC, 13 Mayıs 1920, I, 283.

⁵⁶⁹ TBMMZC, 19 Mayıs 1920, I, 348.

namımıza değildir."⁵⁷⁰ demek suretiyle İstanbul Hükûmetinin Türk Milleti'ni temsil etmediğini belirtmiştir.

San Remo Konferansı'nda, Osmanlı Devleti'ne sunulan barış koşulları 22 Mayıs 1920 tarihli Meclis oturumunda okunmuş ve mebuslar şartların ağırlığı, İtilaf Devletlerinin emelleri ve İstanbul Hükûmetinin politikalarına karşı tepkilerini ortaya koymuşlardır.⁵⁷¹ Karahisar-ı Sahip Mebusu Nebil Efendi "*Boşuna yorulmuşlar. Türkiye'yi yok diye idiler daha iyi ederlerdi.*" ifadesini kullanmıştır.⁵⁷² Erzurum Mebusu Necati Bey ise, 20-30 yıldan itibaren hafızalara kazınan Avrupa'nın insaniyetinin, şu muahedeyi okuduktan sonra silindiğini ifade etmiştir. Necati Bey'e göre, bu anlaşma tuzağa düşürülmek istenen namuslu bir adamın tutularak pusuya düşürülmesinde başka bir şey değildir. Düşmanların altı bin senelik muazzam, hür bir milleti öldürmek istediklerini ve bu milleti esaret kelimesinin bile karşılayamayacağı hale getirdiklerini belirtmiştir. Bu milletin hiçbir zaman esir yaşamadığını ve yaşamayacağını, dünyada tek bir Türk namı kalıncaya kadar istikbalinden vazgeçmeyeceğini belirten Necati Bey, sözlerini bu milletin idamına karar verenlerin bu kararı uygulayabilmesi için Avusturalya kıtasından birkaç milyon vahşi getirmek suretiyle kadınları, çocukları ve tüm Türkleri öldürmeleri gerekeceğini ifade ederek tamamlamıştır.⁵⁷³

Antalya Mebusu Rasih Efendi ise, muahede hakkında "*... bunu (muahedeyi) sulh konferansı yazarken zannederim Hükümet-i Osmaniyeyi ve hilafet-i islamiyeyi teşkil eden bu millet-i muazzamanın, şu kürsüyü buraya kuran milleti muazzamanın nasıl bir tarihe malik olduğunu galiba hiç hatırına getirmedir. Türk; asırlardan beri esir yaşamış, asırlardan beri hakkı, adaleti, hürriyeti daima müdafaaı şiar edinmiş ticaret sahibi olamamış, sanatı yok, ilim de kazanamamış, fakat daima şerefi, adaleti ve daima hakkı kan ile müdafaa etmiş bir millettir. Bu kürsünün sahibi olan, böyle zelilane esir edilmek istenilen, şöyle bir tarihe malik olan bu millet hiç bir vakit boynunu uzatıp, bu muahedeyi kabul edip böyle mahdut bir sahada katiyen kalamaz.*"⁵⁷⁴ ifadelerini kullanmıştır. Konya Mebusu Refik Bey, dört seneden beri hak ve adalet uğruna saf milletleri peşinden koşturan ittifakın, şimdi de Türk Milleti'nin idam cezasını yazmakta olduğunu

⁵⁷⁰ TBMMZC, 22 Mayıs 1920, II, 20.

⁵⁷¹ TBMMZC, 22 Mayıs 1920, II, 13-15.

⁵⁷² TBMMZC, 22 Mayıs 1920, II, 15.

⁵⁷³ TBMMZC, 22 Mayıs 1920, II, 15-16.

⁵⁷⁴ TBMMZC, 22 Mayıs 1920, II, 16.

belirtmiştir.⁵⁷⁵ Ayrıca Konya Mebusu Refik Bey “*Türk tarihini kuran, Türk saltanatım yaşatan, asırlardan beri İslamiyet’in muhafazası için milyonlarca evlâdını bu uğurda feda eden Türkler hiçbir vakit bu zillete, bu meskenete tahammül etmeyecekler ve sonuna kadar kendi saltanatlarını müdafaa için hiçbir kuvvete boyun eğmeyecek kadar kabiliyet göstereceklerdir.*”⁵⁷⁶ sözlerini söylemek suretiyle Rasih Efendi’nin düşüncelerini tasdiklemiştir.

Sevr Antlaşması hakkında görüş bildiren mebuslardan birisi de Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey’dir. 22 Mayıs 1920 tarihli Meclis oturumunda Ali Şükrü Bey, bu muahedeyi dikkate dahi almamak gerektiğini, eğer bu anlaşma doğrudan doğruya TBMM’ye verilmiş olunsaydı, hiç düşünmeden yırtıp yazarların yüzüne atılacağını belirtmiştir. Ayrıca Ali Şükrü Bey, bu muahedenin okunması sayesinde İngilizlerin Türklerin ve Müslümanların dostu olduğu yönünde yapılan propagandaların yanlışlığının anlaşıldığını ifade etmiştir.⁵⁷⁷ Mustafa Necati Bey’e göre, bu anlaşma Türk Milleti’nin tarihini, İslam’ın şeref ve haysiyetini yıkan bir muahededir. Avrupa’ya ve İngiltere’ye seslenerek Türk Milleti’nin bu şartları kabul etmediğini, Yunan zulmüne karşı isyan ettiklerini ve bu isyan durmadan anlaşma olmayacağını söylemiştir.⁵⁷⁸

Konya Mebusu Refik Bey’le arkadaşları tarafından “*Sevr Muahedesinin cebren tatbiki ihtimaline karşı Hükümetçe ne gibi tedabir ittihaz edildiğinin bir celse-i hafiyede Meclise bildirilmesine dair takrir*” verilmiş, hukuk ve hâkimiyeti yok etmeyi amaçlayan sulh şartlarından doğan bu önemli durumun vakit kaybetmeksizin dikkate alınması teklif edilmiştir. Aynı takrirde, başta İngilizler olmak üzere İtilaf Devletleri tarafından hazırlanan sulh şartları, idam hükmü olarak değerlendirilmiş ve bu hükmü uygulamak için dahilden ve hariçten düşmanların milletin başına musallat edildiğini belirtildikten sonra bu durumun engellenmesi adına İcra Heyeti Vekillerinin ve Müdafaa-i Millîye Vekâletinin şimdiye kadar yaptıkları hakkında Meclisin haberdar edilmesi istenmiştir.⁵⁷⁹ Aynı oturumda Antalya Mebusu Hasan Tahsin Bey, “*Sevr Muahedesi ahkâmından vatandaşların müftüler vasıtası ile haberdar edilmesine ve Meclisçe Hilâfet ve İstiklâlin muhafazası için ittihaz edilecek mukarrerata badelyemin imza vazedilmesine ve azmi*

⁵⁷⁵ TBMMZC, 22 Mayıs 1920, II, 16.

⁵⁷⁶ TBMMZC, 22 Mayıs 1920, II, 17.

⁵⁷⁷ TBMMZC, 22 Mayıs 1920, II, 17.

⁵⁷⁸ TBMMZC, 22 Mayıs 1920, II, 19.

⁵⁷⁹ TBMMZC, 24 Mayıs 1920, II, 25.

Millînin Ankara'da bulunan Fransız heyeti vasıtası ile bir kere daha sulh konferansına iblâğ edilmesine dair."⁵⁸⁰ takrir vermiştir.

İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey ise 25 Mayıs 1920 tarihli gizli oturumda San Remo konferansınca sunulan kararların haince ve canice noktaları ihtiva ettiğini belirttiikten sonra bu paçavrayı tanzim edenlerin yüzüne fırlatırız demek suretiyle Sevr Antlaşması'nın maddelerine olan tepkisini ortaya koymuştur.⁵⁸¹

TBMM'nin 29 Mayıs 1920 tarihli oturumunda Mersin Mebusu İsmail Safa Bey tarafından sunulan ve sulh şartlarına ilave edilmesi lazım gelen 3 madde ile ilgili bir takrir sunmuştur. İsmail Safa Bey, bu takririn verilme gerekçesini ise, Avrupa'nın Türk Milleti hakkındaki idamdan daha ağır şartlarını gördükten sonra hür ve bağımsız yaşamaya azmeden Türkiye'nin hangi şartlarda bir sulhu imzalayacağını dünyaya duyurma gerekliliği olarak belirtmiştir. Bu şartlar, Erzurum ve Sivas Kongreleri tarafından tespit edilen ve Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilerek Misak-ı Millî namı altında ilan olunmuştur. Türkiye Millî sınırları içerisinde müsterih ve korkusuz yaşayabilmesi için şu maddelerinde sulh şartlarında bulunmasının şart olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu şartlar ise şu şekilde ifade edilmiştir.

1. *"Milletimiz bundan sonra Duyun-u Umumîye namına on para bile vermeyecektir. Çünkü evvela, şimdiye kadar yaptığımız istikrazlar Avrupa'nın sebebiyet verdiği müselsel ve nihayetsiz harplere sarf edilmiştir. Saniyen milyonlar sarfiyla imar ettiğimiz binlerce mebani ve tesisat, meydana getirdiğimiz en zengin ve mamur topraklarımız birtakım gayrimeşru ve çirkin vesilelerle elimizden alınmıştır. Salisen uzun harplerle, her çeşit musibetlerle yorgun ve fakir düşen Türk köylüsü ve İslâm halkı artık aslı ve resûlmali bin kere ödenmiş olan bu zalim borç yükü altında pek ziyade ezilmektedir.*
2. *Türkiye İslamları Millî hudutları dahilinde bilumum şimendiferler, elektrik tesisatı, fabrikalar, rıhtım ve maden ocakları vesaire gibi yabancı ve tufeyli müesseseleri kendi malı addetmektedir. Çünkü bu kabil müesseseler memleket dahilinde pek müfsit ve düşman bir siyaset takip ederek milletin usare-i hayat ve*

⁵⁸⁰ TBMMZC, 24 Mayıs 1920, II, 29.

⁵⁸¹ TBMM GCZ, 25 Mayıs 1920, I, 49.

kudretini bitirmektedir. Sonra bedbaht milletimiz bu gibi müesseselere herkesten her milletten ziyade temellük etmek ihtiyacındadır.

3. *Millî hudutlarımız dahilinde bizimle beraber aynı hukuk ve aynı vezaif altında yaşamaktan muztarip olduğunu iddia eden Hristiyan unsurlar artık bundan sonra Türkiye için daimi bir zaaf ve müdahale zemini olmaktan uzak kalmalıdır. Rumeli’de ve diğer Hristiyan idaresi akında pek mağdur ve mazlum olan İslâm kardeşlerimizle toprağımızda yaşayan ve bizden hiç memnun olmayan unsurları mübadele esası kabul edilmelidir.”* Ancak bu tahrir, bu maddelerin tartışılma zamanı olmadığı gerekçesiyle Meclis tarafından dikkate alınmamıştır.⁵⁸²

Osmanlı Devleti’nin, San Remo Konferansı’nda verilen anlaşma maddelerine verdiği cevap üzerine, bu cevabı görüşmek üzere toplanan Spa Konferansı ve İstanbul Hükûmetinin anlaşma maddelerine vermiş olduğu cevap da TBMM’nin gündemini oldukça meşgul etmiştir.

TBMM’nin 7 Haziran 1920 tarihinde kabul ettiği “*16 Mart 1336 Tarihinden İtibaren İstanbul Hükûmetince Akdedilen Bilcümle Mukavelât Uhudat ve Sairenin Keenlemyekûn Addi Hakkında Kanun*” ile 16 Mart 1920 tarihinden itibaren İstanbul Hükûmetinin imzalayacağı hiçbir anlaşmayı kabul etmeyeceğini ve geçerli saymayacağını ilan ederek Sevr Antlaşması’nın kabul edilmeyeceğini belirtmiştir.⁵⁸³

TBMM’nin 3 Temmuz 1920 tarihli gizli oturumunda söz alan Mustafa Kemal Paşa, Ferit Paşa ve kabinesinin sulh antlaşmasını imzalamak için iktidara getirildiğini ifade etmiştir. İstanbul Hükûmetinin sulh anlaşmasını imzalamasının yeterli olmayacağını, aynı zamanda anlaşmanın uygulanmasının da gerektiğini ifade etmesine rağmen Ferit Paşa’nın bu antlaşmayı tatbik etmek ve Ankara Hükûmetine kabul ettirmek için yaptığı tüm girişimlerde başarısız olduğunu ekleyen Mustafa Kemal Paşa, asıl düşmanın İngilizlerden önce Ferit Paşa ve kabinesi ile onları himaye edenler olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁴

⁵⁸² TBMMZC, 29 Mayıs 1920, II, 34-35.

⁵⁸³ TBMMZC, 7 Haziran 1920, II, 139-145. Bu kanun hakkında “*16 Mart 1336 Tarihinden İtibaren İstanbul Hükûmeti’nce Akdedilen Bilcümle Mukavelat, Uhudat Ve Sairenin Keenlemyekûn Addi Hakkında Kanun*” başlığı altında geniş bilgi verilmiş olduğundan dolayı burada ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.

⁵⁸⁴ TBMM GCZ, 3 Temmuz 1920, I, 74.

Spa Konferansı hakkında TBMM'nin 3 Ağustos tarihli oturumunda ilk olarak Trabzon Mebusu Hüsrev Bey'in, Spa Konferansı Reisi Mösyö Milran tarafından verilen notada kullanılan ifadelerden dolayı Heyet-i Vekilenin ne gibi teşebbüslerde bulunduğu hakkında Hariciye Vekaletine soru önergesi vermesi ve Hariciye Vekaleti Vekili Muhtar Bey'in soru önergesine verdiği cevaptır.⁵⁸⁵ Hüsrev Bey tarafından verilen soru takririne, Muhtar Bey cevap vermeden önce Hamdullah Suphi Bey söz alarak, Spa Konferansı tarafından Osmanlı Heyeti'ne verilen notayı TBMM'de okumuştur.⁵⁸⁶ Hamdullah Suphi Bey, notayı okumadan önce yaptığı konuşmasında, İstanbul Hükûmetinin almış olduğu resmi cevabın şekil olarak TBMM'ye ait olmadığını, ancak notanın asıl oklarının doğrudan Türk Milleti'ni hedef aldığını belirtmiş, söz konusu notanın, siyasette bugüne kadar görülmemiş bir şekilde itibarsızlaştırma, garaz ve kin ifadeleriyle dolu olduğunu eklemiştir. Hamdullah Suphi Bey'e göre, bu nota karşısında yapılacak ilk iş, Hükümet-i Millîye adına bir cevap hazırlamak ve Avrupa'da yayınlamaktır. Ayrıca taşrada yayınlanması için bir cevap hazırlamaktır.⁵⁸⁷ Hamdullah Suphi Bey'den sonra söz alan Hariciye Vekaleti Vekili Muhtar Bey, bu notanın İstanbul Hükûmeti tarafından Fransa'ya gönderilmiş ve Ferit Paşa'nın riyaseti altında bulunan heyete verilmesinden dolayı söz konusu notaya Ankara Heyet-i Millîyesi tarafından cevap verilmesinin doğru olmayacağını ifade etmiştir. Çünkü bu notaya cevap verilmesi Fransa'ya giden heyetin, Ankara Hükûmetinin de heyeti olduğu izlenimi verecek olmasıdır. Ancak Muhtar Bey, söz konusu notada ifade edilen noktaların her biri ayrı ayrı ele alınmak suretiyle gazete makalesi şeklinde bu notaya ret cevabı verilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir.⁵⁸⁸

Sevr Antlaşması'nın, İstanbul Hükûmeti tarafından 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmasından sonra Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, "*İstanbul Hükûmetince sulh muahedесinin (Sevr) imzalanmasından dolayı irşad encümenince millete hitaben bir beyanname kaleme alınmasına dair*" bir takrir sunarken,⁵⁸⁹ Biga Mebusu Hamdi Bey'de, "*İstanbul Hükûmetince imza edilen sulh muahedесinin (Sevr) Büyük Millet Meclisi'nce kabul olunamayacağına dair Türk Milleti'ne ve İslam alemine bir beyanname neşredilmesine dair*" bir takrir sunmuştur. Hamdi Bey, bazı köylülerin hala daha Büyük

⁵⁸⁵ TBMMZC, 3 Ağustos 1920, III, 83.

⁵⁸⁶ TBMMZC, 3 Ağustos 1920, III, 84-86.

⁵⁸⁷ TBMMZC, 3 Ağustos 1920, III, 83.

⁵⁸⁸ TBMMZC, 3 Ağustos 1920, III, 86.

⁵⁸⁹ TBMMZC, 14 Ağustos 1920, III, 213.

Millet Meclisi'nin gayesini anlamadıkları ve aldatıldıkları için Heyet-i Vekile tarafından uyarılmalarını istemiştir. Ayrıca “*Düşmanların İslamiyet’i dünyadan kaldırmak için yazıp imza ettikleri o sulh paçavrasını düşmanlardan ziyade isteyerek kabul eden ve makamı hilâfeti bir oyuncağa çeviren ve milletimiz namına hiçbir sıfat ve salâhiyeti bulunmayan Damat Ferit ile alçak avenesinin artık tahammülün fevkine çıkan hıyanet ve cinayet ve melanetleri cephelere, vilâyata, âlemi İslam’a beyannamelerle ilân olunmasını, insaniyet ve medeniyet düsturlarını kabul eden her Hükümet’e, sulh maskesi altında imza edilip cebren tatbika çalışılan o şekavetnameyi kabul etmediğimizi ve etmeyeceğimizi şiddetli protestolarla bildirmesini*”⁵⁹⁰ teklif etmiştir.

Tunalı Hilmi Bey’in ve Hamdi Bey’in bu takrirleri hakkında söz alan Karahisar-ı Şarki Mebusu Ali Sururi Efendi, bu takrirlerin amaçlarını doğru bulmakla birlikte TBMM’nin iki defa beyanname neşretmek suretiyle bu aldatılan insanları uyardığını, uyarılara dikkat etmeyenlerin kasti davrandıklarını ifade etmiştir. Bu kişilere, doğruları tahrirle, kalemlerle anlatmanın mümkün olmadığını ve bu beyannamelerin köylere ulaştırılmasının imkansız olduğunu da belirtmiştir. Ali Sururi Efendi’ye göre, irşad zamanı geçmiş, iş fiiliyat sahasına girmiştir. Bundan dolayı irşad yapılacağına asker, para ve silah toplanmalıdır.⁵⁹¹ Ali Sururi Efendi’nin bu ifadelerinden sonra söz alan Tunalı Hilmi Bey, irşadın mühim bir mesele olduğunu, Ali Sururi Bey’in düşüncelerinin tersine bu uyarılara ne kadar devam edilirse o kadar başarılı olunacağını ve bu beyannamelerin telgraflarla Anadolu’nun en ücra köşesine dahi bildirilebileceğini ifade etmiştir. Netice olarak, Tunalı Hilmi Bey’in ve Hamdi Bey’in takrirleri kabul edilmiş ve İrşat Encümenine gönderilmiştir.⁵⁹²

Sevr Antlaşması ile ilgili TBMM’nin gündemine gelen bir diğer durum ise Kazım Karabekir Paşa’nın 17 Ağustos 1920 tarihinde İstanbul’da toplanan saltanat şurasında Sevr Antlaşması’nın imza edilmesine karar verenlerin ve imza edenlerin hıyanet-i vataniye ile suçlanmalarına dair telgrafıdır. 19 Ağustos 1920 tarihli Meclis oturumunda okunan ve TBMM tarafından münasip görülen telgraf şu şekildedir:

“Vatansız, vicdansız üç serserinin, yine kendileri gibi millet ve vatanla alakası olmayan bir kaç kişi namına sulh muahedesini imza ettiklerini ajansta gördük. Mücadele-

⁵⁹⁰ TBMMZC, 14 Ağustos 1920, III, 213-214.

⁵⁹¹ TBMMZC, 14 Ağustos 1920, III, 214.

⁵⁹² TBMMZC, 14 Ağustos 1920, III, 214-215.

i Millîyemizde daha büyük bir azim ve imanla devam tekiden ahdettiğimizi arz eylerim. İstanbul'da teşekkülünü evvelce duyduğumuz Şûra-yı Saltanatta Türkiye'nin hayatı mevcudiyetini söndüren bu zalim muahedenin imza edilmesine karar ve rey veren esamileri malum eşhasın ve muahedenameye vazî imza edenlerin ihaneti vataniye ile ittiham olunmasını ve haklarında hükmü giyabi verilmesini bu vatansızların isimlerinin her yerde lanetle yad edilmesinin ilan ve tamim olunmasını arz ve teklif eylerim.”⁵⁹³

TBMM'ye, Sevr Anlaşması aleyhinde Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyaseti tarafından 9 Eylül 1920 tarihinde bir tezkere sunulmuştur. Bu tezkerede, Osmanlılığın bağımsız olmadan yaşayamayacağı, Türk Milleti'nin istiklalini elinden alan böyle bir anlaşmayı hiçbir hakiki Müslümanın kabul etmeyeceği belirtilmiştir. Türkiye'ye uygulanacak sulh anlaşmasını, sadece Türkiye'de yaşayan ve Türkiye'nin arazi ve hukukuna sahip olan Türk Milleti'nden başka kimsenin imzalayamayacağı ifade edilmiştir. İstanbul Hükûmetinin imzası ise buz üzerine yazı yazmak olarak değerlendirilmiştir.⁵⁹⁴

TBMM'ye, 14 Eylül 1920 tarihinde Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey ve arkadaşları tarafından, halkın Millî mücadelenin niçin yapıldığını ve Sevr Antlaşması'nın maddelerinin ne olduğunu dahi bilmedikleri gerekçesiyle en az 10 kişinin irşad için iki aylığına vilayetlere gönderilmesine yönelik bir tahrir sunmalarına rağmen TBMM tarafından kabul edilmemiştir.⁵⁹⁵ Ayrıca İsmail Suphi Bey, Sevr Antlaşması hakkında irşadın önemini sürekli olarak dile getirmiştir. Ona göre, irşad meselesi ne kadar incelenirse incelenirse az incelenmiş kabul edilecek kadar önemlidir. Çünkü Anadolu'nun her yerinde insanların sulh muahedesinin adli, askeri, iktisadi maddeleri hakkında hiç bilgisi yoktur. Bundan dolayı insanlar Millî Mücadele'nin ne için yapıldığını da tam olarak bilmemektedirler. Bu yüzden İstanbul Hükûmeti ve Millî harekete karşı olanlar tarafından yapılan menfi propagandalar neticesinde insanlar kandırılmaktadır.⁵⁹⁶ Hamdullah Suphi Bey'de, yapılan tüm manevi mücadeleye rağmen halkın harbe tam olarak metanet gösterememesini, halkın içinde bulunduğu mücadelenin gerçek nedenini anlayamadığına bağlamaktadır. Hamdullah Suphi Bey'e göre, eğer başından itibaren Anadolu'nun herhangi bir bölgesine tariki diniye ve ilmiyeye mensup, uyanık bir zat

⁵⁹³ TBMMZC, 19 Ağustos 1920, III, 333.

⁵⁹⁴ TBMMZC, 9 Eylül 1920, IV, 41.

⁵⁹⁵ TBMMZC, 14 Eylül 1920, IV, 136-137.

⁵⁹⁶ TBMMZC, 25 Eylül 1920, IV, 329-330.

gönderilseydi, en baştan beri din adamlarına ve camilere müracaat ederek Türk Milleti'nin nasıl bir durumda olduğu anlatılsaydı bu durumun önüne geçilebilirdi. İstanbul Hükûmetinin sulh muahedesini nasıl ayakta selamladığını, sadece İngilizlere değil, Ermenilere ve Rumlara esir olacağımızı çok az bir para fedakârlığı sayesinde halka anlatarak hamaset ruhunun yeniden canlandırılabilceğini ifade etmiştir.⁵⁹⁷

TBMM'nin Sevr Antlaşmasının anlaşılması ve halka anlatılması için bir takım teşebbüslerde bulunduğu 28 Eylül 1920 tarihli Meclis oturumunda, Matbuat ve İstihbarat Müdürü Galip Bahtiyar Bey'in ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, sulh anlaşmasının Türkçe bir metnini neşir ve teksir için Konya'daki Öğüt gazetesi ile bir mukavele imzalanmış ve sulh muahedesinin ileri gelen kişiler ve halk tarafından adam akıllı anlaşılması için sulh anlaşmasının tefsirine ait iki eserin hazırlanması kararlaştırılmıştır.⁵⁹⁸ Bunun dışında Hamdullah Suphi Bey tarafından sipariş edilen kağıtlar Yeni Gün, Açık Söz, İkaza gibi gazetelere dağıtılmıştır. Ayrıca İstihbarat memuru olmayan yerlere memur gönderilmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir.⁵⁹⁹

2.1.3. TBMM'nin Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin Millî Mücadele Aleyhindeki Faaliyetleri Karşısında Aldığı Tedbirler

2.1.3.1. İstanbul Hükûmetinin Fetvalarına Karşı Yayınlanan Fetvalar

Heyet-i Temsiliye, İstanbul Hükûmeti tarafından yayınlatılan 11 Nisan 1920 tarihli fetvaya karşı olarak TBMM'nin açılmasından kısa bir süre önce Ankara Müftüsü Rıfat Bey başta olmak üzere 20 kişilik bir heyet tarafından hazırlanan ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde 153 müftünün onayladığı bir fetva yayınlatmıştır.⁶⁰⁰

1. *Sebeb-i nizam-ı âlem olan Halife-i Müslimin edamallahu hilafetuhu ve şevketehu ilâ-yevmü'd-din hazretlerinin makam-ı hilafet ve makarr-ı saltanatı olan İstanbul emirü'l-mümininin hilâf-ı marazisi olarak a'da-yı müslimin olan düveli muhasama tarafından fiilen işgal edilerek asakir-i İslamiye eslihasından tecrit ve bazıları be-gayr-i hak katl ve makarr-ı hilafetin muhafazasını kâfil bil cümle istihkâmat ve kalâ' ve vesait-i*

⁵⁹⁷ TBMMZC, 25 Eylül 1920, IV, 332.

⁵⁹⁸ TBMMZC, 28 Eylül 1920, IV, 388.

⁵⁹⁹ TBMMZC, 28 Eylül 1920, IV, 388.

⁶⁰⁰ Millî Mücadele Aleyhinde Yayınlanan Fetvalar başlıklı konuda fetva verme süreci ayrıntılı incelendiğinden dolayı burada sadece 16 Nisan 1920 tarihinde yayınlanan fetva verilmiştir.

harbiye-i saire zabt ve muamelat-ı resmîyeyi tedvire ve cuyuş-ı müslimini techîze memur olan Bab-ı Ali ve Harbiye Nezaretine vaz'-ı yed edilerek halifeyi menafi-i hakikiye-i milleti zâmin-i tedabir ittihazından fiilen men ve idare-i örfiye ilân ve divan-ı harpler teşkil ile İngiliz kavaninine tatbiken muhakeme ve tecziye etmek suretiyle halifenin hakk-ı kazasına müdahale ve kezalik hilaf-ı marazii hilafetpenahî olarak ecza-yı memalik-i Osmaniye'den İzmir ve Adana ve Maraş ve Ayıntab ve Urfa havalisine düşmanlar tarafından tecavüz edilerek teba-ı gayr-i müslime ile biliştirak İslâmları katliam ve malları nehb ve garet ve muhadderatına tecavüz ve mukaddesat-ı müslimini tahkir eder olduklarında ber-vech-i meşruh maruz-ı hakaret ve esaret olan Halife-i Müsliminin istihlası hususunda kudret-i mümkinelerini sarf etmek bilumum müslimine farz olur mu?

El cevap: A'lemullahu teâlâ olur.

2. *Bu surette hukuk-ı meşruasını hilâfetin kudret-i mağsubesini istirdat ve bilfiil maruz-ı tecavüz olan memalik-i mezbûreyi düşmandan tathir için mücadele ve mücahede eden cumhur-ı Müslimin şer'an bâğiy olurlar mı?*

El cevap: A'lemullahu teâlâ olmazlar.

3. *Bu surette vech-i muharrer üzere hukuk-ı mağsube-i hilafeti istirdat için düşmanlara karşı açılan mücahede de vefat edenler şehit, ber-hayat olanlar gazi olurlar mı?*

El cevap: A'lemullahu teâlâ olurlar.

4. *Bu surette mücahede ve vazife-i diniyesini ifa eden cumhur-ı Müslimine karşı düşman tarafından bililtizam Müslimin beyinde îkâ-ı katlederek istimal-i silah eden Müslimin şer'an ekber kebairi mürtekip ve sâ'ü'l-fesat olurlar mı?*

El cevap: A'lemullahu teâlâ olurlar.

5. *Bu surette düvel-i muhasamanın ikrah ve iğfali ile vakia ve hakikate gayr-i muvafık olarak sâdır olan fetvalar cumhur-ı Müslimin için şer'an muta' ve mamulün aleyha olur mu?*

*El cevap: A 'lemullahu teâlâ olmaz.*⁶⁰¹

İstanbul Hükûmetinin Anadolu hareketi aleyhinde ve halkın desteğini önlemek amacıyla yayınladığı ve Halifelîğin nüfusunun kullanıldığı fetvada; eksik ve yanlış bilgi ile inandırıcılığı zayıf deliller kullanılmışken, Ankara tarafından yayınlatılan bu fetvada, dine uygun bilgiler ve sağlam deliller kullanma hususunda hassasiyetle durulması dolayısıyla Anadolu'nun pek çok yerindeki din yetkilileri tarafından samimiyetle kabul edilmiştir.⁶⁰²

Ankara fetvasının dini yönünün daha ağır basması, milletin dini duygularına ve aklı selime uygun gelmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki din görevlilerine sürekli olarak halkın moralini yükseltecek ve dini duygularını harekete geçirecek vaazlarda bulunulması yönündeki telkinleri⁶⁰³ fetvanın halk üzerindeki tesirini arttırmıştır. Bu fetvanın halk üzerinde bıraktığı yüksek tesir göz önüne alındığında Millî hareketin halk nazarında meşruiyetini kazanması açısından toplumsal olarak önemli bir görevi yerine getirdiği söylenebilir.⁶⁰⁴

2.1.3.2. TBMM'nin Damat Ferit Paşa Hükûmetleri Döneminde Çıkardığı Kanunlar ve Kararlar

2.1.3.2.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu

TBMM açıldığı ilk günlerde uğraştığı önemli sorunlardan birisi, İstanbul Hükûmetinin Meclisin meşru olmadığı yönünde yaptığı propagandalar ve bunların etkileri olmuştur. TBMM, yapılan bu propagandaları önlemek, meşruluğunu kanıtlamak için bir kanun hazırlaması gerekmektedir.⁶⁰⁵ Ayrıca Millî hareket içinde TBMM'yi ve çalışmalarını zor duruma düşürecek gelişmelere de izin vermemek adına bir takım kanunlar çıkarmak durumunda kalmıştır.⁶⁰⁶

Bu doğrultuda Meclis'te, 25 Nisan 1920 tarihinde Karahisar-ı Sahib Mebusu Mehmet Şükrü Bey'in hıyanet-i vataniyeye ceza tayini hakkındaki kanun teklifi ile

⁶⁰¹ *İrade-i Millîye*, 22 Nisan 1336/1920; Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, 329-331; Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, 52-53.

⁶⁰² Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Hareketler*, 107-109.

⁶⁰³ Jaeschke, "Milliyetçiliğin ve Dinin İstiklal Harbindeki Rollerini", 198.

⁶⁰⁴ Karaaslan, *Millî Mücadele Döneminde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, 88.

⁶⁰⁵ Goloğlu, *3. Meşrutiyet*, 186.

⁶⁰⁶ Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Erdini Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1978, 342-343; Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, 66-67.

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun hazırlanış süreci başlamış oldu. Mehmet Şükrü Bey'in teklifi şu şekildedir:

“Büyük Millet Meclisi'nin maksadı teşekkülü malûm olduğundan istihdaf eylediği gaye-i muallâyı tekrara lüzum yoktur, ancak gaye-i matlubeye vusul için Büyük Millet Meclisi'nin ittihaz eyleyeceği nu Karrerata bütûn efradı Osmaniyenin mutavaat eylemesi lâzımdır. Bu ecilden Meclis-i Millî'nin mukarreratı aleyhinde bulunanlar veya mutavaat eylemeyenler ancak haini vatan olabilirler ve bu gibilerin de hıyanet-i vataniye ile ittihat edilmeleri lazım gelir.

1. *Halifemiz ve Padişahımız Efendimiz, Hazretleriyle memalik-i Osmaniyeyi yedi ecanibden tahlis maksadına matuf bulunan Millet Meclisi mukarreratına itaat eylemeyenler ihaneti vataniye ile ittihat olunurlar.*
2. *Hıyanet-i vataniye hakkındaki kanunu mahsus bu gibiler hakkında tatbik olunur.*⁶⁰⁷

Mehmet Şükrü Bey'in bu kanun teklifini sunarken ki gerekçesi ise, tüm yurttaki kargaşalıkların mevcut bulunması, bu kargaşalıklara bilerek ya da bilmeyerek katılanların olması, bu kişilerin vatan haini olduğu için idam edilmesi gereğidir. Mehmet Şükrü Bey'e göre, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun maksadı, halkın ibret almak suretiyle bu türlü olaylara karışmasının engellenmesidir. Mehmet Şükrü Bey, bu türlü cezalara müsamaha ve müsaade gösterildiği takdirde verilecek cezanın bir hükmü olmayacağını ve bundan dolayı kanunla sağlanmak istenen amaca ulaşamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Mehmet Şükrü Bey, bu türlü kargaşalık çıkarıcıların cezasının tüm medeni devletlerde dahi idam olduğunu ve bu kanunun benzerinin seferberlik sırasında da Divan-ı Harbler tarafından uygulandığını eklemiştir.⁶⁰⁸

Mehmet Şükrü Bey'in teklifi ile alakalı müzakereler Mecliste 26 Nisan 1920 tarihinde başlamıştır. Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemali Bey, Mehmet Şükrü Bey tarafından verilen teklifi yeniden okumuştur. Abdulkadir Kemali Bey, bu teklifin encümen tarafından uzun uzadıya görüşüldüğünü belirterek *“Makam-ı muallâ-yı hilâfeti ve memalik-i mahrusa-i şahaneyi yedi ecanipten tahlise ve taarruzatı defî maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutazammın*

⁶⁰⁷ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 63.

⁶⁰⁸ TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 63.

kavlen ve fiilen muhalefet veya ifsadatta bulunan kesian hain-i vatan addolunur. Ahkâm-ı kanuniye dairesinde muhakemeleri bilicra tecziye olunurlar.” şeklinde sonuca varıldığını söylemiştir.⁶⁰⁹ Ancak bir mebusun bu kanun teklifinin ceza kanununun hangi maddesine göre uygulanacağını sorması üzerine Abdulkadir Kemali Bey, ceza kanununun 56. maddesine göre icra edileceğini ifade etmesine rağmen, bu söz konusu maddenin, teklifteki belirtilen maksatlara uymadığının açık olduğunu ve bundan dolayı yeni bir kanun yapılması gerektiğini belirtmiştir. Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey’de, mevcut ceza kanununun Fransa’dan ya da başka bir ülkeden alındığı için Osmanlı milletinin ruhundan doğmaması dolayısıyla Meclis-i Ali’nin ihtiyacını karşılamayacağını söyleyerek, Abdulkadir Kemali Bey’e destek vermiştir.⁶¹⁰ Muhittin Baha Bey ise, yeni açılan Meclisin meşru olduğunu ve bunun aksine faaliyetlerde bulunanların vatan haini olduğunu ifade ettikten sonra ceza kanununun 56. maddesinin de bu kapsamda olduğunu ifade etmiş ve yeni bir kanuna gerek olmadığını vurgulamıştır. Sivas Mebusu Mustafa Taki Efendi’ye göre ise yeniden kanun yapmak isteğinde olunmadığından, mevcut olan kanunları uygulanacağına göre bu kanun yeterlidir.⁶¹¹

Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun mevcut olan kanunlara göre mi yoksa yeniden yapılan kanunlara göre mi uygulanacağı tartışmalarının nedeni Mehmet Şükrü Bey’e göre, Meclis’in kendisini kanun yapmaya tayin edememesinden kaynaklanmaktadır. Mehmet Şükrü Bey, İstanbul’un işgal edilmesi nedeniyle makam-ı saltanat ve Meclis-i Mebusanın faaliyetlerini yerine getiremediği ve bundan dolayı milletin Meclisi vazifelendirdiğini söylemiştir. Bu nedenle Meclis hem hükümet icrasını yerine getirmeli hem de milletin geleceği için gerekli olan kanunları yapmalıdır. Yani Mehmet Şükrü Bey, Meclisin nasıl davranacağını tespit etmesi halinde bu konudaki ihtilafların çoğalmayacağını ileri sürmüştür.⁶¹²

Mehmet Şükrü Bey’in bu gerekçelerine karşılık, itiraz edenlerin mevcut olmasına rağmen bu kanun teklifi 29 Nisan 1920 tarihinde TBMM’nin iki numaralı kanunu olarak kabul edilmiştir.⁶¹³ 14 maddelik Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun metni ise;

⁶⁰⁹ TBMMZC, 26 Nisan 1920, I, 79.

⁶¹⁰ TBMMZC, 26 Nisan 1920, I, 79.

⁶¹¹ TBMMZC, 26 Nisan 1920, I, 80.

⁶¹² TBMMZC; 26 Nisan 1920, I, 81.

⁶¹³ Bu kanunun müzakeresi hakkında bilgi edinmek için bkz. TBMMZC, 25 Nisan 1920- 29 Nisan 1920, I, 63-145; Cemil Kutlu, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun*

1. *Makam-ı muallâ-yı Hilâfet ve Saltanat'ı ve Memalik-i Mahrusa-i Şahaneyi yedi ecanipten tahlis ve taarruzatı defî maksadına ma'tuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisi'nin meşrûiyetine isyanı mutazammın kavlen veya fi'ilen veya tahriren muhalefet veya ifsâdâtta bulunan kesân, hain-i vatan addolunur.*
2. *Bilfi'il hıyanet-i vataniyede bulunanlar salben idam olunur. Fer'an zimmedhal olanlar ile müteşebbisleri kanun-u cezanın kırk beşinci ve kırk altıncı maddesi mucibince tecziye edilirler.*
3. *Va'az ve hitâbet suretiyle alenen veya ezmine-i muhtelifede eşhâs-ı muhtelifeyi sırâen ve kavlen hıyanet-i vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşviki suver ve vesait-i muhtelifeye ile tahriren ve tersimen irtikâp eyleyenler muvakkat küreğe konurlar. Tahrikât ve teşvikat sebebiyle madde-i fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar.*
4. *Hıyanet-i vataniye maznûnlarının mercî muhakemesi ikaif cürüm edilen mahaldeki bidayet ceza mahkemesidir. Ahval-i müstacele ve fevkalâdede maznûn derdest edildiği mahal mahkemesi de icrayı muhakeme ve itayı karara salâhiyettardır.*
5. *Hıyanet-i vataniye maznûnlarının muhakemesi bidayet ceza mahkemelerinden verilecek gayri muvakkat tevkif müzekkeresi üzerine her halde mevkûfen icra edilir.*
6. *Zabita-i adliye memurlarının tanzim edecekleri tahkikat-ı iptidaiye evrakı daire-i istintaka tevdi olunmaksızın mahallin en büyük mülkiye memuruna ita olunur ve onun tarafından dahi müddeiumumiler vasıtasıyla yirmi dört saat zarfında mahkemeye verilir.*
7. *Hıyanet-i vataniye maznûnlarına ait muhakemât, bir sebab-i mücbir olmadıkça azam-î yirmi günde hükme raptolunacaktır. Bu müddeti bilâ sebebi mücbir tecavüz ettiren mahallin zabıtası ile mahkeme heyeti kanun-u cezanın yüz ikinci maddesi zeyli mücibince cürmünün derecesine göre*

tecziye edilmek üzere mâ'fevki mahkemesince muhakemesi bi'licra azamî yirmi gün zarfında hükme raptedilecektir.

8. *İşbu kanuna tevfikân mehâkimden sâdır olacak mukarrerat katî olup Büyük Millet Meclisi'nce ba'de-l-tasdik mahallerinde infaz olunur. Tasdik edilmediği takdirde Meclis'ce ittihaz edilecek karara Tevfik-i muamele olunur.*
9. *İşbu cerâimin emr-i muhâkemesi için mahkemelerce istenilen şahsa, celp ve davete hacet kalmaksızın bilâ; hüküm inhisar müzekkeresi tastir kılınır.*
10. *İsyana iştirak etmeyen eşhâs hakkında ligarazın isnâdâtta bulunanlar isnat ettikleri cürmün cezasıyla mücazat olunurlar.*
11. *Haklarında gıyaben hüküm sâdır olan eşhâs, derdestlerinde işbu kanuna tevfikân yeniden ve vicahen muhakemeleri icra olunur.*
12. *İşbu kanun her mahallin idare âmiri tarafından nahiye ve kaza, liva ve vilâyat merkezlerine ve köy heyet-i ihtiyariyeleri, müctemian celbedilerek ifham ve sureti tebliği mutazamın heyet-i mezkûre âzalarının imzalarını havi zabıt varakaları tutularak idare Meclislerince hüfzedilmekle beraber kâvânînin neşir ve ilânı hakkındaki kanuna tevfikân ayrıca neşir muamelesi dahi yapılacaktır.*
13. *İşbu kanunun icra-yı ahkâmına Büyük Millet Meclisi memurdur.*
14. *İşbu kanun her mahalde tarih-i tebliğ ve ilânından kırk sekiz saat sonra mer'i olacaktır.*⁶¹⁴

TBMM, bu kanun ile milletin önünde meşruiyetini teyit etmenin yanında milletin menfaatlerine aykırı yapılan faaliyetlere mahkemeler tarafından verilecek hüküm gereğince karşılık verileceği kuralını getirmiştir.⁶¹⁵ Yani TBMM, bu kanun ile hukuksuz bir takım yargılamaların önüne geçmeye çalışmıştır. Ancak çıkarılan bu kanuna rağmen keyfi davranışların önüne geçilememiş olması Meclisin otoritesini azaltırken, bu kanunu uygulayacak mahkemelerin bulunmaması bazı olumsuzluklara neden olmaktadır.⁶¹⁶ Bundan dolayı 26 Haziran tarihinde bu duruma çare olarak İstanbul'daki Divan-ı

⁶¹⁴ *Kavanin Mecmuası*, I, 2-4. *TBMMZC*, 29 Nisan 1920, I, 137-145; *İrade-i Millîye*, 6 Mayıs 1336/1920; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 121-123; Kutlu, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun ve Kararnameler*, 31-33.

⁶¹⁵ Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, 66.

⁶¹⁶ Taşer, *Mütareke Döneminde Divan-ı Harb-i Örfiler*, 179.

Harplere benzer mahkemeler kurulmuşsa da sorun tam olarak çözülememiştir. Neticede 11 Eylül 1920 tarihinde çıkarılan Firariler Hakkında Kanun ile İstiklal Mahkemeleri kurulmuş ve Divan-ı Harplerin bakmakta olduğu davalar bu mahkemelere devredilmek suretiyle sorun çözülmeye çalışılmıştır.⁶¹⁷

2.1.3.2.2. 16 Mart 1920 Tarihinden İtibaren İstanbul Hükûmetince İmzalanan Tüm Sözleşme, Anlaşma Ve Sairenin Yok Hükümünde Kabul Edilmesi Hakkında Kanun

TBMM, açıldıktan sonra İstanbul Hükûmetinin aldığı karar ve yaptığı uygulamaları milletin çıkarlarına uygun görmediğinden dolayı İstanbul Hükûmeti tarafından yapılan tüm işlemlerin geçersiz olduğu yönünde bir kanun çıkarma gereği görmüştür.

Bu kanunun hazırlanış süreci, 29 Nisan 1920 tarihinde İstanbul Mebusu Dr. Adnan Bey ve arkadaşının İstanbul'un işgalinden itibaren İstanbul Hükûmeti tarafından imzalanan bütün mukavelatın "*keenlemyekûn*" kabul edilmesi hakkında verdikleri kanun teklifi ile başlamıştır. Aynı oturumda, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'de, İstanbul'un işgali ile Hükûmetin İtilaf Devletleri tarafından esir alındığından dolayı yapılan bütün işlemlerin İngilizlerin arzu ve isteklerine göre yapılacağı sebebiyle benzer bir kanun teklifini TBMM'ye sunmuştur.⁶¹⁸

TBMM'ye verilen bu kanun teklifleri hakkında 4 Mayıs 1920 tarihinde Adliye Encümeni ve Hariciye Encümeni bir mazbata sunmuşlardır. Adliye Encümeni mazbatasında sadece 16 Mart tarihinden sonra imzalanan ve imzalanacak mukavelatı dikkate almıştır. Hariciye Encümeni mazbatasında ise, Adliye Encümeni mazbatasından farklı olarak birkaç husus dikkat çekmektedir. Hariciye Encümeni, Mondros Mütarekesi tarihinden İstanbul işgaline kadar imzalanmış fakat Meclis tarafından onaylanmamış olan mukavelatın da geçersiz sayılmasını ve İstanbul Hükûmetinin milletin aleyhine yapmak isteği bir takım menfi faaliyetler için hazineден harcayacağı para içinde sorumlu olmasını istemektedir.⁶¹⁹

⁶¹⁷ Taşer, *Mütareke Döneminde Divan-ı Harb-i Örfiler*, 179-180.

⁶¹⁸ TBMMZC, 29 Nisan 1920, I, 145.

⁶¹⁹ TBMMZC, 4 Mayıs 1920, I, 203; Yaşar Özüçetin, İsmail Filiz, "Meclis Zabıtlarına Göre Millî Mücadele'de İstanbul Hükûmetinin Tutumuna Karşı Tepkiler ve Yorumlar", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXXIV, Güz 2013, 184.

Adliye Encümeni adına söz alan Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, Hariciye Encümeni tarafından Mondros Mütarekesi'nden itibaren imzalanmış mukavelatin kabul edilmemesi yönündeki teklifine, İzzet Paşa ve Ali Rıza Paşa gibi milletin güvenini kazanmış olan kişiler tarafından da Hükûmetlerin kurulduğu ve bu kişilerin yaptığı işlemlerin milletin yararına olabileceği gerekçesiyle, bu hükümetler zamanında yapılan işlemlerin reddedilmesinin doğru olmadığını belirten bir cevap vermiştir.⁶²⁰ Mehmet Şükrü Bey, bundan önceki Meclisler tarafından itimat edilen Hükûmetin yaptığı kanunları kabul etmeninin milletin seçtiği mebusları kabul etmemek anlamına gelebileceğini ifade ederek böylesi bir durumun doğurabileceği sıkıntılara dikkate çekmiştir.⁶²¹ Hariciye Encümeni adına söz alan Karahisar-ı Sahib Mebusu Hulusi Bey ise, Mondros Mütarekesi'nden sonra hükümetçe yapılan antlaşma ve kararların sadece Meclis onayından geçmeyenlerin kabul edilmediğini, gerekli görülenlerin ise Meclis tarafından onanmak suretiyle yürürlüğe konabileceğini izah etmiştir.⁶²²

Bu kanun teklifi hakkında TBMM'de 6 Mayıs 1920,⁶²³ 13 Mayıs 1920,⁶²⁴ 17 Mayıs 1920⁶²⁵ ve 7 Haziran 1920⁶²⁶ tarihlerinde yapılan görüşmeler neticesinde “16 Mart 1336 tarihinden itibaren İstanbul Hükûmetince akdedilen bilcümle mukavelât, uhdat vesairenin keenlemeyekün addi hakkında kanun” 7 numaralı kanun olarak aşağıdaki şekli ile kabul edilmiştir.

1. *İstanbul'un işgali tarihi olan 16 Mart 1336'dan itibaren Büyük Millet Meclisinin tasvibi haricinde İstanbul'ca akdedilmiş veya edilecek bilûmum muahedat ve mukavelât ve ukudat ve mukarreratı resmiye ve verilmiş imtiyazat ve maadin ferağ ve intikalâtı ve ruhsatnameleri ile mütarekeden sonra akdedilmiş bilcümle muahedatı hafiyeye ve doğrudan doğruya veya bilvasıta ecanibe verilmiş imtiyazat ve maadin ferağ ve intikalâtı ile ruhsatnameleri keenlemeyekündür.*

⁶²⁰ TBMMZC, 4 Mayıs 1920, I, 204.

⁶²¹ TBMMZC, 6 Mayıs 1920, I, 223.

⁶²² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, I, 124. Mazbataları sunanların savunmaları hakkında daha geniş bilgi için bkz. TBMMZC, 4 Mayıs 1920, I, 204-210.

⁶²³ TBMMZC, 6 Mayıs 1920, I, 223-233.

⁶²⁴ TBMMZC, 13 Mayıs 1920, I, 288.

⁶²⁵ TBMMZC, 17 Mayıs 1920, I, 327-329.

⁶²⁶ TBMMZC, 7 Haziran 1920, II, 139-145.

2. *İşbu maddei kanuniyenin icrasına Büyük Millet Meclisi Heyeti İcraiyesi memurdur.*⁶²⁷

2.1.3.2.3. Damat Ferit Paşa ve Kabinesindekilerin Vatandaşlıktan Çıkarılmaları ve Gıyaben Yargılanmaları Kararı

TBMM'nin İstanbul Hükûmeti hakkında almış olduğu kararlardan biri de Damat Ferit Paşa kabinesinin Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre yargılanması kararıdır.

İzmit Mebusu Hamdi Bey ve arkadaşları tarafından 13 Mayıs 1920 tarihinde Damat Ferit Paşa ve arkadaşları hakkında Hıyanet-i Vataniye Kanunu gereğince gıyaben yargılanması için TBMM'ye bir takrir sunulmuştur. Bu takrirden, Damat Ferit Paşa ve kabinesi, İslamları birbirine karşı tahrik ve teşvik etmekten suçlanmakta ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci ve ikinci maddesine göre yargılanması istenmektedir.⁶²⁸

Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, bu takririn kanuna aykırı olduğu için uygulanamayacağını belirtmiştir. Çünkü Refik Şevket Bey'e göre, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre yargılanan bir kişinin mahkemesi ya suçu işlediği bölgedeki mahkemelerce ya da tutuklandığı bölgedeki mahkemelerce görülmesi icap etmektedir. Bundan dolayı Ferit Paşa'nın Ankara'da yargılanması imkansız olduğu için bu kararı almanın bir anlamı yoktur.⁶²⁹ Ancak bir mebus Ferit Paşa ve kabinesinin yapmış olduğu faaliyetlerden sadece İstanbul'un değil, memleketin hepsinin etkilendiğini belirtmek suretiyle Refik Şevket Bey'in teklifini kabul etmemiştir.⁶³⁰

Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey ise, İstanbul ile Ankara arasında yabancı kuvvetler olduğu sürece bu yargılamanın yapılamayacağını belirtmekle birlikte, böyle bir yargılamanın manevi etkisine dikkat çekmiştir. Memleketin ölüm kalım mücadelesi verdiği bir dönemde bunu anlamaktan ve hissetmekten aciz olan bir takım insanların Anadolu insanını birbirine kırdırmak amaçlı tahrikler yaptığını belirtmiştir. Bu kişilerin yakalanamayacağını belirten Hamdullah Suphi, Millet Meclisinin böyle bir karar alarak

⁶²⁷ *Kavanin Mecmuası*, 13; Çöker, *Türk Parlamento Tarihi*, I, 126-127.

⁶²⁸ *TBMMZC*, 13 Mayıs 1920, I, 282.

⁶²⁹ *TBMMZC*, 13 Mayıs 1920, I, 283.

⁶³⁰ *TBMMZC*, 13 Mayıs 1920, I, 283. Refik Şevket Bey'in sözlerini kabul etmeyen Mebusun kim olduğu belirtilmemiştir. Meclis zabıtlarında kendisinden "soldan bir mebus" olarak bahsedilmiştir.

halkta kendi⁶³¹ haklarının savunulduğu izlenimi verileceği için bu kararın manevi önemine dikkat çekmiştir.

Mersin Mebusu İsmail Safa Bey ise, Adana ve havalisinin en büyük düşmanı olarak Damat Ferit Paşa'yı belirttikten sonra Paşa'nın Paris Konferansı'nda Torosların güneyindeki Türkleri kabul etmediğini ve bu bölgeyi Fransızlara peşkeş çektiğini ifade etmiştir.⁶³² Bundan dolayı *“biz Adanalılar Ferit Paşa'yı vatandaşlık hukukundan tecrit ediyoruz ve istiyoruz ki, Anadolu'nun her tarafından Türk kardeşlerimiz, bir Kilikya'yı peşkeş çeken bir bedbahtı kendi aralarından tart etsinler. Vatandaşlık hukukundan mahrum etsinler.”*⁶³³ sözlerini söylemek suretiyle Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlıktan çıkarılmasını teklif etmiştir.

Kırşehir Mebusu Müfit Efendi ise, 16 Mart 1920 tarihinden sonra İstanbul'da Hükûmetin kalmadığını, dolayısıyla Ferit Paşa'nın sadrazam olmadığını ve millete ihanet ettiğinden dolayı vatandaşlıktan çıkarılması gerektiğini söylemiştir.⁶³⁴

Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlıktan çıkarılması ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre gıyaben yargılanması hakkında verilen teklifleri için Adliye Encümeni mazbatasını 19 Mayıs 1920 tarihinde Meclise sunmuştur. Adliye Encümeninin mazbatası *“İslâmları yekdiğeri aleyhine tahrik ve teşvik ile beynelislâm iraka-i deme sebebiyet ve şu suretle hıyanet-i vataniyeleri sabit olan Ferit Paşa Kabinesiyile müzahir ve muinlerinin Hıyanet-i Vataniye Kanunu ahkâmı mündericesine tevfikân icrayı muhakeme-i gıyabiyeleri için bir karar ittihazı hakkındaki İzmit Mebusu Hamdi Bey tarafından ita ve Meclisi Umumiden havale olunan 13 Mayıs sene 1336 tarihli, Ferit Paşa'nın Sulh Konferansında (Toros'un cenubundaki dört milyona yakın Türkü haymeneşin ve yabancı addederek Fransızlara peşkeş çekmesi ve Anadolu'nun muhtelif mahallerinde şuriş ve fesat ikama kalkışması büyük bir hıyanet olduğundan kendisinin vatandaşlık hukukundan tecridine ve milletimiz arasından tardına karar verilmesine) mütedair bulunan, Mersin Mebusu İsmail Safa ve Bursa Mebusu Emin Beyler taraflarından muta takrirler üzerine müzakere olundu. Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlık hukukundan tecridine ve milletimiz arasından tardına karar verilmesi hakkındaki teklif encümenimizce de muvafık ve münasip*

⁶³¹ TBMMZC, 13 Mayıs 1920, I, 283-284.

⁶³² TBMMZC, 13 Mayıs 1920, I, 284; Yaşar Özüçetin, İsmail Filiz, “ Meclis Zabıtlarına Göre Millî Mücadele'de İstanbul Hükûmetinin Tutumuna Karşı Tepkiler ve Yorumlar”, 187.

⁶³³ TBMMZC, 13 Mayıs 1920, I, 284.

⁶³⁴ TBMMZC, 13 Mayıs 1920, I, 284.

görölmekle keyfiyetin olveçhile karar ita buyurulması zımnında Meclis-i Umumiye tevdiine, Ferit Paşa ile hıyanet-i vataniyede bulunan rüfekaşı ve müzahir ve muinleri hakkında takibat ve tahkikatı lâzime-i kanuniye icra ettirilmesinin de Heyet-i İcraiyyeye berayı havale Makam-ı Celil-i Riyasete takdimine karar verildi.”⁶³⁵ şeklindedir. Nitekim Damat Ferit Paşa ve kabinesinin vatandaşlıktan çıkarılmasına ve gıyaben yargılanmasına karar verilmiştir.

2.1.3.2.4. İstanbul Hükümetince Yapılan Terfiler Vesairenin Yok Hükümünde Sayılması

TBMM, İstanbul Hükümeti tarafından yapılmış olan terfi, atama vb. işlemlerinde geçersiz sayılması ile ilgili de bir takım kararlar almıştır.

Bu konu hakkında TBMM’ye, Müdafaa-i Millîye Vekaleti tarafından verilen bir tezkere verilmiştir. Fevzi Paşa’nın vermiş olduğu tezkere “*Din ve vatanın temini selâmeti için ihtiyar olunan müdafaa-i meşrua-i Millîyeyi amelden iskat ve bu suretle menafî-i hasiselerine zemini müsaid ihzar etmek isteyen İstanbul kabinesi reisi olup ahiren Harbiye nezareti umurunu da tedvir eden Ferit Paşa’nın milleti necibe-i Osmaniyyeyi usul ve nizam haricinde birtakım terfiler ve terakkilerle oradaki zabitanı idlâl ve buradakileri de meyusiyete ilka ile iki başlı muvaffakiyet teminine çalıştıkları cihetle herhalde doğru olmayan ve hasbelbeşeriye bazı gûna sui telekkiye sebep olması muhtemel bulunan bu nameşru muamelenin netice-i muhtemesine manii kavi teşkil etmek için İstanbul’un tarihi işgali olan 16 Mart 1336 tarihinden sonra İstanbul’ca yapılan her nevi terfi, taltif ve tayinlerle alâkadarına bahşolunan hukukun keenlemyekûn addedilmesi muvafık gibi mütalea kılındığından keyfiyetin ve burada müdafaa-i din ve vatan uğrunda ibrazı hamiyet ve fedakâri eden heyeti zabitan mukadderatının ne suretle temin olunması muvafık görüldüğünün bir karara rabtile taraflı âciziye işarını rica ederim efendim hazretleri.*”⁶³⁶ şeklindedir.

Bu tezkere hakkında söz alan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Efendi, tezkerenin encümene gitmesine gerek olmadığı, 16 Mart’tan itibaren yapılmış olan tüm işlemlerin geçersiz sayıldığını belirtmiştir. Ancak 16 Mart tarihinden önceki yapılan atama, terfi vb. işlemlerin bu karara uyup uymadığı konusunda bir ihtilafın olduğunu da ifade etmiştir.

⁶³⁵ TBMMZC, 19 Mayıs 1920, I, 342; ATTB, IV, 347-348.

⁶³⁶ TBMMZC, 24 Mayıs 1920, II, 25.

Çorum Mebusu Ferit Bey ise, vatan vazifesini yerine getiren zabitan hakkında nasıl bir karar verileceğinin görüşülmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶³⁷

Bu kısa görüşmeden sonra söz konusu tezkere, “*İstanbul’daki gayri meşru kabinenin oradaki zabitanı idlal için yaptığı gayri kanuni terfi vesaire keenlemyekûn hükmündedir*” şeklinde kabul edilmiştir. Çorum Mebusu Ferit Bey’in ifade ettiği diğer kısım ise Müdafaa-i Millîye Encümenine havale edilmiştir.⁶³⁸

2.1.3.2.5. İstanbul Hükûmetiyle Resmi Haberleşmenin Yasaklanması Hakkında Kararname

Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul Hükûmeti ile tüm resmi yazışmaların yasaklanması hakkında 6 Mayıs 1920 tarihinde bir kararname yayınlamıştır. Bu kararname aşağıdaki şekildedir.

1. *İstanbul ile her nevi resmi muhaberat memnudur. Dersaadet’ten gelecek evrak-ı resmiye ile İstanbul matbuatı derhal iade olunacaktır. Evrak-ı varideyi ve matbuatı kabul eden veya iade etmeyen memurlar hıyanet-ı vataniye mucibince ittiham edilecektir.*
2. *Posta ve telgraf muhaberatının hususi ve ticari olan kısmı muayyen merkezlerde sansüre tabi olmak şartıyla serbesttir. Ancak mektuplar açık olarak teati edilecektir.*
3. *3. Muhaberat Türkçe olacaktır. Fransızca muhaberat için lüzumu kadar mahreç tayin edilecektir. Bu kararın icrasına Dahiliye Vekaleti memurdur.*⁶³⁹

2.1.3.3. TBMM’nin Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin Millî Mücadele Aleyhindeki Propagandan Faaliyetleri Karşısında Aldığı Tedbirler

2.1.3.3.1. Anadolu Ajansının Kurulması

Anadolu Ajansı, TBMM tarafından kurulmamakla birlikte, İstanbul Hükûmeti ve İtilaf Devletleri tarafından Millî hareket aleyhinde yapılan olumsuz propagandalara karşı

⁶³⁷ TBMMZC, 24 Mayıs 1920, II, 25.

⁶³⁸ TBMMZC, 24 Mayıs 1920, II, 25.

⁶³⁹ Server R. İskit, *Türkiye’de Matbuat Rejimleri: Tahlil ve Tarihçe*, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1939, 137-138; Kutlu, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun ve Kararnameler*, 81. Ayrıca bu kararnamenin bir de talimatnamesi bulunmaktadır. Talimatname için bkz. İskit, *Türkiye’de Matbuat Rejimleri*, 138-139.

Millî hareket mensupları tarafından kurulduğu için bu kısımda incelemek uygun görülmüştür.

Millî Mücadele döneminde çekilen sıkıntılardan bir tanesi de iletişim eksikliğidir. Savaş ortamında iletişim, cephelerde kazanılan başarılar kadar önemlidir. Çünkü içinde bulunulan durum hakkında halkın bilgilendirilmesi, aydınlatılması ve bilinçlendirilmesi gerekmekte ve içte ve dışta Millî hareket lehine kamuoyu oluşturulmasına gereksinim duyulmaktadır.⁶⁴⁰ Bu durumun farkına çok iyi varan Mustafa Kemal Paşa, TBMM açılmadan önce, askeri ve Millî teşkilatların mahallelere ve köylere kadar ulaştırılması ve genişletilmesi için uğraşırken, aynı zamanda buralara Millî hareket hakkında bilgilerin ulaştırılma sorununu fark etmiştir. Bu yüzden dolayı, ilk olarak İrade-i Millîye ve Hakimiyet-i Millîye gazetelerini çıkartmış, ardından da 6 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Anadolu Ajansını kurmuştur.⁶⁴¹

Anadolu Ajansı, Yunus Nadi Bey ve Halide Edip Hanım'ın yaptıkları görüşmelerde bir ajansın kurulması yönünde aldıkları kararı Mustafa Kemal Paşa bildirmeleriyle yapılan 4 veya 5 Nisan 1920 tarihli toplantı sonucunda kurulmuştur.⁶⁴² Mustafa Kemal Paşa, Anadolu Ajansının kuruluşunu, Kolordulara, vilayetlere, müstakil livalara, müdafaa-i hukuk merkezlerine bir genelge ile bildirmiştir. Bu genelgede, İstanbul'un işgali neticesinde ortaya çıkan tehlikeli durum karşısında Müslümanların iç ve dış en doğru haberlerle aydınlanmalarının gerekli olduğu vurgulanarak en yetkili kişilerden oluşan Anadolu Ajansı'nın kurulduğu belirtilmiştir.⁶⁴³

Genelgede incelendiğinde iki nokta dikkati çekmektedir. İlki, Millî hareket mensuplarının bir haberleşme ihtiyacının mevcut olması ve kurulan bu ajans sayesinde haberleşme ihtiyacının karşılanmasıdır. İkincisi ise, Anadolu Ajansının bir propaganda örgütü olarak kurulduğuna yönelik değerlendirmeler yapılmasına sebep olan, ajansın iç

⁶⁴⁰ Hilmi Bengi, " Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-2011)" *Atatürk Yolu Dergisi*, 50, Güz 2012, 301.

⁶⁴¹ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın 1919-1921*, (3. Baskı), AAM Yayınları, Ankara, 2014, 41.

⁶⁴² Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, 93-94; Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, 108.

⁶⁴³ Safa Tekeli, *Atatürk ve Anadolu Ajansı*, (1. Baskı), Anadolu Ajansı Yayınları, İstanbul, 2002, 19.

ve dış kamuoyunu aydınlatma amacı taşımasıdır.⁶⁴⁴ Ayrıca genelgede, en doğru haberler ile halkın bilgilendirilmesi istenmiştir.⁶⁴⁵

Anadolu Ajansı, Millî Mücadeleyi desteklemek amacıyla, Anadolu halkına ulusal savaş ve Millî hareket hakkında doğru ve düzenli bilgiler ulaştırmak, Anadolu'da başlamış olan bağımsızlık savaşını tüm dünya kamuoyuna en doğru şekilde anlatabilmek ve Millî mücadelenin sesi olmak amacını misyon edinmiştir.⁶⁴⁶

Anadolu Ajansının ilk haberi, Mustafa Kemal Paşa tarafından incelenen Anadolu Ajansının görevine başladığını duyuran ve ilk haberlerin yer aldığı Anadolu Ajansı Tebligatı'dır.⁶⁴⁷ Bunun haricinde 14 Nisan 1920 tarihinde Dürrizade Abdullah Efendi tarafından Millî hareket aleyhine yayınlanan fetvaya karşı verilen cevap ve Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu Ajansındaki ilk bildirisi yayınlanmıştır. Ayrıca 17-18 Nisan 1920 tarihlerinde Millet Meclisinin açılacağı yönünde yayınlar yapılmıştır.⁶⁴⁸

TBMM açılmadan önce, haberlerin yaygınlaştırılarak her yere dağıtılmasını isteyen bu Mustafa Kemal Paşa çalışmalarını hızlandırmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, İstanbul halkının Millî hareketten günü gününe haberdar olması için Balıkesir 64. Fırka Komutanlığına ve Mudanya Kaymakamlığına telgraf çekmek suretiyle TBMM açıldıktan sonra Anadolu'nun kazanacağı olağanüstü ilgi sebebiyle İstanbulluların, Anadolu'daki gelişmelerden haberdar olması adına Anadolu Ajansı'nın günlük bildirimlerinin aksamadan Bandırma ve Mudanya'daki güvenilir kayıkçılar vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmesini istemiştir.⁶⁴⁹

Anadolu Ajansı, Türk kamuoyunu yanlış yollara sürükleyecek ve Millî birliğin sağlanmasını tehlikeye düşürecek iç ve dış olumsuz yayınlara karşı halkı aydınlatmak, Millî hareketin başarıya ulaşmasını sağlayacak karar ve hareketler ile TBMM tarafından alınan kararları günü gününe halka ulaştırmak suretiyle hükümet ile halk arasında bağlantıyı sağlayarak önemli bir rol oynamıştır.⁶⁵⁰

⁶⁴⁴ Bengi, "Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal", 303.

⁶⁴⁵ Tekeli, *Atatürk ve Anadolu Ajansı*, 19.

⁶⁴⁶ Sevcan Başboğa, *Anadolu Ajansı (1920-1922)*, (Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, 85.

⁶⁴⁷ Tekeli, *Atatürk ve Anadolu Ajansı*, 23-24.

⁶⁴⁸ Tekeli, *Atatürk ve Anadolu Ajansı*, 27-31.

⁶⁴⁹ Yücel Özkaya, "Millî Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler" *AAMD*, I, 2, Mart 1985, 597.

⁶⁵⁰ Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın*, 43.

2.1.3.3.2. İrşad Encümeninin Kurulması

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla, Saray, İstanbul Hükûmeti ve İtilâf devletleri Ankara Hükûmetine karşı halkı isyana teşvik için yoğun bir propaganda faaliyeti içerisine girişmiştir. TBMM, sözü edilen bu propaganda faaliyetlerini etkisiz kılmak ve halkın TBMM etrafında toplanmasını sağlamak için karşı bir propaganda içinde olmuştur. İstanbul Hükûmetinin, Anadolu halkının dini duygularını kullanmak suretiyle yayınladığı fetva, Millî hareketin bir İttihatçılık ve Bolşeviklik faaliyeti olduğu yönünde yapılan çalışmalar, Millî Mücadele Hareketi'ni zor durumda bırakıyordu. Bu propagandaların olumsuz sonuçlarından kurtulmak amacıyla TBMM'nin aldığı önlemlerden birisi kamuoyunun Millî hareketin faaliyetleri açısından aydınlatılması ve yönlendirilmesi çalışmaları olmuştur. Bu amaca ulaşmak için yapılan faaliyetlerden ilki Meclisin faaliyetlerini broşür, kitapçık ile anlatmanın yanı sıra Millî mücadele hakkında doğru ve düzenli bilgileri halka yüz yüze görüşerek anlatmak amacıyla İrşad Encümenini kurmak olmuştur.⁶⁵¹

İrşad Encümeninin kurulmasını TBMM gündemine ilk getiren Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi olmuştur. Şeyh Servet Efendi, TBMM'nin 27 Nisan 1920 tarihli 5. oturumunda *“İrşad, hayat-ı insaniyenin en mühim âmili saadeti olduğu beşeriyetin tecarübü aide-i tarihiyesi ile katiyet kesbetmiş bir hakikattir. Maalesef düşmanlarımız bu nâfi ve mukaddes hakikati makûs bir vaziyete sokarak (Kelimetülhak üridübihelbatıl) medlûlünce zahirde hakkı iltizam ediyor gibi görünerek hakikatte ise bâtili yürütmek ve gasbı hak etmek gibi makasıdı bâtila ile propaganda namı altında azîm teşkilât yaparak malen ve bedenen büyük fedakârlıklar ihtiyarı ile âlemi insaniyeti ifsadetmekte devam edegelmişlerdir. Bugün pek ziyade şayanı teessür olan hâdisatı hazıramız dahi düşmanlarımızca işte bu vasıta ile ika edilmektedir. Binaenaleyh aleyhimizdeki silâh ile mukabele etmek lüzumu bedihi olmasına zamimeten her bir şekli mâkul ve meşruda neşri hakayik ile inşadı ervah ve tenviri efkârın ehemmiyet ve azameti de müstağni arz ve izah bulunduğundan Büyük Millet Meclisi'mizin tesis edeceği şubası mesai meyanında bir de umuru irşadiye şubesinin teşkili ile bunun Memalik-i Osmaniyyeye teşmilini”* şeklindeki teklifi neticesinde TBMM'de görüşülmeye başlanmıştır.⁶⁵²

⁶⁵¹ Betül Aslan, “Millî Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşat Encümeni”, *Atatürk Dergisi*, IV, 2, 2004, 127.

⁶⁵² *TBMMZC*, 27 Nisan 1920, I, 94-95.

TBMM'nin açıldığı ilk günlerde İrşad Encümeninin gündeme getirilmesinde Millî hareket mensuplarının propagandanın önemini artık tecrübe etmiş olması ve Ankara yakınlarındaki Beypazarı'nda meydana gelen olaylar neticesinde bölgeden gelen telgraflar etkili olmuştur.⁶⁵³

Şeyh Servet Efendi, teklif önergesi hakkında izahat verirken, düşman devletler tarafından propagandanın nasıl yapıldığı ve ne şekilde kurumlaştığı hakkında bilgi vererek, Anadolu'da kurulacak olan bu Encümenin nasıl bir yol izlemesi gerektiğini de izah etmiştir. Buna göre İrşad Encümeni, sıkıntılı bölgelerdeki eşraf, ayan ve ulemanın çağırılması ya da o bölgelere heyet gönderilmesi, asker, jandarma ve polis efradının kalplerinin takviye edilmesi şeklinde faaliyet göstermesini tavsiye etmiştir. Ayrıca düşmanlar tarafından ele geçirilmeyen bölgelerdeki eşraf, ayan ve ulemayı çağırmak ya da heyet göndermek veya İrşad Encümeninin bir şubesini açmak şeklinde bir yol izlenmesini tavsiye etmiştir.⁶⁵⁴

İsmail Şükrü Bey, irşad yapılmasına, bunun gerekliliğine inandığını belirtmekle birlikte İrşad Encümeni adında yeni bir nezaretin yapılmasına gerek olmadığını İlmiye Encümenine verilecek tali bir unvan ve vazife ile de bu görevin yapılabileceğini ifade etmiş fakat Meclis, bir encümen kurulması gereği üzerinde durarak İrşad Encümeni kurulmasını kabul etmiştir.⁶⁵⁵

İrşad Encümeni kurulduktan sonra bu encümene her encümenden bir aza seçilmesi kararlaştırılmıştır. İrşad Encümeninin ilk başkanlığına İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey seçilmiştir. Mazbata Muharrirliğine Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, katipliğine ise Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey seçilmişlerdir.⁶⁵⁶ Bu suretle İrşad Encümeni yakın tarihimizin ilk propaganda encümeni olarak TBMM tarafından kurulmuştur.⁶⁵⁷

⁶⁵³ Aslan, “ Millî Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşat Encümeni, 130. Beypazarı'ndan gelen telgraf için bkz. *TBMMZC*, 25 Nisan 1920, I, 46-51.

⁶⁵⁴ *TBMMZC*, 27 Nisan 1920, I, 95-96; Bayram Küçüköğlü, *Millî Mücadele Sürecinde Uygulanan Propaganda Yöntemleri ve Atatürk'ün Propagandacı Kişiliği*, (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2005, 60-63.

⁶⁵⁵ *TBMMZC*, 27 Nisan 1920, I, 96.

⁶⁵⁶ Aslan, “ Millî Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşat Encümeni, 134.

⁶⁵⁷ Ertuğrul Zekai Ökte, “ Millî Mücadele Dönemi'nde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi”, I, *BTTD*, 25, Mart 1987, 20.

Memleket içerisinde fesat çıkarmak adına yapılan propagandaların engellenmesi için TBMM tarafından oluşturulan İrşad Encümenine, propaganda ve telifat yapması için 4537 lira bütçeden ödenek ayrılmıştır.⁶⁵⁸

TBMM, İrşad Encümeni üyelerini kendi içerisinde seçerken, aynı zamanda Anadolu'nun her tarafından bölge insanı içindeki önemli kişilerden de heyetlerden kurulmasına karar vermiştir. Bu heyetlerin amacı, camiler gibi halkın toplu olarak bulunduğu yerlerde TBMM lehine kamuoyu oluşturmaktır. Ayrıca bu heyetler, birbirine düşman edilmiş olan halkın barıştırılması yönünde çalışmalar da yapmıştır.⁶⁵⁹ Ayrıca TBMM, oluşturulan bu heyetleri halkı aydınlatması için Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göndermenin yanı sıra askerin moralini düzeltmek ve askere manevi destek olmak için cephelere de göndermiştir. Bu şekilde cephelere giden bu heyetler, düşman askerinin ve Türk birliklerinin durumunu yakından gözlemiş ve bu gözlemlerini Meclise bildirmek suretiyle Meclisi de bilgilendirmiştir.⁶⁶⁰

2.1.3.3.3. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin Kurulması

İrşad Encümeni kurulup faaliyetlerine başladıktan sonra bu girişimlerin tek başına yeterli olmadığı Meclis gündemine gelmiştir. TBMM azaları, propaganda çalışmalarının önemini kavrayıp ülkenin içinde bulunduğu ve ülkenin maruz kaldığı var olma mücadelesinde, ülkenin kurtarılması için belirlenen düşünce ve amaç etrafındaki tutum ve davranışları yönlendirmek çabası içerisinde olmuştur.⁶⁶¹ Bu kapsamda, İrşad Encümeni Reisi Yunus Nadi Bey, 7 Haziran 1920 tarihli Meclis oturumunda, irşadın yapılacak propaganda teşkilatının bir kısmını oluşturduğunu ve hem içte hem de dışta matbuat ve istihbarat yoluyla yapılacak propagandaların önlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁶²

19 Mayıs 1920 tarihli Meclis oturumunda, Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey, halkı aldatmak isteyenler tarafından oluşturulan örgütler sayesinde en sadık ve vefakar olan köylülerin bile Millî hareketin karşısına çıktığını, Anzavur tarafından çıkarılan

⁶⁵⁸ Servet Avşar, *Millî Mücadele'de Propaganda Faaliyetleri (1918-1923)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Isparta, 2010, 111-112.

⁶⁵⁹ Aslan, "Millî Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşad Encümeni, 136-137.

⁶⁶⁰ Avşar, *Millî Mücadele'de Propaganda Faaliyetleri*, 110.

⁶⁶¹ Yaşar Özüçetin, Mahmut Bolat, "TBMM'nde Propaganda, Propagandaya Yönelik Düşünce ve Beklentiler (1920-1923)" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, X, 50, Haziran 2017, 268.

⁶⁶² *TBMMZC*, 7 Haziran 1920, II, 128.

isyanlardan ve İzmir işgali ile meydana gelen olaylardan bahsettikten sonra propagandanın önemine değinmiştir.⁶⁶³ Bu sebeple, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin kurulmasına dair teklifini Meclise sunmuştur. Söz konusu teklif ise şu şekildedir:

1. *İrşadat ve istihbarat nezareti yahut, müdüriyet-i umumiyesi ihdası ile teşkilat ve lazım gelen terakkiyatın bir zatın idaresinde tedviri,*
2. *Her vilayet ahalisinin vaziyetine, ahvali ruhiyesine göre propaganda programlarının tanzimi ile temin-i tatbiki ve tatbikinin hüsnü suretle cereyanını idare,*
3. *Bilumum Kuva-yı Millîye gazetelerinin, bir program dahilinde neşir ve tamimi ve mıntikalara taksimi, gazetelerin en ücra köylere kadar tevzii,*
4. *Bu müdüriyet-i umumiyeye oldukça mühim bir para tahsisi,*
5. *İrşad Encümeninin bu müdüriyet-i umumiyeyi daimi kontrol altında bulundurması ve meselenin Meclis-i Millîmizde derhal müzakeresiyle süregelen teşkilatın icrasını talep ve temenni eylerim.*⁶⁶⁴

Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey'in kanun teklifi hakkında İrşad Encümeni mazbatasını 7 Haziran 1920 tarihinde Meclise sunmuştur. Söz konusu bu mazbatada, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin kurulmasının gereği üzerinde durulmuştur. Buna göre, ülkenin başına gelen felaketlerin temel sebebinin dahili ve harici yapılan propagandalar karşısında milletin isteklerine uygun olarak yapılacak yönlendirme ve yönetme hizmetlerinin ihmal edilmesi olarak gösterilmiştir. Ayrıca propagandanın, Millî çıkarların savunulması için silah kadar etkili olduğu ifade edilmiştir.⁶⁶⁵ Bu mazbata ile Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin amacı ise “Biri harice karşı milletin amal ve metalibini tanıtmaya ve davamızın meşruiyetini ispata çalışmak, diğeri de dahilde milletin efkarını aynı noktada tevhid etmek üzere her vasıttan istifade ederek mütamadiyen tenvir ve irşad ile meşgul olmak.”⁶⁶⁶ şeklinde açıklanmıştır. Görüşmeler sonucunda 7 Haziran 1920 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuştur. Bu müdüriyetin kurulması ile birlikte İrşad Encümeninin görevlerinin

⁶⁶³ TBMMZC, 19 Mayıs 1920, I, 354.

⁶⁶⁴ TBMMZC, 19 Mayıs 1920, I, 354; Ökte, “ Millî Mücadele Dönemi'nde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi”, I, 20.

⁶⁶⁵ TBMMZC, 7 Haziran 1920, II, 125.

⁶⁶⁶ TBMMZC; 7 Haziran 1920, II, 126.

büyük bir kısmı söz konusu müdüriyete devredilmiştir.⁶⁶⁷ Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin görevi; Avrupa basını karşısında yasal hukukumuzu savunmak, dünya basınına sürekli incelemek ve işlemek, zamanın gerekli kıldığı fikri ve psikolojik birliği sağlamak, kamuoyunu ayakta tutmak için Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gazeteler çıkartmak olarak belirtilebilir.⁶⁶⁸ Bu müdüriyet, kendisine verilen görevi büyük sıkıntılar içerisinde yapmaya çalışıyor ve görevini yerine getirebilmek amacıyla büyük bir idealizm ve fedakarlık örneği sergiliyordu. Ancak Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti parasızlık, teşkilatının yetersiz olması ve tecrübesizlik gibi nedenlerden dolayı kendisinden beklenen tanıtım faaliyetlerini tam anlamıyla yerine getirememiştir. Bu durum ise, söz konusu müdüriyetin Meclis tarafından eleştirilmesine neden olmuştur.⁶⁶⁹

2.1.3.4. TBMM'nin Yayınlamış Olduğu Beyanname ve Çekilen Telgraflar

TBMM, açıldığı ilk günden itibaren İstanbul Hükûmeti tarafından Kuva-yı Millîye aleyhinde yürütülen propaganda çalışmalarının etkisini azaltmakla meşgul olmuştur. İstanbul Hükûmeti yayınladığı beyanname, bildiri ve fetvalarla halkın Millî harekete olan katılımını ve desteğini engellemeye çalışmış, TBMM ise bu girişimlere yine aynı şekilde beyanname, bildiri ve fetvalarla karşılık vererek, bunların olumsuz etkilerini önlemek adına tedbirler almıştır.

Bu tedbirler arasında millete ve İslam alemine yazılacak bir beyanname ile Padişah'a yazılacak bir de telgraf mevcuttur. Bu beyannamelerle aldatılmaya çalışılan milleti yapılan bu olumsuz propagandadan korumak amaçlanmıştır. Yunus Nadi'nin ifadesiyle bu beyannameler “*efkar-ı umumiye için bir nevi siper-i saika (paratoner)*” olacaktır.⁶⁷⁰

2.1.3.4.1. TBMM'nin “Memlekete Beyanname”si

TBMM Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey, 24 Nisan 1920 günkü oturumda; millet Meclisi aleyhinde yapılan tahrikler ve karışıklıkların önlenmesi, teşkilat-ı Millîyenin Padişah'a, hilafete ve hilafetin hukukuna, vatanın birliğine ve selametine sadık

⁶⁶⁷ Aslan, “ Millî Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşat Encümeni”, 141-142.

⁶⁶⁸ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, (3. Baskı), AAM Yayınları, Ankara, 2014, 46.

⁶⁶⁹ Fahri Sakal, “Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Döneminde Propaganda ve Tanıtım Çalışmaları”, *AAMD*, XIX, 55, Mart 2003, 93-94.

⁶⁷⁰ Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, 333.

olduğunu halka anlatmak için bir beyannamenin yazılmasını teklif etmiş ve tüm mebuslar tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.⁶⁷¹ Hamdullah Suphi tarafından teklif edilen, kaleme alınan ve 25 Nisan 1920 tarihinde okunan, TBMM'nin emri ile Mustafa Kemal imzalı, TBMM'nin ilk beyannamesi şu şekildedir.

*“Anadolu'nun her köşesinden gelen vekillerinizin teşkil ettiği Büyük Millet Meclisi olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete hakikati söylemeye lüzum gördü. İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hainler sizi aldatmak için türlü türlü yalanlar söylüyorlar. İzmir vilâyetinin, Antalya'nın, Adana'nın, Antep'in ve Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silahına sarılan millettaş ve dindaşlarınızı yine size mahvettirmek için Padişah ve Halife'ye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi Halife ve Padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu'nun şunun, bunun elinde parça parça kalmasına mâni olmak, payitahtımızı yine anavatana bağlamak için çalışıyor. Biz vekilleriniz Cenabıhak ve Resulüekremi namına yemin ederiz ki, Padişah'a ve Halife'ye isyan sözü bir yalandan ibarettir ve bundan maksat vatani müdafaa eden kuvvetleri aldatılan Müslümanların elleriyle mahvetmek ve memleketi sahipsiz ve müdafaasız bırakarak elde etmektir. Hint'in, Mısır'ın başına gelen halden mübarek vatanımızı kurtarmak için İngiliz casuslarının sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayın! İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'ını elhâsıl vatanın düşman istilâsına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri din ve milletlerinin şerefi için kan döken kardeşlerinizi arkadan size vurdurmak isteyen alçakları dinlemeyin ve onları Millet Meclisi'nin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin. Ta ki, din son yurdunu kaybetmesin. Ta ki, milletimiz köle olmasın. Biz birlik oldukça düşman üzerimize gelmeyeceğini resmen ilân etti. Onun candan özlediği aramızda nifak ve şikaktır. Allah'ın laneti düşmana yardım eden hainlerin üzerine olsun ve tevfiği, Halife ve Padişahımızı, millet ve vatani kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın.”*⁶⁷²

Bu bildiri TBMM tarafından alkışlarla kabul edilmiş ve yayınlamak suretiyle her tarafa dağıtılacağı Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey tarafından açıklanmıştır.⁶⁷³

⁶⁷¹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, I, 39-40.

⁶⁷² TBMMZC, 25 Nisan 1920, I, 60; *İrade-i Millîye*, 6 Mayıs 1336/1920; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis ve Millî Mücadele'de Anadolu*, (2. Baskı), Çağdaş Yayınları, Eylül 1990, 28-30; Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, 333-335; Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, 56-57.

⁶⁷³ Velidedeoğlu, *İlk Meclis ve Millî Mücadele'de Anadolu*, 30.

2.1.3.4.2. TBMM Tarafından Padişah'a Çekilen Telgraf

TBMM, Millî hareket ve toplanan millet Meclisi hakkında yapılan kötü propagandaları önlemek için millete hitaben bir beyanname yayınlaması kararını alırken, bu beyannameye benzer bir telgrafın Padişah'a da yazılması kararını gündemine almıştır. Bu amaçla 26 Nisan 1920 tarihindeki oturumda, İzmit Mebusu Sırrı Bey Padişah'a bir telgrafın yazılmasını teklif etmiştir. Kabul edilen bu teklifte Sırrı Bey, Meclis'in toplandığı ilk andan itibaren Padişah ile olan bağları kuvvetlendirmeye çalıştığını ve Meclis'in amacının Halife'yi esaretten kurtarmak olduğunu vurgulamış, fakat Meclisin açılmasından rahatsız olanların Meclisin toplanma amacını Padişah'a kötü bir şekilde anlatacağına şüphe etmediğinden dolayı Padişah'a olan bağlılıklarını ve hürmetlerini, yapılan mücadelenin amacını samimi bir şekilde anlatılması gerekliliğine dikkat çekmiştir.⁶⁷⁴ Nitekim 28 Nisan 1920 günkü Meclis oturumunda, Meclis adına Sultan Vahidettin'e çekilecek telgraf Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey tarafından okunmuştur. Padişah'a çekilen telgraf ise şu şekildedir:

“Halife ve Hakanı Akdesimiz Efendimiz: İstanbul'un işgali ve bunu takip eden fecayi üzerine vaziyeti tetkik ve hukuk-u saltanat-ı seniyyelerini ve istiklâl-i millîmizi müdafaa ve temin etmek maksadıyla bu defa Ankara'da Büyük Millet Meclisi halinde içtima ettik. Anadolu'nun düşman istilâsı altında olmayan her köşesinden gelen ve millet tarafından salâhiyeti fevkalâde ile terhis edilen mebuslar müttefikan ittihaz ettikleri bir karar ile südde-i seniyyelerine bazı hakayıkı arz etmeyi kendilerine bir vecibe-i sadakat ve ubudiyet bildiler. Padişahımız: Malûmu seniyyeleridir ki, Hanedan-ı saltanat-ı hümayunlarının cediti mübarek-i mübecceli olan Sultan Osman tarihi millîmizin mesut ve müteyemmen bir gecesinde, hâtırası nesillerden nesillere intikal eden bir rüya görmüştü. O rüyanın, üç kuta üstüne gölgesini salan ve altında yüz milyonluk bir âlem barındıran kutsi ağacından artık bütün dallar kesilmiş ve ortada yalnız muazzam bir gövde kalmıştı. O gövde Anadolu'dur ve onun kökleri çok derin gitmek üzere bizim kalplerimizin içindedir. Ecdadı kiramın Rumeli'de kendi başına bir cihan olan kıtaları fetih ve istilâ ederken ordularını bu Anadolu topraklarından davet eder ve uzak memleketlerin büyük ana hatlarını, askerî yollarını muhafaza ettirmek üzere yine Anadolu'dan ahali celp eder ve en mühim noktalarda iskân ederlerdi. Bu halk kütleleri Bosna Hersek ve Mora içlerine

⁶⁷⁴ TBMMZC, 26 Nisan 1920, I, 85.

kadar yayıldı. Basra körfezine kadar indirildi. Suriye ve Filistin yollarında taraf taraf yerleştirildi.

Padişahımız: Tahtıgâh-ı saltanat-ı seniyyelerinin şeref ve bekası için Anadolu halkı asırlardan beri baba ve ocaklarından çok uzak harp yerlerinde ifnayı hayat etmeyi kendine en kutsi bir borç bilmiştir. Anadolu boşaldı. Anadolu viran oldu, fakat iklimlerden iklimlere uzayan hakanlığınızın şevket ve kudreti için her mihneti, her felâketi cana minnet bildi. O bir topraktır ki; Macaristan içlerinden Yemen çöllerine kadar, Kafkas eteklerinden Basra yalılarına kadar kuşak kuşak, uzayıp giden namütenahi mesnetlerle muhattır ve o mesnetleri her yerden fazla şimdi hürriyet ve istiklâli için yeni bir halk mücahedesini yapan bu eski Anadolu verdi.

Şevketlû Padişahımız: İslam'ın her tarafta duçarı hezimet olan bayrakları gelip onun ufuklarında toplandı. Onun ufuklarında kendine en son penahı ve necatı aradı, İzmir istilâsı üzerine Memalik-i Şahanelerinin en mamur ve en mesut bir kısmı nasıl ateşle yağma ve katliyle baştanbaşa harap oldu bilirsiniz. Hiçbir hakka istinat etmeyen ve milletinizi son yurdunda duçarı esaret etmeyi emel edinen bu vahşî akın üzerine kalbi hümayunlarının duyduğu acı teessürleri cihanı mutbuata bizzat tevdi buyurmuşunuz. İzmir işgalini, Adana fecayii; bu fecayii Maraş, Antep kıtaları ve onu da felâketlerimizin en büyüğü olmak üzere İstanbul işgali takip etti. Soyundan yetiştiğimiz millet; binlerce seneden beri cihanın en muhteşem tahtlarına Sultanlar yetiştirmiş ve hür yaşamış olan bir millet sıfatıyla bu hal karşısında ne yapabiliyordu? Padişah'ını elim bir harp neticesinde ordularını kullanmaktan memnu ve mahrum gördüğü için kendi kendine silâha sarıldı ve nerede anavatani tecavüze uğramış ise oraya dinî ve millî ve namusunu kurtarmak için koştu.

Padişahımız, Kafkasya'nın İslam kahramanları, babalarının ocaklarını, kendilerinden yüz kere kavi bir düşmana karşı otuz sene, kadın ve erkek müdafaa ettiler. Zavallı Fas on senedir ki, Fransız işgalini tanımıyor ve silâhını teslim etmiyor. Trablus bir avuç toprağıyla, kahramanıyla aynı cidal içindedir. Bugün İslam âleminin her köşesi silâhtan tamamıyla mahrum bir halde iken, zulüm ve hıyanetin boyunduruğunu atmamak için kıyam ve isyan ederken Abbâsî ve Fatımî hilâfetlerinden, Selçuk Türklerinden beri hemen bin yüz seneyi mütecaviz bir zamandır istiklâl ve hürriyet ve din için gaza eden

büyük milletiniz, Asya'nın ve İslam'ın alemdarı, diye cihanşümul bir şöhreti olan milletiniz halâsını canına susamış düşmanlarının merhametinden bekler mi?

Şevketpenah Efendimiz: Millî müdafaamızı mübarek makam-ı hümayunlarına karşı bir isyan suretinde göstermek ve halkı iğfal etmek için mütemadi çalışan hainler var. Onlar milleti birbirine kırdırmak ve düşman fütuhatına yolu açık bırakmak istiyorlar. Halbuki vuran da vurulan da hepsi sizindir. Hepsi aynı derecede sadık evlâdınızdır. Millî müdafaamızı, düşmanların bayrakları babalarımızın ocakları üstünden çekilinceye kadar terk edemeyiz. Her yeri bir büyük hakanımızın aşkı dini ve ilahisine mutantan ve mehip bir delil olan İstanbul mabetleri etrafında düşman askeri gezdikçe, öz vatanın toprakları üstünden yâd adamların ayakları çekilmedikçe biz mucahedemizde devam etmeye mecburuz.

Cenabı hak, atalarımızın yurdunu koruyan, halife ve hakanının şeref ve istiklâli için uğraşan evlâdınızla beraberdir. Kendi Hükûmetimizin idaresi altında bedbaht ve fakir yaşamak, ecnebi esareti bahasına nail olacağımız huzur ve saadete bin kere müreccahtır.

Padişahımız: Kalbimiz hissi sadakat ve ubudiyetle dolu, tahtınızın etrafında her zamandan ziyade daha sıkı bir rabita ile toplanmış bulunuyoruz. İçtimainin ilk sözü halife ve Padişah'ına sadakat olan Büyük Millet Meclisi, son sözünün yine bundan ibaret olacağını südde-i seniyelerine en büyük tazim ve huşu ile arz eder."⁶⁷⁵

TBMM mebusları bu telgraf ile Padişah'a olan bağlılıklarını belirttikten sonra Millî Mücadele Hareketi ile Padişah arasında nifak sokanların milleti birbirine kırdırmak istediği ve bu şekilde memleketin düşman işgaline maruz kaldığını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu telgraf ile düşmanların vatan topraklarından ayaklarını çekinceye kadar mücadeleye devam edeceklerini ilan etmişlerdir.

2.2. AHMET TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ DÖNEMİ (21 EKİM 1920- 4 KASIM 1922)

2.2.1. Ahmet Tefvik Paşa'nın Sadarete Gelmesi

Damat Ferit Paşa Hükûmetinin zor kullanmak suretiyle Anadolu'da meydana gelen Millî hareketi bastırma girişimi başarısız olmuştur. Anadolu hareketini kuvvet kullanarak

⁶⁷⁵ TBMMZC, 28 Nisan 1920, I, 123-124; *İrade-i Millîye*, 6 Mayıs 1336/1920; Velidedeoğlu, *İlk Meclis ve Millî Mücadele'de Anadolu*, 85-91.

bastıramayacağını anlayan İtilaf Devletleri temsilcileri, Damat Ferit Paşa'ya Anadolu ile İstanbul'un birleşmesini söylemişlerdir. Ayrıca İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdikleri Sevr Antlaşması'nı sorunsuzca uygulayabilmek için Anadolu'nun itaat altına alınması gerektiğini fark etmişlerdir. Bundan dolayı Anadolu'ya heyet gönderilmesini uygun görmüşlerdir.⁶⁷⁶ Ancak Damat Ferit Paşa, Anadolu hareketi ile birleşmenin aksine İtilaf Devletlerinden para, silah, top yardımı ve Yunanlıların işgali altında bulunan bölgelerden asker toplamayı istemiştir. İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından bu teklifin reddedilmesi üzerine Damat Ferit Paşa, Anadolu ile uyuşulmasını kabul etmediğini İtilaf Devletleri temsilcilerine bildirmiştir.⁶⁷⁷

Bunun üzerine İtilaf Devletleri temsilcileri, Damat Ferit Paşa Hükûmeti yerine Kuva-yı Millîye liderleri tarafından benimsenebilecek, Kuva-yı Millîye'ye karşı sempati besleyen kişilerden oluşan bir kabine kurulmasını düşünmeye başlamışlardır.⁶⁷⁸ Harekete geçen İtilaf Devletleri, 17 Ekim 1920 tarihinde Padişah'ın huzuruna çıkarak, Hükûmetlerinden aldıkları talimat gereğince Ankara ile anlaşabilecek bir Hükûmetin kurulmasını rica etmişlerdir. Hatta İngilizler, Tevfik Paşa'ya dahi müracaat etmişlerdir.⁶⁷⁹

İtilaf Devletlerinin girişimi dışında Damat Ferit Paşa Hükûmeti'ni Anadolu hareketini bastırmakta yetersiz görenler de mevcuttu. Bu kişilerin başında Mustafa Sabri Efendi olmak üzere Ali Kemal Bey, Refik Halit Bey, Ticaret ve Ziraat Nazırı Cemal Beyler gelmektedir. Hatta Mustafa Sabri Efendi, Damat Ferit Paşa Hükûmeti'ni istifaya zorlamak amacıyla 19 Eylül 1920 tarihinde istifa etmiş ve hükûmet buhranı çıkarmaya çalışmıştır.⁶⁸⁰ Bunun dışında Sevr Antlaşması'nın yaratabileceği olumsuzluklardan çekinen Veliht Abdülmecid Efendi başta olmak üzere bir takım şehzadelerde, Padişah'a mektup ve raporlar göndermek suretiyle Damat Ferit Paşa'yı eleştirmişlerdir.⁶⁸¹ Damat Ferit Paşa, tüm bu baskılar, girişimler ve Padişah'ın isteği sonucunda 17 Ekim 1920

⁶⁷⁶ Murat Aydoğdu, *Mütareke Döneminin Son İstanbul Hükûmeti: Son Ahmet Teyfik Paşa Hükûmeti (21 Ekim 1920- 4 Kasım 1922)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2016, 60.

⁶⁷⁷ Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Teyfik Paşa*, AAM Yayınları, Ankara, 2015, 386.

⁶⁷⁸ Metin Ayışığı, "Son Osmanlı Hükûmeti İle İstanbul Hükûmeti Arasındaki Münasebetler (21 Ekim 1920- 4 Kasım 1922)", I, *Belgelerin Işığında Milli Mücadele Tarihimiz*, (1. Basım), Sentez Yayıncılık, İstanbul, Mart 2012, 248.

⁶⁷⁹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, 185.

⁶⁸⁰ Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, 206; Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, III, 231-234.

⁶⁸¹ Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Teyfik Paşa*, 385.

tarihinde istifa etmiş ve yerine 21 Ekim 1920 tarihinde Ahmet Tevfik Paşa sadarete getirilmiştir.⁶⁸²

Tevfik Paşa Hükûmetinin, Anadolu ile uzlaşmak maksadıyla sadarete getirildiği gibi bir izlenim varsa da yeni kabinenin asıl kuruluş amacı Sevr Antlaşması'nı onaylamaktır. Çünkü Sevr Antlaşması'nda, Türkiye lehinde bir takım iyileştirmeler yapılmadan Anadolu ile İstanbul arasında bir uzlaşmanın sağlanması mümkün görülmemektedir.⁶⁸³

Damat Ferit Paşa'nın istifası ve yerine Ahmet Tevfik Paşa'nın sadarete getirilmesi kamuoyunda memnurlukla karşılanmıştır. Ahmet Tevfik Paşa'nın sadarete gelmesini İleri gazetesi son derece memnuniyet verici bir durum olarak değerlendirmiştir. Hakimiyet-i Millîye gazetesi ise, Ahmet Tevfik Paşa Hükûmetinin kurulması düşmanların hezimetini Anadolu'nun ise zaferi olarak algılamıştır.⁶⁸⁴

Yeni kurulan kabine, kamuoyunda memnurluk yaratmış olmasına rağmen dost, düşman, iç ve dış resmi makamlar tarafından memnurlukla karşılanmamıştır. Padişah, yeni kurulan kabineyi huzuruna dahi çağırmamıştır.⁶⁸⁵ Tevfik Paşa Hükûmetinin kurulmasından rahatsız olanların başında Mustafa Kemal Paşa gelmektedir. Çünkü kamuoyunun sevdiği kişilerin İstanbul Hükûmetinde görev alması, Ankara Hükûmetinin hareket kabiliyetini sınırlayabilirdi.⁶⁸⁶ Mustafa Kemal Paşa, Ahmet Tevfik Paşa Hükûmetinin kurulmasını İstanbul'dakilerin silahlı mücadele ile Millî hareketi sindiremeyeceğini anladıklarından dolayı Ali Rıza Paşa Hükûmeti gibi uzlaşıcı bir politikaya girişmek suretiyle Anadolu'yu içten çökertme teşebbüsü olarak değerlendirmiştir.⁶⁸⁷

2.2.1. Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin bu son kabinesinin ilk görevi; memleket bünyesinde beliren, devletin varlığını belirgin olmayan sonuçlara sürükleyen ikiliği, devlet ve milletin vakarlıyla uyumlu şekilde bertaraf ederek Millî varlığımızı korumak ve sağlamak olacaktır. Yani bu Hükûmetin amacı, Anadolu ile anlaşmak ve devletin çıkarlarına uygun

⁶⁸² Necati Çavdar, *Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa*, 238.

⁶⁸³ Çavdar, *Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa*, 64.

⁶⁸⁴ Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, 393.

⁶⁸⁵ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, II, 91.

⁶⁸⁶ Aydoğdu, *Mütareke Döneminin Son İstanbul Hükûmeti*, 71-72.

⁶⁸⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk- Söylev 1919-1922*, II, (4. Baskı) TTK Yayınları, Ankara, 1999, 677.

bir barış anlaşması imzalayarak mevcut ikiliği ortadan kaldırmak olarak ifade edilmiştir.⁶⁸⁸

Bu dönemde İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti arasında bir uzlaşmaya varılacağına inanılmıştır. Bundan dolayı devlet kurumları bazı uygulamaları yapmakta tereddüde düşmüştür. Nitekim İstanbul Meclis-i Temyiz-i Askerisi, Kuva-yı Millîye'ye katılanlar ve teşvik edenler hakkında verilen kararları uygulamada tereddüt etmiştir. Ayrıca bu kurum, vatani savunmak için oluşturulan Kuva-yı Millîye'ye katılmakla suçlananların zan altında bırakılması ve bu kişiler hakkında hüküm verilmesi adalete uygun olmayacağı gerekçesiyle bu kişilerin davalarının takipten ve hükümden düşürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Harbiye Nezareti de Kuva-yı Millîye ile alakalı olan 823 kişi hakkında yürütülen kovuşturmanın durdurulmasını istemiştir.⁶⁸⁹

Tevfik Paşa Hükûmeti, Damat Ferit Paşa Hükûmeti zamanından alınan bir takımları kararları değiştirmiştir. Bu kapsamda, Kuva-yı Millîye'ye yardım etmelerinden dolayı küreğe ve sürgün gibi cezalara çarptırılanların affedilmesi kararının verilmesi sayılabilir.⁶⁹⁰ Bunun dışındaki faaliyetlerden birisi de, I Numaralı Divan-ı Harbi Örfide değişikliğe gidilerek Nemrut Mustafa Paşa'nın görevine son verilip, yargılanmasına karar verilmesidir.⁶⁹¹

Tevfik Paşa Hükûmeti, göreve başladığı andan itibaren yaptığı ilk işlerden biri, Damat Ferit Paşa Hükûmeti zamanında verilmiş Divan-ı Harbi Örfi kararların yeniden incelemek olmuştur. 24 Ekim 1920 tarihinde Meclis-i Vükela, bu konuyu görüşmüş ve 23 Nisan 1920 tarihinde I Numaralı Divan-ı Harbi Örfi tarafından verilen, kesinleşmiş ya da kesinleşmemiş tüm kararların temyiz edilebileceğine karar vermiştir.⁶⁹² Netice itibariyle bu karar gereğince I Numaralı Divan-ı Harbi Örfi'nin vermiş olduğu tüm kararlar incelemeye alınmıştır. Bu incelemeler sonucunda Damat Ferit Paşa'ya suikast davası, Kuva-yı Millîye'ye destek veren ve katılan 6 kişinin cezaları temyiz tarafından bozulmuştur.⁶⁹³

⁶⁸⁸ Orhan Koloğlu, *Son Sadrazam: Millî Mücadele Taraftarı Ahmed Tevfik Paşa*, (1. Baskı), Doğan Kitap, İstanbul, Kasım 2007, 124; Metin Ayışığı, *Mareşal İzzet Paşa: Askeri ve Siyasi Hayatı*, (2. Baskı), TTK Yayınları, Ankara, 2013, 274.

⁶⁸⁹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, 190-192.

⁶⁹⁰ Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa*, 274.

⁶⁹¹ Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, 471; Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları*, 284-286.

⁶⁹² Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları*, 277-278.

⁶⁹³ Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları*, 284.

Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti arasındaki yakınlaşmayı gösteren bir başka faaliyet ise, İstanbul Hükûmeti tarafından Yunanlıların 70-80 bin kişilik bir kuvvetle saldırıya geçeceği istihbaratının Ankara Hükûmetine bildirilmesidir.⁶⁹⁴ Ayrıca Hükümet, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında verilen idam cezalarını kaldırdığı gibi Millî hareket mensupları için kullanılması yasak olan bey ve paşa gibi unvanları da serbest bırakmıştır. Yine Damat Ferit Paşa Hükûmeti döneminde oluşturulan Kuva-yı İnzibatiye teşkilatını da 31 Mart 1920 tarihli Meclis-i Vükela toplantısında alınan karar ile dağıtmıştır.⁶⁹⁵

İstanbul Hükûmetinin bu girişimleri, Tevfik Paşa Hükûmetinin, Damat Ferit Paşa Hükûmetinin aksine Ankara ile yakın ilişkiler kurmak istediğinin açık bir delilidir. İstanbul Hükûmetinin bu şekilde davranmasında İtilaf Devletlerinin Anadolu ile uzlaşması yönündeki baskıları etkili olmakla birlikte bazı devlet adamlarının İtilaf Devletlerine karşı olan güveninin sarsılması, Kuva-yı Millîye'yi kurtarıcı olarak görmeye başlamış olmaları da etkili olmuştur.⁶⁹⁶

2.2.2.1. Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti Arasında Yapılan Bilecik Görüşmesi

Damat Ferit Paşa'nın sadarettten alınması ve Tevfik Paşa tarafından yeni Hükûmetin kurulması, kurulan yeni hükümette Ahmet İzzet Paşa ve Salih Paşa gibi vatanseverliğinden şüphe edilmeyecek iki değerli şahsiyetin bulunması, Ankara ve İstanbul Hükûmetleri arasında yakınlaşmanın sağlanması adına atılan önemli adımlardan sayılabilir.⁶⁹⁷ Ayrıca Ahmet Tevfik Paşa kabinesinin Hariciye Nazırı olan Safa Bey, Hükûmetin Anadolu ile İstanbul arasında ikiliği ortadan kaldırmak için iktidara geldiğini ve Anadolu ile uzlaşmanın sağlanması için Anadolu'ya bir heyet gönderileceğini ifade etmesi bu anlamda önemli bir gelişmedir.⁶⁹⁸

Ahmet Tevfik Paşa, Anadolu ile uzlaşma görevini Dahiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya vermiştir. Bu görev için Ahmet İzzet Paşa'nın seçilmesinin bazı nedenleri vardır. Bu nedenlerden ilki, Kazım Karabekir Paşa'nın ve İsmet Bey'in, onun mahiyetinde

⁶⁹⁴ Ayıışı, "Son Osmanlı Hükûmeti İle İstanbul Hükûmeti Arasındaki Münasebetler", I, 255.

⁶⁹⁵ Ayıışı, "Son Osmanlı Hükûmeti İle İstanbul Hükûmeti Arasındaki Münasebetler", I, 256.

⁶⁹⁶ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, 192.

⁶⁹⁷ Ayıışı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa*, 274.

⁶⁹⁸ Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, 399.

çalışmış olduklarından dolayı Ahmet İzzet Paşa'nın bu kişiler üzerinde etkili olabileceğinin düşünülmesidir. Nedenlerden diğeri ise; Ahmet İzzet Paşa'nın, "*dürüst, temiz, faziletli bir insan, cesur vatansever bir komutan*" olarak tanınmış olmasıdır.⁶⁹⁹ Ayrıca İsmet Bey tarafından İzzet Paşa'ya bir mektup gönderilmiş ve İtilaf Devletlerinin kendileriyle girmeyi planladıkları ilişkilerde, Ahmet İzzet Paşa'dan başka bir aracı kabul etmeyeceklerini bildirmesi de Ahmet İzzet Paşa'nın seçilmesinde etkili olmuştur.⁷⁰⁰

Ahmet İzzet Paşa, bu göreve getirildikten sonra Mustafa Kemal Paşa'ya başvurmuş ve görüşme talebinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa ise, bu isteğe olumlu cevap vermesine rağmen bazı şartlar sunmuştur. Bu şartlar; Sevr Antlaşması'nın bağımsızlıkla uyuşmayan tüm maddeleri reddedilmeli, Ankara Hükûmeti tarafından imzalanan tüm anlaşmaların sorumlulukları yerine getirilmeli, Boğazlar silahtan arındırılıp, tüm ülkelere açık olmalı, Yunanlıların işgal ettikleri yerleri boşaltıp, bu yerleri İtilaf Devletince kontrol altına alınmalı, Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından Millî hareket mensupları hakkında yapılan tüm uygulamaların kaldırılmasından oluşmaktadır.⁷⁰¹

Mustafa Kemal Paşa tarafından görüşme talebine olumlu cevap verilmesi üzerine Ahmet İzzet Paşa, Binbaşı Neşet Bey'i, Ankara göndermiştir. Neşet Bey, İstanbul'a dönüşünde TBMM'nin kuvvet ve kudretini anlatan ve Mustafa Kemal Paşa'nın davetnamesini getirmiştir. Tüm bu girişimlere rağmen İstanbul Hükûmetinin kendini meşru hükümet sayması ve Ankara'nın kendisine tabi olmasını istemesinden dolayı bir sonuç alınamamıştır. Ancak Ankara Hükûmeti, kamuoyunu tatmin etmek amacıyla Bilecik'te görüşme yapılmasını kabul edecektir.⁷⁰²

İstanbul Hükûmeti tarafından Ahmet İzzet Paşa, Bahriye Nazırı Salih Paşa, Ticaret ve Ziraat Nazırı Hüseyin Kazım Bey, Bern Elçisi Cevat Bey, Babıali Hukuk Müşaviri Münir Bey ve Rasathane Müdürü Hoca Fatin Efendi'den oluşan bir heyet oluşturulmuştur.⁷⁰³ Ahmet Tevfik Paşa'nın konağında yapılan uzun görüşmeler neticesinde Anadolu'ya gidecek heyete şu talimatlar verilmiştir:

⁶⁹⁹ Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, 401.

⁷⁰⁰ Ayışığı, "Son Osmanlı Hükûmeti İle Ankara Hükûmeti Arasındaki Münasebetler", I, 250.

⁷⁰¹ Ahmet Emin Yaman, "İstanbul'un Ankara'ya Yaklaşma Deneyimi: Bilecik Görüşmesi", *X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986*, VI, TTK Yayınları, Ankara, 1994, 2762; Çavdar, *Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa*, 245; Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa*, 275.

⁷⁰² Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, 187-188.

⁷⁰³ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, II, 97.

1. *Heyetin temel sorunu Milliyetçileri İstanbul Hükûmetine bağlamak olacaktı. Bu gerçekleştirildiği takdirde İstanbul Hükûmeti tüm milleti temsil edebilecekti. Temel amaç yönetimdeki ikiliğin ortadan kaldırılmasıydı.*
2. *Siyasi durum açık bir şekilde ortaya konulmalıydı. Ankara'da düzenin restore edilmesi uzadığı takdirde bunun yıkıcı sonuçları ortaya çıkacağı için, heyet Ankara'nın amaçlarını garanti altına almalıydı.*
3. *Ankara Hükûmetinin vereceği cevaplar olanca hızıyla İstanbul'a iletilecekti. Yeni bağlantılar yapılmadan önce ilave talimatlar alınacaktı.*
4. *İstanbul Hükûmeti, Millî güçlerin ortadan kaldırılmasını, barış meselesi kesin bir şekle ulaşmadan kabul etmeyecektir. Fakat İtilaf güçleriyle hiçbir biçimde Hükûmetin politikasına aykırı hareket olmayacaktı ve teminatlar hep bu sonuca yönelik olacaktı.*
5. *Heyet, Ankara Hükûmetinin İtilaf devletleri ile görüşmek için proje çizmesini, ileride herhangi bir antlaşmazlık çıkmaması için gerekli görmektedir.*
6. *Genel bir antlaşma sağlandıktan sonra, diğer teferruatı çözmek amacıyla Ankara'nın da içinde bulunacağı özel bir komisyon kurulacaktır.*
7. *Buna bağlı olarak İstanbul Hükûmeti, Anadolu hareketine katılan bütün insanların ismini mahkeme önünde söyleyecek ve kişisel sorumsuzluk ilkesini uygulayacak, eğer gerekirse genel af çıkarılacaktır.*
8. *TBMM'nin kabul etmediği herhangi bir bağlantıyı, bir antlaşmanın sonucunu hükümet ne kabul etmeye ne de benimsemeye teminat vermez.*
9. *İstanbul Hükûmeti son hareketlerle Ankara hesabına kazanılan bütün avantajları güçlendirmek için her çabaya başvuracaktır.*⁷⁰⁴

Ahmet İzzet Paşa ve heyeti, 3 Aralık 1920 tarihinde Anadolu'ya hareket etmiştir. 5 Aralık 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, İsmet Bey, Bekir Sami Bey, Celal Bey, Kılıç Ali, Muhittin Baha, Hakkı Behiç Bey⁷⁰⁵ ve Mahmut Esat Bey'den⁷⁰⁶ oluşan Anadolu heyeti ile Bilecik'te görüşmelere başlamıştır.

⁷⁰⁴ Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Teyfik Paşa*, 404-405.

⁷⁰⁵ Ayıışı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa*, 279.

⁷⁰⁶ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, II, 98.

Bilecik Görüşmesi sırasında İzzet Paşa, Mondros Mütarekesi'nin şartlarından ve bu şartlara kendi sadrazamlığı sırasında uyulsa da kendisinden sonra uyulmadığını ifade etmiştir. Ayrıca İzzet Paşa, Yunanlıların, Anadolu'da barınamayacağı, bu durumun İtilaf Devletleri tarafından kabul edildiğinden dolayı da İstanbul Hükûmeti ile ciddi bir barış imzalayacaklarını belirten, gerçeklikle uyuşmayan ifadeler kullanmıştır.⁷⁰⁷

Mustafa Kemal Paşa ise, kendisini TBMM Başkanı olarak tanıttıktan sonra İstanbul'da bir Hükûmetin varlığını ve İstanbul'dan gelen heyetteki kişilerle o Hükûmetin adamı olarak görüşemeyeceğini dile getirmiştir.⁷⁰⁸ İzzet Paşa'nın ifadelerine ise, “*İngilizler sizi aldatmışlardır. Safdillikle hareket etmişsiniz ve buraya kadar beyhude gelmişsiniz. Esasen söylediğiniz sözlerde de müspet bir teklif yoktur. Bizce İstanbul Hükûmeti yoktur, sizinle resmi bir sıfatı haiz kimseler gibi değil, şahsi ve hususi bir mahiyette görüşüyorum. Dediğiniz gibi sulh zamanı gelmişse onların gelip bizi bulacaklarında bir şüphe yoktur.*”⁷⁰⁹ şeklinde karşılık vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul Heyetine sert davranmasına rağmen bu kişileri alıkoymak suretiyle İstanbul'a gitmelerine izin vermemiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu kişilerden, Millî hükümet işlerinde faydalanabileceğini düşünerek göndermemiş ve basına da ülkenin kurtuluşu adına daha verimli çalışmak maksadıyla bu kişilerin Ankara Hükûmetine katıldığını ilan etmiştir.⁷¹⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın bu şekilde davranmasının bazı gerekçeleri olabilir. Çünkü İstanbul'dan bir barış heyetinin Anadolu'ya gelmiş olmasının yeni kurulmuş düzenli ordu tarafından öğrenilmesi bir takım olumsuzluklara neden olabilirdi. Yine bu heyet ile bir anlaşmanın yapılamamış olması halkın da moralini bozabilirdi. Ayrıca İstanbul'dan böylesi bir heyetin Millî harekete katılmak amacıyla geldiğinin belirtilmesi, Ankara'ya olan güvenin artmasına ve halkın moralinin yükselmesine neden olabileceği öngörülmüş olduğundan dolayı böyle bir hareket şekli takip edilmiş olabilir.⁷¹¹

İstanbul Heyeti, Ankara'da olduğu sürede herhangi bir olay meydana gelmemiştir. Sadece birkaç defaya mahsus kendileri ile fikir alışverişinde bulunulmuştur. TBMM

⁷⁰⁷ Taner Bilgin, *Millî Mücadele'de Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2015, 190.

⁷⁰⁸ Atatürk, *Nutuk*, II, 703.

⁷⁰⁹ Bilgin, *Millî Mücadele'de Bilecik*, 190.

⁷¹⁰ Atatürk, *Nutuk*, II, 705.

⁷¹¹ Oğuz AYTEPE, “Millî Mücadele'de Bilecik Görüşmesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34, 29.

Hükûmeti, Ankara Hükûmetinin Londra Konferansı'na çağırılması üzerine İsmet Bey ve Hayri Bey'in girişimleri ile bu heyetin İstanbul'a dönmesine müsaade etmiştir. Ancak bu heyet hareket etmeden önce kendilerine görevlerinden istifa edip, bundan sonra politika ile uğraşmayacaklarını kabul eden bir kağıt imzalatılmıştır.⁷¹²

İstanbul Hükûmeti tarafından yapılan uzlaşma girişimi başarısız olmuş ve Anadolu ile İstanbul arasında bir birliktelik meydana gelmemiştir. İzzet Paşa'ya göre bu başarısızlığın nedeni, İstanbul'dan belirli şartların verilmemesi ve Ankara ile görüşme zamanının uygun olmamasıdır.⁷¹³ Bilecik Görüşmesinin, İstanbul Hükûmeti adına başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Avrupa'da da, barış antlaşmasının Ankara Hükûmeti ile imzalanması yönünde bir eğilim meydana gelmiştir.⁷¹⁴

İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti arasında yapılan Bilecik Görüşmeleri TBMM'de gündemi teşkil etmiştir. Bu kapsamda, 25 Eylül 1920 tarihli Meclis gizli oturumunda, "*Hilafet mevzuu ve İstanbul Hükûmeti ile nokta-i nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında*" görüşme yapılırken Mustafa Kemal Paşa, Bilecik Görüşmesi süreci ile ilgili bir takım bilgiler Meclise sunmuştur.

Bu oturumda Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da yeni bir Hükûmetin kurulmasıyla birlikte İzzet Paşa'nın kendisiyle görüşmek üzere gayri resmi olarak bir kişiyi gönderdiğini belirtmiş ve bu durumdan bir anlam çıkaramadığını, bununla birlikte Ankara'nın durumunu ve gücünü belirten notları, İzzet Paşa tarafından gönderilen kişiyle İzzet Paşa'ya gönderdiğini ifade etmiştir.⁷¹⁵

Mustafa Kemal Paşa, İzzet Paşa'nın bu notları alır almaz kendisine telgraf göndermek suretiyle yeni bir mülakat arzu ettiğini bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, İzzet Paşa tarafından yapılan görüşme talebini, Ankara Hükûmetinin birilerine düşmanlık etmek olmadığını, memleketin saadet ve selametini sağlamak olduğunu, Türk Milleti'nin hayatına kast eden en koyu düşmanlarla bile bu amaçlarından kurtuldukları zaman barış yapabileceğini, bu yeni heyetin namus ve hamiyet sahibi kişilerden oluştuğunu, bu

⁷¹² Yaman, "İstanbul'un Ankara'ya Yaklaşma Girişimi", 2768-2769; Atatürk, *Nutuk*, II, 805.

⁷¹³ Yaman, "İstanbul'un Ankara'ya Yaklaşma Girişimi", 2769.

⁷¹⁴ Aytepe, "Millî Mücadele'de Bilecik Görüşmesi", 30.

⁷¹⁵ *TBMM GCZ*, 25 Eylül 1920, I, 137.

kişilerin emir almaksızın bu işe kalkışmayacaklarını ifade etmek suretiyle bu isteği reddetmek istemediklerini belirtmiştir.⁷¹⁶

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükûmeti ile bu şekilde bir temasın bazı sıkıntılar meydana getirdiğini de ifade etmiştir. Özellikle Ankara Hükûmetine maddi ve siyasi olarak yardım eden Rus Hükûmeti'nin, bu görüşme nedeniyle Ankara Hükûmetinin garp emperyalizmi ile anlaştığını düşünmek suretiyle tereddüde düştüğünü ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, yapılacak görüşmenin gizli olmasını istediklerini belirtmiş, ancak İngiliz ve Fransızların bu görüşmeyi duyurduklarını ifade etmiştir. Bunun üzerine Rus Hükûmeti'nin, göndermek üzere olduğu silah, cephane ve parayı göndermediğini de belirtmiştir.⁷¹⁷

Mustafa Kemal Paşa, cephe işleriyle uğraşmak maksadıyla Eskişehir'de bulunduğu bir sırada Bilecik'e ulaşan İstanbul Heyetinde İzzet Paşa, Salih Paşa, Hüseyin Kazım Bey ve Fatih Bey'in bulunduğunu belirtmiştir. Meclis zabıtlarında Mustafa Kemal'in ifade ettiğine göre bu heyet ile iki defa görüşülmüştür. Bu görüşmelerin ilkinde İsmet Bey ve Mustafa Kemal Paşa katılırken, ikinci görüşmeye Hakkı Behiç Bey, Celal Bey, Kılıç Ali Bey'de katılmışlardır. Mustafa Kemal Paşa, bu kişilerin görüşmelere katılmasını daha iyi istişare etmek için istediğini ifade etmiştir.⁷¹⁸

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, İstanbul Heyeti içerisinde Bilecik'e gelen kişiler İngiliz ve Fransızların delaletiyle mevkii iktidara gelmiş ve Anadolu ile İstanbul arasında uzlaşmayı sağlamak amacıyla Anadolu'ya gelmişlerdir. Ancak bu kişilerin Anadolu'ya gelir gelmez fikirlerinin değiştiğini de ifade etmiştir.⁷¹⁹

Mustafa Kemal Paşa bu konuşmasında, heyetin Anadolu Hükûmeti'ne iltihak ettiğini *“Bütün teşebbüsâtınızı tetevvüç ettiği bir sırada pek mesuduz ki Heyeti Âliyenize temas ve milletin ağışuna iltica ettikten sonra milleti içinden vurmak için çalışan hain bir Padişah'ın hatırı için dönemezler. Bunlar bunu gayet vazih bir surette bildiklerinden gelmişler ve bize iltihak etmişlerdir.”*⁷²⁰ sözleriyle belirtmiştir.

⁷¹⁶ TBMM GCZ, 25 Eylül 1920, I, 137.

⁷¹⁷ TBMM GCZ, 25 Eylül 1920, I, 137.

⁷¹⁸ TBMM GCZ, 25 Eylül 1920, I, 137-138.

⁷¹⁹ TBMM GCZ, 25 Eylül 1920, I, 138.

⁷²⁰ TBMM GCZ, 25 Eylül 1920, I, 138. İstanbul Hükûmeti Heyeti ile Ankara Hükûmeti arasında gerçekleştirilen Bilecik Görüşmesi 5 Aralık 1920 tarihinde meydana gelmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa, Bilecik Görüşmesi ile ilgili ifadelerini 25 Eylül 1920 tarihli Meclis gizli oturumunda söylemektedir.

5 Mart 1921 tarihli Meclis gizli oturumunda Londra Konferansı'na gidecek Sulh Heyeti Murahhasası hakkında Heyet-i Vekile tezkeresi görüşülürken söz alan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bulunan kişilerin Anadolu ile fikir ve emel birliği içerisinde olduğu zannedilse de böyle olmadığını ifade etmiştir. Tevfik Paşa, İzzet Paşa ve Salih Paşa'nın ilk işe başladığı sırada gönderdikleri teklifnamede, başka bir çare olmadığından dolayı Sevr Antlaşması'nın kabul edilebileceğinin yer aldığını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükûmeti tarafından Anadolu'ya gönderilen heyetin son kanaatinin de bu yönde olduğunu açıklamıştır.⁷²¹

Mustafa Kemal Paşa, aynı oturumdaki konuşmasının devamında İstanbul Hükûmetinin ve Heyeti'nin, bu ifadeleri kullanırken milletin istiklalini kaybedeceğinin tamamen farkında olduklarını ifade etmiştir. İstanbul Hükûmetinin ve heyetinin bu görüşünü, bir milletin geçici olarak istiklalinden vazgeçebileceği, ancak zamanla istiklalini geri kazanabileceği şeklinde açıkladığını, örnek olarak ise Mısırlıları, Bulgarları, Sırpı ve Yunanlıları verdiklerini belirten Mustafa Kemal Paşa, bu açıklamayı kendini kandırmak olarak değerlendirmiştir.⁷²² Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükûmetinin bu görüşüne cevap olarak ise; *"Türkiye Büyük Millet Meclisi memleketin bir karış müstakil toprağı kalsa bile onun üzerinde yine istiklâl davasını idameye azmetmişlerdir."*⁷²³ şeklinde cevap vermiştir.

6 Mart 1922 tarihli Meclis gizli oturumunda Hariciye Vekili Mahmut Celal Bey'in, *"Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in, Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükûmeti ve Halife ile yaptığı temasla alakalı sual ve istizahlara cevabı"* sırasında da Bilecik Görüşmesi ile ilgili bir takım bilgilere ulaşılabilir.

Mahmut Celal Bey, bu konuşması sırasında Ferit Paşa'nın istifasından sonra Tevfik Paşa ve arkadaşlarının iktidara geldiğini, bu kabinede en kuvvetli şahsiyet olarak İzzet

---

Yani Mustafa Kemal Paşa, Bilecik Görüşmesi ile alakalı ifadelerini Bilecik Görüşmesi'nden yaklaşık 2 ay önce belirtmiştir. Bu durumun meydana gelmesi mümkün olmamakla birlikte hem TBMM resmi internet sayfasındaki TBMM Gizli Celse Zabıtları hem de yayınlanan TBMM Gizli Celse Zabıtları incelendiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması 25 Eylül 1920 tarihinde verilmiştir. Bundan dolayı bu çalışmada 25 Eylül 1920 tarihi kullanılmıştır. Ancak bu tarihin bir çeviri hatası olduğu düşünülmektedir. Doğru tarihin saptanabilmesi için TBMM Gizli Celse Zabıtlarının orijinallerinin incelenmesi gerekmektedir.

⁷²¹ TBMM GCZ, 5 Mart 1921, I, 392.

⁷²² TBMM GCZ, 5 Mart 1921, I, 392.

⁷²³ TBMM GCZ, 5 Mart 1921i I, 392.

Paşanın görüldüğünü, ancak bu zatın kuvvetli bir imana ve fikre, sağlam bir zihniyete sahip olmadığını anlaşıldığını ifade etmiştir.⁷²⁴

İzzet Paşa'nın vazifesine başladıktan sonra Anadolu ile temas etmek isteği ortaya çıktığını ifade eden Mahmut Celal Bey, yapılan görüşmelerde İzzet Paşa'nın memleketin kurtuluşu adına düşmanların amaçlarına hizmet etmekten başka çare olmadığına inandığının ortaya çıktığını belirtmiş, ayrıca İzzet Paşa'nın bu durumu Anadolu'ya telkin etmeye çalıştığını da ifade etmiştir.⁷²⁵

Mahmut Celal Bey, bu oturumdaki konuşmasının devamında 23 Kasım 1920 tarihinde İzzet Paşa tarafından görüşmek üzere İstanbul'dan Anadolu'ya heyet gönderilmesine izin verilmesinin talep olunduğu, 26 Kasım 1920 tarihinde kendisinin ve Salih Paşa'nın dahil olduğu bir heyetle hızlı ve kolay olması nedeniyle Bilecik'te görüşülebileceği yönünde cevap verildiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine İzzet Paşa, Salih Paşa, Cevat Bey ve Fatin Hoca'dan oluşan İstanbul Heyeti ile Mustafa Kemal Paşa, İsmet Bey ve kendisinin de dahil olduğu Meclis üyelerinden oluşan bir heyetle görüşüldüğünü açıklamıştır.⁷²⁶

Mahmut Celal Bey, bu görüşmede İzzet Paşa'nın gönderdiği muhtıralardaki zaafına, yüz yüze de şahit olduklarını belirttikten sonra, söz konusu heyetin Bilecik'e gelmesiyle memleket için hayırlı bir iş olacağını zannettiklerini belirtmiştir. Celal Bey'e göre ise bu heyet, Anadolu Hükûmetine Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek için gelmiştir. Ancak yapılan müzakereler sonucunda heyetin, Anadolu Hükûmetinin hareket tarzını, siyasetini haklı bulduklarını, kendilerinin hatalı olduklarını kabul ettiklerini, yürünülen yolda devam edilmesini ve kendileri ile hem fikir olduklarını beyan ettiklerini, Anadolu Heyetinin ise bundan dolayı İstanbul Heyetini alıkoyduklarını belirtmiştir.⁷²⁷

Bu heyetin Ankara'da kaldığı süre zarfında kendi fikir ve amaçlarına yönelik propaganda yapmaktan geri kalmadıklarını dile getiren Hariciye Vekili Mahmut Celal Bey, İstanbul'da yalnızca ailevi ve hususi işleriyle uğraşacaklarını, hiçbir görevi kabul etmeyeceklerini, İstanbul'a gider gitmez istifa edeceklerine dair 7 Mart 1921 tarihinde verdikleri vesika gereğince serbest bırakıldıklarını ifade etmiştir. Bu heyetteki

⁷²⁴ *TBMM GCZ*, 6 Mart 1922, III, 29; *TBMMZC*, 6 Mart 1922, XVIII, 60.

⁷²⁵ *TBMM GCZ*, 6 Mart 1922, III, 29; *TBMMZC*, 6 Mart 1922, XVIII, 60-61.

⁷²⁶ *TBMM GCZ*, 6 Mart 1922, III, 30; *TBMMZC*, 6 Mart 1922, XVIII, 61.

⁷²⁷ *TBMM GCZ*, 6 Mart 1922, III, 30; *TBMMZC*, 6 Mart 1922, XVIII, 61-62.

şahsiyetlerin İstanbul'a gider gitmez görevlerinden istifa ettiklerini ancak bunun bir hile olduğunu, çünkü sonra yeni kurulan hükümette görev aldıklarını beyan etmiştir.⁷²⁸

2.2.2.2. Ahmet Tevfik Paşa Hükûmetinin Londra Konferansı'na Katılması İçin TBMM'den Delege İstemesi

I. İnönü Savaşı'nda, Yunanlıların yenilgisi İtilaf Devletlerinin Sevr Antlaşması'nı yeniden gözden geçirmelerine, aynı zamanda Millî Mücadele'ye karşı olan görüşlerini ve politikalarını da değiştirmelerine neden olmuştur. Nitekim İngiliz Yüksek Komiseri H. Rumbold, Ankara Hükûmetinin tanınmamasını belirtmekle birlikte, artık Mustafa Kemal Paşa'ya çete başı gözüyle bakılamayacağını, Mustafa Kemal'in Hükûmetinin etkin olduğunu ve Sevr Antlaşması'nda düzenleme yapılırsa bir çıkış yolunun bulunabileceğini ifade etmiştir.⁷²⁹

Anadolu'ya gönderilen Osmanlı Heyetinin başarısız olması, Ruslarla Türkler arasında yakınlaşmanın başlaması, İtilaf Devletlerinin yakından takip ettiği Çerkez Ethem isyanının bastırılmış olması, Türk kuvvetlerinin Doğu'da Ermenileri yenilgiye uğratması İtilaf Devletlerinin Sevr Antlaşması üzerinde bir takım değişiklikler yapma kararı almasında etkili olmuştur.⁷³⁰

İtilaf Devletleri, 21 Ocak 1921 tarihinde Paris'te toplanan konferansta, Fransa Başbakanı Briand, müttefikler tarafından bir konferans düzenlenerek Ankara Hükûmetinin de bu konferansa çağırılmasını istemiştir. Briand'a göre, yapılan bu davet Ankara'daki Hükûmetin kafasını karıştıracaktı. Mustafa Kemal'in bu konferansa katılmaya karşı çıkması halinde ise ılımlı Kemalistlerin desteğini kaybedecekti. Briand'ın bu görüşünün diğer temsilciler tarafından kabul edilmesi üzerine 21 Şubat 1921 tarihinde Londra'da bir konferans toplanması, Türk ve Yunan Hükûmetlerinin bu konferansa çağırılması kabul edilmiştir.⁷³¹

Bu karar 26 Ocak 1921 tarihinde Osmanlı ve Yunan Hükûmetlerine bildirilmiştir. Ancak Osmanlı Hükûmetine yapılan davette, Türk heyetinin içerisinde Mustafa Kemal Paşa'nın ya da Ankara Hükûmeti tarafından gerekli izne sahip delegelerin bulunması şartı

⁷²⁸ *TBMM GCZ*, 6 Mart 1922, III, 30-31; *TBMMZC*, 6 Mart 1922, XVIII, 62.

⁷²⁹ Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, 416.

⁷³⁰ İzzet Öztoprak, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı", *AAMD*, XI, 33, Kasım 1995, 567; Salahi R. Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, II, TTK Yayınları, Ankara, 2008, 995.

⁷³¹ Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, II, 998.

konulmuştur. Bu davetin önemi ise, Türk Milleti'ni ve devletini ortadan kaldırmayı kendisine amaç edinmiş olan İtilaf Devletlerinin, bu davet ile Ankara'da ortaya çıkan yeni devlet çekirdeğini ve onun gücünü tanımış olmasıdır.⁷³²

İstanbul Hükûmeti, bu konferansta Türk tarafını temsil edecek delegelerin belirlenmesi için Anadolu ile temasa geçmiştir. Ahmet Tevfik Paşa, 27 Ocak 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek, Osmanlı Devleti'nin Sevr Antlaşması'nda bazı düzenlemeler yapılması amacıyla toplanan Londra Konferansı'na davet edildiğini bildirmiştir. Ayrıca aynı telgrafta, Mustafa Kemal Paşa ya da Ankara Hükûmeti tarafından tayin edilen delegelerin Osmanlı Heyeti içerisinde yer almasının şart koşulduğunu belirtmiş ve Ankara Hükûmeti tarafından tayin edilen delegelerin İstanbul Hükûmeti tarafından seçilecek olan delegelere katılmasını bildirmiştir.⁷³³

Mustafa Kemal Paşa ise, Tevfik Paşa'nın bu telgrafına 28 Ocak 1921 tarihinde cevap vermiştir. Bu cevapta, İstanbul Hükûmetini tanımadığını, milleti ve devleti temsil edebilecek tek meşru kurumun TBMM olduğunu bildirmiştir. Ayrıca bu cevabında Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletlerinin TBMM'yi doğrudan davet ettikleri takdirde davetin TBMM Hükûmeti tarafından kabul edileceğini belirtmiş ve bazı isteklerde bulunmuştur. Bu istekler; Padişah'ın TBMM'yi tanınması, Padişah'ın İstanbul'da ikamet etmesi ile TBMM Hükûmetinin şimdilik Ankara'da bulunması ve İstanbul'da hükümet adı altında bir heyetin bulunmaması, bütün memurların ve Padişah'ın maaşını TBMM'nin ödemesi şeklindedir.⁷³⁴

Mustafa Kemal Paşa, 30 Ocak 1921 tarihinde Tevfik Paşa'ya bir telgraf daha göndermiş ve bu telgrafta, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun temel maddelerini bildirmiştir. Aynı telgrafta Mustafa Kemal Paşa, bu maddelere aykırı olarak davranılmaması yönünde Tevfik Paşa'yı uyarmakla birlikte bundan böyle yazışmaların İcra Vekilleri ile yapılması gereğini ifade etmiştir.⁷³⁵ Ayrıca aynı tarihte İcra Vekilleri Heyeti Başkanı sıfatıyla Fevzi Paşa, Tevfik Paşa'ya bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta da, konferansa gönderilecek heyetin Türkiye'nin çıkarlarını temsil edecek tek heyet olduğunun İstanbul Hükûmeti tarafından İtilaf Devletlerine bildirilmesi istenmiştir. Yine bu telgrafta, TBMM'nin

⁷³² Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru*, (Yayınevi, Basım Yeri ve Tarihi bulunmamaktadır.), 93.

⁷³³ Nurten Çetin, "Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II, 4, Temmuz 2012, 109.

⁷³⁴ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, Bel. No: 67-9 - 67-11, 190-193.

⁷³⁵ Atatürk, *Nutuk*, II, 753-755.

kararlarına uyulmaması halinde doğacak tüm sorumluluğun İstanbul Hükûmetinde olacağı da bildirilmiştir.⁷³⁶

Ahmet Tevfik Paşa, 2 Şubat 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Yunanlıların şimdiden Londra'ya gittiklerini ve kendileri lehine propaganda yaptıklarını, bundan dolayı bir dakika bile kayıp edilmemesi gerektiğini ve Ankara Hükûmeti tarafından memur edilen delegelerin bir an önce İstanbul'a gönderilmesini istemiştir. Aksi halde İstanbul Hükûmetinin kendisinin bizzat konferansa katılacağını bildirmiştir. Ayrıca Ahmet Tevfik Paşa, memleketin böylesine nazik bir döneminde ele geçirilen bu fırsattın kaçırılmaması gerektiğini de eklemiştir.⁷³⁷

Mustafa Kemal Paşa ile Ahmet Tevfik Paşa arasında devam eden yazışmalar neticesinde bir anlaşma sağlanamamış ve her iki hükümette konferansa ayrı olarak katılma kararı almışlardır.⁷³⁸

TBMM'de, Londra Konferansı ve TBMM'nin konferansa davet edilmesi hakkında bir takım müzakereler hasıl olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, 29 Ocak 1921 tarihli Meclis oturumunda Londra Konferansı ve Tevfik Paşa ile yapılan muhaberat hakkında Meclise bilgi vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 29 Ocak 1921 tarihindeki konuşmasında Londra Konferansı hakkında bilgi vermeden önce yaptığı girizgahta; Türk Milleti'nin asırlardan beri memleketi idare ettiği iddiasında bulunan despotların, emperyalist ve kapitalist alemin baskısı altında kaldığını, ancak Türk Milleti'nin bu iki kuvvete karşı isyan ettiğini ve netice olarak milletin mümessillerinden oluşan TBMM'nin ve Hükûmetinin tüm memlekete hakim bir duruma geldiğini ifade etmiştir.⁷³⁹

Mustafa Kemal Paşa, Paris'te bir konferansın toplandığını ve bu konferansın Şark Meselesini halletmek ve Sevr Antlaşması'nda düzenlenme yapmak amacıyla 21 Şubatta Londra'da bir konferans toplanmasına karar verdiğini belirtmiştir. Bu durumdan İstanbul

⁷³⁶ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, 198-197; Çetin, "Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa", 110.

⁷³⁷ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, 201.

⁷³⁸ İstanbul Hükûmeti ve Ankara Hükûmeti arasında yazışmalar olumlu bir netice vermemesine rağmen İstanbul Hükûmetinin Ankara Hükûmeti ile yakınlaşma girişimleri daha belirginleşmiştir. Nitekim Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında verilen idam kararlarını kaldırmış ve Millî mücadele taraftarları için kullanılması yasaklanan paşa ve bey gibi unvanların yeniden kullanılmasına karar vermiştir. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, IV, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, 38.

⁷³⁹ *TBMMZC*, 29 Ocak 1921, VII, 410.

vasıtası ile haberdar edildiklerini ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa'nın doğrudan doğruya kendisiyle temasa geçmeye çalıştığını ancak kendisinin şahsı ile değil TBMM'ye müracaat etmesini tavsiye ettiğini bildirmiştir.⁷⁴⁰

Bunun üzerine Tevfik Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndermiştir. Söz konusu telgrafta; 25 Ocak 1921 tarihinde Paris'te toplanan Meclisin Şark meselesini halletmek üzere, İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı ve Yunan Hükûmetlerinin temsilcilerinden oluşan bir konferansın 21 Şubat 1921 tarihinde Londra'da toplanmasının kararlaştırıldığı bildirilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'ne gönderilen davette, konferansa katılacak heyette Mustafa Kemal Paşa'nın ya da Ankara Hükûmeti tarafından görevlendirilen birinin bulunmasının şart koşulduğunu ifade eden Tevfik Paşa, söz konusu durum için cevap beklediğini belirtmiştir.⁷⁴¹

Tevfik Paşa'nın bu telgrafına Mustafa Kemal Paşa ise, millet iradesine dayanarak Türkiye'nin geleceği hakkında karar alabilecek tek meşru ve bağımsız kuvvetin TBMM olduğunu, İstanbul Hükûmeti tarafından oluşturulan bir heyetin hukuki ve meşru olmadığını, İtilaf Devletlerinin Şark meselesinin çözümü için adilane bir karar almak istiyorlarsa konferansa doğrudan TBMM'yi davet etmeleri gerektiğini belirten bir cevap vermiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa bu telgrafın İtilaf Devletleri Hariciye Nezaretlerine gönderilmesini teklif etmiş ve Meclis tarafından kabul edilmiştir.⁷⁴²

Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgraftan sonra Tevfik Paşa'ya iki telgraf daha gönderdiği anlaşılmaktadır. Bu telgraflardan ilkinde Mustafa Kemal Paşa, konferansa iki ayrı heyet olarak katılmanın sakıncalı olacağından dolayı birlikte hareket edilmesi gerektiğini, bunun sağlanabilmesi için ise Padişah'ın TBMM'yi resmen tanıdığını ilan etmesini istemiştir. İkinci telgrafta ise, Padişah'ın TBMM'yi tanıdığını ilan etmesi üzerine yapılması gerekenler bildirilmiştir.⁷⁴³ Bu telgraflardan sonra Mustafa Kemal Paşa, bütün cihanla sulh yapmak istediklerini, millet ve memleketin tek müracaat yerinin TBMM olduğunu, bu hakkı hiçbir şekilde birisine ya da bir heyete terk etmeyeceklerini kesin bir dille ifade etmiştir.⁷⁴⁴

⁷⁴⁰ TBMMZC, 29 Ocak 1921, VII, 410.

⁷⁴¹ TBMMZC, 29 Ocak 1921, VII, 411.

⁷⁴² TBMMZC, 29 Ocak 1921, VII, 411.

⁷⁴³ TBMMZC, 29 Ocak 1921, VII, 411-412.

⁷⁴⁴ TBMMZC, 29 Ocak 1921, VII, 413.

TBMM'nin 29 Ocak 1921 tarihli oturumunda Trabzon Mebusu Hüsrev Bey, yazılan telgrafların Rusya'ya bildirilmesini istemiştir. Bunun gerekçesi olarak ise, İngiltere'nin birçok kere Ankara Hükûmetini Şark'tan ayırmaya çalıştığı ve bu yapılan teklifinde bir hile ve dalavere olabileceği düşüncesiydi. Bu isteğe cevap veren Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafların Rusya'ya da bildirildiğini, bununla birlikte İngilizlerin her hareketinin oyun olabileceğini ve bunu dikkate alarak gerekli tedbirlerin alınmaya çalışıldığını ifade etmiştir.⁷⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa, 31 Ocak 1921 tarihli Meclis oturumunda, konferansa davetin doğrudan Meclise yapılmamış olmasına rağmen her ihtimale karşı Londra'ya bir heyet gönderilmesi taraftarı olduğunu beyan etmiştir. Ancak Heyet-i Vekilenin, Londra'ya gönderilecek heyet azalarını seçmede ve gönderilecek olan heyete verilecek talimat noktasında tek başına hareket edemeyeceğini, bu nedenle bu konunun müzakere edilmesi gereği üzerinde durmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Meclis ile Heyet-i Vekile arasında tam bir itimadın olduğunu İstanbul ve Londra'nın anlaması gerektiğini aksi yönde bir intibahın oluşması halinde bu durumun Meclisin aleyhinde kullanılabileceğine dikkat çekmiştir.⁷⁴⁶

TBMM'nin aynı günkü oturumunda Amasya Mebusu Ragıp Bey ile arkadaşları, *"Londra'ya gönderilecek heyeti murahhasa vesilesiyle İstanbul'da Tevfik Paşa ile cereyan eden muhaberat meselesinin evvelemirde bir encümünde müzakere edilmesine dair takrir"*⁷⁴⁷ vermişlerdir. Ancak verilen bu takrire başta Mustafa Kemal Paşa, tepkisini göstermiştir. Bu takrir hakkında yapılan müzakereler son derece sert olmuştur. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa, bu takriri hükûmete güvensizlik olarak değerlendirmiş ve güvenoyu verilmesini talep etmiştir. Yapılan sert müzakere neticesinde Amasya Mebusu ve arkadaşları tarafından verilen takrir ret edilmiş, İcra Vekilleri Heyetine ise güvenoyu verilmiştir.⁷⁴⁸

Londra Konferansı'na gönderilecek murahhas görüşmeleri 1 Şubat 1921 tarihli Meclis oturumunda da devam etmiştir. Bu oturumda Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, *"Vaziyet-i Siyasiye ve Londra Konferansı'na murahhas izamı"* hakkında beyanatta

⁷⁴⁵ TBMMZC, 29 Ocak 1921, VII, 415.

⁷⁴⁶ TBMMZC, 31 Ocak 1921, VIII, 21-22.

⁷⁴⁷ TBMMZC, 31 Ocak 1921, VIII, 22.

⁷⁴⁸ TBMMZC, 31 Ocak 1921, VIII, 22-32.

bulunmuştur. Bu beyanatında Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından Mecliste verilen izahatta sonra İstanbul Hükûmeti ile bir muhaberatın başladığını ancak daha İstanbul'dan cevap gelmediğini ifade etmiştir. Ayrıca Bekir Sami Bey, Yunanistan hariç olmak üzere tüm İtilaf Devletleri ile tarafsız devletlerin Hariciye Nezaretlerine, İstanbul'da bulunan ve Sevr Muahedesi'ni başka çare kalmadığı gerekçesiyle kabul eden Hükûmetin, memleketin geleceği adına rey hakkının bulunmadığını tebliğ ettiklerini bildirmiştir.⁷⁴⁹

Bu beyanatında Bekir Sami Bey, bütün insanlığa sükun ve sulhun temin edilmesini ne kadar istenildiğini ispat etmek amacıyla Londra Konferansı'na murahhas gönderilmesine karar verildiğini açıklamıştır. TBMM, doğrudan doğruya da konferansa davet edilmemesi halinde bile konferansa heyet göndermeyi kararlaştırdıklarını beyan etmiştir. Heyet-i Vekilenin bu şekilde davranmasının maksadını ise *“Londra'da açılacak bir mahkemeden, Mahkeme-i adalet varsa, ürkmediğimizi, korkmadığımızı âleme karşı ispat etmek”*⁷⁵⁰ olarak ifade etmiştir.

4 Şubat 1921 tarihli Meclis gizli oturumunda söz alan Müdafaa-i Millîye Vekili Fevzi Paşa, Londra'ya gönderilecek heyetin mutlaka Meclis tarafından gönderilmesi ve İstanbul'dan gelecek kişilerin bu heyete katılmalarının uygun görüldüğünü ve İstanbul Hükûmetine teklif edildiğini belirtmiştir. Ankara Hükûmetinin bu şekilde davranmasındaki maksadı ise İstanbul'dan esir olan hükûmete tabi olmak değil, İstanbul Hükûmetinin zihniyetini değiştirmek ve milletin hakimiyetinin Ankara'daki Mecliste olduğunu ispatlamak olarak açıklamıştır. Ancak İstanbul Hükûmeti, Meclis tarafından gönderilecek heyetin İstanbul'a gitmesinde ve İstanbul Hükûmeti tarafından seçilen kişilere katılmasında ısrar etmesinden dolayı Meclis tarafından doğrudan bir heyet oluşturulmasına ve Antalya yoluyla gönderilmesine karar verildiğini ifade etmiştir.⁷⁵¹

Fevzi Paşa, aynı beyanatında, Ankara Hükûmetinin yapılan haksızlığa karşı milleti müdafaa etmek ve meşru hukukunu ispat etmek için nereye kadar gitmek gerekirse gideceğini belirtmiş ve Ankara Hükûmeti adına Londra Konferansı'na katılacak heyetteki kişileri açıklamıştır. Buna göre heyette, Bekir Sami Bey, Yusuf İzzet Paşa, Muhtar Bey,

⁷⁴⁹ TBMMZC, 1 Şubat 1921, VIII, 39.

⁷⁵⁰ TBMMZC, 1 Şubat 1921, VIII, 39.

⁷⁵¹ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 366.

Cami Bey, Nafia Müsteşarı sabıkı Muhtar Bey, Muvaffak Bey, Adanalı Niyazi Bey, Düyun-u Umumiye Müfettişi Rıza Bey, Münir Bey, Mahmut Esat Bey bulunmaktadır.⁷⁵²

Londra Konferansı'na gidecek olan heyette hangi vasıflara sahip olan kişilerin olması gerektiği ve Mecliste Fevzi Paşa tarafından açıklanan isimler bir takım tartışmalara neden olmuştur. Karesi Mebusu Vehbi Bey'e göre, heyette bulunacak kişiler Aydın, Bursa, Karesi, Ayıntap gibi meşgul olan havalinin mebuslarından vaziyete vakıf, lisana aşına ve milletin hukukunu muhafaza edebilecek kişilerden seçilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁵³ Trabzon Mebusu Hüsrev Bey ise, murahhasların azim ve imanı Millî ile kalbi çarpan, Türk ve Müslüman olanlar ile bu davanın en kavi taraftarı olanlar arasından seçilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁵⁴ Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey ise, heyete seçilecek kişilerin milletle birlikte Millî davada bulunmadıktan sonra görevlerinin önemli olmadığını belirtmiş ve seçilecek kişilerin Meclisi Millî azasından ya da imanı, dini, vicdanı sağlam ve Millî mücadeleye atılmış kişiler arasından olmasının önemine dikkat çekmiştir.⁷⁵⁵

Londra Konferansı'na gönderilecek kişilerin kimler arasından seçilmesi hakkında söz alan kişilerden birisi de Karesi Mebusu Basri Bey'dir. Basri Bey, diğer kişilerin ifadelerine katılmakla birlikte, mandacılığa çalışmış kişilerin gitmemesini istemiş ve tamamen Türk ve Müslüman olan, Millî hareketten aykırı yollara sapmamış kişilerin gitmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁵⁶ İzmit Mebusu Sırrı Bey ise gidecek heyette yer alan kişilerin Avrupa'daki kişilerin itimadını kazanmış kişilerden oluşmasını isteyerek bunun Ankara Hükûmetinin amacına daha çok hizmet edebileceğini belirtmiştir.⁷⁵⁷

TBMM'de, Londra Konferansı'na katılacak delegelerin hangi vasıflara sahip olması gerektiği tartışılırken, aynı zamanda Fevzi Paşa tarafından gitmesi teklif edilen kişiler ile ilgili de vekiller söz almışlardır. Bu bağlamda söz söyleyen kişilerin başında Hakkari Mebusu Mazhar Müfit Bey bulunmaktadır. Mazhar Müfit Bey, Fevzi Paşa tarafından teklif olunan listeyi okuduğunda üzüldüğünü belirtmekle birlikte Muhtar Bey'in, Meclis-i Mebusan basıldığı zaman Millî davaya katılmadığı gibi özel davetlere

⁷⁵² TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 366-367.

⁷⁵³ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 368.

⁷⁵⁴ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 368.

⁷⁵⁵ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 370.

⁷⁵⁶ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 372.

⁷⁵⁷ TBMM GCZ; 4 Şubat 1921, I, 375.

de cevap vermediğini belirterek bu kişilerin murahhas olarak gönderilmesine karşı olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Düyun-u Umumiye Müfettişi Ziya Bey'in de aynı gerekçelerle murahhas olarak gönderilemeyeceğini belirtmiştir.⁷⁵⁸ İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey'de, Muhtar Bey'in İzmir'de gayri Müslimlere yardım ettiği gerekçesiyle dayak yiyen bir kişi olması nedeniyle bu kişinin gitmesini istemeyenlerdendi.⁷⁵⁹ Ayrıca Londra Heyeti'nde bulunulması istenmeyen kişilerden biri de Amasya Mebusu Bekir Sami Bey'dir. Bu kapsamda Konya Mebusu Vehbi Efendi, Rusya Bolşevik Hükûmeti'ne murahhas olarak gönderildiği ve şimdi de Londra'ya gönderilmesinde sakıncalar meydana gelebileceğini öne sürerek Bekir Sami Bey'in gönderilmemesini talep etmiştir.⁷⁶⁰

TBMM'de, konferansa gidecek heyet tartışmaları esnasında, konferansa bir heyet gönderilip gönderilmemesi konusunda da mebusların söz aldıkları görülmektedir. Karesi Mebusu Vehbi Bey, Ankara Hükûmetinden bir heyet istenmemiş olsa bile İstanbul'dan gönderilecek heyet içerisinde Anadolu'nun hakkını savunacak kişilerin bulunmasını destekleyeceğini belirtmiş ve İstanbul Hükûmeti içerisinde Anadolu murahhaslarının gönderilmesini, bu kişilerin propaganda yapabilmesi adına destekleyeceğini ifade etmiştir.⁷⁶¹ Buna karşılık Trabzon Mebusu Hüsrev Bey ise TBMM'ye resmi bir davet olursa gidilmesini aksi takdirde davetsiz olarak gidilmesine taraftar olmadığını beyan etmiştir.⁷⁶²

Lazistan Mebusu Abidin Bey, TBMM vasıtasıyla seçilen murahhaslardan başka hiç kimsenin Türk'ü ve İslam'ı temsil edemeyeceğini beyan ettikten sonra doğrudan doğruya Meclise müracaat edilmeden, hatta gel diye yalvarmadan gidilmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Abidin Bey'e göre, İstanbul Heyeti ile birlikte çağrılmak bir İngiliz entrikasıdır. Eğer bu şekilde gidilirse, gidenlerin tutuklanıp Malta'ya gönderileceğini iddia etmiştir.⁷⁶³

Karesi Mebusu Basri Bey ise, Londra'ya heyet gönderilmesinden vazgeçildiği takdirde Ankara Hükûmetinin hala kan akıtmaya devam ettiği yönünde propaganda

⁷⁵⁸ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 371.

⁷⁵⁹ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 377.

⁷⁶⁰ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 374.

⁷⁶¹ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 368.

⁷⁶² TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 368.

⁷⁶³ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 369.

yapılabileceğine dikkat çekmiştir.⁷⁶⁴ Konya Mebusu Vehbi Efendi, yabancı basına para karşılığında Anadolu hareketinin hakkını müdafaa eden yazılar yazdırılabileceğini bu yüzden propaganda yapmak için heyetin gönderilmesinin gereksizliğini ifade etmiştir. Vehbi Efendi'ye göre, davetsiz yere börekçi ya da çörekçi gider demek suretiyle davetsiz gitmenin dilencilikten başka bir anlamının olmayacağını dile getirmiştir.⁷⁶⁵ İzmit Mebusu Sırrı Bey, konferanstaki müzakeratı haber vermesi için davetli ya da davetsiz konferansa birkaç adam göndermeye mecbur olduğunu,⁷⁶⁶ İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey, Ankara Hükûmeti aleyhinde yapılacak propagandaların önüne geçmek adına konferansa iştirak edilmesini belirtirken,⁷⁶⁷ Adana Mebusu Safa Bey, Adana, İzmir ve Antep işgal altında iken Avrupa'ya heyet gönderilmesinin tehlikeli olduğunu belirtmiştir.⁷⁶⁸

Netice itibari ile Ankara Hükûmeti, konferansa doğrudan doğruya bir davet yapılması halinde göndereceği delegeler kurulunu seçmiştir. Bu kurulda; Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, Aydın Mebusu ve İtalya temsilcisi Cami Bey, Trabzon Mebusu Hüsrev Bey, İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey, Adana Mebusu Zekai Bey bulunmaktadır. Bunun haricinde Ankara Hükûmeti, İzmir Mebusu Hoca Esad Efendi, Karesi Mebusu Vehbi Efendi, İzmit Mebusu Sırrı Bey, Erzurum Mebusu Necati Bey, Erzurum Mebusu Celaleddin Arif Bey, Ahmet Muhtar Bey, Münir Bey, Yusuf Kemal Bey, Ali Şükrü beyden oluşan bir heyeti, çağrı olması halinde gününde Londra'da olması için 6 Şubat tarihinde yola çıkarmıştır.⁷⁶⁹

Ankara Hükûmeti ve İstanbul Hükûmeti hazır bulunduğu 23 Şubat tarihinde Londra Konferansı Türkleri dinlemiştir. Osmanlı baş delegesi Tevfik Paşa'ya söz verildiği sırada *"söz asıl milletvekillerine aittir. Binaenaleyh Anadolu Heyetine söz verilmesini teklif ve rica ederim"* demesi üzerine sözü Bekir Sami Bey almış ve Ankara Hükûmetinin görüşünü belirten bir bildiriye okumuştur.⁷⁷⁰ Bekir Sami Bey bu bildiriye, Türk Heyeti'nin taleplerinin kabul edilmesinden dolayı konferansa teşekkür etmiş ve toplanan bu konferansın adil bir tavır takınacağına inandığını ifade etmiştir. Ayrıca bu bildiriye,

⁷⁶⁴ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 372.

⁷⁶⁵ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 374.

⁷⁶⁶ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 376.

⁷⁶⁷ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 377.

⁷⁶⁸ TBMM GCZ, 4 Şubat 1921, I, 377.

⁷⁶⁹ Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, 427-428. İstanbul Hükûmeti tarafından ise; Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, İngiltere temsilcisi Mustafa Reşit Paşa ve İtalya temsilcisi Osman Nizami Paşa, Londra Konferansı'na delege olarak tayin edilmişlerdir. Çetin, "Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa", 112.

⁷⁷⁰ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, IV, 41.

Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak varlığını, ulusal ve ekonomik yaşamını sürdürebilmesi için gerekli tedbirlerin konferans tarafından alınmasını, Türk Milleti'nin kabul edebileceği sınırların Misak-ı Millî tarafından kararlaştırıldığını, Adana, İzmir ve Trakya'nın geri verilmesini ifade etmiştir.⁷⁷¹

Tevfik Paşa'nın, Londra Konferansı'ndaki bu tutumu TBMM'nin gündeminde de yer almıştır. 24 Şubat 1921 tarihli Meclis oturumunda “*Londra Konferansı'nda millet namına idare-i kelim etmek hakkının Büyük Millet Meclisi murahhaslarına ait olduğuna dair Tevfik Paşa tarafından beyanatta bulunduğu*” İzmit Mebusu Sırrı Bey'in gönderdiği telgraf okunmuştur. Söz konusu bu telgrafta, Tevfik Paşa'nın konferansın huzurunda idare-i kelim etmenin Ankara Büyük Millet Meclisi murahhaslarına ait olduğuna dair beyanatta bulunduğu, bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey'in yaptığı izahatın konferansta muhteşem bir tesir meydana getirdiğinden söz edilmektedir.⁷⁷² Mustafa Kemal Paşa, 26 Şubat 1921 tarihli Meclis oturumunda Sırrı Bey'den gelen telgrafın gayri resmi olduğunu, ancak aynı içerikte resmi telgrafın Bekir Sami Bey tarafından gönderildiğini, bu telgraftan konferansın iyi bir şekilde devam ettiğinin anlaşıldığını belirtmiştir.⁷⁷³

Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nin İkinci İçtima senesi dolayısıyla verdiği 1 Mart 1921 tarihli beyanatta Londra Konferansı'nın insanlığın ihtiyacı olan sulhu sağlayamamış olmasına rağmen Türkiye'ye, Sevr Antlaşması'nı cebren uygulatmanın mümkün olmadığını İtilaf Devletleri tarafından anlaşılmasını sağladığını ifade etmiştir.⁷⁷⁴ Londra Konferansı sonucunda, Dünya Barışı için gerçek tehlikenin Türkler değil, Yunanlılar olduğu anlaşılmış ve TBMM, İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükûmeti tarafından resmen tanınmıştır.⁷⁷⁵

2.2.2.3. İtilaf Devletlerinin Ankara ve İstanbul Hükûmetlerini Lozan Barış Konferansı'na Davet Etmesinden Sonraki İlişkiler

Londra Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının akabinde başlayan Yunan saldırılarıyla meydana gelen çatışma ortamı Türk Milleti'nin zaferi ile sonuçlanmış ve 11

⁷⁷¹ Öztoprak, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, 589- 591; Sonyel, Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı, II, 1019.

⁷⁷² TBMMZC, 24 Şubat 1921, VIII, 402.

⁷⁷³ TBMMZC, 26 Şubat 1921, VIII, 450.

⁷⁷⁴ TBMMZC, 1 Mart 1921, IX, 5.

⁷⁷⁵ Sonyel, Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı, II, 1033.

Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Mudanya Mütarekesi'nden sonra yapılacak barış konferansı için Ankara Hükûmeti hazırlıklar yapmaya başladığı sırada İstanbul Hükûmetinin de benzeri hazırlıklar içerisinde bulunduğu görülmüştür.⁷⁷⁶

İstanbul Hükûmeti, kazanılan zaferi sahiplenen bir hava içerisinde bulunmuş ve barış konferansı başlamadan önce Ankara ile anlaşmak suretiyle birlikte hareket etmeyi planlamıştır.⁷⁷⁷ Bu durum Londra Konferansı'nda sözü TBMM temsilcilerine bırakan Ahmet Tevfik Paşa'nın, şimdi böyle bir tutum sergilemeyeceğini gösterir nitelikteydi.⁷⁷⁸

Tevfik Paşa, 17 Ekim tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına ve mahrem bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta Tevfik Paşa, kazanılan zaferin İstanbul ve Ankara arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırdığını, toplanacak olan barış konferansına iki tarafında davet edileceği malum olduğundan dolayı milletin selameti için konferansta ortak mesai yapılmasını, bunun için ise konferans toplanmadan önce iki tarafın uzlaşabilmesi adına bir kişinin İstanbul'a gönderilmesini istemiştir.⁷⁷⁹ Ahmet Tevfik Paşa'ya göre, Ankara ve İstanbul Hükûmetlerinin barış konferansına ayrı ayrı katılması durumunda İtilaf Devletleri, Halifeliğin koruyuculuğunu üstlenmeye kalkışacaktır.⁷⁸⁰

Ahmet Tevfik Paşa tarafından gönderilen 17 Ekim tarihli telgraf Mustafa Kemal Paşa'nın tepkisine neden olmuş ve bu telgrafa verdiği cevapta, TBMM Hükûmetinin gerekli tedbirleri düşündüğünü, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile belirtildiği üzere Türkiye Devleti kurulduğu andan itibaren Türk Milleti hakkında karar alabilecek tek makamın TBMM olduğunu ve Türkiye Devleti'ni sadece TBMM'nin temsil edebileceğini bildirmiştir.⁷⁸¹ Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Tevfik Paşa'ya gönderdiği bu telgrafın sözle iletilmesi bazı karışıklıkların meydana çıkmasına neden olmuştur.⁷⁸²

⁷⁷⁶ Seçil Karal Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik 1924-1928*, (2. Baskı), Temel Yayınları, İstanbul, 2006, 62.

⁷⁷⁷ Fatma Ünver, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'nde (1920-1924) Saltanat ve Hilafet Aleyhinde Düşünce ve Görüşler*, (Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir, 2012, 175-176.

⁷⁷⁸ Betül Aslan, "Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul'daki Yankıları", *Belleten*, LXVI, 245, Ankara, 2002, 95.

⁷⁷⁹ *TBMMZC*, 30 Ekim 1922, XXIV, 269.

⁷⁸⁰ Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik*, 65.

⁷⁸¹ *TBMMZC*, 30 Ekim 1922, XXIV, 269-270; Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, I, 243.

⁷⁸² Aslan, "Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul'daki Yankıları", 97. Mustafa Kemal Paşa'nın, Ahmet Tevfik Paşa'ya verdiği cevabın sadece sözle iletilmesinden dolayı Ahmet Tevfik Paşa durumu tam olarak kavrayamamıştır. Bundan dolayı 29 Ekim 1922 tarihinde TBMM'ye başvurarak ortak bir heyetin

İtilaf Devletleri, 27 Ekim 1922 tarihinde hem Hamit Bey'e hem de İzzet Paşa'ya verdikleri notayla Ankara ve İstanbul Hükûmetlerini, 13 Kasım 1922 tarihinde Lozan'da yapılacak barış görüşmelerine davet etmiştir.⁷⁸³ Bunun üzerine Ahmet Tevfik Paşa, barış konferansına katılmayı İstanbul Hükûmetinin hakkı görerek Ankara'ya ikinci bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta Ahmet Tevfik Paşa, İstanbul Hükûmetinin de konferansa davet edildiğini, Osmanlı Devleti'nin dikkate alınmamasının sulhun imzalanmasını engelleyeceğini belirtmiştir. Ayrıca Tevfik Paşa bu telgrafında zaferin kazanılmasında Hükûmetinin rol oynadığını belirterek ilk telgrafındaki gibi milletin selameti adına iki Hükûmetin ortak hareket etmesi için gerekli uzlaşmanın sağlanması adına İstanbul'a bir kişinin gönderilmesini talep etmiştir.⁷⁸⁴ Eğer Ankara Hükûmeti tarafından bu kişinin gönderilmesi mümkün değilse, İstanbul Hükûmeti tarafından Ziya Paşa'nın Ankara'ya gönderilebileceğini de belirtmiştir.⁷⁸⁵

İstanbul Hükûmetinin Lozan Barış Konferansı'na davet edilmesi üzerine Tevfik Paşa tarafından gönderilen bu telgraf TBMM'de uzun ve hararetle görüşmelere neden olmuştur. Bu konu hakkında ilk söz alan Antalya Mebusu Rasih Efendi, Ahmet Tevfik Paşa'nın İtilaf Devletleri gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi yerine Ankara Büyük Millet Meclisi dediğini belirtmek suretiyle bu telgrafların aynı elden yazıldığını ifade etmek istemiştir. Ayrıca Rasih Efendi, gönderilen telgraftaki "*Büyük Millet Meclisi'nin ademiicabeti ise cihanın müştak ve muntazır olduğu sulhu akim bırakmaktır.*" ifadesini Tevfik Paşa Hükûmetinin, TBMM aleyhinde propagandası olarak değerlendirmiştir.⁷⁸⁶ Rasih Efendi konuşmasının devamında TBMM'nin Türk Milleti'nin geleceğini düşündüğünü, Türk Milleti'nin hakkını kabul edecek böyle bir konferansa isterse katılacağını istemezse katılmayacağını ve bu hakkında Tevfik Paşa'dan tavsiye istenmediğini ifade etmiştir.⁷⁸⁷

Rasih Efendi konuşmasında saltanat makamına da değinerek Kanun-u Esasi'nin saltanat ile ilgili maddesini şu şekilde değerlendirmiştir. "...o paçavradan daha paçavra

---

oluşturulması için müracaat etmiştir. Hatta Ahmet Tevfik Paşa, TBMM'ne gönderdiği bu telgrafın gerekçesi olarak Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen cevabın kendisine ulaşmamış olduğunu göstermiştir. Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, 499.

⁷⁸³ Aydoğdu, *Mütareke Döneminin Son İstanbul Hükûmeti*, 543.

⁷⁸⁴ *TBMMZC*, 30 Ekim 1922, XXIV, 270.

⁷⁸⁵ Dursun Ali Akbulut, "Saltanatın Kaldırılması ve Sonuçları", *Türkler*, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 347.

⁷⁸⁶ *TBMMZC*, 30 Ekim 1922, XXIV, 270-271.

⁷⁸⁷ *TBMMZC*, 30 Ekim 1922, XXIV, 271.

*bir madde vardı ki o da, bu memleketi malikane addediyor ve içerisinde oturanları da mevaşi hükmünde ondan onu irsen intikal ettiriyordu. Biliyorsunuz ki o eski Kanunu Esasi denilen o kağıt üzerindeki kara yazının bir maddesi memlekete irsen istihkak olduğunu tespit ediyordu.*⁷⁸⁸ Rasih Efendi, Kanun-u Esasi'nin saltanat ile ilgili maddesinin Avrupa papalarına, eski krallarına ait olduğunu ve Avrupa'dan aynı şekilde kopya edildiğini, bu maddenin hak ve mantık ile alakasının olmadığını belirtmiştir. Bu kanun mucibince varis olan kişilerin cahil, cani olabileceğini düşünemediklerini, nitekim şuan da saltanat makamında oturan kişinin cani olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Anadolu'da mezalim yapan ordunun Padişah'ın adını kullandığını ve Padişah'ın Yunan ordusunun hilafet ordusu olduğu yönünde söylenen ifadeleri yalanmadığını belirtmek suretiyle yapılan mezalimin büyük bir kısmının Padişah'ın mesuliyetinde olduğunu belirterek Padişah'ı eleştirmiştir.⁷⁸⁹ Ayrıca Rasih Efendi, İstanbul'da bulunan Hükûmetin, Millet Meclisi tarafından yapılan tüm uyarılara rağmen düşmana alet olduğunu belirtmiştir. İstanbul Hükûmetinin melanetten dönmek istemediği için bu telgraflara önem verilmemesini talep etmiştir.⁷⁹⁰

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ise, Türk Milleti'ni zaafa düşüren, memleketin çiğnenmesine müsaade eden, Türk Milleti'nin kudretini zilletlere mahkum etmek isteyen bedbahtların, milletin yaşamak hakkını nasıl kendisinin kurtardığını gördüğünü ifade etmiştir. Milletin ise, başındaki kişilerin kendilerini düşünmediğini anladığından dolayı Meclis'in toplandığını ve milletin bu şekilde Allah'ın emrinden başka hiçbir tazyik altında ezilmeyeceğini ilan ettiğini belirtmiştir.⁷⁹¹ Hüseyin Avni Bey, İstanbul Hükûmetinin barış konferansından evvel Sevr Antlaşmasını imza etmeye davet olduğunu, o zaman TBMM'yi aramadıklarını belirtmiş ve O'da, Rasih Efendi gibi Tevfik Paşa tarafından gönderilen telgraflardaki cümleleri irdelemiştir. Bu bağlamda, *"Babiâli'nin ademiicabeti, Devletin altı asrı müteceviz zamandan beri mahfuz ve müesses olan bütün âlemi İslam'ın hüviyeti tarihiyesini malikûmu indiras etmek..."* cümlesine Allah kendilerine ömür versin demek suretiyle karşılık vermiş ve makam-ı hilafet nerede diye sormuştur.⁷⁹² Hüseyin Avni Bey'in bu sorusuna Mardin Mebusu Necip Bey ve

⁷⁸⁸ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 271.

⁷⁸⁹ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 272.

⁷⁹⁰ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 272.

⁷⁹¹ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 273.

⁷⁹² TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 273.

Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey, “ *O papaz Fro’nun halifesidir.*” cevabını vermişlerdir.⁷⁹³

Hüseyin Avni Bey, telgraftaki “*Büyük Millet Meclisinin ademiicabeti ise cihanın müştak ve muntazır olduğu sulhu akîm bırakmaktır.*” ifadelerini de eleştirmiştir. Hüseyin Avni Bey, İstanbul Hükûmetinde görev alan paşaların belki de samimi ve kendilerince millete hizmet etmek gibi bir amaçlarının olduğunu belirtmesine rağmen bugün bu tür akılla dünyanın alay ettiğini söylemiştir. Hüseyin Avni Bey’e göre, bu ifadelerin altında bir tehdidin yattığını belirtmiştir. Söz konusu tehdit ise Hüseyin Avni Bey’ göre, barışın sağlanmasının engellemesidir. İstanbul Hükûmeti, bu telgraftaki ifadeleri ile barışın engellenmesi gibi bir sorumluluğun ne Babıali ne de TBMM tarafından kabul edilemeyeceğinin belirtilmesidir.⁷⁹⁴ Yani İstanbul Hükûmeti, bu ifadeler ile TBMM’yi barışın sağlanamamasının sorumlusu olarak göstermek istemiştir. Ancak Hüseyin Avni Bey, Türk Milleti’nin bu sorumluluğu şerefle kabul ettiğini ve böylesi bir durumda meydana gelen mesuliyete kurban olacağını belirtmiştir.⁷⁹⁵

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, telgraftaki “*Zaten Büyük Millet Meclisi ile Babıâli arasında hakiki bir ikilik yoktur.*” cümlesini de irdelemiştir. Bu ifadelere karşılık olarak ise ikiliğin bulunmadığını, yalnızca İstanbul Hükûmeti tarafından Millî hareketi engellemek adına çıkarılmış Bolu, Konya ve Yozgat hadiselerinin olduğunu belirten nükteli bir cevap vermiştir.⁷⁹⁶ Hüseyin Avni Bey, telgrafta yer alan “*Muvaffakiyatı vakıanın husulüne bikaderilimkân hizmet eden heyetiniz...*” ifadesini eleştirmiştir. Bu ifadelerle İstanbul Hükûmeti, Millî Mücadele’nin kazanılmasında rolün büyüğünü kendisinin oynadığı, Millî hareketin ise kendisine yardım ettiği şeklinde bir izlenim vermek istemiştir. Ancak İstanbul Hükûmetinin bu ifadelerine karşılık Hüseyin Avni Bey, Türk Milleti’nin mukaddes davası için, değil İstanbul’dan, cihandan bile fedakarlık görmediğini, sadece İstanbul matbuatının nispeten Millî hareketi desteklediğini belirtmiştir. Ayrıca İstanbul Hükûmetinin Millî hareketi desteklemek yerine, Ankara Hükûmeti’ni zor durumda bırakmak için kuvvet göndermesine de sitem etmiştir.⁷⁹⁷

⁷⁹³ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 274.

⁷⁹⁴ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 274.

⁷⁹⁵ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 274.

⁷⁹⁶ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 274.

⁷⁹⁷ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 275.

Telgraftaki hilafet makamının korunması ifadesini, makam-ı muallaya patriklik süsü verilmesi gibi algılayarak, bundan dolayı Refet Paşa'nın İstanbul'a girişinde Padişah'ın murahhaslarını kabul ediyormuş gibi bir durumun ortaya çıktığını ifade eden Hüseyin Avni Bey, TBMM'nin hilafet başta olmak üzere tüm kurumları kendinde topladığını ve muhafaza ettiğini belirtmiştir. Ancak Hilafet perdesi altında, saltanat cinayetlerine kadar kapı açmak, memleketi perişan hale getirecek gayrimeşru sıfatlar takınmalarına TBMM'nin hiçbir zaman izin vermeyeceğini belirtmiştir.⁷⁹⁸

Hüseyin Avni Bey, İstanbul Hükûmeti tarafından gönderilen telgrafları memlekette nifak çıkarmak için atılan tohum olarak değerlendirmiş, bu telgraflara cevap dahi verilmemesi gerektiğini belirtmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan gelen hiçbir kağıda cevap vermediğini ifade etmiştir.⁷⁹⁹

Hüseyin Avni Bey, TBMM'nin, İstanbul Hükûmetinin telgrafına cevap vermesinin abes olduğunu, bu telgraflara verilecek cevabın "*Sizin gideceğiniz konferansta bizim işimiz yoktur.*" şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁰⁰

Muş Mebusu Hacı Ahmet Bey ise, "*Sinek mideyi ne kadar bulandırırorsa bunun da o kadar ehemmiyeti vardır.*" demek suretiyle İstanbul Hükûmetinin gönderdiği telgrafların önemsizliğine dikkat çekmiştir.⁸⁰¹

Nafia Vekili Fevzi Bey ise, İstanbul Hükûmetinin Sevr Antlaşması'nı kabul etmek suretiyle barış konferansında milleti temsil etme hakkından vazgeçtiğini, zaten milletin Osmanlı saltanatı yerine millet saltanatını tanıdığını belirtiyordu. Bundan dolayı İstanbul Hükûmeti tarafından yapılan tüm müracaatların geçersiz olduğunu ifade etmiştir. Yahya Galip Bey'de, İstanbul'da ismine Halife denen kişiyle görüşen herkesin insanlığının tereddütlü olduğu, Tevfik Paşa'nın Londra konferansında hasta olduğu için o şekilde davrandığını, aynı şeyi tekrar yapabilmesi için yeniden hasta olması gerektiğini ifade etmiştir. İstanbul Hükûmetinin bu telgrafi yazma cesaretini ise, TBMM'nin ilişkiyi kesmemiş olmasına bağlamıştır.⁸⁰²

⁷⁹⁸ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 275.

⁷⁹⁹ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 276.

⁸⁰⁰ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 276.

⁸⁰¹ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 277.

⁸⁰² TBMMZC, 30 Eylül 1922, XXIV, 277

Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, İtilaf Devletlerinin iki Hükûmeti davet etmek suretiyle kendilerine yarar sağlayacaklarını düşündüklerini, bu durum karşısında Türk Milleti'ne düşen görevin meseleyi halletmek olduğunu vurgulamıştır. Rıza Nur Bey'e göre, TBMM toplandığı andan itibaren hakimiyetin milletin olduğunu ve Türkiye Hükûmetinin Ankara'da bulunduğunu kabul etmiştir. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu son bulmuş, yerine dinç ve Millî bir Türkiye Devleti'nin kurulduğunu vurgulamıştır.⁸⁰³

Edirne Mebusu Kazım Karabekir, Kurtuluş Savaşı yıllarında millete karşı her türlü fenalığı yapan bu güruhun bu günde şanlı sulhu bozmak için çalıştığını belirtmişti. Kazım Karabekir aynı zamanda bu güruhun, Anadolu heyeti ile birlikte Avrupa'da gözükmesinin, Avrupa kamuoyunda bir takım olumsuzluklara neden olacağını vurgulamıştır. Kazım Karabekir, İstanbul Hükûmetinde bulunan kişileri kukla, karagöz, idrakten ve vicdan mahrum insanlar olarak tanımlamıştır. Ayrıca Kazım Karabekir Paşa, bu kişilere TBMM'nin, İstiklal Mahkemesi aracılığıyla cezalarını vermesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁰⁴

Muş Mebusu Hacı İlyas Efendi ise, İstanbul Hükûmeti tarafından gönderilen söz konusu telgrafi, “*körlük paçavrası, basiretsizlik vesikası, hayasızlık ve ihanetin son kağıdı*” olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda Tefvik Paşa tarafından gönderilen telgraftaki birlik olmaya daveti, vahdet çehresine bürünmüş tefrika olarak nitelendirmiştir.⁸⁰⁵

İstanbul'dan gönderilen telgraf hakkında söz alan Ankara Mebusu Ali Fuat Paşa, Millî Mücadele'ye başlandığı andan itibaren hariçten ve İstanbul'dan gelen düşmanlarla uğraşıldığını, cephelerde başarılar kazanılsa bile İstanbul'un entrikalarının son bulmadığını ve artık düşmanlardan sonuncusunun halledilme zamanının geldiğini belirtmiştir.⁸⁰⁶

Erzurum Mebusu Nusrat Efendi, “*bu ölülerle mükâleme kabilindedir. Biz kabristanda mıyız? Babiâli ölmüş, saray ölmüş, Bilâdı Ad ve Semûd'e münkalibolmuştur. Bu bapta muhavere etmek ve birtakım şeyler tasavvur etmek, söylemek abestir ve abesle iştigal demektir. Hâkimiyet bilâkaydû şart milletindir, düsturu vahiyü aklisine bir kere daha sizi davetle İstanbul'dan mevрут şu telgrafnamenin şiddetle reddedilmesini ve*

⁸⁰³ TBMMZC; 30 Ekim 1922, XXIV, 278.

⁸⁰⁴ TBMMZC; 30 Ekim 1922, XXIV, 280.

⁸⁰⁵ TBMMZC; 30 Ekim 1922, XXIV, 281.

⁸⁰⁶ TBMMZC; 30 Ekim 1922, XXIV, 286.

keenlemyekün addedilmesini sizden hassatan rica ederim."⁸⁰⁷ demek suretiyle İstanbul Hükûmeti ve gönderdiği telgraf hakkında fikrini belirtmiştir. Ayıca Nusrat Efendi, Padişah'ın tahtan indirilmesini ve hilafet için Şeriye Vekaletinin karar vermesini istemiştir.⁸⁰⁸

Hariciye Vekili İsmet Paşa söz alarak, İstanbul Hükûmetinin barış konferansına katılmak istemesini eleştiren, İstanbul Hükûmeti tarafından TBMM'ye gönderilen bu telgrafın resmi bir mahiyetinin olmadığını belirten, İtilaf Devletlerinin İstanbul Hükûmeti'ni konferansa davet etmeleri yüzünden barışın gecikeceğini ifade eden, konferansa TBMM'nin temsilcisinden başka bir temsilcinin katılmasının önüne geçilmesi gerekliliğini ortaya koyan bir konuşma yapmıştır.⁸⁰⁹

Görüşmelerin neticesinde sunulan takrirler oylanmış ve Tevfik Paşa Hükûmetine cevap verilmemesi kabul edilmiştir. Ayrıca İstanbul'da bulunan Padişah ve hükümet üyeleri hakkında kanunun öngördüğü muamelenin yapılması kabul edilmiştir.⁸¹⁰

İstanbul Hükûmeti tarafından TBMM'ye gönderilen telgraflar hakkındaki görüşmeler saltanatın ve hilafetin konuşabilir, tartışılabilir bir duruma geldiğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca yapılacak barış konferansında Türk Milleti'ni temsil edecek tek merciinin TBMM olduğunun herkes tarafından kabul edilmesi önemli diğer bir noktadır.⁸¹¹ Gönderilen telgraf nedeniyle yapılan bu tartışmalar, saltanatın kaldırılması gerekliliğini göstermiş ve saltanatın kaldırılma sürecinin hızlanmasına neden olmuştur.

2.2.2.4. Saltanatın Kaldırılması ve İstanbul Hükûmetinin İstifası

İstanbul Hükûmeti tarafından gönderilen telgraf hakkında görüşmelerin yapıldığı sırada 30 Ekim 1922 tarihli Meclis oturumundan Sinop Mebusu Rıza Nur Bey ve 78 arkadaşının, "*Osmanlı İmparatorluğu'nun munkariz olduğuna ve yeni Türkiye Hükûmetinin onun varisi bulunduğu ve Makam-ı Hilafet'in esaretten kurtarılacağına dair takriri*" neticesinde saltanatın kaldırılması süreci başlamıştır.⁸¹²

⁸⁰⁷ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 288.

⁸⁰⁸ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 288-290.

⁸⁰⁹ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 290-291.

⁸¹⁰ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 294.

⁸¹¹ Ünver, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'nde (1920-1924) Saltanat ve Hilafet Aleyhinde Düşünce ve Görüşler*, 200.

⁸¹² TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 292.

Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının Meclis verdikleri taktir şu şekildedir:

“Birkaç asırdır Saray ve Babialinin cehalet ve sefaheti yüzünden Devlet ve millet azim felaketler içinde müthiş bir surette çalkandıktan sonra nihayet hufrei inkızaza atılmış bulunduğu bir anda Osmanlı İmparatorluğunun müessis ve sahibi hakikisi olan Türk Milleti Anadolu'da hem harici düşmanlarına karşı kıyam etmiş ve hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete gelmiş olan Saray ve Babiali aleyhine mucahedeye atılarak Ankara'da Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümet ve ordularını bittişkil harici düşmanın Saray ve Babiali ile filem ve müsellahan ve malum müşkülâtı şedide ve mahrumiyeti elime içinde cidale girişmiş ve bugünkü halas gününe vasıl olmuştur. Türk Milleti Saray ve Babialinin hıyanetini gördüğü zaman Teşkilatı Esasiye Kanununu ısdar ederek onun birinci maddesiyle hakimiyeti Padişah'tan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle de icrai ve teşrii kuvvetleri onun yedikudretine vermiştir. Yedinci maddeyle harp ilanı, sulh akdi gibi bütün hukuku hükümraniyi milletin nefsinde cem eylemiştir. Binaenaleyh; o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu münhedim olup yerine yeni ve Millî bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri Padişah merfu olup yerine Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur. Yani bugün İstanbul'da bulunan heyet mevcudiyetini usulen himaye edecek hiçbir meşru ve gayriecnebi kuvvete, müzaheretini Millîyeye malik olmayıp zıllı zail halindedir. Millet eski (otokrat) Hükümeti şahsiye ve Saray halkı ve etrafının sefahati esasi üzerine müessas bir saltanat yerine asıl halk kitlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir Halk Hükümeti idaresi tesis ve vaz'etmiştir. Hal böyleyken İstanbul'da düşmanlar ile teşriki mesai etmiş olanların el'an hukuku Hilafet ve Saltanat ve hukuku Hanedandan bahis eylemelerini görmekte müstağrakı hayret bulunuyoruz. Tevfik Paşanın telgraflı kadar garip ve acip ve hilafı ma vaka bir vesika tarihte nadir görülmüş şeylerdendir. Büyük Millet Meclisinin bana cevap vermesini, binaenaleyh berveçhiati kararın ittihazını talep ederiz:

1. Osmanlı İmparatorluğu otokrasi sistemiyle beraber münkariz olmuştur.
2. Türkiye Devleti namıyla genç, dinç, Millî Halk Hükümeti esasları üzerine müesses Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmiştir.
3. Yeni Türkiye Hükümeti münkariz Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hududu Millî dahilinde yegane varisidir.
4. Teşkilatı Esasiye Kanuniyle hukuku hükümrani milletin nefsinde verildiğinden, İstanbul'daki Padişahlık madum ve tarihe müntekıldir.

5. *İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve civarı da Büyük Millet Meclisine aittir. Binaenaleyh oraların umuru idaresi de Büyük Millet Meclisi memurlarına tevdi edilmelidir.*
6. *Türkiye Hükümeti hakkı meşru olan Makamı Hilafeti esir bulunduğu ecnebler elinden kurtaracaktır.*⁸¹³

Bu takrirden başka Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'de “(Sevr) Muahedesini kabul ve imza ettiği andan itibaren Padişahlık ve Halifelikten kendi kendini hal etmiş bulunan taçlı hain hakkında hal'in gayri bir esasta Şer'îye Encümenince bir karar ittihaz ve Meclise arz olunmasını teklif ederim.” şeklinde bir takrir sunmuştur. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ise, Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının kanun teklifinin incelenmek üzere Layiha Encümenine havale edilmesini teklif etmiştir.⁸¹⁴

Rıza Nur Bey'in verdiği takrir hakkında söz alan Hüseyin Avni Bey, Kanun-ı Esasiye yeni maddeler ilavesini, bu takririn halka son derece iyi bir şekilde anlatılmasını ve takrirden bir takım eksikliklerin mevcut olduğunu belirtmiştir.⁸¹⁵ Hüseyin Avni Bey'in bu ifadelerinden sonra takrir sahibi sıfatıyla söz alan Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, “bir defa vaziyeti siyasiye bu meseleyi hal ve kat'etmek istiyor. Bu katı ve zaruridir, işte bundan dolayı bu ikilikten bugüne kadar ne kadar zarar gördük ve düşmanlarımızın bunu vasıta ederek ne entrikalar yaptığı malûmdur. Ne dolaplar dönderdikleri malûmdur. Bunları kırmak lâzımdır, onun için acilen ve katiyen bu işi bitirmek lâzımdır. Ve yakın vakitte de konferansın açılacağı malûmdur. Asıl mesele şudur ki, Kanunu Esasiye mugayeretten bahsettiler. Hayır, öyle bir şey yoktur. Teşkilâtı Esasiye Kanununa bir şey zam ve ilâveden bahseylediler. O da katiyen yoktur. Teşkilâtı Esasiye Kanununun birinci maddesi tamimiyle sarihtir. Ve katî bir surette hâkimiyeti bilâkaydüşart Padişahant, Padişahlıktan almıştır. Millete vermiştir, bitmiştir.”⁸¹⁶ sözleriyle Hüseyin Avni Bey'e cevap vermiştir. Ayrıca Rıza Nur Bey, İstanbul Hükümetinin eski zihniyetinde olduğu ve bu zihniyeti değiştirebilmenin mümkün olmadığını, bu insanların yüzünden milletin bu hale geldiğini belirtmiştir. Altı yüz yıllık saltanat hukuk söylemlerine ise, dokuz yüz senelik millet hukukundan bahsetmiştir. Dokuz yüz seneden daha fazladır Anadolu'da bir Türk hakimiyetinin mevcut olduğunu, Selçuklular yok olduktan sonra Osmanlı hanedanının

⁸¹³ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 292-293.

⁸¹⁴ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 294.

⁸¹⁵ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 295.

⁸¹⁶ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 295.

saltanatının başladığını, bugün ise onun munkariz olduğunu belirterek, milletin kendi Hükûmetini kurduğunu belirtmiştir. Yani saltanatın kaldırılmasını, dokuz yüz seneden daha fazladır hüküm süren Türk Devleti'nin bir hükümet değişikliği olarak değerlendirmiştir.⁸¹⁷

30 Ekim 1922 tarihli Meclis oturumunda Rıza Nur Bey'in verdiği taktir oylanmasına rağmen 132 kişinin kabul, 2 kişinin ret ve 2 kişinin de kararsız olmak üzere 136 kişinin oy kullanması sebebiyle yeterli sayıya ulaşamadığı için celse ertelenmiştir.⁸¹⁸

1 Kasım 1922 tarihli Meclis oturumunda, 30 Ekim 1922 tarihli taktirinin altıncı maddesine ilave olarak Rıza Nur Bey ve arkadaşları, Hilafetin Hanedan-ı Al-i Osman'a aid olduğuna ve Halifenin bu hanedandan Büyük Millet Meclisince intihap olacağına dair bir taktir daha vermişlerdir. Bu taktir ise, *“Hilâfet Türklere, Hanedanı Âl-i Osman'a aittir. Türkiye Devleti Makamı Hilâfetin istinatgâhidir. Halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâkan eslâh ve erşedolanı intihabolunur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hakkı meşruu olan Makamı Hilâfeti esir bulunduğu ecnebiler elinden kurtaracaktır.”*⁸¹⁹ şeklindedir.

Bu taktirin haricinde Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ve arkadaşları Meclise bir tadilname sunmuşlardır. Bu tadilname ise şu şekildedir:

“Esbabı mucibesi şifahen arz olunacak olan mevaddı âtiyenin kabulünü teklif ederiz :

1. *Teşkilât-ı Esasiye Kanuniyle Türkiye halkı, hukuku hâkimiyet ve hükümransı mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesinde gayrikabili terk ve ferağ olmak üzere temsil ve bilfiil istimale ve iradei millîyeye istinadetmiyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misakı Millî hudutları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinden başka şekli Hükümet tanımaz. 16 Mart 1336 tarihinden itibaren hâkimiyeti şahsiyeye müstenidolan İstanbul'daki şekli Hükümeti tarihe müntakil addetmiştir.*

⁸¹⁷ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 296.

⁸¹⁸ TBMMZC, 30 Ekim 1922, XXIV, 297.

⁸¹⁹ TBMMZC, 1 Kasım 1922, XXIV, 304.

2. *Hilâfet, Türkiye Devletine ve Hanedanı Âli Osman'a aid olup halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından - Bilâhara evlâdiyet usûliyle intikal etmek üzere - bu hanedanın ilmen ve ahlâkan erşed ve aslah olanı nisabı müzakerenin slüsanı ekseriyeti ârasiyle intihabolunur. Makamı Hilâfetin istinatgahı ancak Türkiye Devleti'dir.*⁸²⁰

TBMM'ye verilen bu takrirlerden sonra Tefvik Paşa tarafından gönderilen telgrafnamenin düşmanlarımız karşısında Millî Hükûmeti zaafa uğratmayı amaç edindiğini belirten Mustafa Kemal Paşa,⁸²¹ Türk Tarihi ve İslam Tarihi üzerine uzun bir konuşma yapmıştır.⁸²²

Mustafa Kemal Paşa bu konuşmasında Türk Milleti'nin kökeninden, Orta Asya'da kurduğu devletlerden bahsetmiş, Hz. Muhammed'in doğumundan, peygamber oluşundan ve ölümünden sonra ortaya çıkan halifelik sorunundan bahsetmiştir. Hz. Muhammed'den sonra halifelîğe sırasıyla Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali'nin geçtiğini, bu halifelerin döneminde İslam dünyasında meydana gelen sorunlardan bahsetmiştir. Emeviler ve Abbasiler döneminde halifelîğin durumunu belirtmiştir.⁸²³

Mustafa Kemal Paşa, Bağdat'ta Türk Hükümdarı Melikşah'ın, halifeyi koruduğunu ve himayesine aldığını belirtmiş ve Melikşah'ın torununu halifeye veliaht yapmak suretiyle halifelîği kendi hanedanına taşımak istediğini ifade etmiştir. Bundan dolayı Mustafa Kemal Paşa, hilafet ve TBMM'nin yan yana durabileceğini değerlendirilmiştir.⁸²⁴

Halifelik makamının Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı Devleti'ne geçtiğini ancak halifelik makamından kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığını ve Vahidettin devrinde Türk Milleti'nin en derin esaret çukurunun önüne getirildiğini ifade etmiş, binlerce seneden beri bağımsızlık mefhumunun en iyi örneği olan Türk Milleti'nin bu çukura yuvarlanmak istendiğini sözlerine eklemiştir. Vahidettin'in, Türk Milleti'nin idam kararını ayağa kalkmak suretiyle kabul ettiğini, bu hareketi ile de kendini ve temsil ettiği idarenin yok olmasını zaruret haline getirdiğini

⁸²⁰ TBMMZC, 1 Kasım 1922, XXIV, 304-305.

⁸²¹ TBMMZC, 1 Kasım 1922, XXIV, 305.

⁸²² Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasının tamamı için bkz. TBMMZC, 1 Kasım 1922, XXIV, 305-311; Atatürk, *Nutuk*, III, Ves. No: 264, 1837-1858.

⁸²³ TBMMZC, 1 Kasım 1922, XXIV, 306-308.

⁸²⁴ TBMMZC, 1 Kasım 1922, XXIV, 309.

belirtmiştir.⁸²⁵ Bundan dolayı milletin geleceğini doğrudan doğruya eline almak suretiyle kendi nam ve sıfatı altında yeni bir devlet teşkil ettiğini, Millî saltanat ve hakimiyetini bir şahısa değil, bütün millet tarafından toplanan vekillerden oluşan bir Meclise verdiğini ifade etmiştir.⁸²⁶ Mustafa Kemal Paşa, saltanat ve hakimiyet makamı ile hilafet makamının Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi yan yana olacağını, ancak o makamda Bağdat ve Mısır'daki gibi bir acizin değil, istinatgahı Türkiye Devleti olan bir yüce şahsın bulunacağını belirtmiştir.⁸²⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın bu izahatından sonra, bu kanun teklifinin Adliye, Şer'îye ve Kanun-u Esasi encümenine havale edilmesine karar verilmiştir. Bu encümenler ise,

1. *“Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle Türkiye halkı, hukuku hâkimiyet ve hükümransisini mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesinde gayrikabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimal ve iradei Millîyeye istinadetmiyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misakı Millî hudutları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinden başka şekli Hükûmeti tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hâkimiyeti şahsiyeye müstenidolan İstanbul'daki şekli Hükûmeti 16 Mart 1336 dan itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addeylemiştir.*
2. *Hilâfet, Hanedan Al Osman'a aid olup halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu Hanedanın ilmen ve ahlâkan ersad ve aslah olanı intihabolunur. Türkiye Devleti Makamı Hilâfetin istinatgahıdır.”*⁸²⁸ şeklinde kabul ettiğini belirtmiştir.

Adliye, Şerîye ve Kanun-u Esasi Encümeni tarafından kabul edilen mazbata Meclis tarafından oylanmış ve kabul edilmiştir. Kabul edilen bu teklif üzerine Müfid Efendi dualar etmiştir. Ayrıca İcra Vekilleri Heyet-i Başkanı Rauf Bey'in teklifi üzerine saltanatın kaldırıldığı gün bayram kabul edilmiştir.⁸²⁹

⁸²⁵ TBMMZC, 1 Kasım 1922, XXIV, 310.

⁸²⁶ TBMMZC, 1 Kasım 1922, XXIV, 310.

⁸²⁷ TBMMZC, 1 Kasım 1922, XXIV, 311.

⁸²⁸ TBMMZC, 1 Kasım 1922, XXIV, 314.

⁸²⁹ TBMMZC, 1 Kasım 1922, XXIV, 315-316.

TBMM'nin 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat ve hilafet hakkında aldığı kararın sonucunda Ahmet Tevfik Paşa'nın yapabilecek çok fazla bir şeyi kalmamış, Yıldız Sarayı'nda yapılan Meclis-i Vükela toplantısı sonucunda son İstanbul Hükûmeti 4 Kasım 1922 tarihinde istifa etmiştir.⁸³⁰ Lozan Konferansı'na İstanbul Hükûmeti ve Ankara Hükûmetinin birlikte davet edilmesi üzerine başlayan süreç, saltanatın kaldırılması ile sonuçlanmıştır.

---

⁸³⁰ Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, 513-517.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve akabinde Mondros Mütarekesini imzalanması, Osmanlı Devleti ve Türk Milleti için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Mondros Mütarekesi, uzun bir savaş döneminin sona ermesini sağlamış olsa da mütarekeden sonra İtilaf Devletleri tarafından yapılan haksız işgaller Türk Milleti adına yeni bir savaş döneminin başlayacağını göstermiştir.

Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada sadarete olan Ahmet İzzet Paşa'nın istifası üzerine yerine Ahmet Tevfik Paşa sadrazam olmuştur. Ahmet Tevfik Paşa'nın sadrazam olması ve hemen akabinde İstanbul'un işgal edilmesi İtilaf Devletlerinin, İstanbul Hükûmeti ve Padişah üzerindeki baskısını artmıştır. Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti döneminde meydana gelen olaylar neticesinde ve İtilaf Devletleri tarafından yapılan haksız uygulamalar karşısında Millîyetçi faaliyetler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Millî mücadelenin lider kadrosu yavaş yavaş bir araya gelmeye başlamış, fakat İstanbul'un siyasi havası bu anlamda bir şeyler yapma fırsatı tanımadığı için Anadolu'ya geçme fırsatını bulmaya çalışmışlardır.

Ahmet Tevfik Paşa'nın istifa etmesinden sonra Damat Ferit Paşa'nın sadrazam olması ile İstanbul Hükûmeti politikasını açık bir şekilde ortaya koymuştur. İtilaf Devletlerini ve özellikle de İngiltere'yi kızdırmadan, her dediğini yapmak ve bu şekilde şartları daha az ağır bir barış antlaşması imzalama politikası güdülmüştür. Bu amaca ulaşmak için İstanbul Hükûmeti, İtilaf Devletlerine karşı teslimiyetçi bir tutum sergilemiştir. İstanbul Hükûmetinin bu şekilde bir tavır takınmasında Padişah'ın da etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü Vahidettin, saltanatın ve hilafetin sürdürülmesinin ve vatanın kurtarılmasının İtilaf Devletlerinin istekleri doğrultusunda hareket ederek başarılabilirliğini düşünmesinden dolayı İstanbul Hükûmetinin bu politikasını desteklemiştir.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine büyük bir tepki gösteren Türk Milleti, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi ile birlikte örgütlenmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk halkını örgütlemeye başlaması İngilizleri ve İstanbul Hükûmetini rahatsız etmiş, özellikle İstanbul Hükûmeti tarafından Türk Milleti'nin işgallerden kurtulmak ve bağımsız olmak için yaptığı girişimlerin engellenmeye çalışılması Anadolu ile İstanbul arasındaki uçurumu derinleştirmiştir. Bu

durumun neticesinde Anadolu'da örgütlenen Millî hareket giderek güç kazanırken, İstanbul Hükûmeti ise Anadolu üzerindeki otoritesini kaybetmeye başlamıştır.

Damat Ferit Paşa'nın, ikinci kabinesini kurduğu tarihten itibaren Anadolu ile İstanbul arasında bariz bir mücadelenin meydana başladığı görülmektedir. Bu mücadelenin Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınmasıyla birlikte netleştiği söylenebilir. Bu dönemde Damat Ferit Paşa'nın, İtilaf Devletlerinin yaptığı haksız işgallere karşı oluşturulan Millî hareketi ortadan kaldırmak için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Özellikle İtilaf Devletlerinin istekleri doğrultusunda ittihatçı adı altında önemli şahısları tutuklaması, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline sessiz kalması, Mustafa Kemal Paşa'yı görevden alması, Paris Barış Konferansı'nda bağımsızlıkla bağdaşmayan bir tavır sergilemesi, Erzurum ve Sivas Kongrelerini engellemeye çalışması gibi faaliyetleri, Anadolu ile İstanbul arasındaki mücadelenin şiddetini daha da arttırmasına neden olmuştur.

Damat Ferit Paşa'nın 1919 yılındaki iktidarı sırasında aldığı kararlar ve yaptığı uygulamalar, 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'nin gündemini meşgul etmiştir. TBMM, Damat Ferit Paşa Hükûmetinin bu faaliyetlerini çeşitli oturumlarda gündeme getirmiş ve tepkisini açık olarak ortaya koymuştur.

Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa'nın sadareti döneminde kısmen de olsa Anadolu ile İstanbul Hükûmeti arasında yakın ilişkiler kurulmuş ancak bu yakın ilişkiler kısa sürmüştür. Özellikle Ali Rıza Paşa Hükûmeti döneminde kurulan yakın ilişkiler sayesinde Millî hareket daha rahat hareket etme fırsatı bulmuş, Anadolu üzerindeki etkisini arttırmıştır. Salih Paşa Hükûmeti döneminde, İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesi ile birlikte Anadolu ile İstanbul arasındaki mücadele yeni bir boyut kazanmıştır. Bu işgal ile birlikte İstanbul Hükûmeti işleyemez duruma gelirken, Anadolu'daki Millî hareketin meşruluk kazanmasının önü açılmıştır.

İstanbul'un işgal edilmesi akabinde Damat Ferit Paşa'nın tekrar sadarete gelmesi Türk Millî Mücadele tarihi açısından önemli bir kavşak noktası olmuştur. Bu dönemde İstanbul'un işgali ve 11 Nisan 1920 tarihli irade-i seniyye ile Padişah'ın Meclis-i Mebusanı kapatması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da yeni bir Meclis açmıştır. Bu sayede Millî hareket meşruiyet kazanmış ve Türk Milleti'nin geleceği hakkında söz söyleme yetkisine sahip olmuştur. TBMM'nin 23 Nisan 1920 tarihinde açılmasından

sonra İstanbul Hükûmetlerinin karar ve uygulamaları doğrudan doğruya Meclis gündemine gelmiş ve gerekli tedbirler alınmıştır.

Damat Ferit Paşa'nın dördüncü kez sadrazamlığa gelmesiyle birlikte Millî hareketi engellemek adına yaptığı uygulamalara hızlı bir şekilde devam etmiştir. Millî Mücadele aleyhine beyanname yayınlaması, Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi tarafından aynı yönde bir fetvanın verilmesi, Millî Mücadele'nin ittihatçı ve Bolşevik olduğu yönünde propagandalar yapılması, Millî hareketi yönetenler hakkında idam kararları verilmesi ve Anadolu hareketini engellemek adına Anadolu'daki iç isyanların desteklenmesi TBMM'yi zorlayan uygulamalar olmuştur. Damat Ferit Paşa Hükûmetinin, Türk Milleti'nin yaşama hakkını elinden alan Sevr Antlaşması'nı kabul etmesi ise Türk Milleti üzerinde söz söyleme hakkını tamamen kaybetmesine neden olmuştur. Bu dönemde Padişah'ın, yayınladığı Hatt-ı Hümayun ile Damat Ferit Paşa Hükûmetinden Millî hareketi engellemesini istemesi ve böylesine kritik bir dönemde Damat Ferit Paşa'ya beş kez kabine kurma görevi vermesi, Damat Ferit Paşa Hükûmetinin politikalarını desteklediğini ve onayladığını göstermektedir.

Damat Ferit Paşa Hükûmetinin, Millî hareket hakkında almış olduğu kararlar ve yapmış olduğu uygulamalar TBMM'de sert tartışmalara neden olmuştur. Damat Ferit Paşa Hükûmetinin bu faaliyetleri Meclisin muhtelif oturumlarında gündeme gelmiş, milletvekilleri bu konular hakkında uzun uzun beyanatlarda bulunmuşlardır. Ayrıca TBMM, Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından yapılan girişimlerin etkisini azaltmak ve önlemek için çeşitli kanun ve kararlar almışlardır.

Damat Ferit Paşa'nın istifası üzerine son İstanbul Hükûmeti, Ahmet Tevfik Paşa tarafından kurulmuştur. Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti döneminde, Anadolu Hükûmeti ile İstanbul Hükûmeti arasında bir yumuşama dönemi başladığı söylenebilir. Anadolu Hükûmeti ile İstanbul Hükûmetinin Bilecik'te görüşmesi, Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti tarafından Millî hareket liderleri hakkında verilen idam kararlarının kaldırılması bu yumuşama dönemini kanıtlamaktadır. Anadolu Hükûmetinin, Yunanlılar karşısında askeri başarılar kazanması neticesinde toplanan Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa'nın sözü Anadolu Heyetine bırakması bu yumuşamanın bir başka delili sayılabilir. Bu dönemde İstanbul Hükûmetinin karar ve uygulamaları Mecliste uzun görüşmelere neden olmuştur. Bu dönemdeki Meclis zabıtları incelendiğinde İstanbul ile Ankara

Hükûmeti arasındaki yumuşama dönemi çok fazla olmamakla birlikte Mecliste de karşılık bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesiyle başlayan Türk-Yunan Savaşı'nı, Türk ordusunun kazanması ve İtilaf Devletleri ile TBMM Hükûmeti arasında Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması sonucunda toplanacak barış konferansına İstanbul Hükûmetinin katılmak istemesi, İstanbul Hükûmeti ile Anadolu Hükûmeti arasındaki ilişkinin sertleşmesine neden olmuştur.

Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti döneminde meydana gelen Bilecik Görüşmesi, Londra Konferansı'na katılıp katılmama konusu ve Lozan Barış Konferansı'na İstanbul Hükûmetinin katılmak istemesi meselesi, TBMM'de sert tartışmalara neden olmuştur. İtilaf Devletleri tarafından İstanbul Hükûmetinin barış konferansına davet edilmesiyle başlayan İstanbul Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti arasındaki telgraflaşmalar, TBMM'de gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda Türk Milleti hakkında tek söz sahibi mercinin TBMM olduğu kabul edilerek saltanat kaldırılmıştır.

İstanbul Hükûmetlerinin Millî hareket karşısındaki tutumları incelendiğinde, bütün İstanbul Hükûmetlerini aynı şekilde değerlendiremeyeceği sonucuna ulaşılabılır. Çünkü Damat Ferit Paşa Hükûmetleri, İtilaf Devletleri karşısında daha teslimiyetçi bir politika izleyip, Millî Mücadele aleyhine faaliyetlerde bulunurken, diğer İstanbul Hükûmetleri gizli ya da açık Millî hareket ile temas kurmaya, yardım etmeye çalışmışlar ve Millî harekete karşı daha yumuşak bir politika izlemişlerdir.

Neticede, saltanatın kaldırılması sonucunda İstanbul Hükûmeti 4 Kasım 1922 tarihinde kendisini feshetmiştir. Böylece İstanbul Hükûmeti ve Anadolu Millî hareketi arasında Mondros Mütarekesi sonrasında yapılan haksız işgallerle filizlenen, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesiyle derinleşen, TBMM'nin açılmasıyla doruk noktasına çıkan iktidar mücadelesi Millî hareket lehine sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA**1. RESMİ YAYINLAR**

Kavanin Mecmuası

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

2. SÜRELİ YAYINLAR**A) GAZETELER**

Alemdar

Hakimiyet-i Millîye

İrade-i Millîye

Takvim-i Vakayi

Tercüman-ı Hakikat

Vakit

B) DERGİLER

Akademik Bakış

Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi

Atatürk Dergisi

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Bellekten

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Karadeniz Araştırmaları

Millî Eğitim Dergisi

Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

Türkler Ansiklopedisi

Türklük Bilimi Araştırmaları

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi

Yeni Türkiye

3. YAYINLANMIŞ BELGELER

Arşiv Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk, II, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017.

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911- 1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Ankara, 1982.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmaları, TBMM Basımevi, Ankara, 1987.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003.

İğdemir, Uluğ, *Sivas Kongresi Tutanakları*, (3. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999

Onar, Mustafa, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, II, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

4. TEZLER

A) YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

Başboğa, Sevcan, *Anadolu Ajansı (1920-1922)*, (Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

Çakır, Meryem, *Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tutanaklarında İç İsyenlar (1920-1934)*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.

Demirci, Yılmaz, *Amasya Tamimi'nin Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin Kuruluşuna Olan Etkileri*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2010.

Kutlu, Cemil, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun ve Kararnameler (23 Nisan 1920- 16 Nisan 1923)*, (Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1992.

Küçüköğlü, Bayram, *Millî Mücadele Sürecinde Uygulanan Propaganda Yöntemleri ve Atatürk'ün Propagandacı Kişiliği*, (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2005.

Taşer, Pınar, *Mütareke Döneminde Divan-ı Harb-i Örfiler (1918-1922)*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, Eylül, 2005.

Tınmaz, Orhan, *Ulusal Kurtuluş Savaşı'na Karşı Bir Örgüt: Kuva-yı İnzibatiye*, (Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu, Haziran 2006.

Ünver, Fatma, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'nde (1920-1924) Saltanat ve Hilafet Aleyhinde Düşünce ve Görüşler*, (Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir, 2012.

B) DOKTORA TEZLERİ

Avşar, Servet, *Millî Mücadele'de Propaganda Faaliyetleri (1918-1923)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Isparta, 2010.

Aydoğdu, Murat, *Mütareke Döneminin Son İstanbul Hükümeti: Son Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti (21 Ekim 1920- 4 Kasım 1922)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2016.

Çavdar, Necati, *Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa*, (On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2010.

Demirbaş, Osman, *İttihat Ve Terakki Cemiyeti Ve Millî Mücadele*, (İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul–1999.

Erdem, Ş. Can, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002.

Karaaslan, Halis, *Millî Mücadele Döneminde İç İsyânların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 1997.

Saylan, Gürkan Fırat, *1918-1922 Yıllarında İtilaf Devletlerinin İstanbul ve Çevresindeki Faaliyetleri*, (Atatürk Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2010.

Süel, Ercan, *Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1992.

Tunç, Salih, *İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)*, (İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999.

5. HATIRALAR

Adıvar, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, (11. Baskı), Atlas Kitabevi, Eylül, 1998.

Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, II, (Haz: Süheyl İzzet Furgaç), Yüksel Kanar, Nehir Yayınları, Eylül 1993

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk – Söylev 1919 – 1920*, I-II-III, (4. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Atay, Falih Rıfkı, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

Bayar, Celal, *Atatürk'ten Hatıralar*, Sel Yayınları, Ankara, 1955

Bayar, Celal, *Ben De Yazdım*, VI, Sabah Kitapları, İstanbul, (Basım Tarihi Bulunmamaktadır.)

- Cavid Bey, *Felaket Günleri: Mütareke Devrinin Feci Tarihi*, (Haz: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2000.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, (Ed: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2000.
- Dursunoğlu, Cevat, *Millî Mücadele'de Erzurum*, (2. Basım), Erzurum Kitaplığı, Kasım 1998.
- Göztepe, Tarık Mümtaz, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, (2. Baskı), Sebil Yayınları, İstanbul 1994.
- Güneri, Süleyman Necati, *Hatıra Defteri: Erzurum'da Kongre Günleri*, (Haz: Ali Birinci), (1. Baskı), Erzurum Kitaplığı, Kasım 1999.
- Hatıralar: Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Hatıraları*, (Haz: Cevdet R. Yularkıran), (2. Baskı), SİSTAV Yayınları, Sivas, 2010.
- İki Devrin Perde Arkası: Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Hüsamettin Ertürk*, (Haz: Samih Nafiz Tansu), (1. Baskı), İlgı Kültür Sanat Yayınları, 2011.
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.
- Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, (2. Baskı), Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Karay, Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1964.
- Nadi, Yunus, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı,
- Nadi, Yunus, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Erdini Basım ve Yayınevi, İstanbul, Aralık 1978.
- Nadi, Yunus, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- Özalp, Kazım, *Millî Mücadele 1919 – 1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1971.
- Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)*, (Haz: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, Ekim 2005.
- Rey, Ahmet Reşit, *Canlı Tarihler, Gördüklerim Yaptıklarım 1890-1922*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1945.
- Simavi, Lütfi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim: Sultan Mehmed Reşad Han ve Halifenin Sarayında Gördüklerim*, (Ed: Ö. Andaç Uğurlu), (2. Baskı), Örgün Yayınevi, İstanbul 2004.

Söylemezoğlu, Galip Kemali, *Başımıza Gelenler: Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondros'tan Mudanya'ya 1918-1922*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.

Topuzlu, Cemal, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet Devrinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Güven Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1951.

Türkgeldi, Ali Fuad, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1949.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1918-1922*, II, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970.

6. ARAŞTIRMA ESERLERİ

Akandere, Osman, Polat, Hasan Ali, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011.

Akgün, Seçil Karal, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik 1924-1928*, (2. Baskı), Temel Yayınları, İstanbul, Eylül 2006.

Aksoy, A. Şerif, *İttihat ve Terakki*, (1. Baskı), Nokta Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, I-II-III, (2. Baskı), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Arı, Kemal, *Türk Devrim Tarihi, Temelleri, Gelişimi ve Oluşumu*, I, (4. Baskı), Zeus Yayınları, İzmir, Eylül 2011.

Arıburnu, Kemal, *Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, (2. Basım), Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975.

Arıburnu, Kemal, *Sivas Kongresi: Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Arıkan, Zeki, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918 – 8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989.

Aslan, Yavuz, *TBMM Hükümeti: Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920 – 30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

Aşkun, Vehbi Cem, *Sivas Kongresi*, Kamil Matbaası, Sivas, 1945.

Ata, Ferudun, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, (3. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.

- Atatürk, (Haz: Mehmet Özel), Kültür Bakanlığı Yayınları, (Basım Yeri ve Tarihi Bulunmamaktadır.)
- Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, Bornova-İzmir.
- Aydoğan, Erdal, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Ayışığı, Metin, *Mareşal İzzet Paşa: Askeri ve Siyasi Hayatı*, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.
- Başak, Tolga, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim 1918- 30 Kasım 1918)*, (1. Baskı), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.
- Başar, Zeki, *Devrim Tarihi Açısından Erzurum Kongresi Öncesi – Sonrasıyla*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1979.
- Baytok, Taner, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a: Dünden Bugüne Değişen Ne Var?* (1. Baskı), Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, Haziran 2007.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri*, I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.
- Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, (1. Baskı), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele*, I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*, (2. Baskı), Kent Basımevi, Ekim 1981.
- Bilgin, Taner, *Millî Mücadele'de Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2015.
- Çetin, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları,

- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, (2. Baskı), Doğu Kütüphanesi, 2011.
- Esengin, Kenan, *Millî Mücadele'de Ayaklanmalar*, (1. Baskı), Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2006.
- Goloğlu, Mahmut, *Cumhuriyete Doğru*, (Yayınevi, Basım Yeri ve Tarihi bulunmamaktadır.)
- Goloğlu, Mahmut, *Erzurum Kongresi*, Nüve Matbaası, Ankara, 1968.
- Goloğlu, Mahmut, *3. Meşrutiyet*, (1. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Goloğlu, Mahmut, *Sivas Kongresi*, Başnur Matbaası, Ankara, 1969.
- Gökbilgin, M. Tayyib, *Millî Mücadele Başlarken: Mondros Mütarekesinden B.M.M'nin Açılmasına Kadar*, I-II, (1. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Gökçen, Salim, *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükümetinin İstifası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2003.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, IV, (3. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.
- İskit, Server R., *Türkiye'de Matbuat Rejimleri: Tahlil ve Tarihçe*, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1939.
- Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev: Cemal Köprülü), (3.Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970.
- Kılıç, Mehmet, *Amasya Tamimi ve Protokolü*, (3. Baskı), Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kinross, Lord, *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev: Necdet Sander), Sander Kitabevi, İstanbul, 1981.
- Kocahanoğlu, Osman Selim, *İttihat ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kocaoğlu, Bünyamin, *Mütarekede İttihatçılık: İttihat ve Terakki Fırkası'nın Dağıtılması*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006.

- Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi (1918-1938)*, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- Koloğlu, Orhan, *Son Sadrazam: Millî Mücadele Taraftarı Ahmed Tevfik Paşa*, (1. Baskı), Doğan Kitap, İstanbul, Kasım 2007.
- Korkmaz, Cemil Hakan, *Kurtuluş Savaşı'nın İkinci Cephesi: İç İsyanlar*, (1. Basım), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Macmillan, Margaret, *Paris 1919: 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, (Çev: Belkıs Dişbudak), ODTÜ Yayıncılık, 2004.
- Meray, Seha L, Olcay, Osman, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Mütarekesi, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.
- Nadi, Yunus, *Ali Galip Hadisesi: Bab-ı Ali'nin Millî Hareketi Dağıtmak ve Mustafa Kemal'i Tevkif Etmek Teşebbüsü*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- Olcay, Osman, *Sevr Andlaşmasına Doğru: Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.
- Özkan, Hülya, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919 – 16 Ekim 1920)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.
- Özkaya, Yücel, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, (3. Baskı), AAM Yayınları, Ankara, 2014.
- Özsoy, Osman, *Saltanat'tan Cumhuriyet'e Kurtuluş Savaşı 1918-1923: Olaylar- Belgeler- Gerçekler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- Pehlivanoglu, A. Öner, *Sevr, Lozan Antlaşması ve Avrupa Birliği*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Peker, Nurettin, *1918- 1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri, İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekatı ve Hatıralar*, Gün Basımevi, İstanbul, 1953.
- Sakallı, Bayram, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1998.
- Sarihan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I-II-III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, I, (9-10.Baskı), Kastaş Yayınları, 2004.
- Selek, Sabahattin, *Millî Mücadele: Erzurum'da Gergin Günler*, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, 1999.
- Selvi, Haluk, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, Değişim Yayınları, 2007.
- Selvi, Haluk, *Millî Mücadele'de Erzurum (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Sonyel, Salahi R., *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı: Yeni Belgelerle (1918 – 1923)*, I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.
- Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.
- Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk: Fotoğraflarla ve Atatürk'ün Hususiyetleri*, Hayat Yayınları, (Basım Yeri ve Tarihi Bulunmamaktadır.)
- Şimşir, Bilal, *Malta Sürgünleri*, (2. Basım), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.
- Taçalan, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Millîyet Yayınları.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I-II-III-IV, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1991.
- Tekeli, Safa, *Atatürk ve Anadolu Ajansı*, (1. Baskı), Anadolu Ajansı Yayınları, İstanbul, 2002.
- Toparlı, Recep, *4 Eylül Sivas Kongresi Tutanakları: Ek Belgeleriyle*, Buruciye Yayınları, Sivas.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi*, II, (2. Basım), İletişim Yayınları
- Yalçın, Durmuş, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.
- Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk – Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919 – 1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis ve Millî Mücadele'de Anadolu*, (2. Baskı), Çağdaş Yayınları, 1990.

Walder, David, *Çanakkale Olayı*, (Çev: M. Ali Baykal), (3. Baskı), Millîyet Yayınları, Ekim 1971.

Zürcher, Erik Jan, *Millî Mücadele’de İttihatçılık*, (Çev: Nüzhet Salihoğlu), (5. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

7. MAKALELER

Akandere, Osman, “Millî Mücadele’nin Başlarında Mustafa Kemal Paşa’da Sine-i Millet Düşüncesi İle Askerlikten İstifası Öncesi ve Sonrası Kendisine Gösterilen Bağlılıklar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, Konya 2002, 247-309.

Akandere, Osman, “ 11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi’de Kuvâ-yı Millîye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 12, 24, Ankara, 2003, 417-467.

Akbulut, Dursun Ali, “ Saltanatın Kaldırılması ve Sonuçları”, *Türkler Ansiklopedisi*, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 347-351.

Aktepe, Münir, “ Atatürk’e Dair Bazı Belgeler”, *Belleten*, XXXII, 128, Ekim 1968, 441-457.

Altay, Fahrettin, “İzmir Faciasının Muhakemesi”, *Belleten*, XXIII, 89, Ocak 1959, 137-157.

Arıkan, Zeki, “İşgal Dönemi İzmir Basını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V, 13, Kasım 1988, 145-165.

Armaoğlu, Fahir, “İngiliz Belgelerinde İstanbul’un İşgali” *Belleten*, LXII, Sayı: 234, Ağustos 1998. 467-494.

Aslan, Betül, “ Millî Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşat Encümeni, *Atatürk Dergisi*, IV, 2, Ocak 2004, 125-148.

Aslan, Betül, “Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul’daki Yankıları”, *Belleten*, LXVI, 245, Ankara, 2002, 95-121.

Atamer, Hamdi, “Millî Mücadele’ye Katılanlar Hakkında Askerî Yargıtay Kararları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 3, İstanbul 1967, 3-8.

Aydın, Mesut, “Millî Mücadele Dönemi’nde Anadolu’ya Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 3, 5, Ankara, 1990, 21-47.

- Ayışığı, Metin, “Mütareke Döneminde İstanbul Hükûmetleri İle Kuva-yı Millîye Arasındaki Münasebetler (14 Ekim 1918- 16 Ekim 1920)”, *Belgelerin Işığında Millî Mücadele Tarihimiz*, (1. Basım), Sentez Yayıncılık, İstanbul, Mart 2012, 225-245.
- Ayışığı, Metin, “Son Osmanlı Hükûmeti İle İstanbul Hükûmeti Arasındaki Münasebetler (21 Ekim 1920- 4 Kasım 1922)”, I, *Belgelerin Işığında Millî Mücadele Tarihimiz*, (1. Basım), Sentez Yayıncılık, İstanbul, Mart 2012, 247-265.
- Aytepe, Oğuz, “Millî Mücadele’de Bilecik Görüşmesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34, 23-31.
- Baran, Tülay Alim, “ Kuva-yı Millîye Örgütlenmesine Karşı Damat Ferit Hükûmetleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, VI, 23, Yıl: 1999, 283-298.
- Bengi, Hilmi, “ Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı’nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-2011)” *Atatürk Yolu Dergisi*, 50, Güz 2012, 299-341.
- Bıyıklıoğlu, Tefik, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri”, *Bellekten*, XXIV, 96, Ekim 1960, 637-663.
- Boztaş, Asena, “Wilson İlkeleri’nin Türk Dış Politikasına Yansıması: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif”, *Akademik Bakış*, VII, 14, Yaz 2014, 163-176.
- Çağlar, Günay, “Kuvay-ı İnzibatiye” *Atatürk Yolu Dergisi*, IV, 15, 15 Mayıs 1995, 343-365.
- Çağlar, Günay, “Millî Mücadele’de Fetvalar Olayına Değişik Bir Açıdan Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1999, X, 11, 265-281.
- Çağlar, Günay, “Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası Üzerine Meclis-i Mebusan-ı Osmanî’ye Samsun ve Yöresinden Gönderilen Telgraflar”, *19 Mayıs ve Millî Mücadele’de Samsun Sempozyumu 20-22 Mayıs 1999*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun, 2000, 25-39.
- Çeçen, Anıl, “Sivas Kongresi’nin Günümüzdeki Anlamı”, *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu 2-4 Eylül 2002*, Sivas, 41-46.
- Çelik, Recep, “Ermeni Katliamı İddiaları Çerçevesinde Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Divan-ı Harpler ve Yapılan Yargılamalar”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 4, 2003, 27-42.
- Çetin, Nurten, “Londra Konferansı’nda Ahmet Tefik Paşa”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II, 4, Temmuz 2012, 107-127.

- Dilek, Mehmet Sait, “Paris Barış Konferansı’nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu”, *Karadeniz Araştırmaları*, 36, Kış 2013, 31-42.
- Duman, Selçuk, “Ali Rıza Paşa Hükûmetinin Kuruluşu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII, 2, Elazığ, 2002, 341-358.
- Enginsoy, Cemal, “Amasya Protokolü Üzerine” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IX, 28, Kasım 1992, 29-36.
- Ergin, Feridun, “Mütareke Kabineleri”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, VII, 21, Temmuz 1991, 391-406.
- Giritli, İsmet, “Sivas Kongresi’nin Millî Mücadele’deki Yeri ve Önemi”, *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu 2-4 Eylül 2002*, Sivas, 25-33.
- Gökbilgin, M. Tayyib, “İstanbul Hükûmeti Gözüyle Erzurum Kongresi” *Erzurum Kongresi ve Mustafa Kemal Atatürk*, Atatürk ve Erzurum Kongresi Anıtını Yaptırma Derneği, 1965, 51-67.
- Halaçoğlu, Ahmet, “Amasya Protokolü ve Osmanlı Hükûmetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV, 43, Mart 1999, 229-234.
- Halıcı, Şaduman, “İstanbul Hükûmetinin Millî Mücadele’ye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadakatnameler”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 40, Kasım 2007, 625-642.
- Howard, Harry N., “Paris – San Remo – Sevr’de Türkiye’yi Yok Etme Planları” (Çev: Müge Yılmaz), *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, VI, 35, 34-45.
- Jaeschke, Gotthard, “İngiliz Belgeleri Işığında Altında Yunanlıların İzmir Çıkartması”, *Belleten*, XXXII, 128, Ekim 1968, 567-576.
- Jaeschke, Gotthard, “Millîyetçiliğin ve Dinin İstiklal Harbindeki Rollerini”, (Çev: Hüseyin Zamantılı), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 13, Ankara, Ağustos 1981, 187-199.
- Kısıklı, Emine, “Millî Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa’nın Millî Hareketi, İttihat Ve Terakki Faaliyetlerinden Uzak Tutma Teşebbüsleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, III, 5, Ankara, 1990, 109-127.
- Kodaman, Bayram, “Amasya Protokolü”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 16, 20-24.
- Kurat, Yuluğ Tekin, “Türkiye Topraklarının Paylaşılması Hazırlıkları- Sevr”, II, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 58, Temmuz 1972, 23-27.

- Okur, Mehmet, “Paris Barış Konferansı’nda Ermeni Yurdu Tartışmaları ve Osmanlı Hükûmeti’nin Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye*, 60, 2014, 1-9.
- Ökte, Ertuğrul Zekai, “Millî Mücadele Dönemi’nde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi”, I, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 25, Mart 1987, 15-22.
- Özkaya, Yücel, “Millî Mücadele’de Anadolu Ajansı’nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler” *AAMD*, I, 2, Mart 1985, 587-607.
- Öztoprak, İzzet, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, *AAMD*, XI, 33, Kasım 1995, 565-612.
- Özüçetin, Yaşar, Filiz, İsmail, “Meclis Zabıtlarına Göre Millî Mücadele’de İstanbul Hükûmetinin Tutumuna Karşı Tepkiler ve Yorumlar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXXIV, Güz 2013, 179-206.
- Özüçetin, Yaşar, Bolat, Mahmut, “TBMM’nde Propaganda, Propagandaya Yönelik Düşünce ve Beklentiler (1920-1923)” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, X, 50, Haziran 2017, 266-274.
- Pasin, Reşat, “Erzurum Kongresi ve Üçüncü Ordu”, *Erzurum Kongresi ve Mustafa Kemal Atatürk*, Atatürk ve Erzurum Kongresi Anıtını Yaptırma Derneği, 1965, 13-32.
- Sakal, Fahri, “Millî Mücadele’de ve Cumhuriyet’in İlk Döneminde Propaganda ve Tanıtım Çalışmaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIX, 55, Mart 2003, 83-103.
- Sarıkoçuncu, Ali, “Şeyhülislam Mustafa Sabri’nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılapları Karşısı Tutum ve Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII, 39, Kasım 1987, 787-812.
- Sofuoğlu, Adnan, “İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu’da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Millî Direniş”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30, Mayıs- Kasım 2002, 131-142.
- Şahingöz, Mehmet, “İzmir’de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgale Tepkisi”, *Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, İzmir 1988, 53-60.
- Şahingöz, Mehmet, “Millî Mücadele’de Protesto ve Mitingler” *Türkler Ansiklopedisi*, XV, Yeni Türkiye, Ankara, 2002, 726-744.

- Taşdemir, Serap, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Doğum Belgesi: Amasya Tamimi”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, XXI, 63, Kasım 2005, 1071-1089.
- Taşkıran, Cemalettin, “İzmir’in İşgali İle Uyanan Millî Mücadele Ruhu Ve Bunun Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Ve Havza'dan Yazdığı Raporlardaki Yansıması”, *Millî Eğitim Dergisi*, 142, 1999
- Tevetoğlu, Fethi, “Atatürk- İttihat ve Terakki”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V, 15, Temmuz 1989, 613-623.
- Tunç, Salih, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve İstanbul Basınına Yansımaları (15–26 Mayıs 1919)”, *Türkler Ansiklopedisi*, XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 765-775.
- Türkmen, Zekeriya, “İzmir’in İşgali Olayı ve Yunanlıların XXVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi” *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 2001, 121-155.
- Türkmen, Zekeriya, “Ali Rıza Paşa Hükûmeti Kuva-yı Millîye İlişkileri: Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Kuva-yı Millîyenin Desteklenmesi Yolundaki Gizli Emir ve Uygulamaları” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVI, 46, Mart 2000, 37-87.
- Ulusan, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII, 18-19, Bahar- Güz 2009, 229-256.
- Ural, Selçuk, “Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası Üzerine Sivas Vilayeti’nden Gönderilen Protesto Telgrafları” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, Erzurum 2003, 231-240.
- Uyanık, Necmi, “İzmir’in İşgaline Karşı Konya Yöresinden Gelen Tepkiler” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 2008, 837-868
- Yaman, Ahmet Emin, “İstanbul’un Ankara’ya Yaklaşma Deneyimi: Bilecik Görüşmesi”, *X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986*, VI, TTK Yayınları, Ankara, 1994, 2755-2771.

EKLER

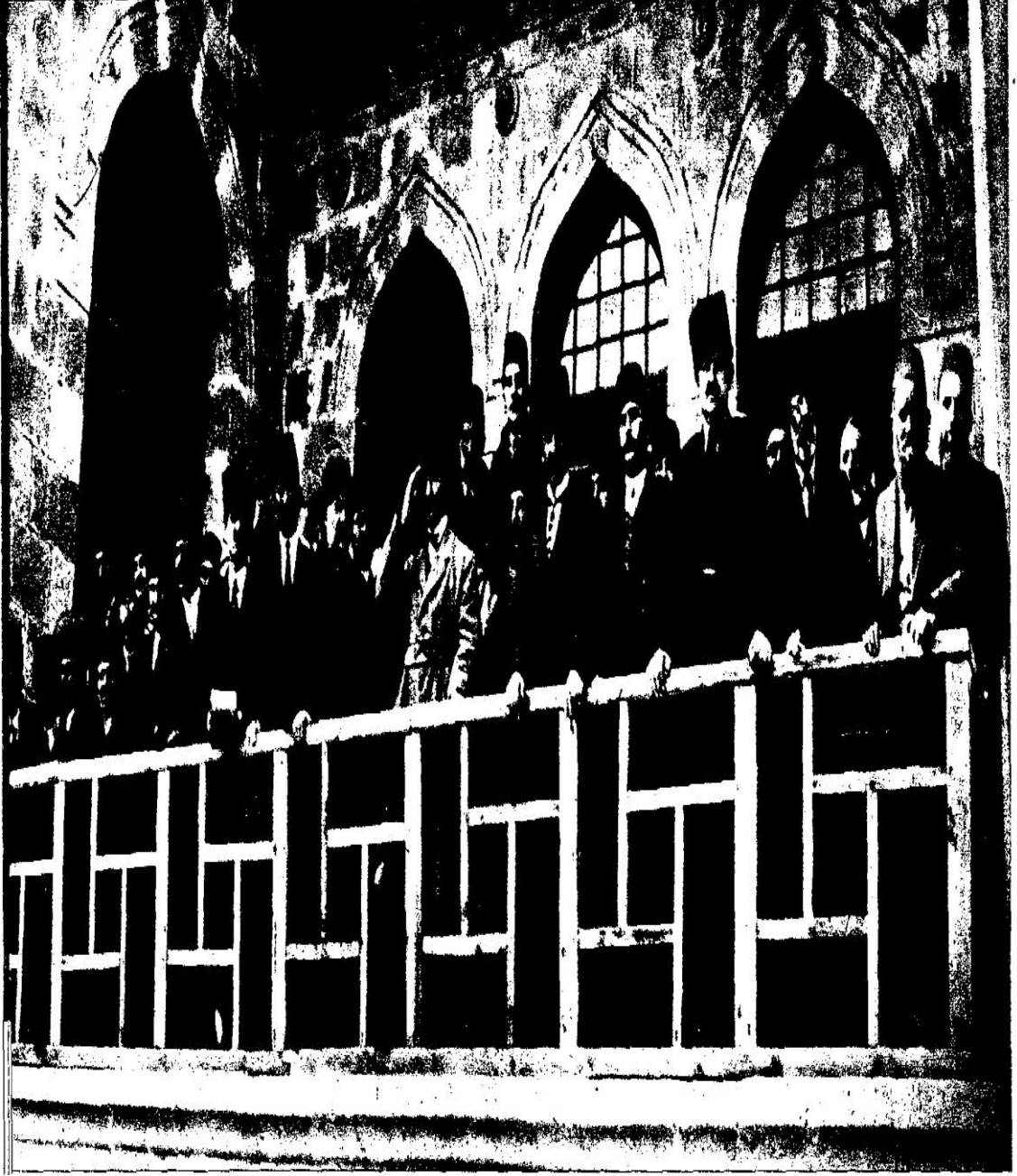
EK 1

(TBMM'nin açılışı sırasında yapılan tören. *Atatürk*, (Haz: Mehmet Özel), Kültür Bakanlığı Yayınları)

EK 2

(Mustafa Kemal Paşa'nın, TBMM'nin ilk mebuslarıyla halkı selamlayışı sırasında çekilmiş bir fotoğraf. Hasan Rıza Soyak, *Atatürk: Fotoğraflarla ve Atatürk'ün Hususiyetleri*, Hayat Yayınları, 53.)

EK 3

(TBMM'nin açılış yıl dönümünde Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması çekilmiş bir fotoğraf. Hasan Rıza Soyak, *Atatürk: Fotoğraflarla ve Atatürk'ün Hususiyetleri*, Hayat Yayınları, 51.)

EK 4

Ahmed İzzet Paşa

(İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, (3. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.)

EK 5

Ahmet Tevfik Paşa, (İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar, IV*, (3. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.)

EK 6

Damad Mehmed Ferid Paşa

(İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, (3. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.)

EK 7

Ali Rıza Paşa

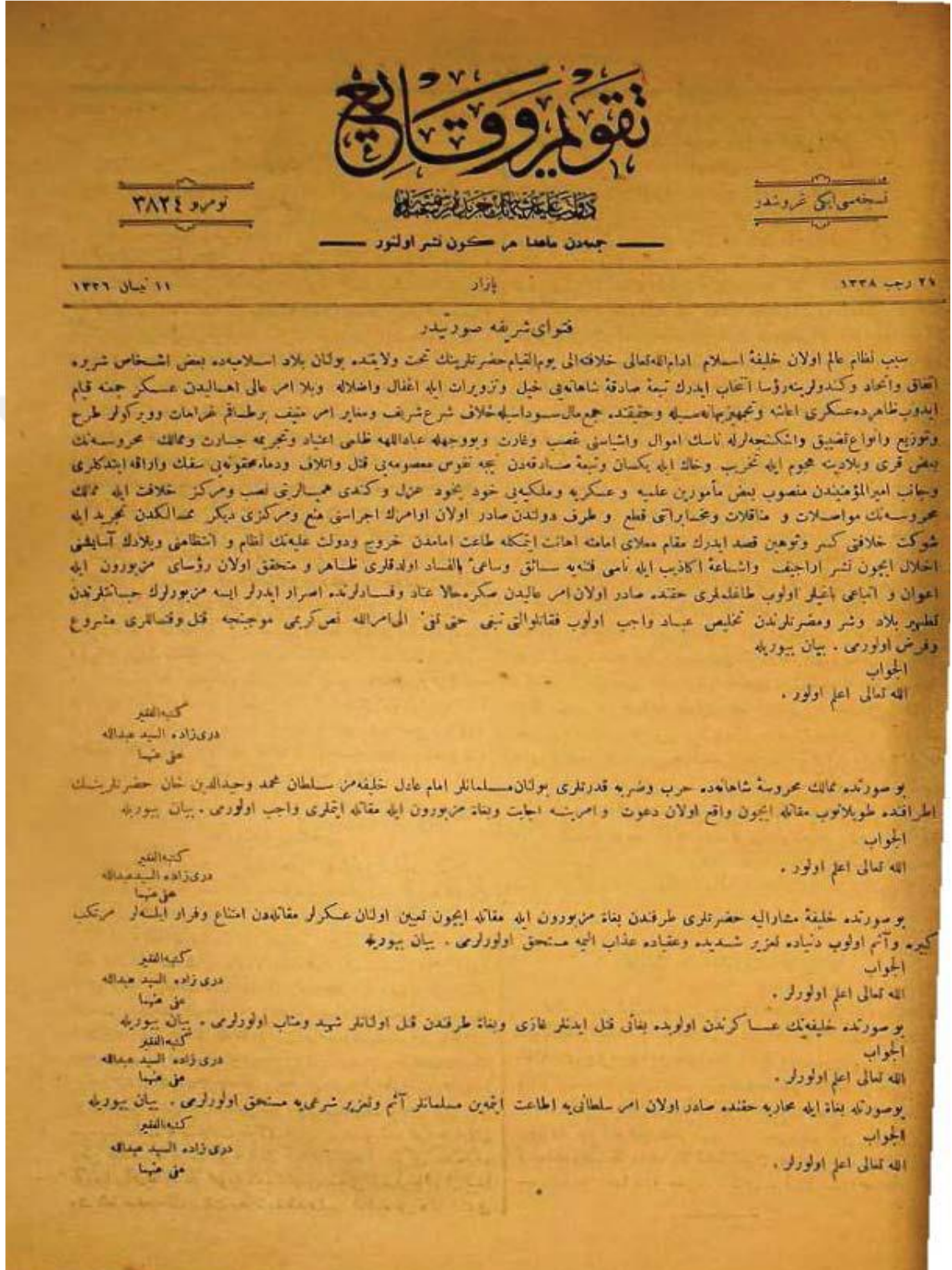
(İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, (3. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.)

EK 8

(İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Sadrazamlar, IV, (3. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.)

(Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi Tarafından Millî Hareket Aleyhine Yayınlanan Fetva-yı Şerife Suretidir. *Takvim-i Vekayi*, 11 Nisan 1336/1920)

اِرَادَةُ مِلِّيَّةٌ

صاحب المنبر مدير - سون صلاح العريس
 ادریس : سیواس - اراده ملیه
 سئلکی اوچیوز غروشدر .
 الی ایلی پوز آتشی غروشدر .

کوردلیک اوردی مدیر سئوله
 کوردلیک اوردی مدیر سئوله
 ایدله ایدله .

نسخه ۳ غروشدر

هفته دهه این دفعه نشر اولتور

مطالب وآمالیلتک مداصیر .

تاریخ ۲ شعبان شریف ۱۳۳۸ و ۲۷ تیسان سنه ۱۳۳۹

آشانی جهل نیچان اینجه پورانیسی لازمدر یحودده
 علی کال دهبالی کی اناطولی محیطک اجنی ویبانیسی یولتیق
 اقتضا ایدر مشهوردر اناطولیک موسی پانسویه قدری اوردیرلر
 بونلرکومو ایسه اولقدریق اولسون شهرو اغفال اوله میوند
 مذکور غرتک چاناداماد غرتسمنن نقل ایله ییج
 سواندی عیناً درج ایدیوروز وریان حوادک پک آجیق
 وصریح اولان دوزمه لکنه رغماً بوندن استفاده ایدرک
 افکار عمومی ودول مؤلفهقی انا طولی اهالیسی علیه
 چورمک ایستین سیاسیک درجه قابلیت و قیمتوریک
 تقدیر اولتوسی افکار عمومیک حاکمست ترک ایدیوروز
 بونلر حقیقه شدی به قدر سولیک سوز پایلمدی تختیق
 قلاستدر فقط نهاده متأثر اولان بر قابلیت یوقدر .

بیام صباح ۴ تیسان ۳۳۹ تاریخی نسخه کسک اوچیج
 صحنه سنله ایستوننده [بچاناداماد غرتسمننک اتصال
 ایلی اولدی مملوته کوره سواسده وضیت وخیدر
 چه ریسارندله ایپاشا ایله این کها زاده حق بله کیچه
 شهر مذکور دولت ایتمش وپارلاق بر صورتده استقبال
 اولتشاردر] شو حوادتی قیدوقتل ایدیور .

بز بچواندک فعل بر سیدنونه مقصدله ورلکیگی
 بیلیوروز یالکر سرتزکی حتی تفریحی موجب اولان رجعت
 وارده اولدی بیام صباح غرتسیدیه یوماک موجودتدن غافل
 وعلاقه ای اولشان مقدرات ملی تدویره کشفینده بر قابلیت
 ادعا ایدن وسورتاً علی کال اسنی طاشسیران بر آدمک یون
 نقلاً اعلان ایستددر کرچه علی کالک مهرانه برلشکی
 سلیلهک هیچ فرقد قلاستدر قسط بر عضو سیاسی اولتی
 ایستین بر آدمک تارکاکا سکندن استفاده به پلتنه عن
 قصر یازدم اجنسی سوریه کوسرتدی امانت بیلیم که علی
 کال مهرانلکنده یوقمه مهران علی کالقتدیور .

بز مملومی انلام ایچک سوریه بیوده اشاعه وقه
 نوم کوردیوروز مات بو و انشاالله تک ملتیه بارهانش
 اولدق قری مدکرکدر ایسته یوقاری به عناً نقل ایلیکیز
 حوادت هرکه قات بخش اوله یه یک برشله در سون
 سیواس اناطولی اهالیسی ماهر بشک زاده امیریشانک وسروا مک
 الیدیم برشله نته منسوب اولان خسته نته مدبری حتی
 بلنک یوکی افتر وپنالتدن نه اولدینتی بیلیور یونک
 ایچون بز فضا برسوز سولکی زالد کوردو تقدیر وحلا
 کسنی افکار عمومی به ترک ایدیور .

خلاصه شوق سولیک ایسترمک بونک اناطولیک
 کوسرتدی و حدن و تسامدی علیه حرکت ایدنر ووتک
 ایچون بالاندر اقتزار پتانر تصنیق ایدنر ودول مؤلفه ایله
 اوردو افکار عمومیسی علم زه چوردرک اناطولی حتی
 حیات ویرمک ایستینلر بو و امثال ایدانلر در . اوق اوچ
 طرفی مات دوشونون .

فتاوی شریفه صورتلری

۴ - یوسورتده مجاهده وولتیه ویتیمسی ایفا ایدن
 جهور مسامیه قارتی دشمن طرفدن بالاترام مسلمین بینه
 ایقاع قتل ایدرک اسماعل سلاح ایدن مسلمین شرعاً آکیر
 کبازی سرتک وسای بالقصاد اولوروسی . الجواب :
 اعلی له نالی اولور . (قلاه نالی والنته اسند من القتل
 الا یالنته یدرع الیه اهل النساء . کذاتی فتح القدر) .
 ۵ - یوسورتده دول خصمه لکه اکراه وافغالی ایله
 وانه وسقیمت نیر موافق اولدوق سادر اولان ذوالر جهور
 مسلمین ایچون شرعاً مطاع وممول علیه اولورسی ؟
 الجواب : اعلی له نالی اولان . (الا کراه یبدل الرضی کذا
 فی اولوالیح)

مفتی اقره
 محمد رفعت

کاتبه

الامر کانی اجوقتا محمد رفعت اقدی الفتی مدینه اقره
 سورنی بالاده محرر فتاوی شریفه اسکام شرعی به موافق
 اولدینتله اورا مقولر کیده حان تصدیق ایدرک انشاالله
 سرعته نال الله اقره منلیکنه بیلدیلسی اهمیته موجود .

سابق قیسری متنبی دوزک تئسی یوز نادم قیسری
 احمد عزی عیاده سیری محمد خلوصی
 قوشهر مفتی ساشی قره چه بله مفتی ساشی
 مقید مصطفی قیسری

حاجی یارلیم مدرس مدبری بروسه مجلس فوق الاماره اعضا سندن
 مایان وعلمان عبدالرزوت
 چیره مدرس مدبری قیسری علماسندن اقره علماسندن
 محمد شوق بیاتلی محمد نام مصطفی
 متلا بوک مدرس مدبری شهابیه مدرس مدبری
 ابا عیول سعاد

زین العابدین مدرس مدبری اقره مدرس مدبری
 حزه حسن فطمی
 یازید دوس علماسندن ساری قاشی مدرس مدبری
 رفعت توفیق
 رئیس القرا زنجیولی مدرس مدبری
 حسن سلیمی عیداه حللی
 پیشلی احی مدرس مدبری
 عابدین

سبب نظام عالم اولان خلیفه مسلمین ادا مه خلافت
 وشوکت الی بوم ایلن حتم نترک تمام خلافت وقر ساطقی
 اولان سکتبول امیر المؤمنینک خلافت مریضی اولدوق اعداد
 مسلمین اولان دول خصمه طرفدن قتل اشغال ایدرک
 عا کر اسلام مسلمین تجرید ویشیری بنیر حق قتل
 وقر خلافتک محافظتسی کال باجله استکانات وقلاع
 ووساطت حربیه سائر ضبط وماملات رسیمی تدویر
 وچوش مسلمین تجهر مأمور اولان باب عالی وحریره
 نظارتیه وضع ید ایدرک خلیفه منافع حقیقیه منق ضامن
 تدابیر اخلاصندن قلاً منع واداره عرفیه اعلان ودیون حریره
 تشکیل ایله انکلز قوانینیه تطبیقاً عا کتیز یانک سوریه
 خلیفه حتی نقضانه مدخله وکذک خلاف مرشی
 خلافتی اولدوق اجزای ملک عتایدن ازمیر وآنقه
 ومرعی وعتاب اولدوقه حوالینه دشمن طرفدن تجاوز
 ایدرک تمه غیر سلمه ایله بالاشراک اسلامی کلام
 ومالری سب وغازت وعذرته تجاوز ومقدسات مسلمین
 تخفی ایدر اولدق بده بوجه مشروع مرور سقارت
 وسارت اولان خلیفه مسلمینک استعلاسی خصوصتده
 قدرت کتیزی صرفاً تمک بالعموم سامنه فرض اولورسی :
 الجواب : اعلی له نالی اولور . (والجهاد فرض عین ان حیم
 المدو ونخرج الرأء والعدیان زوجهایوسیده کذا فی الکفر
 وفق الزاریه) مرأة مسلمة ویت بالشر ورجع علی اهل
 المغرب تخلیصاً من السراة (کذا فی البصر الرائق) .

۳ - یوسورتده حقوق مشروعه سی خلافتک قدرت
 متعصبه سی استرداد واکدل مرورس تجاوز اولان جماعت
 مز بودی دشمندن تطهیر ایچون مجاهده و مجاهده ایدن جهور
 مسلمین شرعاً یانی اولوروسی ؟ الجواب : اعلی له نالی
 اولمالر . (البغاة قوم مسلمون خرجوا عن طاعة الامام
 الحق بغیر حتی کذا فی جمع لاهی) .
 ۳ ب یوسورتده وجه محرم اوزره حقوق مقنویه
 خلافت استرداد ایچون دشمنله قارتو آبیان مجاهده
 وقاتایدنر شهیدو رجیات اولانلر غاری اولوروسی : الجواب
 اعلی له نالی اولور . (الشهد من قته اهل الحرب والقی
 وقطاع الطریق او وجد فی المکرمة ویدیمار او قته مسلم
 ظلاً ولم یجب قته دینه وکذا اذا قته ذمی ولم یجب قته
 دینه (کذا فی اللیالی) .

چته ریسلری

پهفته کن بیام صباح فرتمی وچاناداماد غرتسمنن
 نقل ایلیکی بر افتر وپناتن ایله کندیبه مخصوص ماحبت
 خصوصیسی بر قلدها تثبت ایدن کذب دروغ ایله تزیین
 سونده مختر (۱) ایدیورانسان بوکی بالاندر افکار عمومی
 تطبیق یاتن وادوسورتده مقدرات ملک حاکم اولتیبستین

تقوم وقیع

صفحه ۲

۱۱ نisan

خط هایون

وزیر معالیسیرم فرید پاشا

سلفکمز صالح پاشا تک وقوع استعفا سی جهتله مسند صدارت درکار

اولان اهلیت و رویتکزه بناء عهد کتزه توجیه قلمش و مشیخت اسلامی

دخی دری زاده عبدالله بک عهدتسه اخله ایدلسدر قانون اساسیک

بکرمی بدخی ماده سی موججه تشکیل ایدلسکمز هید جدید و کلا

تصدیقزه اقتوان ایدلسدر مشارکک عقدتدن بدأ اید بالتدریج نقطه

صلاحه تقرب ایدن وضعت سیاسی منی ملت نامی آلتده ایضاح ایدیلان

اعتشاشات و خیم برحاله کتیرمش بوکا قارشئ شمعی به قدر اعتنازته

چالیشیلان تدابیر مصاحبه فائده سز قلسدر اخیرا تیار و ایدن وقایه کوره

بو حال عصیانک دوامی مازا الله تعالی دها و خیم احواله مصدر اوله بیله جکندن

اعتشاشات واقعه تک معلوم اولان مرتب و مشوقلری حقلر تده احکام

فالونی تک اجزائی فقط معقل اوله زرق یو قیامه التحاق و اشتراک

اتیش اولر حقلده عفو عمومی اعلانی و بیون عمالک شهاهه مزده

آشایش و انتظامک اعاده و تأییدی تدابیر تک کمال سرعت و قطعیت

اعتنا و کالی و بالموم نیمه صادقه مرکز بوسور تده مقام خلافت و سلطنته

محقق اولان مربوطت تفری ناپذیر تک تشیدی و وجهه اید برابر

دول منظمه مؤلفه اید غایت صمیمی روابط اطمنان کارانه تأسیسه

و منافع دولت و ملتک حق و عدالت اساسه استناداً مدافعه سینه اهتمام

اوله زرق شرایط صلحیه تک کسب اعتدال ایدسنه و صلحک بر آن اول

عقدتیه صرف مقدرت ایدلسی و اوزمانه قدر هر درلو تدابیر مالی

و اقتصادیه به توسل ایدلرک مضافه عامه تک مهیا امکان تهریج

قطعیاً معلوم بوزدر جناب حق توقیقات الهیه سینه مظهر بیورسون

۱۰ رجب ۱۳۳۸ • نisan ۱۳۳۶

محمد وحید الدین

حکومتک بیاننامه سی

دولت عثمانیه بوکون مثل کوروامش برخطه ایدسنه در . اک حقیق

معانیله وطن تهلکده در ملت بیابه رک ، اینه مبه رک سبور و کلدنکی

اودعتنل محاربه ده مالا و جاناک بیوک فداکارلرله قائلدینی حاله

نهایت قطعیاً مغلوب اولمقدن قورتیه نامش اوزمانکی حکومت طرفدن

عقد اولسان مشارک اید غالی دولتله عرض تسلیمت ایدلس ایدی

آرق بوالملی نتیجه دن عبرت آله زرق بوندن سکره اولسون عتله و حاله

اویغون رسلا مت بولی طونولی ایدی . فقط بو حقیقتده لائق وجهه

اکلا شله مدی . برطام کسانک بالکز خرم و منفعت سوقیه تشکیلات

ملیه عنوانی آلتده میدانه جباردقلری فته و فساد بر طرفدن وضعت

سیاسیه منی سوک درجه تهلکلی برحاله کتیردی دیگر طرفدن ده محاربه ده

اوغرا دینمز شهابالدین و خصوصیه حرب سته لرتده پاییلان درلو درلو

سوه استعمالات و جناب ایدن طولانی درین بر صورتده مجروح اولان

وطن مقدس مزه یکدن یکی به یاره آجدی . برطام جیرکین خادنه لرتده

آورویا و آمریکا افکار عمومی سینه علینزه شدنل بر فکر و خیران پیدا

و شرایط صلحیه تک رفعت دها شدتند برلسی خطه مده سی تولید ایدی

نهایت به بو احوال تأثیراتیه دول منظمه مشارک احکامنی استانبولی

موقفاً اشغال عسکری آتیه آلتق صورتله ده طریق ایتدیلر . بوکا قارشئ

ادباصصانک یا تخت ایدله اناطولی ارانسنه کی مختابره و مواردنی نقطه

تشبث ایتلری ایسه اک بیوک برخیات و طنبه در . بو حالده تشکیلات ملیه

دینیلن حرکات باغناه هم اناطولی قورقونج برانستیلایه اوغرا ایتق هرده

دولتک باشئ کوه سندن آیرمق فلاکتنی حاضر لایور . بوکون ملت

عنه تک اک بیوک دشمنلری بالایی ملت عواسیه شخصی اختصارلرینه

وطن و ملت فدا ایدنلر در . بو نلرک اویله فلاکتلی بر حلقی حاضر لامق

ایچون بولدرقلری چاره ایسه آغیر برسلسله جناب ایدنر : قانون اساسی و قوانین

دولتی اولقلر آتیه آله ره ایدلین حیرا یاره مله بلا مق و زجرا عسکر الملق ،

یاره و برینلره و بوبله فنا بر مقصدله عسکرلکی قبول ایتلرله اذیت ایتلرله

اولدر برمک ، کویلری باصوب ایضا ایتلر ، کویلری حتی قصه لری اوزمق

کی فضا حقلر متوالیا ایضاح اولمقدن در . حال بوکه بو افمالک امر ایلر به منافی و شرح

شرف نظر نده مردود اولدنی صورتی مربوط فنوا مشرفه ایدده و بیدر .

وطن عثمانیک دوچار اولدنی درلو درلو مصیبتلرک تعمیر و تحوس

وقوت اعتباریه اوغرا دینمز ضایعاتک تلافیسی وجوب بندن دولتی حکومت

حاضر عتده بوکون هر فردک حیاتی وسیعی هر زماندن زیاده قمتندادر ،

بوجه تک حکومت واصل اولمق ایتدینکی مقصد خیر و صلاحه قان و کوه دن

وصولی هر وجهه ترجیح ایتلرک برابر دولتک و ملتک حقیقه تهلک ایتلرله

بولتان حیاتی و سلامتی قورنارمق ایچون بوله کتیلری شرح شریف و قانون

موسیف موججه و خط هایون ایدله تسلیح اولتان اراده سینه حضرت

خلافتیانه یه امثالاً تأدیب ایتلرک تزد ایتیه جکدر . بناء علیه اولا

حرکات عصیانیه تک مرتب و مشوق اولانلرک اشغالات و تهدیداته قایلهرق

و ایدلرقلر تک نتیجه سی به قدر و خیم اوله جتی دوشونه مبه رک اولرله اشتراک

ایدنلردن بر هفت طرقلده اظهار ندامت و شوکتلو بادشاهمز ایتدینمز

حضر نقریه عرض صداقت ایدنلرک عفو عالی به مظهر اوله جقلری ، تأیید مرتب

و مشوقلرک و اولرله برابر حرکتده عتاد ایدلرک اولان عاضلرک شرعاً

و قانوناً تأدیب ایدلرکی و مملکتک هر هانکی جهتنده اولور ایسه اولسون

کرک اهالی اسلامی طرقلدن متوق سائر اهالی به کرک سینه غیر مسلمه طرقلدن

اهالی مسلمه به قارشئ تمذبات و تجاوزات وقوعی حکومتجه هیچ روجه ایدله تجویز

اوله سینه جندن بوبله بر حال وقوعنده متجاسر لرینک و خصوصاً صدمه مساعیه

و یا مشارکنی کورنلرک شخصاً و شددیاً دوچار مجازات اوله جقلری اعلان اولور .

ولادت سنیة حضرت خلافتیانه ی

ولادت بهرامینت حضرت پادشاهی روز مسعدت افروزنده رسم

تبریک و شهر آیتک صورت اجرامی لدی الاستیذان ولادت سنیة حساب

خلافتیانه یوم مسعودینه مصادف اشو شهر رجب شریف بکرمی ریجی

بازار کونی معناد اولان رسم تبریکک بعد الظهور ساعت اوجده بیلدر

سرای هایوننده اجرامی و ذورار ایچون امنالی وجهله دفتر کشاد ایدلسی

و یوم مذکور ایدله کیجه سنده طوب اداختدن شهر آیین اجراسندن

و جموع و مساجد شریعه ماراننده قادیل ایتدین صرف نظر اولوسنی

شخصه صلیرته اراده سینه حضرت پادشاهی شرفتمای بیورلسدر .

İ : 3 25.4.1936 C : 6

FERİD B. (Çorum) — Kazananlar kimlerdir?

BİR MEBUS — Altı zatın üçü intihabedilecek değil mi efendim?

REİS — Evet efendim.

ŞEYH SERVET Ef. (Bursa) — Kimlerdir? İsimlerini söyleyiniz.

Yazmıyanlar oldu.

REİS — Efendim, Hakkı Behiç Bey, Dr. Adnan Bey, Şeyh Servet Efendi, Ferid Bey, Hamdullah Subhi Bey, Fevzi Paşa. Bunların arasından üç kişi intihabedeceksiniz.

6. — B. M. Meclisinin memlekete beyannamesi

HAMDULLAH SUBHİ B. (Antalya) — Arkadaşlar! Bendenizi iki dakika dinlemenizi rica ederim.

Büyük Millet Meclisinin memleketine beyannamesi

Anadolu'nun her köşesinden gelen vekillerinizin teşkil ettiği Büyük Millet Meclisi olanı bitemi dinleyip anladıktan sonra millete hakikati söylemeye lüzum gördü. İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hainler sizi aldatmak için türlü türlü yalanlar söylüyorlar. İzmir vilâyetinin, Antalya'nın, Adana'nın, Anteb'in ve Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silâhına sarılan milletdaş ve dindaşlarınızı yine size mahvettirmek için Padişah ve Halifeye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi Halife ve Padişahımızı düşman tazyiklerinden kurtarmak, Anadolu'nun şunun, bunun elinde parça parça kalmasına mâni olmak, payitahtımızı yine anavataına bağlamak için çalışıyor. Biz vekilleriniz Cenabıhak ve Resulüekremi namına yemin ederiz ki Padişaha ve Halifeye isyan sözü bir yalandan ibarettir ve bundan maksat vatani müdafaa eden kuvvetleri aldatılan müslümanların elleriyle mahvetmek ve memleketi sahipsiz ve müdafaasız bırakarak elde etmektir. Hind'in, Mısır'ın başına gelen halden mübarek vatanımızı kurtarmak için İngiliz casuslarının sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayın! İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'ını elhâsıl vatanın düşman istilâsına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri din ve milletlerinin şerefi için kan döken kardeşlerinizi arkadan size vurdurmak isteyen alçakları dinlemeyin ve onları Millet Meclisinin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin. Tâ ki, din son yurdunu kaybetmesin. Tâ ki, milletimiz köle olmasın. Biz birlik oldukça düşman üzerimize gelmeyeceğini resmen ilân etti. Onun candan özlediği aramızda nifak ve şikaktır. Allahın lâneti düşmana yardım eden hainlerin üzerine olsun ve tevfiği, Halife ve Padişahımızı, millet ve vatani kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın.

(Geyanname alkışlarla kabul edildi.)

HAMDULLAH SUBHİ B. (Antalya) — Nesil efendim, münasip görüyor musunuz?

(Hay-hay, münasip, tabedilsin. Vakit geçmeden mabbaaya verelim, bassınlar sadaları)

REİS — Bunları tabı ve tevzi edeceğiz.

UMUM — Her tarafa telgrafla tebliğ edelim.

REİS — Reyleri lütfen getiriniz.

(Tâyini esami ile reyleri toplıyalım sadaları.)

7. — Şile'ye İngiliz askeri ihraç edildiğine dair Fehmi imzalı telgraf

REİS — Efendim, müsaade buyrulursa bir havadis var, onu okuyayım :

Ankara'da Heyeti Temsiliye Riyasetine

Kuşçay, 24/25. II. 1936

İki torpido muhafazasında olarak bugün alessabah iki nakliye gemisi Şile civarına gelmiş, bunlardan birisi Şile'ye İngiliz askeri ihraç ederek işgal etmiş ve Şile ile telgraf muhaberesi katolunmuştur. Diğer nakliye gemisi ise torpidolar muhafazasında olarak Kefken adası civarında bulunmaktadır. Gemiyi tarasut etmek üzere Tefki karyesine Kandere'den bir müfreze gönderilmiştir. Neticesinin ayrıca bildirileceği.

Fehmi

MUSTAFA KEMAL Pş. (Ankara) — Müsaadenizle efendim, bu malûmatı iyice tenvir için bazı izahat vereyim :

Malûmuâilileri bizim Düzce'de, Hendek'te ve Adapazarında ufak, tefek bazı kıtaatımız vardı. O havalî denilebilir ki, öteden beri birçok ifsadata mâruz kaldığı için daima menfi hareketi il-tizam etmişler idi. Son günlerde İngilizlerin bütün vesaitle bunları takviye ve teşvik ederek harekete geçirdikleri malûmunuz oldu. Bittabi bu harekete gecenlerin kendileri bile İngilizler tarafından tahrik edildiklerinin farkı değildiler. Çünkü arada vesat edenler yine bizim kıyafeti askeriyemizdeki insanlardır. Bir şuriş çıkardılar, Adapazarı ahalişi ilk gafleti mütaakıp bizimle vukubulan temaslarında hakikati idrak ettiler ve derhal sükûnete geçtiler. Fakat bu dalga Hendek ve Düzce'de temadî etti. Bu defa Adapazarı ahalişi, eşrafı usata bir heyeti nasiha göndermek istediler. İleri gelenlerden üç zat maiyetlerine birkaç arkadaş alarak hareket etmişler, usata takarrübettikleri zaman usat, kendilerinden maiyetlerini bırakarak münferiden gelip görüşmelerini temenni ettiler. Giden heyeti nasiha bu talebi hüsnü telâkki etti ve maiyetlerini terk ederek gittiler. İlk temas eder etmez usat bunları şehidetti. İşte bunun üzerine şühe-daya mensubolanlarla, yani Adapazarlılarla Hendek ve Düzceliler arasında müsademat başlamıştır. Çünkü usat aynı zamanda

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Onur SEMİZ
Doğum Yeri ve Tarihi	Çaybaşı, 12/10/1992
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Bölümü.
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı.
İletişim	
E- Posta Adresi	onur__semiz@hotmail.com
Tarih	06/06/2018